HAVVA'NIN ÖRTÜLÜ YÜZÜ

Dr. NEVAL EL SAADAVİ

ANAHTAR KİTAPLAR

ANAHTAR KİTAPLAR YAYINEVİ
Akbıyık Değirmeni Sok. No :32 34400 Sultanahmet - İSTANBUL
Tel : 516 17 46

Dr. NEVAL EL SAADAVİ

●

HAVVA'NIN ÖRTÜLÜ YÜZÜ

The Hidden Face of Eve

İnceleme

The Hidden Face of Eve

©

Nawal El Saadawi / Zed Books - 1980

Anahtar Kitaplar - Kasım 1991

•

Sahibi ve Yayın Yönetmeni: *Mehmet Atay*

•

Kapak Düzeni : *Feyyaz Yaman*

•

Kapak Resmi : *Afrika Maskı - Kamerun*

•

Kapak Filmi : Ebru Grafik
Kapak Baskı : Çetin Ofset
İç Baskı : Erdoğan Ofset

•

ISBN 975-7787-01-9

Dr. NEVAL EL SAADAVİ

●

HAVVA'NIN ÖRTÜLÜ YÜZÜ

İnceleme

İngilizce'den çeviren : Sibel Özbudun

ALTAGÇAR KİTAPLAR

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN NOTU 9
GİRİŞ 13

I. BÖLÜM: SAKATLANMIŞ YARIM 21
1. Kimsenin Yanıtlamadığı Soru 23
2. Kız Çocuğa Cinsel Saldırı 28
3. Kötü Huylu Büyükbaba 32
4. Adaletin Adaletsizliği 35
5. Namus Adlı İncecik Zar 42
6. Kızların Sünneti 50
7. Bağnazlık ve Çelişki 62
8. Gayri Meşru Çocuk ve Fahişe 69
9. Kürtaj ve Doğurganlık 83
10. Dişilik, Güzellik ve Aşk Üzerine Çarpık Kavrayışlar 96

II. BÖLÜM: TARİHTE KADINLAR 117
11. Ademin Onüçüncü Kaburga Kemiği 119
12. Tanrısal Erkek, Günahkar Kadın 131
13. Firavunlar Çağında Kadın 138
14. Köleye Özgürlük, Ama Kadına Değil 146

III. BÖLÜM: ARAP KADINI 159
15. Arap Tarihinde Kadınların Rolü 161
16. Arapların Hayatında Aşk ve Cinsellik 170
17. Arap Yazınında Kadın Kahraman 195

IV. BÖLÜM: KABUK ÇATLARKEN 211
18. Kadın Kurtuluşunun Arap Öncüleri 213
19. Kadınlar ve Çalışma 230
20. Evlilik ve Boşanma 241
Sonsöz 261

ÇEVİRENİN NOTU

Havva'nın Örtülü Yüzü Dr. Neval El Saadavi'nin Türkçe'de yayınlanan ikinci kitabı oluyor. (İlki *Sıfır Noktasında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul, 1987)

Kitap kanımca Türkiyeli okurun ilgisini kazanmaya birkaç bakımdan adaydır.

İlkin, ortak bir tarihi ve İslam dininin belirlediği kültürel geleneği paylaştığımız, ancak buna karşın pek az tanıdığımız Müslüman-Arap Kadını'nı Türkiyeli okura, özel olarak da kadın sorunlarına ilgi duyan kadın ve erkeklere tanıtacak kapsamlı bir kaynak oluşturmaktadır. Gerçekten de ülkemizde son 10-15 yıldır İslamcı hareket(ler)in yükselişiyle feminist faaliyetlerin yoğunlaşması birbirine koşut süreçler olarak gelişmesine karşın, İslam ve Kadın Konusu, kendini Feminizim'le özdeşleştiren çok sınırlı ve akademisyen kadın çevresinin gündemine -o da genellikle yurtdışındaki seminer ve yayınlarla kısıtlı kalmak üzere- girebilmiştir. Kendini laik olarak tanımlayan kesimlerde Müslüman-Arap (ve/veya Müslüman - Acem) kadının toplumsal konumunu irdeleyen çalışmalarsa hemen yok denecek kadar azdır. Bu konuda bilgi edinmek isteyen Türkiyeli okur, İlhan Arsel'in Araplara karşı anlaşılmaz önyargılarla dolu çalışmaları ile, özellikle feminist-akademisyen çevrelerde sık sık atıfta bulunmakla birlikte, nedense bugüne dek Türkçe'ye çevrilmeyen Fatima Mernissi'den yapılan aktarmalarla yetinmek durumundadır. (Yakın zaman önce Serpil Üşür'ün *Din, Siyaset ve Kadın* başlığıyla yayınlanan (Alan Yayıncılık, Ocak 1991) ve İran Devrimi üzerinde odaklanan doktora tezi ve Dr. Bernard Caporal'in *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadı-*

nı adlı kitabının (T. İş Bankası Kültür Yay., 1982) Müslüman dünyasında kadının durumuna ayırdığı ilk bölümü bu sınırlı kaynakçaya eklenebilecek derli-toplu çalışmalardır.) Müslüman-Arap kadının iktisadi-siyasal katılımı ve tarihsel toplumsal konumu üzerine birinci elden gözlemlerle işlenmiş kapsamlı bir kaynak olan *Havva'nın Örtülü Yüzü*'nün bu konuda uygun bir başlangıç olduğu kanısındayım.

İkinci olarak Dr. Saadavi'nin İslam ve kadın konusuna yaklaşımı, Türkiye'de iki sığ yaklaşımın dışına çıkarak İslam'ı tarihsel-toplumsal bir olgu olarak değerlendirmesi, ataerkilliğin üç kitaplı dinin ortak kaynağı olduğunu vurgulaması bakımından da önemlidir, düşüncesindeyim. Bilindiği üzere İslam ve Kadın konusu ülkemizde şimdiye dek genellikle ya: A) İslam'ı kadının konumunun geriliğinin başlıca sorumlusu olarak gören ve gösteren resmi-laik çerçeve (A. Afetinan'dan İlhan Arsel'e dek uzanan çizgi) ya da, B) Kadını kapitalizmin tüketimcilik kölesi ya da bir meta, sosyalizminse ağır işçi durumuna indirgemesine karşı İslam'ı kadın doğasına uyumlu bir varoluş sürdürmesine olanak sağlayan, dolayısıyla da onu özgürleştiren biricik kurtuluş yolu olarak sunan İslamcı çerçeve içinde ele almagelmiştir. (Burada Aytunç Altındal'ın **Türkiye'de Kadın**'daki yaklaşımın bu iki çerçevenin dışında kalan marksist yaklaşıma bir örnek oluşturduğunu belirtmeyi gerekli görüyorum.) *Havva'nın Örtülü Yüzü* her iki yaklaşımla arasına eleştirel bir mesafe koymakta, her türlü indirgemecilik ve yüceltmelerden olabildiğince uzak durarak Müslüman Arap kadınının konumunu iktisadi, siyasal, tarihsel ve toplumsal koşul ve bağıntıları içinde değerlendirmeye yönelmektedir.

Dr.Saadavi'nin yaklaşımı üç tematiğin kesişme noktasında gözükmektedir. Bunlardan ilki, kitapta belirgin etkileri görülen Arap ulusçuluğu ve İslam fundementalizminde (özellikle Asr-ı Saadet referansları) tezahür eden bir anti-emperyalizm, ikincisi daha çok sosyalist ülkelerin deneyimleriyle tercüme edilen bir marksizm esinlemesi, üçüncüsü de özellikle ataerkilliğin eleştirisinde kendini ortaya koyan feminizmdir. Ne ki okur, kitapta bu üç tematiğin sentezinden çok bir eklektisizm sezinlemeden edemeyecektir.

Nihayet kitap, 70 yıla yakın bir laisizm deneyimi yaşayan Türkiye'de kadınların konumunun, beyan edilmiş bir laiklikten sözedilmeyecek Arap ülkelerinin kadınlarından ne kadar farklı, ne kadar benzer olduğu konusunda bir kıyaslama olanağı sunması bakımından da önem taşımak-

tadır. Okurun gözüne kaçınılmaz olarak çarpacak benzerlikler, ülkemizde bunca yıldır egemen olan Devlet Laisizmi'nin sınırları üzerinde düşünmeye yönlendirecek boyutlardadır. Böylelikle *Havva'nın Örtülü Yüzü*, yazarı açısından belki de hiç öngürülmedik bir işlevi gerçekleştirmeye, Türkiye'de son yıllarda yaygınlaşan, ve daha da yaygınlaşacağı anlaşılan "Nasıl bir Laiklik?" tartışmasına yapıcı katkılarda bulunmaya da adaydır kanımca.

Mart 1991

Sibel Özbudun

Giriş

Kentlerde ve kırsal kesimde bir hekim olarak geçirdiğim uzun yıllar ve hergün kapımı çalarak psikolojik ve cinsel sorunlarının yükünü kapımın eşiğinden taşıyan erkek ve kadınlar beni bu kitabı yazmaya yönlendirdi.

Pek çok kişi bu incelemenin yalnızca kadınlara -ailelerine, çocuklarına, kocalarına - ve yaşamda karşılaştıkları duygusal ve cinsel sorunlara dair olduğunu düşünecektir. Kadınlara ilişkin incelemeler, genellikle özel bir grupla, ve kaçınılmaz olarak dar çerçeveli sorunlarla sınırlı bir içeriğe sahip olacakları düşünüldüğünden, geleneksel olarak gündemin son sıralarına yerleştirilirler. Nihayet kadınların dünyası aile, çocuklar ve ev ile sınırlı değil midir? Ve bu küçücük dünya, çağımızın büyük siyasal ve insani konularıyla, tutkularımızı ve düşüncelerimizi yönlendiren özgürlük, adalet, ya da sosyalizmin geleceği gibi konularla nasıl yarışabilir ki?

Yine de kadının toplumdaki konumuna ilişkin derinlemesine bir inceleme girişi, onu yalnızca bir üreme aracı olarak değerlendiren kavrayıştan kurtardığı andan itibaren, insan yaşamının tüm yönleriyle ilintili çok daha geniş bir konular dizisini gözönünde bulundurmak zorundadır. Bizi siyasete ilişkin genel ilgiler alanına götürür; daha doğrusu, asla bitmeyecek bir özgürlük ve hakikat mücadelesinin içine örülmüş birinci elden siyasal bir dava haline gelir.

Çünkü her ülkenin "yüksek" siyaseti birçok küçük tuğladan, genel şemayı oluşturan ayrıntılardan örülme bir yapıdır. Bu ayrıntılar, bireylerin kişisel gereksinim, sorun ve istekleridir. İnsanların kişisel yaşamları, gereksinimleri, son tahlilde siyasal iradeye, siyasalara ve ülkenin siyasetine aktarılan yönetici ve yönlendirici güçtür. Bu kişisel yaşam, doğaldır ki cinselliğin karmaşıklığını, erkek ile kadın arasındaki ilişkileri ve üreme ve işbölümü ilişkilerini de içermektedir.

Kadınların, cinselliğin sorunlarını küçümseyenler, siyasetin ilkelerini de bilmiyor ya da anlamıyor demektir. Kadınların ikincil konumlarının ve göreli geriliklerinin toplumun bütününde asli bir geriliğe yolaçtığı gerçeğinden kaçmak, artık mümkün değildir. İşte tam da bu nedenle kadınların kurtuluşunu tüm baskı biçimlerine karşı mücadelenin ve toplumdaki gerek siyasal, gerekse cinsel olarak sömürülen tüm sınıf ve grupların kurtuluşu yolundaki çabaların ayrılmaz bir parçası olarak görmek gerekmektedir.

Çoğu kişi, Arap kadınlarının bölgemizin toplumsal gelişiminin gerisinde kaldığını hâlâ inkar etmekte ve onların yüzyüze bulunduğu amansız sorunları görmezlikten gelmektedir. Böyle bir tutum, temeldeki ikiyüzlülüğün yanısıra, Arap ülkelerinin ilerleme davasına ciddi biçimde ket vurma demektir. Bu davaya içten bağlılık, zaaflarımızı örtmektense ortaya çıkarmamızı ve sergilememizi gerektirir. Bu, onların üstesinden gelebilmemiz için gereklidir.

Son yıllarda Arap Toplumu'nun iktisadi, siyasal, insani ve ahlaki tüm çaba alanlarında gerçek bir özgürlüğe kavuşabilmesi için köklü bir tedavi gerektiren pekçok toplumsal hastalığının teşhis ve sergilenmesine katkıda bulunan çok sayıda ciddi inceleme yayınlandı. Arap bilimadamlarınca yapılan incelemeler arasında Halim Bereket'in Seti Olmayan Irmak başlığıyla yayınlanan kitabına özellikle değinmek istiyorum. Bereket, kitabında İsrail'in 1948-1967 arasında savaşlarda göç dalgasını harekete geçirmede gelenekçi Filistinli Arapların "Cinsel duyarlılığı'ndan nasıl yararlandığını gösteriyordu. 1967 savaşında Arapların Ürdün'ün Batı yakasını terketmesinde en önemli etken, hava akınlarının yanısıra, kadınların "namus" unu koruma isteğiydi. Bazı Arap militanların Arapça sözlüklerde A'ard (namus) sözcüğünün yerine Ard (toprak)'ı yerleştirmek istemeleri böylelikle açıklık kazanmaktadır.

Bekaret gibi kişisel bir konu ile geniş Arap mülteci kitlelerinin top-

raklarının İsrail tarafından işgalini kolaylaştıracak şekilde göçetmesi gibi çarpıcı bir siyasal sorun arasındaki bağlantıyı böylece kavrayabildik. Ülkelerimizin geleceğiyle gerçekten ilgili olan herkesin, kız ve kadınlara ve toplumumuzdaki cinsel ve ahlaki ilişkilerin farklı yönlerine ilişkin sorunlara önem vermesi gerektiğini gösteren pek çok örnekten yalnızca bir tanesidir bu.

Son yıllarda Arap ülkelerinde bu sorunlarla ilgili çok sayıda kitap yayınlandı. Ancak içlerinden kamuoyunun değişik kesimleri arasında ilgiyi en fazla uyandıran, Kadın ve Cinsellik oldu. İlk baskısı kısa sürede tükenen bu kitaba artan talebi karşılayabilmek üzere birkaç baskı daha yapıldı. Kitabın piyasaya çıkışından kısa süre sonra, homurtuları giderek yaklaşan bir volkanın yanıbaşında oturuyor gibi hissetmeye başladım kendimi. Ve günden güne, çoğu sorunlarına bir çıkış yolu arayan, çoğunluğu dostça ve umutsuz, pek azı tehditkar, genç, yaşlı kadın ve erkeklerden gelen mektup, telefon ve ziyaretlerin sayısı bir çığ gibi büyüdü. *

Kapı zilimin tekrar tekrar çalınmasına, küçük tahta posta kutumun camındaki mektup destesinin görüntüsüne, telefonun susmak bilmeyen ziline, büromun koridorunu ya da kent dışındaki dairemin girişini adımlayan çekingen, tedirgin ayak seslerine alışmıştım. Hatta komşu Arap ülkelerinden dahi gelenler oluyordu.

Gelenlere kapımı, düşüncelerimi ve yüreğimi açtım. Ama zaman geçtikçe yükün ne denli ağırlaştığını, sorumluluğun ne denli tehlikeli olabileceğini düşünmeye başladım. Çünkü toplumumuzdaki kadın ve erkeklerin sorunları sonsuz; ve, eğer başarısızlıklarımızı gözler önüne sermek ve ta kökenlerindeki nedenlerine, yaşamımızın üzerine kurulduğu siyasal, toplumsal, iktisadi, cinsel ve tarihsel yapılarda yatan gerçek nedenlere dek inmek için sürekli ve daima artan bir çaba gösterilmezse, çözümsüzdür. Bu, benim için bir kaygı kaynağı olduğu kadar, bir mutluluk ve destek kaynağıydı da. Artık toplumumuzdaki erkek ve kadınların büyük çoğunluğunun daha fazla bilgi ve anlayışa susadıklarını ve daha ileri gidebilmeyi derinden arzuladıklarını her zamankinden iyi biliyorum.

Ancak küçük bir azınlığın dokuları yararak vücudun derinliklerinde yatan sinir ve damarları ortaya çıkartan bir bisturi kadar keskin bir kalemden dökülen sözcükler karşısında kapıldığı korku, hatta paniği ifade

* Bkz. Sabha el Halili'nin Neval Saddavi'nin Kadın ve Cinsellik'i için yazdığı önsöz. Kudüs, Guy Basımevi, Mayıs 1974.

etmesi de doğaldı. Bu karanlığa alışanların birden karşılaştıkları fener ışığı karşısında düştükleri panikti. Aldığım mektuplardan bazıları yıllar boyu sabırsız bir sabırla devşirdiğim gerçekleri ve bilgileri yayınlamamam konusunda beni uyarıyorlardı. Çağrıları beklenmedik bir ışıktan korunmak için gözlere siper edilen bir el gibiydi. Ve "ellerinde güç ve yetki bulunanlar" arasında bir azınlık da Mısır Kamu Sağlığı Bakanlığı'ndaki Sağlık Eğitimi Müdürlüğü görevimden ve yazı kurulunun beni sorumlu yazı işleri müdürü seçtiği Sağlık dergisini yayınlama hakkından beni azletme kararı aldı.

Ama ne denli acı verirse versin, bu tür olaylar coşkumu kırmayacak ve çabalarımın hızını kesmeyecek. Kalemim gerçekleri olanca çıplaklığıyla gözler önüne sermeye, konuları açıklığa kavuşturmaya ve doğru bellediklerimi söylemeye devam edecek.

Çünkü gerçek zararın ancak Kadınlar ve Cinsellik hakkındaki gerçeklerin araştırılması ve açıklanmasından değil, örtülmesi çabalarından geleceğine inanıyorum. Hakikat kimi zaman insanları şaşkınlığa uğratır, yerleşik fikirlerin uyuşukluğundan sarsar. Ancak iyi bir sarsıntı kimi zaman uyku halindeki akılları uyandırıp gözleri açarak çevrede olup bitenleri görmelerini sağlayabilir.

Kuşkusuz, Arap toplumundaki kadınlar üzerine birşeyler yazmak, hele yazarın kendisi de kadınsa zorlu ve hassas bölgelerde dolaşmak anlamına gelir. Görülen, görülmeyen pek çok mayınla döşenmiş bir arazide yürümeye benzer. Her adımda insanın ayağı elektrikli kabloya, dokunulması haram olan kutsal bir noktaya, kadınlara ilişkin sorular sorulmaya başlandığı ve eller onları özgürleştirmek için uzandığı andan itibaren kalın demir parmaklıklar gibi dikilen dinsel ya da ahlaki yapıların bir parçasını oluşturan ve bu nedenle de sorgulanmaması gereken bir değere takılabilir.

Özellikle din, gelenekçi toplumlarda araştırmacıların, hakikat peşinde koşanların çabalarının önünü kesmek için sıkça kullanılan bir silahtır. Dinin günümüzde, iktisadi ve siyasal güçlerin elinde, yönetenlerin yönetilenleri sindirmesinde kullandıkları bir kurum haline geldiğini giderek daha açık bir şekilde görebiliyorum. Bu haliyle tarihsel olarak doğmuş ve kadınların, çocukların ve kölelerin ezilmesiyle güçlenen, süregenlik kazanan ataerkil aileyi sürdürmede hukuki, eğitsel, polisiye hatta psikiyatrik sistemlerle aynı görevi görür. Şu halde, bir toplumda dini si-

yasal sistemden ayırmak mümkün olmadığı gibi, cinsellik de siyasetten ayrı düşünülemez.

Siyaset, din ve cinselliğin oluşturduğu üçleme her toplumda konuların en duyarlısıdır. Bu duyarlılık kırsal geçmiş ve kültürü başat, feodal ilişkileri hala baskın olan gelişme yolundaki ülkelerde özellikle daha keskindir. Avrupa'da kaydedilen sınai, teknolojik ve bilimsel ilerleme, halklarının kültürünü feodalizmin güçlü etkisinden ve dinle cinsellik alanlarındaki çağdışı değer yargılarından temizleyebildi. Bu süreç, ancak Kilise'ye karşı zorlu bir mücadele sonucunda mümkün olabilmiştir. Çatışkı, kapitalizmin yükselen güçleriyle ortaçağa ve feodalizm kurumlarına çıkarlarıyla bağlı olanlar arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın bir yansımasıydı. Tüm toplumsal çatışkılarda olduğu gibi, yol üzerinde pek çok kurban verildi; kimi kültürlü ve zeki erkek ve kadınlar, örneğin dünyanın evren içinde sürekli güneşin etrafında dönerek hareket ettiğini ilan eden Giordano Bruno, ya da ünlü Jeanne d'Arc gibileri kilise'nin ilkelerine karşı gelmekle suçlanarak yakıldılar.

Ancak, gün geldi bu çatışkı da yeni kapitalist güçlerin Kilise ve dinsel önderler üzerinde zaferiyle sona erdi. İnsanlık tarihinin mantığı, iktisadi etkenlerin dine karşı dahi galebe çaldığı bu yanılmaz mantık, böyledir.

Çünkü insanların yaşamı ve temel gereksinimleri dine değil, iktisada dayanmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca dinin standart ve değerleri de iktisat tarafından biçimlendirilmiştir. Herhangi bir toplumda kadınların ezilişi ise, toprak mülkiyeti, miras ve akrabalık sistemleri ve temel toplumsal değer olarak ataerkil aileye dayalı bir iktisadi sistemin ifadesidir. Yine de, sosyo-ekonomik sistemin bir uzantısı olduğu insanlık tarihinde tekrar tekrar kanıtlanmışken, birçok yazar ve araştırmacı, günümüzde dahi dinin temel neden olduğunu savunmaktalar. Bu, Batılı kaynakların Arap kadınların durumuyla ilgilenerek sorunlarını İslam'ın diğer dinlerden farklı tutumları, değerleri ve doğasıyla açıklamaya çalıştıklarında daha çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu inanç belki İslam'ın ve toplumsal değişimde oynadığı rolün eksik ya da önyargılı kavranmasının bir sonucudur. Hatta İslami nas ve sistemlerin önyargılı değerlendirilişinden kaynaklanabilir; ya da gerçekleri gözden gizleyerek yeni sömürgeciliğe bağlı kimi yönetici sınıfların iktisadi çıkarlarının üstünü örtme girişimi de olabilir.

Arap topraklarını oluşturan ya da "Üçüncü Dünya" kategorisi altında toplanabilen bazı ülkelerde, yerel çıkarların çoğu, dini ve öğretilerini halkı yanıltacak, aklını karıştıracak şekilde kullanan ince elenip sık dokunmuş bir kampanyada yeni-sömürgeci güçlerle işbirliğine girmiştir. Dinin sancakları şu ya da bu şekilde Suudi Arabistan'dan daha fazla petrol pompalamada, Musaddık'ı devirerek İran'da petrol tekellerinin yönetimini yeniden kurmada, Endonezya'da Sukarno ile anlaşarak görülmemiş bir kitle katliamını gerçekleştirmede, Şili'de Salvador Allende'yi yokederek toplar, makineli tüfekler, hapishaneler ve hergün sokaklarda yankılanan çizme seslerine dayalı askeri bir diktatörlük kurmada kullanıldı. Din Bangladeş'de Mucib Abdülrahman'ın öldürülmesinde ve uzun süredir Lübnan'da devam etmekte olan kardeş kavgasında, yükselen millicilik, demokrasi ve ilerleme güçlerini kökünden koparmaya yönelik yeni bir komplodan başka birşey olmayan bu savaşta da rol oynamıştır. Arap topraklarında yeralan ülkelerde binlerce insan din adına feci biçimlerde ölmüşler ve hâlâ da ölmeye devam etmektedirler. Ve Mısır'da gericilik, bağnazlık ve sömürü güçleri, din kisvesi altında, birkaç kişinin çıkarına hizmet etmek için insanları gündelik ekmeklerinden, en hayati gereksinimlerinden yoksun bırakma gayretiyle toplaşıyorlar. Aynı güçler, aynı zamanda kadınların yerinin evleri olduğunu ilan edip, haremin daha modern bir uyarlamasını oluşturmaya çalışıyorlar. Bazı Arap ülkelerinde günümüzde dahi süren kızların sünnet edilmesi yolundaki barbarca adetin arkasında duranlar da yine aynı güçlerdir. Klitorisin, hatta bazen de dış cinsel organların kesilmesi kızların beyinlerinin yıkanmasıyla, onların düşünme, yargılama, anlama yetilerinin felce uğratılması yolundaki hesaplı, acımasız kampanyayla elele yürütülmektedir. Çünkü çağlar boyunca, kadınların uğradıkları sömürüyü görebilme, nedenlerini anlayabilme yeteneklerini yoketmeyi hedefleyen bir sistem kurulmuştur. Bu sistem kadınların durumunu, onları dişi, ve dolayısıyla da insan soyunun daha aşağı bir türü olarak yaratan Yaratıcı'nın öngürdüğü bir yazgı olarak betimlenmektedir.

Karşılaştırmalı din alanında yapılacak herhangi bir ciddi inceleme, İslam'ın özünde kadınların konumunun Yahudilik ya da Hıristiyanlık'dakinden daha kötü olmadığını açıkça gösterecektir. Gerçekte kadınların ezilmesi Hıristiyanlık ve Yahudilik ideolojilerinde çok daha belirgindir. Peçe İslam'dan çok önceleri, Yahudilik'in bir ürünüydü. Yehova'ya ibadet ederken kadınların başlarını örtmeleri, Tanrı'nın imgesin-

de yaratılan erkeklerin ise başlarının açık olabileceği hükmü, Eski Ahit'de yeralmaktadır. Kadınların eksik yaratıklar, yalnızca başa sahip olan kocayla tamamlanabilecek başsız gövdeler olduğu inancı, buradan kaynaklanır.

İslam-olmayan ülkelerde karnın biraz altından kilitlenen çelik muhafaza, yani bekaret kemeri ve ataerkil ailenen oluşumundan bu yana kadınlara uygulanan tüm diğer baskı ve ayrımcılık biçimlerinde ortaya çıkan bedensel ve zihinsel sünnet, buradan kaynaklanmaktadır.

Toprak mülkiyeti, miras, babayanlı ilişkiler ve kölelerle kadınların ezilmesi üzerine kurulu ataerkil aileden önce insanlar, kadın ve erkek tanrılara tapıyorlardı. Eski Mısır dahil, eski uygarlıkların pek çoğunda kadınlar toplumda özel bir yere sahipti ve dişil tanrılar pekçok alanda egemendi. Ama yeni iktisadi sistemler ve ataerkil ailenin kuruluşuyla birlikte, erkek tanrılar tek tanrılı dinler üzerinde tekel oluşturdular. Eski tanrıçalar yitip gitti ve rahiplik ve peygamberlik işlevleri erkeklere özgü alanlar haline geldi.

Arap kadınların kurtuluşu ezilmenin kökteki nedenleri ve koşulları ortadan kaldırılmadıkça gerçekleşemez. Gerçek kurtuluş yalnızca iktisadi, siyasal, cinsel ve kültürel tüm sömürü biçimlerinden kurtulma anlamına gelebilir. İktisadi kurtuluş kendi başına yeterli değildir. Kadınların çalışıp erkeklerle eşit ücret aldığı sosyalist bir sistem, ataerkil aile başatlığını sürdürdükçe ve tüm sonuçlarını kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilere taşıdıkça, tam kurtuluşa yolaçamaz. İktisadi sömürüden kurtuluşun kadınların kurtuluşu davasına önemli bir katkı olduğu kuşkusuzdur; ancak kadınların -ve erkeklerin de- gerçekten özgür olabilmesi için, toplumsal olsun, ahlaki olsun, kültürel olsun tüm diğer ezilme biçimlerinden kurtuluşa bağlanması gerekmektedir.

Neval el Saadavi

Kahire, 1977

I. BÖLÜM

SAKATLANMIŞ YARIM

1. Kimsenin Yanıtlamadığı Soru

O gece yatağımda, uyku ile uyanıklık arasındaki o zevkli noktada, çocukluk düşleri zarif periler gibi birbirini kovalar halde sıcacık ve dingin yatarken, altı yaşında ya var, ya yoktum. Birden battaniyenin altında birşeyin kıpırdadığını hissetim; bedenimde birşeyleri yoklayan soğuk ve kaba, kocaman bir ele benziyordu bu. Hemen aynı anda, ilki kadar soğuk, kaba ve iri ikinci bir el, bağırmamı önlemek için ağzıma bastırdı.

Beni banyoya taşıdılar. Kaç kişi olduklarını bilmiyorum, yüzlerini, hatta kadın mı, erkek mi olduklarını dahi hatırlamıyorum. Dünya sanki görmemi engelleyen kalın bir sis tabakasıyla kaplanmıştı. Belki de gözlerimi örtmüşlerdi. Tüm hatırladığım, çok korktuğumdu, elim, kollarım ve kalçalarım demir bir cendereye kıstırılmış gibiydi; karşı koyamıyor, hatta kımıldayamıyordum dahi. Bir de çıplak bedenim altında banyo fayansının buz gibi temasını duyumsadığımı ve tanımadığım ses ve mırıltıların ara sıra Kurban Bayramları'nda koçu kesmeden önce bıçağını bileyen bir kasabı anımsatan metalik bir raspa sesiyle kesildiğini hatırlıyorum.

Kanım damarlarımda donmuştu. Hırsızların odama girip beni yatağımdan çaldıkları düşüncesine kapılmıştım. Büyükannnemin bana bıkmadan, usanmadan anlattığı o masallarda benim gibi yaramaz kızların hep başına geldiği üzere, boğazımı kesmeye hazırlanıyorlardı.

Metalik raspa sesini iyice duymak için kulak kesildim. Ses kesildiği an kalbim duracak gibi oldu. Göremiyordum, soluğum kesilmişti. Yine de metalik sesler çıkartan şeyin bana giderek yaklaştığını düşledim. Ama sandığım gibi boğazıma doğru değil, bedenim başka bir tarafına doğru sokuluyordu. Karnımın aşağısında, adeta bacaklarımın arasında gömülü birşeyleri arıyordu. O an bacaklarımın iyice aralandığını, dizlerimin çelik parmakların gevşemeyen basıncıyla birbirinden iyice ayrıldığını duyumsadım. Bilenen bıçak ya da usturanın boğazıma doğru yaklaştığını hissettim. Sonra aniden, keskin metalik yüz, bacaklarımın arasına daldı ve bedenimden bir et parçası kesti.

Sıkıca ağzıma bastıran ele karşın bir çığlık koyverdim; hissettiğim acı acı değil, bedenimi kavuran bir alevdi adeta. Birkaç saniye sonra kalçalarımın etrafında oluşan kan gölünü gördüm.

Bedenimden neyi kestiklerini bilmiyor, öğrenmeye de çalışmıyor-

dum. Yalnızca ağlıyor ve annemi yardıma çağırıyordum. Ama şokların en kötüsünü, çevreme bakıp da onu yanımda durur görünce yaşadım. Evet, yanılıyor olamazdım, bu yabancıların arasında duran, az önce kızını kurban edenler onlar değilmiş gibi onlarla konuşup gülüşen, etiyle, kanıyla, annemdi!

Beni yatağıma taşıdılar. Tıpkı birkaç dakika önce bana yaptıkları gibi, benden iki yaş küçük olan kızkardeşimi de yakaladıklarını gördüm. Tüm gücümle bağırmaya koyuldum. Hayır! Hayır! İri, kaba ellerin arasından kardeşimin yüzünü görebiliyordum. Ölü gibi bembeyazdı; ve iri kara gözleri bir an için benimkileri buldu; bakışlarındaki o kopkoyu dehşeti unutamayacağım. Hemen ardından onu da az önce benim bulunduğum yere, banyoya taşıdılar. Bakışmamız, "Artık ne olduğunu biliyoruz. Trajedimizin nereden kaynaklandığını biliyoruz. Özel bir cinsiyetten, dişi cinsiyetindeniz. Daha baştan, sefaletin tadına, bedenimizin bir parçasının soğuk, duygusuz, kaba ellerce kopartılmasına mahkûmuz," der gibiydi.

Ailem eğitimsiz bir aile değildi. Aksine, her iki ebeveynim de o günlerin standartlarına göre iyi bir eğitim görecek kadar şanslıydı. Babam o yıl (1937) bir üniversite mezunu olarak Kahire'nin kuzeyindeki Delta bölgesinde Menufya bölgesinin eğitim genel müfettişliğine atanmıştı. Annem ise, Askere Alma Daire başkanı olan babası tarafından Fransız okullarında okutulmuştu. Yine de kız çocukları sünnet etme adeti o yıllarda yaygındı ve ailesi ister kırsal kesimde yaşasın, ister kentli olsun hiçbir kız, klitorisinin kesilmesi yazgısından kaçınamazdı. İyileşip okula döndüğümde sınıf arkadaşlarıma başıma gelenleri anlattım ve ait oldukları toplumsal sınıf (üst, orta ya da alt) ne olursa olsun, istisnasız her birinin aynı deneyimi yaşamış olduğunu keşfettim

Sonradan Kafr Tahla'daki akrabalarımdan öğrendiğim üzere kırsal kesimlerde, yoksul köylü aileleri arasında tüm kız çocuklar sünnet edilmektedir. Bu adet köylerde hala çok yaygındır; kentlerde dahi ailelerin büyük kısmı, bunun gerekli olduğuna inanırlar. Neyse ki, ebeveynlerin eğitim düzeyinin yükselmesi ve bakış açılarının genişlemesi, giderek artan sayıda anne ve babayı kızlarını sünnet ettirmekten alakoymaktadır.

Sünnetin anısı bir kabus gibi beni izlemeye devam etti. Bir güvensizlik duygusuna, gelecekte atacağım her adımda beni bir bilinmezin beklediği ürküntüsüne kapılmıştım. Annemin, babamın, büyükannemin ya da çevremdeki diğer insanların benim için yeni sürprizler hazırlayıp hazırla-

madıklarını dahi bilmiyordum. Toplum hayata gözlerimi açtığım andan itibaren bir kız olduğumu bana hissettirmekteydi; Bint (kız) sözcüğüne, her söylendiğinde öfke titreşimleri karışıyordu.

Büyüyüp 1955'de bir hekim olarak okulu bitirdiğimde dahi, çocukluğumu sonsuza dek yitirmeme neden olan o meşum olayı aklımdan çıkartamadım; gençliğim boyunca ve uzun evlilik yıllarımda beni, ancak eksiksiz psikolojik dengeden kaynaklanabilecek tam cinsellik ve yaşam bütünlüğü zevkinden yoksun bırakacaktı. Benzeri kabuslar peşimi yıllar boyu bırakmadı; özellikle tıp doktoru olarak kırsal kesimde çalıştığım dönemlerde. Orada sünnet sonrasında ağır kanama geçiren küçücük kızları tedavi etmek zorunda kaldım. Pek çoğu, kendisi bir vahşet olan bu ameliyatın büsbütün ilkel ve insanlıkdışı yöntemlerle gerçekleştirilmesi sonucu yaşamını yitirdi. Diğerleri, geri kalan günlerini akut, hatta kronik iltihaplanmayla birlikte geçirmek durmunda kaldı. Ve çoğu, belki de tümü, bu deneyimin sonucunda cinsel ve zihinsel bozuklukların kurbanı oldu.

Mesleğimin bir evresinde değişik Arap ülkelerinden gelen hastalarla da ilgilenmek durumunda kaldım. İçlerinde Sudanlı kadınlar da bulunuyordu. Sudanlı kızların Mısırlı kızlara uygulanandan on kat daha vahşice bir sünnet işleminden geçirildiklerini görmek, beni dehşete düşürdü. Mısır'da yalnız klitoris, o da genellikle ucundan kesilirken, Sudan'da tüm dış cinsel organlar olduğu gibi alınmaktadır. Klitorisin bütünü, iki büyük dış dudak (labia majora) ve iki küçük dış dudak (labia minora) kesilir. Ve yara dikilir. Yalnızca vajinanın dış ağzına dokunulmaz, ancak bu delik de birkaç dikişle iyice daraltılarak sağlama alınır. Bu nedenle, ziffaf gecesinde dış ağzı bir bıçak ya usturayla bir ya da her iki uçtan birden, erkeklik organının girebileceği şekilde genişletilmesi zorunludur. Sudanlı bir kadın boşandığında dış ağız cinsel ilişkiye girmesini engellemek üzere yeniden daraltılacak, tekrar evlenirse, yine genişletilecektir.

Bu kadınlardan Sudanlı kızların sünnetinin nasıl olduğunu dinlerken bir öfke ve isyan kaplardı yüreğimi. Öfkem 1969 yılında Sudan'a gidip de sünnet adetinin kırsal kesimlerde, hatta kasaba ve kentlerde hâlâ devam etmekte olduğunu gördüğümde on kat arttı.

Tıp eğitimi görmüş olmama karşın, o günlerde kızların neden bu barbarca işleme tabi tutulduklarını anlayabilmiş değildim. Kendime şu soruyu yineleyip duruyordum: "Neden? Neden?" Ama giderek daha şiddetli bir ısrarla yinelediğim bu soruya bir yanıt bulamıyordum; tıpkı kızkarde-

şimle birlikte sünnet edildiğimiz gün beynimde birbirini kovalayan soruların yanıtını bir türlü bulamadığım gibi.

Bu soru, aklımı karıştıran bir başka soruya bağlanıyor gibiydi. Gerek yemekte, gerek evden dışarı çıkma özgürlüğünde ağabeyim neden daima benden daha ayrıcalıklıydı? Neden her zaman benden daha iyi davranılıyordu ona? Neden ağabeyim olanca sesiyle gülebilir, bacaklarını istediği gibi kullanabilir, istediği gibi koşar oynarken, benden insanların gözlerinin içine bakmamam, biriyle karşılaştığımda gözlerimi yere indirmem bekleniyordu? Güldüğümde sesimi kimsenin duyamayacağı kadar alçak tutmam, ya da en iyisi ürkekçe gülümsemeyle yetinmem gerekiyordu. Oynarken bacaklarımı istediğim gibi hareket ettiremiyor, onları kibarca bir arada tutmam gerekiyordu. Esas görevim, ders çalışmanın yanısıra -çünkü okula gidiyordum- evde yemeğe ve temizliğe yardım etmekti. Oysa ağabeylerimden, oğlanlardan yalnızca ders çalışmaları bekleniyordu.

Ailem eğitimli olduğu için, özellikle babamın kendisi de öğretmen olduğundan, erkeklerle kızlar arasındaki farklılaşma bizim ailede diğer pekçok ailede olduğu kadar köklü değildi. Salt bir miktar toprağa sahip olduğu için yaşlı bir adamla evlendirilmek üzere okullarından kopartılan, ya da salt erkek çocuklar kız kardeşlerinden daha üstün olduğu için küçük erkek kardeşlerinden dayak yiyen benden daha genç kız akrabalarım için çok üzülüyordum.

Ağabeyim de üzerimde egemenlik kurmaya çalışıyordu; ama ileri görüşlü bir adam olan babam, çocuklarını yapabildiğince kız-erkek ayırdetmeden yetiştirmeye çalışıyordu. Annem de kızlarla erkeklerin eşit olduğunu söylerdi ama pratikte bunun böyle yürümediğini duyumsardım sık sık.

Bu ayrımcılık ortaya çıktığında bazen de şiddetle başkaldırarak anneme ve babama, okulda benden daha geri olan ağabeyimin neden bana tanınmayan ayrıcalıklardan yararlandığını sorardım. Ne ki ne annem ne de babamın, bana "öyle işte..." den başka verebilecekleri bir cevapları yoktu. Karşı çıkardım: "Neden öyle olsun?" Ve hiç değişmeyen yanıt gelirdi daima "Çünkü öyle""Eğer inadım tutmuşsa üstelerdim. Nihayet, sabırlarının sonuna eriştilerinde aynı ses tonuyla şunu söylerlerdi: "Çünkü sen bir kızsın, o ise bir erkek."

Belki de bu yanıtın benim için yeterli olabileceğini düşünürlerdi; ya da en azından beni susturabileceğini. Ama tam tersine, bu yanıt beni

daima daha ısrarlı kılardı. Sorardım: "Erkekle kız arasındaki fark nedir?"

Bu noktada sık sık ziyaretimize gelen yaşlı büyükannem "eski terbiyenin bozulması" olarak nitelediği bu tartışmalara müdahale eder ve beni şiddetle azarlardı: "Hayatımda hiç senin kadar uzun dilli bir kız görmedim. Kardeşin bir erkek; duyuyor musun, bir erkek! Keşke sen de onun gibi bir erkek olarak doğaydın."

Aileden hiçkimse soruma doyurucu bir yanıt veremedi. Dolayısıyla da soru sürekli beynimde dönenip durdu ve erkeğe her zaman ve her yerde dişiden daha üstün bir türe aitmişçesine davranıldığı gerçeğini vurgulayan her vesilede öne fırladı.

Okula gitmeye başladığımda öğretmenlerin defterlerime her seferinde annemin değil de babamın ismini yazdıklarını farkettim. Anneme nedenini sorduğumda, yine yanıtladı, "Öyle işte..." Babamsa çocukların babalarının adıyla anıldığını açıkladı; nedenini öğrenmeye çalıştığımdaysa, artık çok iyi bellediğim o cümleciği tekrarlamakla yetindi: "Öyle işte..." Tüm cesaretimi toplayıp sordum: "Neden öyle?" Ama bu kez cevabı gerçekten bilmediğini babamın yüzünden okudum. Bundan sonra o soruyu ona, ancak hakikati arayışım beni başka pek çok soruya yönelttiği ve yolda keşfettiğim pek çok şeyi babamla konuşmaya başladığım zaman bir daha sordum.

Ama o gün, kimsenin yanıtlamadığı o soruya kendi yanıtımı bulmam gerektiğini kavradım. Bu kitaba doğru ilerleyen uzun yol da o gün başladı, sayılabilir.

2. Kız Çocuğa Cinsel Saldırı

Sağlıklı ve normal doğan tüm çocuklar, eksiksiz insanlar olduklarını hissederler. Ama bu, kız çocukları için böyle değildir.

Doğduğu andan itibaren, daha sözcükleri hecelemeyi öğrenmeden, insanların kendisine bakışından, gözlerindeki ifadeden, "tamamlanmamış", ya da "birşeyleri eksik" olduğunu duyumsar. Doğduğu andan ölümüne dek, bir soru bırakmayacaktır peşini "Neden?" Neden aynı olmalarına, hatta pekçok bakımdan ya da en azından bazı bakımlardan üstün olmasına karşın, yeğlenen daima erkek kardeşidir?

Kız çocuğun toplumda karşılaştığı ilk saldırı, insanların onun dünyaya gelişini hoş karşılamamalarıdır. Bazı ailelerde, özellikle kırsal kesimlerde bu "soğukluk" daha da ileri giderek bir hüzün ve depresyona dek varır; hatta annenin hakaretler, dayak, giderek boşanmayla cezalandırılmasına dek uzanabilir. Çocukken halalarımdan birinin üçüncü kızın doğurduğunda dünyaya bir erkek getirmediği için şiddetli tokatlar yediğine tanık olmuş ve kocasının onu bir kez daha kız doğurursa boşanmakla tehdit ettiğini kulaklarımla duymuştum. (1) Babası bu çocuktan öylesine nefret ediyordu ki, karısı onunla ilgilendiği zaman, hatta beslerken dahi hakaretler yağdırıyordu. Bebek, daha dördüncü gününü tamamlamadan öldü; ihmalden mi öldüğünü, ülkemizde söylendiği üzere "huzur için, huzuru sağlamak için" annesi tarafından mı boğulduğunu asla öğrenemedim.

Yaşam ve eğitim standartlarının düşüklüğü nedeniyle (2) bebek ölümlerinin oranı kırsal kesimlerde ve Arap ülkelerinin pek çoğunda bir hayli yüksektir. Ama bu oran kız çocukları arasında erkek çocuklara oranla çok daha yüksektir ve genellikle ihmalden kaynaklanır. Neyse ki, daha yüksek eğitsel ve iktisadi standartlar sayesinde bu durum iyiye gitmekte ve kız ve erkek çocuklarının ölüm oranları arasındaki fark hızla azalmaktadır.

Kentte yaşayan, eğitim görmüş Arap aileleri için doğan çocuğun kız olması çok daha az keder ve daha fazla insancıl duygularla karşılanmaktadır. Yine de emeklemeye başladığı ya da iki ayağı üzerinde doğrulduğu andan itibaren ona, cinsel organlarının özellikle de hayatının daha ileri evrelerinde, kızlık zarı olarak tanıyacağı parçanın korkulacak ve dik-

katle davranılması gereken şeyler olduğu öğretilir.

Bu nedenle kız çocuklar, cinsel organlarının sergilenmesi ya da onlara dokunulması konusunda uyarı ve korkutmacalarla dolu bir atmosfer içinde yetiştirilirler. Kız çocuğun eli tüm çocuklar için son derece normal ve sağlıklı bir merakın sonucu olarak cinsel organlarını keşfe yöneldiğinde, annenin, hatta kimi zaman babanın elinin çabuk ve şiddetli bir darbesiyle engellenir. Çocuk bazen yüzünde patlayan bir şamarla gafil de avlanabilir; ama daha akılcı ebevenyler bir uyarı ya da azarlayıcı bir-iki sözcükle yetinirler çoğunlukla.

Arap toplumunda kız çocuğun gördüğü eğitim, zararlı, yasak, utanç verici ya da haram olduğu öne sürülen pek çok şey hakkında bitmek tükenmek bilmez bir uyarılar dizisidir. Bu nedenle çocuk kendi arzularını bastırmayı, kendi bedenine bağlı otantik, özgün istek ve dileklerini boşlamayı ve oluşan boşluğu başkalarının istekleriyle doldurmayı öğrenir. Bu nedenle kız çocuğun eğitimi tedrici bir yokolma, kişiliğini ve zihnin boğma, dış kabuğu, bedenini kurulmuş kauçuk bir bebek gibi cansız bir adele, kemikle kan yığını haline getirme sürecine dönüşür.

Kişiliğini, bağımsız düşünme ve aklını kullanma yetkisini yitirmiş bir kız, başkalarının kendisine söylediklerini yapar ve onların elinde bir oyuncak, onların kararlarının bir kurbanı haline gelir.

Peki, sözünü ettiğimiz bu diğerleri, kimlerdir? Ailesindeki, kimi zaman da hayatının ileri aşamalarında karşısına çıkabilecek, ailesi dışındaki erkeklerdir. Yaşları çocukluktan yaşlılığa uzanan ve farklı geçmişlerden gelen bu erkeklerin bir ortak paydası vardır. Onlar da cinsiyetleri birbirinden uzaklaştıran ve cinselliği yalnızca resmi bir nikah sözleşmesi çerçevesi içinde uygulanabilecek bir günah, bir utanç olarak gören bir toplumun kurbanlarıdır. Cinsel ilişkilerin bu icazetli yolu dışında, toplum yeni yetmelerin ve genç erkeklerin şeytan aldatmaları haricinde her ne biçimde olursa olsun cinselliği yaşamalarını yasaklamaktadır. Mısır'ın orta dereceli okullarında "Adet ve Gelenekler" başlığı altındaki bölümde yeni yetmelere öğretilen, hemen sözcüğü sözcüğüne bunlardır. (3) Mastürbasyonun zararlı olduğu, daha doğru bir deyişle fahişelerle seks yapmak kadar zararlı olduğundan yasaklandığı belirtilir. Bu nedenle genç erkeklerin tek seçeneği, ceplerinde Allah'ın ve Peygamber'in buyrukları doğrultusunda evlenmelerine elverecek kadar para biriktirmektir.

Oysa genç bir erkeğin cebinde az-çok bir para biriktirebilmesi,

özellikle kentlerde, birkaç yılını öğrenim ve çalışmayla geçirmesi anlamına geldiğinden buralarda evlilik yaşı kırsal kesime oranla bir hayli ertelenmektedir. Daha varlıklı kesimlerin oğul ve kızları doğal olarak daha erken yaşlarda evlenebilmektedirler; ama bu, az rastlanan bir durumdur. Diğerleri için eğitim ve çalışmanın dışında hayat pahalılığı, konut darlığı ve çok yüksek kiralar da engelleyici etkenler olmaktadır. Sonuç, giderek artan sayıda genç erkeğin iktisadi nedenler yüzünden evlenemeyişi, yani bir yanda biyolojik olgunluk ve cinsel gereksinimler öte yanda iktisadi olgunluk ve evlenme olasılığı arasındaki uçurumun büyümesidir. Bu uçurum, aşağı yukarı on yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Burada bir soru çıkmaktadır karşımıza. Bu da, mastürbasyonu fiziksel ve zihinsel bakımdan zararlı görüp yasaklayan, fuhuş da pekçok Arap ülkesinde yasadışı sayıldığından, zührevi hastalıkların hızla yayılması gözönünde bulundurulduğunda fahişelerle cinsel ilişkiye de izin vermeyen bir toplumda, genç erkeklerin doğal cinsel gereksinimlerini nasıl doyuracaklarıdır. Dahası, fahişelerin vizite ücretinin yüksekliğide, genç erkeklerin büyük çoğunluğu için caydırıcı etken olmaktadır. Evlilikdışı cinsel ilişkiler ve eşcinsellik de toplum tarafından şiddetle cezalandırıldığına göre, genç insanlar tümüyle çözümsüz kalmış durumdadırlar.

Dolayısıyla bir delikanlının en kolay erişebileceği dişi, olasılıkla küçük kız kardeşidir. Evlerin pek çoğunda ya yan yatakta yatmakta, ya da hatta ağabeyiyle aynı yatağı paylaşmaktadır. Kız uyurken, hatta uyanıkken ağabey ona dokunmaya başlayacaktır. Bu, pek de farketmez, çünkü kız çocuğu, ağabeyinin adet ve yasalarca da kutsanan yetkesi karşısında duyduğu ürküntü, aile korkusu, ya da bu dokunuşlardan, ne olduğunu tam kavrayamadan kendisinin de gerçekte zevk alıyor olmasından duyduğu suçluluk gibi nedenlerle karşı çıkmaya cesaret edemez.

Kız çocukların çoğunluğu bu tür olaylar yaşarlar. Bunlar birbirine benzeyen koşullarda da cereyan edebilir, çok farklı biçimlerde de. Sözkonusu erkek ağabey, amca ya da dayı oğlu, amca, dayı, büyükbaba, hatta babanın kendisi bile olabilir. Eğer bir aile bireyi değilse ya evdeki bir hizmetlidir, ya bir öğretmen, ya komşunun oğlu ya da herhangi bir başkasıdır.

Bu tecavüzler şiddete başvurmaksızın gerçekleştirilebilir. Ancak kız biraz büyükse karşı koyabilir; bu durumda saldırgan ya yumuşaklık ve hile, ya da fiziksel güce başvuracaktır. Çoğu durumda kız teslim olur ve

genellikle, kabağın kendi başına patlayacağını bildiğinden, durumu kimseye anlatamaz. Irz ve bekaretini yitirecek olan, yalnızca odur. Erkek hiçbirşey kaybetmez, görebileceği en ağır ceza, (eğer aynı aileden değillerse) kızla evlenmek olur.

İnsanların çoğu bu tür olayların ender olduğunu düşünürler. Oysa tam tersine, çok sık rastlanır, ancak kız çocuğun bilincinin derinliklerinde gizli kalırlar; çünkü olanları kimseye anlatmaya cesaret edemeyecektir. Erkeğinse, yaptığını itiraf etmesi, düşünülmez bile.

Cinsel tecavüz genellikle küçük ve genç kızların başına geldiğinden, "bebeklik amnezisi" denen bir süreç içinde unutulur. İnsan belleğinin, özellikle acılı olaylara ve suçluluk ve pişmanlık duygularıyla ilintili durumlarda, unutmak istediklerini unutma konusunda doğal bir yeteneği vardır. Bu özellikle çocuklukta olan ve kimsenin bilmediği olaylar için doğrudur. Ancak bu amnezi çoğu durumlarda tam değildir; bilinçaltında daima birşeyler kalır ve şu ya da bu nedenle, zihinsel ya da moral bir buhran sırasında bilince çıkar.

Notlar

1. Bu olay, 1942 yılı civarında, Kalioubia yöresinde yeralan köyüm Kafr Tahla'da geçti.
2. *Mısır Sağlık Bakanlığı Raporu,* 1971. Bebek ölümleri 1952'deki 1000'de 127'den, 1977'de 1000'de 115'e düştü.
3. Eğitim Bakanlığı, Üçüncü Sınıf Öğrencileri İçin Psikoloji Kitabı (Ortaöğrenim, Sanat ve Edebiyat). Yazarı: Dr. Abdülaziz El Kuzi ve Dr. Seyyid Ghoneim (Kahire, 1976).
4. A . y . 11. Bölüm, ss. 123-74.

3. Kötü Huylu Büyükbaba

Kliniğimde karşılaştığım birçok olay, beni, hayatımın büyük kısmını içinde yaşadığımız açıktan erdem ve ahlaklılık vazederken gizliden çok farklı uygulamaları yürüten toplumun ikiyüzlülüğünü sergileme görevine adamaya yönlendirdi.

Tıp doktoru olduğum için hastamı, hastalığı fiziksel ise giysilerinden, zihinsel ise insanların gerçek benliklerini gizledikleri tüm maskelerden soymayı öğrendim.

Kişi her iki durumda da; beden çıplak kaldığında da, benlik peçesinden sıyrıldığında da paniğe kapılır. Çoğu kişi, fiziksel olsun, zihinsel olsun soyunmayı reddederek hemen üstlerine bir çarşaf çekerler ya da başkalarının gerçek benliğini görmesini önlemek ve onu kişiliğinin labirente benzeyen girintilerinde gizlemek için toplumsal maskelerine yeniden bürünür. Oysa gerçek benliği gizleme umut ya da çabası genellikle boşunadır. Çünkü hakikat derinlerde gömülü dahi olsa, yaşamayı sürdürür. İnsan yaşamaya ve soluk almaya devam ettikçe, o da soluk alır, verir. Ve kişinin savunmasız anında, tıpkı topraktan başını çıkartan bir solucan gibi ortaya çıkıverir. İnsanlar ne denli dikkatli olurlarsa olsunlar, öfke, tutku ya da korku anlarında olduğu gibi, savunmasız kalırlar. Böyle anlarda maskelerine kolaylıkla bürünemezler ve dikkatli bir göz, derinlerde yatanı kolaylıkla ayrımsayabilir.

Bu, özellikle kişi hastalandığında olan bir durumdur; hastalık halinde maske kolay kolay yerine oturmaz. Çıkartılması kolay olur; ve bedenle ruh çırılçıplak kalır. Giysinin, maskenin, peçenin, incir yaprağının yitirilmesi, beden ve ruhun çıplak kalması, hastalıktan çok daha az tehlikeli sayılır. Böyle anlarda sağlığın ve hayatın her ne pahasına olursa olsun korunması, ön plana geçer.

Böylesi bir duruma, uzun boylu, dalgın, düşünceli bakışlı bir kızcağızda tanık olduğumu hatırlıyorum. Fiziksel ve ussal ağrılardan yakınıyordu. Hastalığının ayrıntılarına girmek istemiyorum ama öyküsü belleğimde tüm canlılığını koruyor. Bunu bana bir soğuk kış gecesi, pancurları kapalı, sobası yanan oturma odamda söyleşirken anlatmıştı.

"Annemin beni ailesini ziyarete götürdüğü günleri anımsıyorum. O zamanlar beş yaşında filan olmalıyım. Heliopolis'deki (Kahire) Zeytun

mahallesinde yaşıyorlardı.

"Annem günlerini annesi ve kardeşiyle konuşarak, gülüşerek geçiriyordu; bense ailenin çocuklarıyla oynuyordum. Ev, dedemin gelişine işaret eden kapı ziline dek neşeli seslerle, kahkahalarla çınlardı. Ama zilin çaldığı an herkes susar, annem sesini alçaltır, biz çocuklar ortadan kaybolurduk. Anneannem parmak uçlarına basarak büyükbabamın odasına çıkar, giysilerini ve ayakkabılarını çıkarmasına yardım eder, sonra da sessizce geri çekilerek gözleri yerde, beklerdi.

"Ailenin büyüklü küçüklü tüm öbür bireyleri gibi ben de büyükbabamdan korkar, onun yanındayken ne güler, ne de oyun oynardım. Ama öğle yemeğinden sonra, öbürleri dinlenmeye çekildiğinde, her zamankinden daha az sert olan bir sesle beni yanma çağırırdı: 'Gel, biraz bahçede çiçek toplayalım.'

"Bahçenin uzak bir köşesine vardığımızda sesi anneanneminki kadar yumuşar ve gül yatağının önündeki tahta sıraya, yanına oturmamı isterdi. Elime sarılı kırmızılı birkaç çiçek verir, ben onların yapraklarına ve renklerine daldığımda kucağına alır, ben gözlerimi kapatıp uyur gibi yapıncaya dek ninniler söylemeye koyulurdu. Ama ben, asla uyumazdım; çünkü her seferinde elinin usulca eteğimin altından süzülüp, parmağının bacaklarımın arasındaki gizli bir noktada kaybolduğunu hissederdim.

" Beş yaşındaydım ama, büyükbabamın yaptığının yanlış ve ahlaksızca olduğunu, ve annemin öğrendiği takdirde öfkelenerek beni azarlayacağını kavrıyordum. Büyükbabamın kucağından inmem, ya da beni çağırdığında onunla bahçeye gitmemem gerektiğini belli belirsiz kavrıyordum.

"Aklıma başka şeyler de geliyordu. Yalnızca beş yaşında olmama karşın, kucağına oturmaya devam ettiğim için iyi bir çocuk olmadığım hissine kapılmıştım. Dahası, elinin külotumun altındaki hareketlerinden bir çeşit zevk de alıyordum. Annemin beni çağıran sesini duyduğunda hemen elini çeker, beni uykudan uyandırıyormuş gibi sarsarak "Annen seni çağırıyor" derdi. Ben de uyanmış gibi yaparak beş yaşındaki bir çocuğun masum yüzüyle annemin yanma koşardım. Bana 'Neredeydin?' diye sorduğunda da çocuksu bir sesle, 'Bahçede, büyükbabamlaydım,' diye yanıtlardım.

"Bahçede büyükbabamla olduğumu öğrenince rahatlar, ve güvende

hissederdi. Bana yalnız başıma bahçeye inmememi tembihler ve 'o adam', çiçekleri sulayan maşlahlı bahçıvana yaklaşmamam konusundaki uyarılarını, kimbilir kaçıncı kez, tekrarlardı. Öyle ki, yalnızca bahçıvandan değil, süzgecinden damlayan su damlacıklarından dahi korkar olmuştum.

"Büyükbabam merdivenlerden çıkıp da eve vardığında, o ben dahil herkesi korkutan bildik kişiliğine bürünmüş olurdu. Kehribar tesbihini parmakları arasında çevirmeye koyulurdu. İmgelemimde beni bahçede okşayan büyükbabanın sofrada oturan ve beni o denli korkutan büyükbaba olmadığına inanmaya başlamıştım. Zaman zaman iki büyükbabam olduğunu dahi düşünüyordum.

"On yaşıma geldiğimde büyükbabam, öldü. Ölümüne hiç üzülmedim. Aksine, garip, gizli bir mutluluk duydum ve öbür çocuklarla koştum, zıpladım, hopladım, oynadım, güldüm. Ama annem beni azarlayarak odaya kilitledi: 'Büyükbabanın öldüğünü bilmiyor musun? Sende hiç terbiye yok mu?'

"Az kalsın soracaktım ona: 'Büyükbabam terbiye nedir biliyor muydu?' diye. Ama kendimde o cesareti bulamadım ve sustum. Bu giz yıllarca yüreğimde kilitli kaldı. Ve hayatımda ilk kez bu öyküyü birine anlatıyorum, Doktor Hanım."

Bu kadının bana yıllar önce anlattığı bu öyküyü tüm ayrıntılarıyla aktarmadım. Bana yüreğini onu ahlaki olarak yargılamayacağımdan emin olduktan sonra açabildi. Kliniğime gelen kız ve kadınlar genellikle başlangıçta kendilerine sakladıkları gizleri açmada duraksarlar. Ama güven bir kez oluştuktan sonra yıllarca içlerinde sakladıkları acılı olayları bir bir dökmeye başlarlar.

4. Adaletin Adaletsizliği

Bu tip olaylardan günışığma çıkanlar, olanların yalnızca çok küçük bir bölümüdür. Çocuk ya da genç kız, sırrını korku ya da utançtan kendine saklar. Birşeyler söylese, ya da adam tecavüz sırasında yakalansa dahi, aile olan biteni bastırıp ailenin şan ve şerefini korumak adına, olayı mahkemeye intikal ettirmeyecektir.

Bir ailenin şan ve şerefi, kızlarından birinin, tecavüz sonucu dahi olsa, kızlık zarını yitirmesi sonucu geri dönülmez bir şekilde yiter. Tecavüz olayları bu nedenle sıkı sıkıya gizlenir; böylece failleri de edimlerinden dolayı cezalandırılmazlar. Gerçek suçlu yasanın pençesinin uzağında, yaşamını güvenlik içinde sürdürürken, isterse küçücük yaşta bir kız çocuğuyken tecavüz sonucu olsun; yani hangi yaşta ve hangi nedenle olursa olsun, kızlık zarını yitiren kadın, yaşam boyu namusunu da yitirmiş sayılır. Kızlık zarı, onun namusudur; ve bir kez yittikten sonra bir daha asla geri dönmez.

Toplumumuzda genç kızların farklı düzeylerde cinsel saldırganlıkla karşılaştıkları, bilinen bir olgudur. Yedi yaşından küçük kız çocukları bile, genellikle ağabey, amca, dayı, hatta baba gibi kendi ailelerinden ya da hizmetkar, kapıcı gibi eve yakın genç erkeklerin beklenmedik cinsel saldırılarına sık sık hedef olur.

Böylesi olayların trajedisi, erkek saldırganın genç kurbanını korumak bir yana, kimi zaman ona kesilen cezaya taraf olması, hatta idamını onaylamak için kalkan parmaklardan biri, saldırgana ait olabilir. Böylelikle üzerine yönelen kalkan parmaklardan biri, saldırgana ait olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Böylelikle üzerine yönelen kuşkucu bakışlardan kaçınabilecek ve aile şerefinin koruyucusu pozuna bürünebilecektir. Bu tür olaylara sıkca rastlanmakta ve örtbas edilmesi yolundaki tüm çabalara karşın araştırmacı ve yazarların dikkatinden kaçmamaktadır.

Bu türden yürek paralayıcı pekçok öyküyle ben de karşılaştım. İçlerinden en acısı, kardeşinin kızına pek düşkün olan ve onunla cinsel ilişkiye giren amcanın öyküsüydü. Olay duyulduğunda iki kardeş kafa kafaya vererek, kızın bekaretini yitirdiği anlaşılacak olursa aile şerefini beş paralık edecek bu skandalı örtbas etmek üzere kızı zehirlemişlerdi.

Bu türden olayların büyük çoğunluğu sır olarak saklanır ve pek en-

der olarak polis ya da mahkemeye intikal ettirilir. Mahkeme önüne çıktığında dahi yargıçlar genellikle kurbanın ve ailesinin adını korumak adına davayı kapatmayı yeğlerler. Bunun sonucu olarak da saldırgan, cezasız kalır. Bazen bu nazik duruma en iyi çözüm yolu olarak saldırgan, kızla evlendirilir. Kız okullarında bu duruma sıkca rastlanmaktadır. Bu durumda fail genellikle erkek öğretmenlerden biridir, ve çözüm, genellikle bir başka bölgeye ya da okula atanmasıdır.

Yaşları yedi ile oniki arasında değişen dokuz kız öğrenciye tecavüz eden bir öğretmenin davasını hatırlıyorum. Konu mahkemeye intikal ettiğinde yargıçlar kaçınılmaz olarak çok sayıda aileyi kapsayacak bir skandalı önlemek amacıyla davayı örtbas ettiler. Sanık yalnızca başka bir görevle başka bir bölgeye atandı..

Davayı sonuçlandıran karar, şöyleydi:

Tüm kanıtların sanığın suçlu olduğunu göstermesine karşın, -ki bu durum normal koşullarda sanığın birkaç küçük kız çocuğa tecavüz suçu işlemesi nedeniyle cezalandırılmasını gerektirir- mahkeme heyeti davayı kapatma kararı almıştır. Mağdurelerin çoğu yaşça çok küçük olduğundan, tanık olarak ceza mahkemesi huzuruna getirilmeleri sakıncalıdır. Bu nedenle savcılık makamı, sanığa karşı açılan davanın düşürülmesini talebetmek ve talebini sanığın kız okulu öğretmenliği dışında bir göreve atanmasıyla sınırlandırmak durumundadır.

Tunus'un tecavüz konusundaki yasal düzenlemeleri, diğer Arap ülkelerinin çok ilerisindedir. Tecavüze ilişkin yasalar son yıllarda yeniden düzenlenmiştir. Ancak sanık, mağdureyle evlenmeyi kabul ettiği takdirde aleyhindeki dava, orada da düşmekdir. (3)

1973 yılında, Kahire'deki Ayn Şems Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde bir araştırma çalışması yürüttüm. (4) Araştırma, eğitim görmüş ve görmemiş aileler dahil farklı toplumsal kategorilerden gelme 160 Mısırlı kız ve kadını kapsamaktaydı. Araştırmanın bulgularından biri, yetişkin erkeklerin kız çocuklara ve genç kızlara cinsel saldırılarının yaygın bir olay olduğuydu. Eğitim görmemiş ailelerde bu oran % 45'i bulunurken, eğitim görmüş kesimlerde % 33.7'ye düşüyordu -ki, eğitim görmüş ailelerin kız çocuklarının 1/3'ünün cinsel saldırıya uğradığını gösteren bu oran da hiç düşük sayılmazdı. Bu oran Kinsey'in 1953'de ABD'de yürüttüğü benzeri bir araştırmada bulunduğu sonuçtan -% 24- daha yüksekti.

Bu iki araştırmayı karşılaştırmak, birkaç bakımdan bir hayli zor - yirmibeş yılı bulan zaman farkı, iki toplum arasındaki büyük farklılıklar, Mısır ve ABD'de incelenen grupların koşulları, yaklaşım ve yöntemlerdeki farklılıklar, vd.

Ancak iki araştırmadan elde edilen sayılar temelinde, bu tür olayların son derece yaygın olduğu söylenebilir. Bu, başlarını kuma gömmeyi yeğleyenlerce sık sık öne sürülen, böyle olayların olmadığı, ya da olsa bile son derece ender rastlandığı yolundaki görüşle taban tabana zıttır. Böylesi iddialara şiddetle karşı çıkıyor ve tersine, bu tür olayların Arap toplumları dahil tüm toplumlarda son derece yaygın olduğunu savunuyorum. Pekçok insanın sandığı gibi hiç de ender değildirler - hele birçok durumda tüm ilgili tarafların bu olayları sıkı sıkıya gizledikleri gözönünde bulundurulduğunda...

Aklını ve yüreğini başka insanların sorunlarına açmaya çalışan bir kadın olarak, abartma riski taşımaksızın toplumumuzda pekçok kızın, el ile okşama ve aşk oyunlarından tamamlanmış cinsel ilişkiye kadar uzanan farklı cinsel saldırılarla karşı karşıya kaldığını söyleyebilirim. Bir kız çocuğu farkına varmadan bekaretini yitirebilir. Sonunda ya olup biteni tümüyle unutur, ya da onu işkencelere uğratan ve yaşamı boyunca zihinsel sağlığını bozan bir karabasan olarak anımsar. Doğal olarak bu büyüdüğünde, ziffaf gecesinde kocasının ve ebeveynlerinin bakire olmadığını anladıkları takdirde göreceği cezadan kurtulması halinde mümkündür.

Araştırmam sırasında Adalet Bakanlığı'nda Adli Tıp Dairesi'nde bir süre çalıştım. Araştırmacılardan biri bana, kız çocuklara ve genç kızlara yönelik çeşitli cinsel saldırı biçimlerine ilişkin kayıtlardan bir bölümünü okudu. Örneğin bir kız okulunda çalışan bir öğretmen sınıfındaki tüm kızlarla şu ya da bu ölçüde cinsel ilişkiye girmişti. Bazılarını salt okşamakla yetinirken, diğerleriyle birleşmeyi gerçekleştirmişti. Raporlarda ayrıca panik içinde gelerek kızının apartmanın kapıcısı tarafından cinsel saldırıya uğradığını söyleyen bir annenin durumu da anlatıyordu. Kapıcı çocuğu kucağına almış ve mahrem yerlerine parmağını sokmuş.

Kahire'deki akıl hastanelerini ziyaretimde, failleri akıl hastası olan tecavüzlere ilişkin kayıtları görmek istemiştim. Bu kayıtlar, ilginç bir durum çıkarmaktaydı ortaya: Hastalardan çoğu ya dinsel kurumlarda öğrenci, ya da okullardan din öğretmenliği yapan kişilerdi. İçlerinden biri mülakat sırasında gözyaşları içinde bana dedi ki:

Çok dindar ve şerefli bir insanım. Hayatım boyunca hiç kendimi tatmin etmedim, abdestim bozulmasın diye kız ya da kadın gördüğümde gözlerimi öteye çeviririm. Bu, hayatımda yaptığım ilk hata; ve bir şanssızlık sonucu ortaya çıktı. Her insan hata yapabilir. Mükemmel olan yalnızca rahman ve rahim olan Allah'dır.

Çevreme toplanan hastalardan genç bir adam da kulağıma şunları fısıldamıştı:

Allah rahman ve rahimdir. Ama insanlar acımasız. Örneğin, benim durumumu ele alın. Tarlada bir ağacın altında oturuyordum, küçük bir kız yanıma geldi ve benimle oynamaya koyuldu. Parmağımı orasına soktum; ama içimde hiçbir kötülük yoktu. Bağırıp çağırmadı; aksine çok hoşnut görünüyordu. Ama beni gördüler. İnsanlar etrafımıza toplanıp beni dövdüler. Sonra da tecavüzle suçlayıp buraya getirdiler.

Kadınlar ve nevroz konusundaki araştırmam boyunca incelediğim vakalardan biri, yeni mezun genç bir doktor kadının durumuydu. Meslekdaşlarından biriyle nişanlanmış, sonra da evlenmişti. Zifaf gecesinde kocası bakire olmadığını keşfetmiş, o da, bekaretini çocukken yitirdiğini, suçlunun da babası olduğunu açıklamıştı. Ancak durumu kabullenmeyen koca, ondan boşanmış, o da ebeveynlerinin evine dönmek zorunda kalmıştı. Babasının korkusuyla durumu annesine açıklayamamış, annesinin onu ahlaksızlıkla suçlayışına babası yürekten katılmıştı. Nihayet, direncinin sonuna erişen kız, tüm olup bitenleri annesine anlatmış, kocasının yaptıklarından şoka uğrayan zavallı kadın adeta yıkılmıştı. Ancak baba kızı yalancılıkla suçlayarak kıyasıya dövmüş; bununla da kalmayarak, tüm olan bitenler sonucu sinirleri harap olan kızın bu durumundan yararlanarak delilikle suçlayıp, akıl hastanesine göndermişti. Görevli psikiyatrist de babanın öyküsüne inanarak kızın anlattıklarına kulak asmamıştı. Sonuç, kızın yalnızca bütünselliğini ve onurunu, kocasını ve geleceğini değil, aynı zamanda aklını da yitirmesiydi; çünkü artık insanların pek çoğu için o, dengesizin biriydi.

Yıllar boyunca, sonu gelmeyen bir olay, öykü ve olgular zinciri geçti elimden. Bir kısmı belleğimde yitip giderken, kimileri canlılıklarını korudular. Bir kısmının da kayıtlarını tuttum; örneğin henüz küçük bir ço-

cukken amcasının tecavüzüne uğrayan kadının durumu gibi. Evlerinin damındaki kümesin yanıbaşmda amcasının saldırısına uğramış ve korku içinde, titreyerek okşamalarına teslim olmuştu. Ancak olayı hayatı boyunca bir sır olarak sakladı. Adam öldüğünde yetişkin bir kızdı. Yüzünde hiçbir keder izi yoktu; annesinin bütün rica ve tehditlerine karşın yas tutmayı ya da karalara bürünmeyi reddetmiş, bu nedenle de ondan şiddetli bir dayak yemiş, anormallikle suçlanmıştı. Babası da birkaç şamarla bu dayağa katılmış ve onu delilikle suçlamıştı. Ama yine de, şansı bu durumdaki pekçok diğer kadından daha yaver gitmiş, bir akıl hastanesine tıkılmadığı gibi, kocası da zifaf gecesinde bakire olmadığını anlamamıştı. En azından gördüğü fiziksel zararı onartacak kadar akıllıydı.

Bekaretin kaybını gizlemeye yönelik işlemler de, kız çocuklara ve genç kızlara yönelik cinsel saldırılar kadar yaygındır. Kullanılan yöntem ya kızlık zarının ameliyatla dikilmesi ya da bikrin izalesi sırasında kan benzeri birşeylerin akmasını sağlayacak diğer yöntemlerdir. Kadınların en talihsizleri, kuşkusuz ameliyat geçirmeye yetecek maddi olanaklardan yoksun, ya da zifaf gecesi rol yapamayacak kadar deneyimsiz olan kızlardır. Bu zavallı kızların büyük çoğunluğunu, çoğu kırsal kökenli ev hizmetçileri oluşturur. (5) Doğdukları köyü genellikle orta ve üst sınıf ailelerin yanında hizmetçi olarak çalışmak üzere terkederler. Ve bu kızlar ailedeki genç erkeklerin, hata kimi zaman da yaşlı erkeklerin elinin alındaki tek cinsel nesne durumuna düşerler. Yeni yetme erkekler için bu kızlar gereksinimlerini karşılamada kız kardeşlerinden, amca ya da dayı kızlarından ya da okuldaki kız öğrencilerden çok daha uygundur. Cinsellik bir hizmetçi kızla uygulandığında delikanlılar için çok daha az suçluluk uyandırıcıdır; öte yandan, kendi sınıflarından değil, kendilerinden daha aşağı konumdaki bir yaratığa zarar vermek, çok daha vicdan hafifleticidir. Dahası, hem ücretsiz oluşu, hem de zührevi hastalık tehlikesi taşımaması nedeniyle, hizmetçi fahişeye göre çok daha avantajlıdır.

Öte yandan aile reisi de -saygıdeğer koca ve baba- karısı hasta ya da evden uzak olduğunda, ya da gebe veya aybaşı olması durumunda, gizlice hizmetçinin yatağına tırmanabilir. Hatta karısı uzakta, gebe, ya da aybaşı değil, yalnızca cinsel bakımdan soğuk olabilir. Gerçekte kadınların çoğu, çocukluklarından beri yetiştiriliş tarzları, uğradıkları fiziksel baskılar ya da karı ile koca arasında gerçek aşk, sevgi veya en azından anlayış ve incelikli davranış yoksunluğu gibi nedenlerden dolayı, soğuktur. Evliliklerin çoğu, iktisadi nedenlere dayanır -ki bu da, eşler arasında neden

genellikle gerçek bir duygudaşlık kurulmadığını açıklamaya yetecektir. Buna ailenin, erkeğin en üst yetke olarak davrandığı ve kendi hegemonyasını dayattığı ataerkil yapısını da eklediğimizde sıcak bir duygusal ve fiziksel ilişkinin gelişme şansının ne denli düşük olduğu ortaya çıkar.

Bu nedenle küçük hizmetçi kız, cinsel doyumsuzlukla soluk soluğa, onu gidermek için önlerine bir fırsat çıkması için bekleşen aç erkeklerin önündeki tek "cinsel çıkış"tır.

Önceleri Benha, ardından da Gizze'deki (6) kliniklerde doktorluk görevi yaptığım yıllarda, yaşı onbeş-onaltıyı geçmeyen, ama karnı gayrimeşru bir bebekle şişmiş çok sayıda küçük hizmetçi kızla karşılaştım.

Bu çocuklar toplumun gözünde evlenmeden gebe kalmış kadınlar, yani erdem ve namus yoksunu yaratıklardır. Dünyaya karşı tek başınadırlar ve yaşamları genellikle ya kendi elleriyle ya da babalarının veya aileden bir başka erkeğin eliyle son bulur. Ya da tüm tehlikelere karşın hâlâ sürdürülen ilkel yöntemli köy kürtajlarından biri sırasında ölür, giderler. Eğer kürtajdan sağ kurtulabilirlerse, yargı önüne çıkmaları olasılığı yüksektir; çünkü kürtaj yasal değildir. Bebeğini doğurması durumunda da hayatı bitmez tükenmez bir aşağılanma ve sefalet kaynağı olacaktır.

Öte yandan evin efendisi, ailenin saygıdeğer oğlu ya da kendisini tanıyanların onca sevip saydığı, toplumun direği koca, yani bir geceyarısı, korunmasız bedenin koynuna girip onunla yatan kişi, bir başka deyişle erkek, güvencededir; yaşamını ve gerçekte yasal olmayan yasa ve adil olmayan adaletin eriminin dışında, şan ve şerefle sürdürür. Bu tür olayların ender olduğu düşünülür. Ancak kadınların ve genç kızların yaşamlarıyla ilgili uzman ve araştırmacılar, bu kanının gerçeğin çok uzağında olduğunu bilirler. Çünkü cinslerin birbirinin uzağında tutulduğu bir toplumda yoğun bir cinsel baskı ve doyumsuzluk yaşanmaktadır. Delikanlılarla genç kızlar, erkeklerle kadınlar arasında doğal ilişkilerin yokluğunda istekler ifadesini pek az yoldan bulabilmektedir; bu tür fırsatların elde edilebildiği aile de bu kanallardan bir tanesidir. En zayıf aile bireyleri de cehalet, korku ve otoriteye boyuneğme duygusuyla, başlarına ne gelirse gelsin karşı çıkmayacak durumda olan küçük kız çocukları ya da genç kızlardır. Bu, özellikle küçük bir mekanda kalabalık ailelerin yaşadığı daha yoksul toplumsal sınıflar için daha da geçerlidir. Sekiz-on kişilik aileler tek odada yatar-kalkarlar; anne, baba, kız ve erkek kardeşler ve diğer aile bireyleri hemen hemen "vücut vücuda" yaşarlar ve bu durum pek çok cinsel soruna yol açar.

Notlar

1. *El Ahbar*, 10 Mayıs 1972.

2. *Ahbar El Yom*, 23 Şubat 1974.

3. Tunus'da 27 Mart 1969 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren 21 sayılı yasa, Ceza yasası'nın 227. maddesini şu şekilde değiştirmekteydi (s. 369): "15 yaşından küçük bir kızla cinsel ilişkiye giren bir erkek, fiil sırasında zora boşvurmamış da olsa, 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırılır. Kızın yaşı 15-20 arasındaysa bu ceza 5 yıla indirilir. Ancak kızla evlenmeyi kabul ettiği takdirde aleyhindeki dava düşer ve daha önce verilmiş mahkumiyet kararı geçersiz sayılır."

4. Araştırma 1973-74 yıllarını kapsamaktaydı.

5. Bunlar faal işgücünün 'hizmetler' sektöründe istihdam edilen kadın üyelerinin çoğunluğnu oluşturmaktadır. Bu sektördeki oranları, % 89.3'dür. Bkz. *Al Mara'a Al Misria fi Eishreen Aaaman 1952-1972*, Markaz al Abhath wal Dirasat Al Soukanaya - Al Gihaz Al Markazi Lil'ta'abia wal İhsa'a

6.Benha, Kahire'nin 30 mil kadar kuzeyinde küçük bir kent, Gizze ise Kahire'nin güneyinde bir bölgedir.

5. Namus Adlı İncecik Zar

Günümüzde dahi her Arap kız çocuğu, bedeninin en önemli kısımlarından biri, hatta en önemli kısmı addedilen, kızlık zarı denen incecik zara sahip olmalıdır. Ancak kızlık zarının varlığı da kendi başına bir anlam ifade etmez. Bu ince zar aynı zamanda bolca kanayabilmeli, genç kızın evlendiği gece beyaz çarşafın üstünde gözle görülebilecek bir leke bırakabilmelidir.

Bir genç kız için en büyük talihsizlik, doğa tarafından, bir erkeğin parmağı ya da cinsel organı vajinasından yukarı doğru girdiğinde genişleyerek esneyecek esnek bir zarla donatılmış olmaktır; çünkü böylesi bir zar, kanamayacaktır. Vay doğanın bir kızlık zarı bahşetmeyi unuttuğu ya da bisiklete veya ata binerken, mastürbasyon sırasında ya da çocuklukta sık sık olagelen küçük kazalardan birinde yırtılıvercek kadar ince bir zarla donattığı zavallı kızın haline. Kızlık zarı kalın, deliksiz ya da esnek olan bir kızın çekeceği acılar, yaşayacağı aşağılanma, anlatılamaz. Çünkü bu durumda erkeğin ne parmağı ne de cinsel organı, önünde kauçuk gibi esneyecek olan bu zardan kan çıkarmayı başaramaz.

Birgün Benha'daki kliniğimde çalışırken, sözünü ettiğim son durumda bir 'hasta' geldi. Onaltı yaşlarında, gencecik bir kızdı bu; ama o denli solgun ve zayıftı ki, ancak oniki yaşında gösteriyordu. Bedeni yetersiz beslenme sonucunda gelişmemiş, dolgunlaşmamıştı. Yanındaki kocası, bir yıl önce evlendiklerini, karısının karnında bir doluluktan sözettiğini söyledi ve gebe olup olmadığını kontrol etmemi istedi benden.

Kızı muayene ettiğimde bir gebelik izine rastlamadım. Ama kalın, esnek ve delinmemiş bir kızlık zarı olduğunu gördüm. Karnındaki şişlik ise, evliliğinden birkaç ay sonra ulaştığı ergenlikten bu yana ay beay vajinasında biriken aybaşı kanından ileri geliyordu. Zarda delik olmayışı, bu akıntının vücuttan boşaltılmasını engellemişti. Keskin bisturimle zarı delerek, birikmiş koyu kanın vücuttan dışarı akmasını sağladım.

Kızın ameliyat masasından inmesinden sonra yaptığımız söyleşide kocanın zifaf gecesi kanı akmayan karısını bakire olmamakla suçladığı ortaya çıktı. Neki, kız evlenmemiş olsaydı başına belki daha da kötüsü gelecek, ailesi karnındaki şişliği farkedince, gayrimeşru bir çocuğa gebe olduğu yargısına varacaktı.

Bu olay, bana yıllar önce gazetede okuduğum bir haberi anımsattı. Polis, genç, gebe bir kızın cesedini bulmuştu. Böylesi durumlarda sıkca görüldüğü üzere ailesi tarafından "namus" adına öldürüldüğünü tahmin etmişlerdi. Ancak kız adli tıpta otopsiye alındığı zaman gebe olmadığı anlaşılmıştı. Karnındaki şişkinlik, tıpkı tedavi ettiğim vaka gibi, kalın, deliksiz kızlık zarından dışarı akamayan aybaşı kanından ileri geliyordu.

Dölüt gelişirken, kızlık zarını etkileyen ve kız çocuklarında ortaya çıkan anormalliklerin oranındaki yüksekliği gözönünde bulundurursak, daha nedenini anlamadan cezalandırılan kızların çektiklerini daha iyi anlarız. Çünkü kızların % 11.2'si esnek zarla, % 16.16'sı kolayca yırtılabilen ince zarla, % 31.32'si kalın, esnek zarla doğmaktadır. Normal sayılabilecek bir zara sahip olan kızların oranı, yalnızca % 41.32'dir. (1)

Bir keresinde bir geceyarısı bir anne panik içinde beni uyandırdı. Kaynar suyun Arapça'daki deyimle 'bekaret zarı' üzerinde bir etkisi olup olmadığını öğrenmek istiyordu; çünkü kızı beline dek kaynar su dolu bir kazana düşmüştü! Anne kızının hayatından çok, zarıyla ilgili görünüyordu.

Genç gelin ya da kızlarının kızlık zarı hakkında soru sormak üzere kliniğime gelen koca, baba ve annelerin sayısının haddi hesabı yoktur. Anne ve babalar sık sık gelip benden kızlarının bakire olduğuna ya da kızın oynarken veya (tabii cinsellikle hiçbir ilişkisi olmayan) bir kaza sonucunda yırtıldığına dair tıbbi belge isterler.

Arap toplumu hâlâ dış cinsel organların ağzında yer alan incecik bir zarı bir kızın bedeninin en değerli, en önemli kısmı saymakla ve gözünden, kolundan, bacağından çok daha fazla önemsemektir. Bir Arap ailesi kızının zarını yitirmesine, gözünü yitirmesinden çok daha fazla üzülecektir. Dahası, kızın hayatını yitirmesi, zarını yitirmesinden yeğdir.

Bekaretini korumayan bir kız, ya fiziksel ya da ruhsal olarak ölüme, ya da en azından, durum evliliğinden sonra ortaya çıkmışsa boşanmaya mahkum edilir. Böylesi bir boşanma da başlangıçta aile çevresiyle sınırlı olmakla birlikte çoğunlukla kulaktan kulağa yayılması kaçınılmaz bir skandala yol açar. Kız masum da olsa, bunu kanıtlaması hemen hiçbir zaman mümkün değildir. Bunun nedeni, ataerkil sınıflı toplumun kızlara evlilik öncesinde bekareti dayatması ve kızın ailesinin namusunu bu bekaretin korunmasıyla sıkı sıkıya bağlamış olmasıdır. Bekaretin yitirilmesinin getireceği utanç, ancak, yaygın bir Arap deyişiyle 'kanla yıkanabilir.'

Bekaret yalnızca kızlara uygulanan katı bir ahlak kuralıdır. Oysa ahlak kurallarının gerçekte ahlaklı olabilmesi, istisnasız herkese uygulanabilmesine ve cinsiyet, renk ya da sınıf temelinde hiçbir ayırımcılık gütmemesine bağlıdır.

Ancak, bizim toplumlarımızda ahlaka değgin yasa ve standartların eşitçe tüm insanlara uygulanması durumu son derece enderdir. Bu da bu yasa ve standartların gerçekte ne denli ahlakdışı olduğunun açık bir kanıtıdır.

Geçmişteki egemen sınıflar, tarihte sınırlı kazançlarına şükredip başkalarının ayrıcalıklarını korumak adına gönüllüce savaşabilmelerini sağlamak üzere, ücretlilere kanaatkarlık, stoacılık ve dünya nimetlerine sırt çevirmeyi ahlak değerleri olarak dayatmışlardı. Oysa üst sınıflara herşey serbestti ve açgözlülük, şehvet, keyif düşkünlüğü, zevk ve sefa, emekçi kitlelerin sefaleti üzerinde kol gezerdi.

Erkekler kadınlar üzerinde egemen olduklarından, kadınlara yasakladıklarını kendileri için serbest addederler. Bu nedenle, iffet ve bekaret kadınlar için zorunlu sayılırken, erkekler sözkonusu olduğunda özgürlük, hatta şehvet düşkünlüğü doğal sayılmıştır.

Günümüzde dahi, Arap toplumlarında bekaretin erkekler için değil, kızlar için zorunlu olduğuna inanan pek çok insan vardır. Tanrı bekaretlerini kanıtlamak üzere genç kızları kızlık zarıyla donatmıştır. Böylesi bir mantık, hayatımıza egemen olan geriliğin bir yansımasıdır, yalnızca. Kadın olsun, erkek olsun, insanların anatomik ve biyolojik yapısının ahlak değerleriyle bir ilişkisi yoktur. Ahlak değerleri toplumsal sistemin, daha doğrusu belli iktisadi ve siyasal çıkarlara hizmet edebilmek ve çıkarlar sistemini güvenceye alarak iktidarını koruyabilmek üzere yönetici sınıfların dayattığı toplumsal sistemin ürünleridir. Bedenin anatomik ve biyolojik özellikleri başka bir amaca, yaşamın korunması ve sürdürülmesine ilişkin hayati, fizyolojik işlevlerin yerine getirilmesine yöneliktir.

Zarın erkek cinsel organının evlilik öncesinde kadının dış cinsel organlarından vajinaya girişini engellemek üzere yaratıldığı nasıl öne sürülebilir ki? Böylesi bir işlev bedenin bir kısmında olagelen hayati fizyolojik işlevlerle hiçbir ilişkisi olmayan toplumsal ve ahlaksal bir değerdir.

Gerçekte zar, hiçbir bedensel işlevi olmayan ve bu bakımdan apandisite benzeyen bir organdır. Eğer önemli bir işlevi olsaydı, bu kadar çok

kız çocuğu zarsız, bir o kadarı da eksik zarla doğmazdı. Ayrıca zar bekaretin korunmasında bu denli önemli olsaydı, Tanrı ya da doğa'nın bütün zarların ilk birleşmede kanamasını sağlaması gerekirken, gerçekte büyük oranda iç kanama gözükmektedir. Kızların % 30'undan fazlası ilk cinsel birleşmede hiç kanama geçirmemektedir. Bu ne anlama gelebilir? Kuşkusuz kanayabilen, dolayısıyla da bekareti kanıtlayan bir zarla donatmamakla Tanrı bu kızları cezalandırmak istememiştir! Diğerlerinden farklı bir anatomik yapıya sahip olduğu ya da daha geniş bir zar girişi olduğu için cezalandıran, nasıl bir adalettir?

İster üreme sistemine, ister başka bir sisteme ilişkin olsun, insan bedeninin organlarının boyut, hatta şekil olarak birbirlerinden çok farklı olduğu bilinmektedir. Hiçbir beden bir diğerine tıpatıp benzemez. Hiçbir beden bir diğerinin kalıbı ya da kopyası değildir. Her birimizin fiziksel yapılanışı tekildir, ve dokunduğumuz eşyalar üzerinde kendi parmak izlerimizi bırakırız. Bunun gibi, her erkeğin penisi, diğerininkinden farklıdır. Benzer şekilde zar da kadından kadına, dolayısıyla da bakireden bakireye farklılık göstermektedir. Girişe elverişli, geniş delikli bir zara sahip bir kızın, küçük penislibir erkekle evlenmesi talihin ne garip bir cilvesi olur! Bu, bekaretin hâlâ en yüce değer kabul edildiği toplumlarda sık sık olageldiği üzere, boşanma ya da şerefsizlik, hatta öldürme nedeni sayılabilir mi?

Neyse ki eğitim, özellikle giderek artan sayıda kız çocuğun eğitimi ve evin dışında ücretli işlerde çalışan kadın sayısındaki artış, Arap kadınının kişiliğinde göreli hızlı bir değişime yolaçmaktadır. Bu değişimler onu giderek daha bağımsız, kendi akıl ve bedenine daha saygılı, erkek egemen bir toplumun dayattığı adaletsiz ahlak değerlerine karşı daha az boyun eğici kılmaktadır. Bu türden gelişmeler toplumun kadınlara yönelik tutumunda da değişimlere yol açmaktadır; bir kızı zarına, zifaf gecesi akan kana göre değerlendirmeyen genç kuşaklar çıkarmaktadır günyüzüne.

Değişim yaşanıyor. Ancak yine de, Arap erkeklerinin büyük çoğunluğu evlenecekleri kızın bakire olması konusunda hâlâ ısrar etmektedirler. Bekaretini yitirmiş bir kız, özellikle kendi ailesinin elinde öldürülmesinin neredeyse kaçınılmaz bir yazgı olacağı Yukarı Mısır'da evlilik çağı geldiğinde büyük bir tehlikeye girmektedir. Eğer doğa bu kızı evliliğin ilk gecesinde kanamayan esnek bir zarla donatmışsa, cehaletin kurbanı olacaktır. Çünkü evlilik ritüelleri kocanın, karısının kızlığını parmağıy-

la bozmasını ve 'kanın ak çarşafa dökülmesini' gerektirmektedir.

Zarın, tıpkı erkek cinsel organının bir erkekten diğerine farklılık gösterdiği gibi doku, boyut ve sağlamlık bakımından bir kızdan diğerine değiştiğini pek az insan anlayabilmektedir. Esnek zarlı bir kız, küçük cinsel organlı bir erkekle evlendiğinde, eğer kızlık parmakla bozulmazsa kanama olamayacağından, onun bakire olmadığı düşünülecektir. Eğitimli bir koca, karısının bekaretinden emin olmak için onu bir doktora götürebilir. Bakirelerin jinekolojik muayenesi pek yaygın olmadığından, doktorlar sıkça zar görmedikleri için hata da yapabilirler. Yeni evli bir kocanın gelini muayene etmesi için getirdiği doktoru hatırlıyorum. Gelinin ailesi muayene odasının dışında bekleşiyordu; doktor dışarı çıkıp kızın bakire olmadığını söylediğinde yıldırım çarpmış gibi oldular. Ertesi gün kız tüm yalvarmalarına karşın amcaoğlu tarafından öldürüldü. Kadavra üzerinde yapılan otopside ise, doktorun teşhisinin yanlış olduğu ortaya çıktı. (2) 'Bekaret' adına bir kurban daha verilmişti.

Gizze'deki kliniğimin kapısını pekçok koca çalarak yanlarındaki gözyaşları içinde gencecik kızları muayenehanemden içeri iteklidiklerine çokca tanık oldum. Öfkeden, sinirden titreyen bir sesle zifaf gecesinde, cinsel ilişkiden sonra 'al kanı'ı görmediklerini anlatırlardı bana. Kırsal Mısır'da çalıştığım yıllar, küçücük köy evlerinde, kerpiç kulübelerde gencecik kızların başucunda, kızlık bozma işlemi sırasında yumuşak dokuları yırtan *daya*'nın kirli tırnağının neden olduğu kanamayı durdurmak için uğraşarak sabahladığım çok oldu. Pek çok köyde bekaret törenini, yaşamını kız çocukların klitorisini kesmekle ve genç gelinlerin vajinalarını yırtmakla kazanan çirkin, yaşlı *daya*'lar gerçekleştirir. O sırada gelinin babası kana bulanmış beyaz havluyu alarak, başının üzerinde, kızının ve ailesinin namusunun kanıtlanışına tanık olmak üzere dışarıda bekleşen akraba kalabalığına gösterir.

Olup bitenleri yakından gözlemek amacıyla bu evlilik törenlerinden bazılarını izledim. Bir keresinde *daya* uzun tırnağını zara batırdığında, birkaç damla kan geldi. Bunun üzerine kadının parmağını sonuna dek vajinaya daldırıldığını ve kanın fışkırdığını dehşet içinde gördüm. Kan içindeki havlu babanın başı üzerinde yükselirken davullar vurmaya, kadınlar sevinç çığlıkları atmaya başladılar. Kadının rahim cidarını deldiğini farketmiştim. Gecenin sonunda, sorularımı yanıtlarken zifaf gecelerinin en aranan *daya*'sı olduğunu söyledi bana. Kızlık bozarken en fazla kanı

getirme yetisi üzerine kurulu şöhreti, ona bir hayli de para kazandırmıştı.

Daya'nın parmağının yerini köylü kocanınki aldığında, kızlık bozma daha da vahşi bir ritüel halini alır. Çünkü elini kullanmadaki deneyimi, kazma ya da yabanın sapını kavramakla sınırlıdır. *Daya*'nın, hiç değilse kadın bedenine ilişkin belli bir bilgisi vardır. Ve hiçbir şey, kalın, kabasaba bir parmağın vajinanın dış ağzından içeri dalarak bilinmeyen bir yöne doğru zorlamasından daha vahşice olamaz. Soğuk bir kış gecesi, bacaklarının arası kan gölüne dönmüş bir halde kliniğime getirilen genç kadının vajina cidarı da bu şekilde kocasının parmağıyla delinmiş ve parmak sidik torbasına dek dayanmıştı.

Oysa kadınlara yönelik bu vahşice bağnazlık, erkekler sözkonusu olduğunda engin bir hoşgörüye dönüşür. Bir Arap atasözüne göre 'erkeğin namusu, cebindedir.' Toplumumuzda erkekler için tek utanç kaynağı vardır; o da yoksulluğudur. Erkeğin egosu fethettiği kadınların sayısıyla büyür; ve cinsel ilişkileri onun için övünç ve böbürlenme kaynağıdır.

Eğitim Arap toplumlarında cinsellik ve kadınların durumuna ilişkin konularda belirli bir aydınlanmaya yolaçmıştır ama, çoğu eğitimli erkek bu alanda hâlâ gelenekçi tutum ve değerlerini korumaktadır. Kişisel olarak ben, yüksek, hatta yurtdışmda öğrenim görmüş ve pekçok yabancı ülke gezmiş birçok erkeğin, duygusal ve zihinsel yapılanışının kadın konusunda son derece geri ve katı olduğuna tanık oldum. Batı Almanya'da beş yıl yaşayan bir mühendis, Mısır'a döndüğünde 17 yaşındaki kız kardeşinde gebelik belirtileri sezinlemiş, odasını araştırmış, bulduğu bir ilaç şişesini yakındaki eczaneye götürmüş, eczacı ilacın düşük yapmaya yaradığını söyleyince denetimsiz bir sinirle eve dönmüş, mutfaktan kaptığı bıçakla kışkardeşini delik deşik etmişti. Yapılan otopsi kızın, gebelik bir yana, bakire olduğunu ortaya çıkarmıştı. Savunma, mahkeme heyetine sanığın suçu işlemedeki kasdinin aile şerefinin korunması olduğunu belirtmiş ve mühendisin beraatini istemişti. Kızkardeşinin davranışlarından kuşkuya kapılmış ve bu kuşku onu suçu işlemeye itmişti. Kuşkuları yersiz, ama niyeti iyiydi. Mahkemenin kararı, beraatti.

Böylelikle bir kez daha, cinayet durumunda dahi erkeğin gelenekçi namus anlayışından dolayı cezadan kaçınabileceğini görüyoruz. Oysa aynı anlayış, kız ve kadınlar sözkonusu olduğunda ceza kaçınılmaz olmaktadır. Yasa hemen her zaman erkeklerin yanındadır, kızın bekaretini evlilikten önce yitirmesi durumunda mahkemeler genellikle boşanma kararı vermektedir. (4)

Kadınlar sözkonusu olduğunda, hukuk alanında dahi sertlik ve acımasızlık genel kuraldır. Mahkemenin kadın meslekdaşı küvette çıplak yıkanırken kapıyı vurmadan banyoya giren bir kadın öğretmeni cezaya çarpturdığı bir davayı anımsıyorum. Bir başka ilginç dava da, sınıfındaki öğrencileri bir kır kahvesine götüren bir kadın öğretmenin ağır bir cezaya çarpturılmasıydı.. (5)

Bekaretini kaybeden bir kızı bekleyen karanlık yazgı, bu kızları bu ikilemden kurtulmanın yollarını araştırmaya iter. Zengin aile kızları jinekologa giderler büyük ücretler karşılığında zarlarını diktirebilirken, yoksul köylü kızlar *daya*'nın zifaf gecesini kızın aybaşı olduğu bir güne denk düşürmekten, vajinanın ağzına içi tavuk kanı dolu bir kese yerleştirmeye uzanabilen hilelerine bel bağlamak durumundadır.

Günün birinde kliniğime muayene için genç bir kız geldi. Beş aylık gebeydi; ancak muayene sonucunda zarının sağlam olduğunu gördüm. Üstten cinsel temas yoluyla gebe kaldığını anlattıktan sonra çocuğunu sezaryenle almamı istedi benden. Yapamayacağını söyleyince de çekip gitti. Yıllar sonra, bir rastlantıyla karşılaştığımızda, benden sonra bir başka doktora giderek bebeğini aldırdığını, şimdi başarılı bir mühendisle evli, iki çocuk anası olduğunu anlattı bana. Zaman zaman zifaf gecesinde karısının bakire olduğundan emin olmak için özenle kızlık bozma ritüelini gerçekleştirip, zarın yerinde, sapasağlam durduğunu görünce de sevinen bu mühendisin durumu geçer aklımdan. Karısının karnı üzerindeki dikey ameliyat çizgisi onun için hiç de önemli değildir; tıpkı kalbin, karaciğerin, hatta beynin üzerindeki bir ameliyat izi gibi. Ama zardaki bir milimetrelik bir yırtık, tüm dünyasını altüst etmeye yetecektir.

Arap toplumunun namus anlayışı, çarpıktır. Ailesinin kadın üyeleri zarlarını sağlam tuttuğu sürece, erkeğin namusu da sağlam sayılmaktadır. Bu, kendi davranışlarından çok, ailesindeki kadınların davranışlarına bağlıdır. En bayağısından bir kadın avcısı, kadın yakınları üreme organlarını koruyabildikleri sürece, namuslu adam sayılmaktadır. Toplumumuzda kadınlar için başka, erkekler için başka değer yargıları geçerlidir ve bu çifte ahlak standartları, tüm topluma egemendir. Bu anormal durumun kökeninde, cinsel deneyimin bir erkeğin hayatında öğünç kaynağı ve erkeklik simgesi sayılmasına karşın, kadının cinsel deneyimlerinin utanç ve aşağılanma simgesi kabul edilmesidir.

Bu çifte ahlak standartlarının sonuçlarının ne olabileceğini kestirmek, hiç de zor değildir. Erkekler sürekli olarak kendi başına cinsel iste-

ğin doyurulması kadar önemli olan erkekliklerini kanıtlamak ve erkeklik gururlarını sağlamlaştırmak üzere ne biçimde ve ne pahasına olursa olsun cinsel deneyim peşinde koşarlar. Ve sürekli diller dökerek, armağanlar yağdırarak kadınları avlamaya çabalarlar. Bu sürek avında ya zavallı bir hizmetçi kızı baştan çıkartacak, ya frengili bir fahişeyle düşüp kalkacak, ya küçük bir çocuğun ırzına geçecek, ya da evlenme vaadleriyle bir kızın aklını çelecektir. Bu vaadlere kanıp teslim olan kız, tuzağa düşmüş demektir. Çünkü genellikle, bekaretini kaybettiği ve toplumca düşmüş addedildiği için bu kızcağızla evlenmeyi reddedecektir. Böylelikle o, namusunu yitirmiş, gayrımeşru bir çocuk peydahlamış bir kadının hüzünlü yazgısıyla başbaşa kalırken, öbürü, yani erkek yeni fetihlere doğru yelken açacaktır.

Bu betimleme kentsel toplumun büyük kesimi ve kırsal kesimdeki üst sınıflara uymaktadır. Ancak kent ve kasabalardaki işçi sınıfı ve köylerdeki tarım emekçileriyle köylülere baktığımızda, böylesi olayların çok ender olduğunu görürüz. Genç yaşta yapılan evlilikler, zorlu çalışma ve yaşamın güçlükleri, kadınlar aleyhine ayırımcılık ve cinsel baskının öbür tezahürleri, toplumsal davranışın ayrılmaz bir parçası olarak varlığını sürdürmesine karşın, cinsel başıboşluğa pek yer bırakmazlar.

Bu koşullar altında kızların sürekli bekaretlerini yitirme kaygı ve korkusu içinde yaşamalarını anlamak güç değildir. Arap ailelerinde kızlar erkeklerden uzak duracak şekilde yetiştirilirler ve her an düşebilecekleri tehlike ve aldatmacalara karşı sürekli uyarılırlar. Bu nedenle, fiziksel sünnet, az ileride ele alacağımız 'eğitsel sünnet'in vazgeçilmez bir unsurudur.

Notlar

1. Adli Tıp Enstitüsü İstatistikleri, Bağdat, Irak, 1940-1970. Yay.: *Irak Tıp Dergisi*, 21 Şubat 1972.
2. *Irak Tıp Dergisi*, Adli tıp uzmanı Dr. Vasıf Muhammed Ali'nin makalesi, 21 Şubat 1972.
3. *Akhbar el Yom*, haftalık dergi, 18 Mayıs 1974, s. 10. "Kızkardeşini öldürdükten sonra bakire olduğunu anladı."
4. *Akhbar el Yom*, 6 Mart 1976, s. 10. "Mahkeme bakire çıkmayan kadını boşadı."
5. *Akhbar el Yom*, 9 ağustos 1975, s. 10.

6. Kızların Sünneti

Kızların sünneti Mısır, Sudan, Yemen ve bazı Körfez ülkelerinde hâlâ uygulanmakta olan bir işlemdir.

Özellikle kentsel Mısır'da çağdışı ve zararlı bir uygulama olduğundan tasfiye edilmesi yolundaki eğilimin giderek yaygınlaşmasına karşın, bu toplumlarda bekaret ve sağlam kızlık zarına verilen önem, kızların sünnetinin bu ülkelerde hâlâ geniş uygulama alanı bulmasına yol açmaktadır. Sünnetin ardında, dış üreme organlarının alınmasının cinsel isteği azaltacağı inancı yatar. Bu, 'tehlikeli' ergenlik çağına giren bir kızın zarını, dolayısıyla da namusunu daha kolay koruyabilmesini sağlamaktadır. Haremlerde iffet, erkek görevlilerin iğdiş edilerek zararsız haremağalarına dönüştürülmesi yoluyla korunuyordu. Kızların sünneti de, cinsel ilişkiye duydukları arzuyu zayıflatarak, iffetlerini korumayı hedeflemektedir.

Sünnet genellikle kız çocuklar yedi ya da sekiz yaşına geldiğinde (aybaşı görmeye başlamadan önce) gerçekleştirilir. Burada da *daya*, yani yerel ebe sahneye çıkmaktadır. Ailenin iki kadın üyesi çocuğun iki bacağını kavrayarak dış cinsel organları ortaya çıkarmak ve çocuğun debelenmesini engellemek üzere, tıpkı bir tavuk gibi ayırırlar. *Daya*, elindeki keskin usturayla klitorisi kesiverir.

Köy doktorluğu yaptığım yıllarda sık sık bu ilkel ameliyattan doğan ve çoğu durumda kız çocukların yaşamını tehlikeye atan sorunları tedavi için çağrıldım. Cahil *daya*, sünnetin etkin sonuç verebilmesi için klitorisin duyarlı hiçbir nokta bırakmamacasına, kökünden kazınması gerektiğini düşünür. Bu durum genellikle şiddetli kanamalara ve zaman zaman da ölüme yolaçar. *Daya*'ların sterilizasyon konusunda hiçbir bilgisi olmadığından, ameliyatlar genellikle iltihaba yolaçar. Daha da önemlisi, bu vahşi uygulama çocuğun kişiliğini derinden etkileyerek, onu ergenliği, gençliği ve olgunluk çağı boyunca rahatsız eder. Bu olay, Arap toplumlarının kadınlarının kişiliği ve us yapısını etkileyen diğer toplumsal ve psikolojik etkenlerin de etkisiyle en çok cinsel soğukluğa yolaçmaktadır. Bu nedenle, hâlâ bir kızın namusunun temel göstergesi sayılan bekarete ilişkin çağdışı kavram ve değerler sonucu, kızlar bir dizi talihsizlikle karşı karşıyadır. Neyse ki, son yıllarda, eğitim görmüş aileler kızlara sünnet uygulamasının zararlarını görmeye başladılar.

Yine de, ailelerin büyük çoğunluğu, barbarca sünnet ameliyatını küçük kız çocuklarına dayatmaktadırlar. 160 Mısırlı kız ve kadın üzerinde yürüttüğüm araştırma, eğitim görmemiş ailelerin % 97.5'nin bu adeti sürdürmekten yana olduğunu, ama bu oranın eğitimli ailelerde % 66.2'ye düştüğünü göstermekteydi.

Durumu bu kız ve kadınlarla tartıştığımda çoğunun sünnetin zararları konusunda hiçbir fikri olmadığını, hatta çoğunun bunun insanın sağlığına yararlı olduğunu, temizlik ve 'saflığı' sağladığını düşündüğü ortaya çıktı. (Halk dilinde bu ameliyatın adı, temizlik ya da saflık ameliyatıdır.) Eğitim görmüş kadınlar arasında sünnet geçirenlerin oranının % 66.2 olması, bu oranın eğitim görmemişler arasında % 97.5'e yükselmesi gerçeğine karşın, eğitim gören kadınların dahi klitoris ameliyatının psikolojik ve cinsel sağlıkları üzerindeki etkilerini kavrayamadıklarını gördüm. Bu kadınlarla aramdaki mülakat, genellikle şu tarzda geçmekteydi:

'Sünnet geçirdiniz mi?'

'Evet.'

'Kaç yaşlarındaydınız?'

'Yedi-sekiz yaşlarında bir çocuktum.'

'Ameliyatın ayrıntılarını hatırlıyor musunuz?'

'Tabii. Nasıl unutabilirim ki?'

'Korktunuz mu?'

'Çok. Dolabın tepesine (başka durumlarda yatağın altı ya da komşunun evi olabilir) gizlendim; ama beni yakaladılar. Tüm bedenim ellerinde titriyordu'.

'Acı hissettiniz mi?'

'Hem de çok. Yakan bir alev gibiydi; çok bağırdım. Annem başımı tuttu, teyzem sağ, büyükannem de sol bacağımı yakaladı. Daha önce hiç görmediğim iki yabancı kadın bacaklarımı olabildiğince ayırdı. *Daya* elinde klitorisi kesmek için kullandığı keskin bir usturayla bu iki kadının arasında duruyordu. Çok korkmuştum, tüm bedenimi saran bu ateş içinde bilincimi yitirdim.'

'Ameliyattan sonra neler oldu?'

'Canım çok acıyordu. Birkaç gün kımıldamadan yatakda kaldım. Dış üreme organlarımdaki acı, idrarımı tutmama neden oluyordu. Her idrar yapmak istediğimde yanma duygusu o denli keskinleşiyordu ki, bir türlü işeyemiyordum. Yara bir süre kanamaya devam etti; annem günde iki kez çamaşırlarımı değiştiriyordu.'

'Bedeninizden küçük bir organın alındığını anladığınızda neler hissettiniz?'

'O zamanlar ameliyat hakkında, çok basit olduğu ve temizliği, saflığı ve namusu korumak üzere tüm kızlara uygulandığının dışında hiçbir şey bilmiyordum. Bu ameliyatı geçirmeyen kızların dile düşeceği, davranışlarının ahlaksızlaşacağı, erkek peşinde koşacağı, sonuçta da, evlilik zamanı geldiğinde hiçbir erkeğin onu almak istemeyeceği söylenirdi. Büyükannem ameliyat yalnızca bacaklarımın arasındaki küçük bir deri parçasının alınacağını, bu parçanın alınmamasının bende kirliliğe ve evleneceğim adamı reddetmeme yolaçacağını söylerdi.'

' Size anlatılanlara inanır mıydınız?'

'Tabii ki. Ameliyatın etkilerinin geçtiği gün kendimi son derece mutlu ve kurtulunması gereken bir şeyden kurtulmuş, dolayısıyla da saf ve temiz hissettim.'

Eğitimli olsun olmasın, sorularımı yanıtlayan herkesten aldığım cevaplar, aşağı yukarı bunlardı. İçlerinden biri Ayn Şems Üniversitesi Tıp Okulu'nda öğrenciydi. Bitirme sınavlarına hazırlanıyordu; karşılıklarının biraz daha farklı olmasını bekliyordum; oysa ötekilerin aynıydı. anımsadığım kadarıyla buraya aktardığım, uzun bir tartışmaya girdik.

'Birkaç hafta sonra tıp doktoru oluyorsunuz. Bir kızın klitorisinin kesilmesini nasıl sağlıklı, ya da en azından zararsız bir işlem olarak niteleyebilirsiniz ki?'

'Herkes bana bunu söylüyor. Ailemdeki bütün kızlar sünnet edildiler. Anatomi ve tıp eğitimi gördüm, şimdiye dek bize ders veren profesörlerden hiçbiri klitorisin kadın bedeninde bir işlevi olduğunu bize söylemediği gibi, okuduğumuz tıp kitaplarının hiçbirinde böyle bir bilgiye rastlamadım.'

'Bu doğru. Bugüne değin tıp kitapları cinsellik bilimini ilgi alanları içinde görmediler. Dikkate değer sayılan kadın organları yalnızca üreme-

ye ilişkin olanlar, yani rahim ve yumurtalıklardır. Oysa klitoris, hem tıbbın hem de toplumun küçümseyerek yok saydığı bir organdır.'

'Bir keresinde bir öğrencinin profesöre klitorise ilişkin bir soru sorduğunu hatırlıyorum. Profesörün yüzü kızardı ve ona kadın bedeninin hiçbir önem taşımayan bu kısmı üzerinde sınavda soru sormayacağını belirten kestirme bir yanıtla yetindi.'

Çalışmalarım beni sünnetin kız ve kadınların psikolojik ve cinsel yaşamları üzerindeki etkileri konusunda araştırmaya itti. Normal vakaların çoğunun yanıtı ameliyatın üzerlerinde hiçbir etki bırakmadığı yolundaydı. Bu vakalar da öznelerin nevrotik vakalardan çok daha utangaç ve korkak davrandıkları açıktı. Bu nedenle, bu yanıtla yetinmeyerek gerek sünnet-öncesi, gerekse sonrası dönemlerdeki cinsel yaşamlarıyla ilgili sorularımı sürdürdüm. İzleyen mülakatları olabildiği kadarıyla aslına bağlı kalarak vermeye çalışacağım.

'Ameliyattan sonra cinsel isteklerinizde herhangi bir farklılık hissettiniz mi?'

'Henüz bir çocuk olduğum için hiçbir şey hissetmedim.'

'Çocukluğunuzda herhangi bir cinsel istek hissettiğiniz oldu mu?'

'Hayır, asla. Çocuklar cinsel istek duyarlar mı?'

'Çocuklar cinsel organlarına dokunduklarında ya da, aralarında, örneğin yatağın altında oynadıkları gelin-damat oyunlarında bir çeşit zevk duyumsarlar. Çocukken hiç böyle oyunlar oynamadınız mı?'

Bu sözler üzerine genç kız ya da kadın genellikle kızarır ve aklının karıştığını bana duyumsatmamak için gözlerini kaçırırdı. Ancak konuşma ilerledikçe ve aramızda karşılıklı güven ve anlayış ortamını oluşturdukça, çocukluk anılarını anlatmaya başlardı. Sık sık aileden yetişkin bir erkeğin cinsel okşamalarından duyduğu hazdan sözederdi. Bu okşayışın sahibi kimi zaman evdeki hizmetkar, kapıcı, özel öğretmen ya da komşunun oğlu olurdu. Bir kolej öğrencisi bana ağabeyinin cinsel organını okşamasından aldığı hazzı anlatmıştı. Oysa sünnetten sonra aynı zevki duyumsamamıştı. Evli bir kadın kocasıyla ilişki sırasında en küçük bir cinsel haz almadığını, cinsel hazza ilişkin belleğindeki son kalıntıların yirmi yıl öncesine, sünnet olmasından önce, altı yaşına ait olduğunu itiraf etmişti. Bir genç kız on yaşındayken sünnet geçirmeden önce sık sık mastürbasyon

yaptığını, ama bu olaydan sonra tümüyle bıraktığını söylemişti.

Konuşmalarımız ilerleyip, yaşamlarının daha derinliklerine daldıkça kendilerini çocukluklarının ve ergenlik çağlarının, çoğu unutulmuş ya da belli belirsiz anımsanan anılarını bana daha günüllüce açıyorlardı.

Bir kadın ve bir tıp doktoru olarak bu kız ve kadınların, bir erkeğin ancak çok ender durumlarda elde edebileceği itiraflarına tanık oldum. Çünkü, evlilik öncesi her türlü cinsel yaşamın tümüyle reddedilmesi temelinde son derece katı kurallarla yetiştirilen Mısırlı kadın, kocasının ilk dokunuşlarından önce cinselliğe ilişkin herhangi bir şey yaşadığını ya da bildiğini inatla reddeder. Bu nedenle, doktoru da olsa bu konuda bir erkekle konuşmaya utanır.

Örneklememde yeralan kız ve kadınların bir çoğunu tedavi eden psikiyatristlerin bazılarıyla görüşmelerimde nevrotik hastalarının yaşamlarına dair pek az şey bildiklerini kavradım. Bu durum ya psikiyatristin tedavi ettiği kadının yaşanının derinliklerine girmek için yeterli çaba göstermemesiyle, ya da hastanın kendisinin yetiştiriliş tarzının bu tür şeyleri - özellikle erkeklerle- serbestçe tartışmaktan alakoymasına bağlı çekingenliğiyle açıklanabilmekteydi.

Gerçekten, Mısır'da çalışan psikiyatristlerle yıllar boyu yaptığım görüşmeler, sağlık merkezleri ve uzman hastanelerdeki meslekdaşlarımın büyük çoğunluğuyla sıkı ilişkilerim ve nihayet, Tıp Meslekleri Sendikası Ulusal Heyeti'nde geçirdiğim dört yıl, toplumumuzdaki tıp mesleğinin, kadın olsun erkek olsun, hastaların temel sorunlarını, hele sözkonusu kadınlar olduğunda, hâlâ anlatmaktan aciz olduğu yolundaki kanımı pekiştirdi. Çünkü diğer bütün meslekler gibi tıp mesleği de başat siyasal, toplumsal ve ahlaki değerlerin güdümü altındadır ve diğer bütün meslekler gibi bu değerleri korumak ve sürdürmek amacıyla kullanılan kurumlardan biridir.

Pek çok öbür meslekte olduğu gibi tıp mesleğinde de erkekler büyük çoğunluğu oluştururlar. Ancak, bunun yanısıra, kadın doktorların zihniyeti de erkeklerinkinden pek farklı değildir; dünya görüşleri erkek meslektaşlarınınkinden daha da katı ve geri olan pek çok kadın doktor tanıdım. Tıp mesleğinde sorunların çoğu özellikle de kadın ve cinsellik karşısında katı ve geri tutum başlatır, özellikle de üniversitelerdeki tıp kolejleri çevrelerinde.

Ayn Şems Üniversitesi'nde 'Kadınlar ve Nevroz' konulu araştırmaya girişmeden önce, Kahire Üniversitesi'nde Kasr-ül Ayni Tıp Koleji'nde benzer bir çalışma yapmak istedim, ancak karşıma çıkan çok sayıda sorun sonucu bu tasarıdan vazgeçmek zorunda kaldım.

En önemli engel, araştırmamdan sorumlu profesörlerin 'cinsellik' kavramını 'utanç'la özdeşleştiren aşırı gelenekçi zihniyetiydi. Bu nedenle cinsellik, 'saygıdeğer bir araştırma'nın konusu olamaz, cinsellikle uzak-yakın ilişkisi olan bir alana girişilemez, düşüncesindeydiler. Ayn Şems Üniversitesi'ne geçmek zorunda kaldığımda, Araştırma Komitesi'ndeki meslekdaşlarımdan biri, araştırma konumun başlığında cinsellik sorununa hiç değinmememi salık verdi. Bu türden bir göndermenin, araştırmayı sürdürebilmemi tehlikeye atacak köklü itirazlara yol açacağı şeklinde uyardı beni. Başlangıçta konumu 'Çağdaş Mısırlı kadının cinsel yaşamında karşılaştığı sorunlar' olarak saptamıştım, ama uzun uzadıya pazarlıklar sonucu 'cinsel' sözcüğünün yerine 'psikolojik' tanımını kullanmak zorunda kaldım. Ayn Şems Tıp Okulu'ndaki profesörlerin duyarlılığını ancak bu şekilde giderebildim ve araştırmayı sürdürebilmek için gerekli onaylarını ancak bu şekilde elde edebildim.

Sünnet geçirmek zorunda kalan ya da çocukluklarında tecavüz ya da cinsel saldırıya uğrayan kız ve kadınların oranlarındaki yüksekliği gözlemledikten sonra, bu iki alanda daha önce yapılmış çalışmaları araştırmaya başladım; ama boşuna. Konuların duyarlılığı nedeniyle hiçbir tıp doktoru ya da araştırmacı bu konulara girmeye cesaret edememişti. Bu kurumlarda yürütülen araştırmaların büyük çoğunluğunun terfi ya da ücret artışı sağlamak amacıyla yapılıyor olması, bunun nedenlerinden biridir. Bu nedenle seçilmesi gereken, daima güvenli yoldur; güvenlik ise tartışmalı konulardan uzak durmak demektir. Bu yüzden, kimse sorumlu akademik ve bilimsel otoritelerle sorun çıkmasına ya da düşüncelerine karşı mücadeleye girişmeye hevesli değildir. Ne de kimse, toplumdaki erdem, ahlak ve dinsel davranış normlarını koyanlara karşı durmayı göze alabilmektedir. Bu konulara ilişkin alandaki yerleşik önderliğin tümü, özellikle 'kadın' sözcüğüyle bağlantılandırılmış 'cinsellik' sözcüğüne ve onun tüm çağrışımlarına karşı yoğun bir alerjiyle maluldür.

Neyse ki farklı olma, dolayısıyla da kadınların cinsel yaşamlarıyla ilintili kimi sorunlarını inceleme cesaretine sahip az sayıda tıp doktoru keşfedebildim. Bu ender örnekler arasında Mısır'da kadın sünneti ve za-

rarlı etkileri konusunda yürütülen tek araştırmayı anabilirim. Bu, her ikisi de Ayn Şems Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Dr. Mahmud Kuraym ile Dr. Rüşdü Ammar'ın 1965'de yayınladıkları ortak çalışmalarıdır. İki bölüm halinde yayınlanan kitabın ilk bölümü Kadın Sünneti ve Cinsel İstek (2), ikincisi ise Kadın Sünnetinin Sakıncaları (3) başlığını taşımaktadır. Çocukluklarında sünnet edilmiş 651 kadını kapsayan bu araştırmanın sonuçları şöyle özetlenmektedir:

1) Sünnet kadınların sağlığı açısından zararlı sonuçlara yolaçan ve genç kızlarda cinsel şoka neden olan bir ameliyattır. Kadınların cinsel zevkin doruğuna (yani orgazma) ulaşma yetisini kısıtlamakta ve cinsel istekte azalmaya yol açmaktadır.

2) Eğitim, kadın sünnetinin uygulanmasını sınırlandırabilir; eğitim görmüş ailelerde kız çocukların sünnet ettirilmesine karşı eğilim yaygınlaşmaktadır. Öte yandan, başat geleneklere boyun eğen ya da klitorisin alınmasının kızlarda cinsel isteğin azalmasına ve böylelikle de iffetin korunmasına yardımcı olduğuna inanan eğitimsiz aileler kadın sünneti uygulamasını sürdürmektedir.

3) Kadın sünnetinin dış cinsel organlarda kanser tehlikesini azalttığı yolundaki görüşün hiçbir geçerliliği yoktur.

4) Tüm biçim ve derecelerdeki kadın sünneti, özellikle de Firavun, ya da Sudan sünneti olarak bilinen dördüncü derece, iltihap, kanama, ya da idrarın vajinal yoldan çıkışını zorlaştıran idrar yolları hastalıkları gibi çeşitli sorunlara yol açmaktadır.

5) Sünnetli kızlardan mastürbasyon eğilimi, Kinsey'in sünnet görmemiş kızlar arasında gözlemlediğinden çok daha düşüktür.

Dr. Mahmud Kuraym'la Kahire'deki birkaç toplantı sırasında görüşme olanağı buldum. Ve araştırmasını yürütürken pekçok zorlukla karşılaştığını, gerek kimi meslekdaşlarının, gerekse kendilerini ahlakın ilahi güç tarafından görevlendirilmiş bekçileri sayarak toplumu, kurulu değer ve ahlak yasalarına tehdit oluşturan bu tür dinsizce girişimlere karşı korumayı üstlenmiş dinsel önderlerin yoğun eleştirilerine hedef olduğunu kendi ağzından dinledim.

Kendi araştırmamın bulguları, pekçok noktada iki meslekdaşımın yargılarıyla çakışmaktaydı. Sünnetin kızların yaşamında cinsel ve psikolojik şoka yolaçtığı ve kadının kişiliğine ve koşullarına bağlı olarak değiş-

şen ölçülerde cinsel soğukluğa neden olduğu konusunda artık hiçbir kuşkuya yer kalmamaştır. Eğitim, ebeveynlerin bu ameliyatın bir yararı olmadığını ve kaçınılması gerektiğini kavramasını sağlamaktadır; ancak okullarımızda ve üniversitelerimizde verilen ve amacı, yararlı bilgi ve kültürden çok bir diploma ya da derece sağlamak olan geleneksel eğitimin Mısır toplumunu yöneten, kökü uzak bir geçmişe dayalı geleneklerle, özellikle de cinselliğe, kızlarda bekarete, kadınlardaysa iffete ilişkin olanlarla mücadelede fazlaca etkin olmadığını da bulguladım. Bu alanlar, toplumumuzda yüzlerce yıldır başat olan ahlaki ve dinsel değerlerle sıkı sıkıya bağlıdır.

Kadın sünneti öncelikle evlilik öncesi bekareti, sonrasındaysa iffeti güvence altına almayı hedeflediğinden, bu uygulamanın Mısır toplumunda kısa sürede yokedilmesini beklememek gerekir. Eğitim görmüş aileler giderek artan boyutlarda bu adetin kadınlarda yolaçtığı zararları kavramakta ve kızlarını ona kurban etmekten kaçınmaktadırlar. Bu değişimlere koşut olarak, ameliyatın kendisi de, eski, ilkel yordamlara göre yürütülmemekte, ve daha derinden sünnet uygulamaları hızla terkedilmektedir. Şimdilerde Yukarı Mısır ve Sudan'da dahi ameliyat, klitorisin bütününün ya da hiç değilse bir kısmının alınmasıyla sınırlandırılmıştır. Yine de, araştırmamı yürütürken, önceden varsaydıklarımın tersine, eğitim görmüş kentli ailelerde dahi, % 50'nin üstünde bir oranın sünnetin kızların bekaretini ve iffetini sağlamada etkili olduğunu düşündüğünü gördüm.

Pekçok insan, kadın sünnetinin İslam'la birlikte başladığını düşünür. Oysa dünyanın bazı bölgelerinde, bu arada Arap yarımadasında da bu uygulama İslam-öncesi dönemde yaygındı. Muhammed Peygamber kadınların cinsel sağlığına zararlı olduğu düşüncesiyle bu adete karşı çıkmıştı. Sünnet ve dövme yapan Ümmü Atiye adlı bir kadına verdiği aktarılan öğütlerinde şöyle dediği söylenir: 'Eğer sünnet edersen, klitorisin bütününü değil, yalnızca ucunu kes... Böylece zevki tamam olduğu zaman kadının yüzü daha parlak ve mutlu olacak, kocasına daha iyi yaklaşacaktır. (4)

Bu, kızların sünnetinin İslama özgü, ya da tek tanrılı dinlere değgin bir adet değil, Doğu ve Batı ülkelerinde, farklı dinsel zeminlerden gelen toplumlarda ve hıristiyanlar, müslümanlar ya da ateistler arasında yaygın bir uygulama olduğunu göstermektedir. Sünnete Mısır, Sudan, Somali, Etiyopya, Kenya, Tanzanya Gana, Gine, Nijerya gibi ülkelerin

yanısıra, 19.yüzyıla dek Avrupada da rastlanmaktaydı. Ayrıca Sri Lanka ve Endonezya gibi Asya ülkeleri ile Güney Amerika'nın bazı bölgelerinde de yaygın bir adetti. Bu adetin kökenleri Eski Mısır firavunlarına dek uzanır; Herodotus, İ.Ö. 7 yüzyılda kadın sünnetine tanıklık etmektedir. Sudan'da uygulanan sünnete 'Firavun Sünneti' denmesinin nedeni de budur.

Yıllarca kadınlara böylesi vahşice bir işlemin uygulanışının nedenlerine ışık tutacak sosyolojik ya da antropolojik araştırmaları kolladım, ama boşuna. Ancak kız çocukları ve genç kızların bundan daha canice uygulamalarla da karşı karşıya kaldığını gördüm. Bunlardan biri kız çocuklarını doğar doğmaz, ya da daha sonra toprağa gömmekti. Diğer örnekler bekaret kemeri ve dış üreme organlarının ağzının çelik iğneler ya da özel demir bir kilitle kapatılmasıydı. (5) Bu son işlem son derece ilkeldir; Sudan'dakine benzer şekilde klitoris ve iç ve dış dudaklar tümüyle kesilmekte ve üreme organlarının ağzı, idrar ve aybaşı kanının dışarı atılmasını sağlayacak küçük bir delik bırakılmak koşuluyla, koyun bağırsağıyla dikilmektedir. Bu delik, evlilikle birlikte, erkeklik organının girebileceği şekilde genişletilir. Doğum sırasında biraz daha genişletilir, sonra yeniden dikilir. Boşanan kadının deliği yeniden tümüyle kapatılır ve yeniden evlenip de delik açılıncaya kadar, cinsel ilişki kurmasını engelleyecek şekilde kadın, deyim yerindeyse, 'bakireleştirilir'.

Kadınlarda kocanın denetimi dışında cinsel ilişkiyi önlemeye yönelik tüm bu garip ve karmaşık işlemler karşısında, neden özellikle onların böylesi işkence ve vahşice baskılarla yüzyüze geldiğini sormamız, doğaldır. Egemen sınıfları ve erkeksi yapısıyla toplumun, dişinin cinsel isteklerinin son derece güçlü olduğunu ve kadınların, her türden önlemlerle baskı ve denetim altına alınmadıkça kendilerini kuşatan ahlaki, toplumsal, yasal, hukuksal ve dinsel zorlamalara, özellikle de tek-eşliliğe ilişkin zorlamalara boyun eğmeyeceğini çok erken bir evrede kavradığı, kuşkusuz görünmektedir. Toplumun belirli bir gelişkinlik evresinde ortaya çıkan ve erkeğin birkaç kadınla evlenebilmesine olanak tanırken, kadına tek kocalılığı dayatan ataerkil sistem, kadın cinselliğini denetim altında tutan ve cinsel ilişkilerini tek erkekle, kocayla sınırlandıran bir dizi vahşice ve kurnazca düzenek olmaksızın hiçbir zaman mümkün olamaz, ya da günümüze dek süremezdi. Toplumun kadın cinselliği karşısındaki amansız düşmanlığın, ve ona içkin olan başkaldırma gücüne karşı koymak ve onu boyunduruk altına almak üzere kullandığı silahların nedeni, işte budur. 'Potansiyel tehlike' karşısında gösterilebilecek en küçük zaaf, kadının ev-

liliğin kendisini sınırladığı hapishanenin parmaklıklarını kırarak tek-eşli evliliğin aşılmaz sınırlarından, bir başka erkeğin yasaklı mahremiyetine adım atması sonucunu getirecektir ki, bu, soya yabancı bir erkeğin çocuğunun karışmamasını güvence altına alacak hiçbir şey olmadığından, soydanlık ve miras işlerini kaçınılmaz olarak altüst edecektir. Meşru baba ile dışarıdaki aşığın çocuklarının birbirine karışması, yalnızca babanın adı etrafında örülen ataerkil ailenin önlenemez çöküşüne yolaçar.

Tarih bize, babanın topraklarının mülkiyetini aktarabilmek üzere gerçek çocuklarının kim olduğnu kesinlikle bilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Bu nedenle ataerkil aile öncelikle iktisadi nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır. Toplumun bu iktisadi çıkarları koruyup kalıcı kılmak üzere aynı anda bir ahlaki ve dinsel değerler sistemiyle bir de hukuk sistemi kurması gerekliydi. Son tahlilde kadın sünnetinin, bekaret kemerinin ve kadınlara yönelik diğer vahşi uygulamaların temelde toplumu yöneten iktisadi çıkarların bir sonucu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu tür uygulamaların toplumumuzda hâlâ yürürlükte olması, bu iktisadi çıkarların hâlâ geçerlikte olduğunu göstermektedir. Kadın sünnetinden para kazanan binlerce *daya*, ebe yarı-tıbbi kadrolar ve doktorlar, kendileri için bir kazanç kaynağı olan bu değer ve uygulamaların değişimine doğal olarak karşı durmaktadır. Sudan'da geçimini kadınlara uygulanan bir dizi ameliyatla, dış cinsel organları keserek ya da kadının evlenmesi, boşanması, yeniden evlenmesi, doğurması, ya da lohusalık durumuna göre dış deliği daraltıp genişleterek geçim sağlayan gerçek bir *daya*'lar ordusu vardır.

Kadın sünneti gibi adetlerin üzerinde yeşerdiği temel, iktisadi ve buna uygun düşen siyasal etkenlerdir. Gerçekleri olduğu gibi kavramak ve gerilerinde yatan nedenleri görmek önemlidir. Siyasal ve dinsel etkenleri birbirinden ayıramayan ya da toplumda ve tarihte olup bitenlerin temelinde yatan gerçek güçleri gözlerden gizlemek üzere dinsel tezlerin gerisindeki iktisadi ve siyasal dürtüleri gözardı eden pekçok kişi vardır. Kadın sünnetinin temelinde İslam'ın yattığını öne süren Mısır ve Arap ülkeleri kadınının ikincil ve geri konumundan İslam'ı sorumlu tutanların sayısı az değildir. Ne ki, Hıristiyanlığı incelersek, bu dinin kadınlar konusunda İslam'dan çok daha katı ve bağnaz olduğunu görürüz. Yine de pek çok ülke, din olarak Hıristiyanlığın ağırlık taşımasına karşın, hızla ilerlemeyi başarmıştır. Bu ilerleme toplumsal, iktisadi ve bilimseldir ve kadınların toplumdaki yaşam ve konumlarını da etkilemiştir.

Bu nedenlerledir ki, toplumlarımızda kadınların aşağı konumlarından ve önlerindeki ilerleme olanaklarının kıtlığından İslam'ın değil, belirli iktisadi ve siyasal güçlerin, belirleyecek olursam, dışarıdan etkiyen yabancı emperyalizm içeriden etkiyen gerici sınıfların sorumlu olduğuna inanıyorum. Bu iki güç birbirleriyle sıkı bir işbirliği içindedir ve dini yanlış yorumlamak ve onu bir korku, baskı sömürü aracı olarak kullanmak konusunda birlikte çalışmaktadır.

Savunduğu ilkeler bağlamında din, gerçekliği, eşitliği, adaleti, sevgiyi, kadın-erkek tüm insanlar için bütünsel bir hayatı savunur. Hiçbir gerçek din, hastalığı, kız çocukların bedenlerinin sakatlanmasını ve üreme organlarının büyük bir bölümünün yokedilmesini vazedemez.

Eğer din Allah'dan geliyorsa, hastalıklı ya da sakat olmadıkça, nasıl olur da kendi yarattığı bir organın kesilmesini buyurabilir? Allah bedenin organlarını plansız, rastlantısal olarak yaratmamıştır. Kadın bedeninde klitorisi, hayatın ilk evrelerinde kesilsin diye yaratmış olması mümkün değildir. Bu, ne gerçek dinin, ne de Yaradan'm düşemeyeceği bir çelişkidir. Eğer Allah kadınlarda klitorisi tek işlevi kadınlarda cinsel zevki sağlamak olan duyarlı bir organ olarak yaratmışsa, şu halde O, kadınlar için böylesi bir zevkin normal ve meşru, dolayısıyla da zihinsel sağlığın bütünsel bir parçası addediyor demektir. Cinsel zevki tadamayan kadının psişik ve zihinsel sağlığı tam olamaz.

Kızlarının klitorisini aldırmamaktan korkan baba ve annelerin sayısı hâlâ az değildir. Çoğu kez bana, sünnetin, kızlarının yöneltilebileceği hata ve sapmalara karşı bir güvence olduğunu söylemişlerdir. Bu düşünce tarzı yanlış, hatta tehlikelidir; çünkü kızları veya erkekleri hata yapmaktan alakoyan, bedenden küçük bir et parçasının kopartılması değil, karşılaştığımız sorunları anlayabilme yeti ve bilinci, yaşamda ona anlam veren ve uğruna uğraşılmaya değen bir amaçtır. Ulaştığımız bilinç düzeyi ne denli yüksekse, amaçlarımız insan hedef ve değerlerine ne denli yakınsa, yaşamı ve onun niteliğini yükseltme isteğimiz ne denli fazlaysa, duyumlarımızın doyumu ve zevk arayışı -varoluşun temel unsurları olmakla birlikte- bizler için o denli tek hedef olmaktan çıkar. Kızların, sözcüğün gerçek anlamıyla en özgür olanları, cinsel sorunlar kendileri için artık bir sorun oluşturmadığından, onlarla en az ilgili olanlarıdır. Tersine, özgür bir beyin pekçok yeni ilgi alanına ve kültür hayatının yeni deneyimlerine yönelir. Oysa cinsel baskılar altında yaşayan kızlar, erkekler ve cinsellikle çok

daha fazla ilgilidir. Zeki ve kültürlü bir kadının, yaşamlarını dolduracak pek fazla şeyi olmayan sıradan kadınlara göre cinsellik ve erkeklere ilişkin konularla çok daha az ilgili olduğu, gözlemlenebilir bir gerçektir. Yine de, böylesi bir kadın, aynı zamanda cinsellikten zevk almak ve hazzı yaşayabilmek için çok daha girgin ve ötekilere göre çok daha cesaretli davranacaktır.

Özgür ve zeki bir kadının yaşamında cinsellik oransız bir rol oynamaz, ve normal sınırları içinde kalır. Buna karşılık, cehalet, baskı, korku ve tüm diğer sınırlamalar kız ve kadınların yaşamında cinselliğin rolünü abartır ve sonunda yaşamlarının bütününü ya da neredeyse bütününü kapsayacak şekilde şişmesini sağlar.

Notlar

1. Bu araştırma 1973 ve 1974 yıllarında Ayn Şems Üniversitesi Tıp Okulu'nda *Kadınlar ve Nevroz* başlığı altında yürütüldü.
2. *Kadın Sünneti ve Cinsel İstek*, Mahmud Kuraym ve Rüşdü Ammar, (Ayn Şems Üniversitesi Yayınları, Kahire, 1965)
3. *Kadın Sünnetinin Sakıncaları*, aynı yazarlar (Kahire, 1965)
4. Bkz. *Devlet-ül Nisa*, Abdülrahman El Barkuki, birinci basım, (Rönesans Kitabevi, Kahire, 1945)
5. Desmond Morris. *Çıplak Maymun*, (Corgi, 1967), s. 76
6. Rose Oldfield, 'Çağdaş Sudan'da kadın cinsel organlarının sakatlanması, doğurganlık kontrolu, kadınların rolleri ve baba soydanlığı', *American Ethnologist*, cilt 11, no. 4, Kasım 1975.

7. Bağnazlık ve Çelişki

Yaşamının ilk evrelerinde çocuk kendi başına ayakta duramaz; ancak sonraları, zamanla, başkalarının desteği olmadan gereksinimlerini karşılamayı öğrenir. Böylelikle, bu bağımsızlaşma sürecinde edilginliğini yitirerek, giderek daha çok kendine güvenmeyi öğrenir. Bu, kaçınılmaz olarak olumlu tepkilerin, seçme, karar verme ve özgürce davranabilme yetisinin gelişmesine yolaçar. Bu değişimlerin tümü, hem fiziksel hem de zihinsel büyüme ve gelişmeyi oluştururlar. Zihinsel ve psikolojik gelişme, özünde kişiliğin bağımsızlaşması, seçme yetisi, kişisel özgürlük ve sorumluluk duygusu yönünde bir devinimdir.

Ancak, Arap toplumundaki, güçlü hiyerarşik sınıf yapısıyla pekiştirilen güçlü ataerkil ilişkiler, kadınları büyük ölçüde ayırımcılığa tabi tutmuş ve gerek fiziksel, gerekse zihinsel bakımdan çok belirgin bir baskıya kurban etmiştir. Arap toplumu çocukları, hatta erkekleri de baskı altında tutmaktadır; ancak kadınların boyunduruğu, yaşamlarını kuşatan fiziksel ve psikolojik zorlamalarla iki kat ağırlaşmıştır. Bunun sonucunda kadınların fiziksel ve psikolojik gelişimi büyük ölçüde geri kalmıştır ve kendini edilgin tutumlardan ve sırtını başkalarına dayama alışkanlığından kurtaramamaktadır. Bedeni gelişkin, otuz, kırk hatta elli yaşlarındaki bir çocuğa benzer Arap kadını.

Kadınlara uygulanan baskı biçimleri çok yönlüdür. Çoğu korku ve korkutmaya, örtülü ya da açık bağnazlık biçimlerine ve onları gerçek bilginin uzağında, karanlıkta cahil bırakmaya dayalıdır. Bir kadın daha çocukluğunun ilk yıllarında ve büyüme çağında, gençliğinde kendi bedeni ve benliği üzerine her türlü bilgiden uzak tutulur.

Beden ve işlevleri konusundaki bu bilgisizlik, kız ve kadınlarda namus, iffet ve iyi ahlak simgesi sayılır. Buna karşın, bir kızın kendi bedeni ve cinselliği konusunda bir şeyler bilmesi istenilmez ve utanç verici sayılır. Yaşam konusunda deneyimli ve bilgili olgun bir kadın, basit, saf cahil bir kadından daha değersiz sayılır. Deneyim, gizlenmesi gereken bir sakatlıktır; içsel bir insani değer değil.

Bu nedenle, kadınlar toplumun kendilerini erdemli ve ak saymasını sağlamak üzere cehaletlerini ve basitliklerini besler, dururlar. Ebeveynler de kızlarında cehaleti destekler, onların basit ve saf olmaları, Mısırlıların deyişine göre 'kör pisi pisiler' olarak kalmaları için ellerinden

geleni ardlarına koymazlar. Çünkü 'kör pisi pisi', ortalama Mısırlı erkeğin kendisine karı olarak seçebileceği en uygun kadındır.

Bu cehalet kültü yalnızca cinsellik ve erkeklere ilişkin konulara değil, kadın bedeniyle ilgili tüm alanlarda geçerli olan bir olgudur. Bu nedenle beden ve işlevleri konusunda Arap kızları yoğun bir karanlık ve suskunluk ortamı içinde yetiştirilirler. Bu nedenle, bir sabah uyanıp da bacakları arasında kan damlaları ve ak çarşafların üzerindeki kızıl lekeyi gördüğünde sinirsel şoka giren kızların sayısı az değildir.

Bir sabah uyanıp da bacaklarımın arasından kan süzüldüğünü gördüğüm zaman uğradığım paniği anlatabilmek, çok zor. Aynadaki yansımanın ölgün rengi hâlâ dün gibi gözümün önünde. Kollarım ve bacaklarım şiddetle titriyordu; beni uzun zamandır korkutan felaketin nihayet başıma geldiği sanısına kapılmıştım. Nasıl olmuşsa olmuş, gecenin karanlığında bir erkek odama süzülerek, ben uykudayken bana zarar vermeyi başarmıştı. Bu olay hiçbir zaman aklımdan çıkmadı ve her gece, yatağa girmeden önce sokağa bakan penceremi sıkıca kapamayı alışkanlık haline getirdim.

Bu olayın eğlendirici yanı da, bir gün önce okulda bilharzia konusunda ders görmüş olmamızdı. Bu Mısır'ın kırsal kesimlerinde yaygın olan ve idrar yollarını etkileyen paraziter bir hastalıktır. Yaşam çevriminin bir anında parazit, bir su kurdunun yumuşak dokularına yerleşir ve buradan da kanal sularına geçerek bacak derilerinden insan vücuduna girer. Hastalığın belirtilerinden biri, idrarda kan görülmesidir. Bir an bu hastalığı tutulmuş olabileceğim sanısına kapıldım; evet, bacaklarım arasından süzülen kan, ancak bu hastalıkla açıklanabilecekti.

O zamanlar on yaşlarındaydım ve durum böyleyse, yapabileceğim tek şeyin hastalığın iyileşmesini beklemek olduğuna karar verdim. Ama kan durmadı. Aksine, saat be saat arttı; ertesi gün, kapıldığım korku ve utancın üstesinden gelip durumu anneme açmam gerekti. Beni tedavi için doktora götürmesini istedim. Oysa, şaşılacak şey; son derece sakin ve serinkanlı karşıladı olayı; kızının ciddi durumundan hiç de etkilenmişe benzemiyordu. Bunun tüm kızların başına gelen bir durum olduğunu ve bundan böyle her ay birkaç gün tekrarlanacağını açıkladı. Akıntının sona erdiği gün, sıcak bir banyoyla bu 'pis kan'dan temizlenmem gerekecekti. Sesi kulaklarımda yankılanıyordu: 'ay hali', beni bu pis kan'dan kurtaracak 'sıcak bir banyo'... Böylelikle içimde bu pis kan şeklinde beni aşağılayan birşeyler olduğunu, bunun utanılacak, başkalarından gizlenecek bir

olay olduğunu öğrenmiş oldum. Ve tam dört gün boyunca kimsenin yüzüne bakamadan, odamda gizlendim. Banyoya gitmek üzere odamın kapısını açtığımda etrafta kimsenin olmadığından emin olmak için bakınıyor ve odama dönmeden önce sanki az önce işlediğim bir suçun izlerini yoketmek istiyormuşcasına yerleri, kollarımın altını, bacaklarımın arasını bu pis kanın kokusunu iyice giderecek şekilde dikkatlice siliyordum.

Bunlar cinsel korku atmosferi içinde yetiştirilen ve üreme organları ve bedenin farklı fizyolojik işlevleri konusunda cehalet içinde bırakılan Arap kızlarının yaşamında tipik olaylardır. Kız çocuklar, daha yaşamlarının ilk yıllarında erkelerden farklı olduklarını öğrenirler. Bir erkek kardeş dışarı çıkabilir, hoplayıp oynayabilir. Ama bir kız içeride oturmalı, etekliği öngörülen boydan bir santim yukarı doğru sıyrılırsa, annesinin tehditli bakışları altında utanmasını öğrenmelidir.

Bacaklar bir kötülük kaynağı, gözlerden gizlenmesi gereken tabudur. Bir kız çocuğu daha küçücük yaşlarında bedenin kirli ve müstehcen birşey olduğunu, görünmez ve gözlerden gizli kalması gerektiğini öğrenmektedir. Gazeteler, dergiler ve kitle iletişim araçları, kadın bedenini özenle gizlenmesi gereken müstehcen bir varlık olarak tanımlayan dinsel yargıların yerleşmesine katkıda bulunurlar Kadınların yalnızca yüzleri ve avuç içleri görülebilir; bu nedenle pek çok kız örtünmeyi yeğlemektedir.

Oysa bir kızın yaşamında cinselliği yok sayan ve onu cinselliği olmayan bir varlığa çevirmeyi hedefleyen bu katı ve bağnazca öğretilere koşut ve taban tabana zıt olarak, onu bir cinsellik aracı, erkekleri çekecek, onların isteklerini uyandırmak üzere süslenecek, güzelleştirilecek salt bir beden olarak biçimlemeye yönelik bir eğitim de süregitmektedir. Bir kız, yine küçük yaşlarından itibaren aklına, düşüncelerine, bir insan olarak geleceğine rağmen hemen tümüyle bedeni, saçları, kirpikleri ve giysileriyle ilgili olmayı öğrenir. Arap kızları, kadının toplum içindeki en üst işlevi sayın evlilik rolü için yetiştirilirler, eğitim, çalışma ve meslek onu, işi yemek pişirmek, kocasına hizmet etmek ve çocuklarına bakmak olan bir karı olarak asli işlevlerinden hiçbir şekilde alakoymaması gereken ikincil konular olarak değerlendirilir.

Küçük bir çocukken okumam ve beynimi geliştirebilmem için tüm aileme karşı zorlu bir mücadele vermem gerekti. Evde yemek ve temizlik yapmayı reddediyor, okula gitmekte ısrar ediyordum. Uzun saçlara, renkli kurdelalara ve örgülere isyan ediyor ve annemin giysilerime neden bu kadar önem verdiğini bir türlü anlamıyordum. Okulda erkek kardeşlerimden

çok daha başarılıydım ve hep parlak notlar alıyordum, ama kimse bundan hoşnut görünmüyordu; beni tebrik etmeyi aklından geçiren yoktu. Oysa bir yemeği kötü pişirdiğim zaman herkes beni eleştirmede birbiriyle yarışırdı.

Resimli kitaplarım ve renkli kalemlerimle birlikte kendi küçük dünyama kapandığım zaman annem homurdanarak beni mutfağa sürüklerdi: 'Geleceğin evliliğe bağlı; yemek pişirmesini öğrenmelisin. 'Geleceğin evliliğe bağlı, evlilik! Annem sonunda beni nefret ettirene dek bu çirkin sözcüğü tekrarlamaktan bıkıp usanmadı. Bu sözcük kulağıma çalınır çalınmaz gözlerimin önünde, midesi yemekle dolu şiş göbekli bir adam canlandırırdım. Benim için mutfak kokusu, erkek kokusuyla özdeşti. Böylelikle erkek kokusundan ve mutfak kokusundan nefret etmeyi öğrendim.

Annemin her sözü bana çelişkili geliyordu. Nasıl oluyor da aynı zamanda hem beni sürekli cinsellik ve erkeklere karşı uyarabiliyor, hem de beni onların gözünde daha çekici kılacak şekilde görünüşüme ve giysilerime bu kadar önem veriyordu? Erkeklerden vebadan korkar gibi korkuyordum. Bir erkeğe yakınlığın bana ancak utanç getirebileceğine ve iyi, saygıdeğer bir kız olma özelliğime bir tehlike oluşturduğuna inanmıştım. Yinede içimde, beni karşıt cinse çeken muazzam bir güç vardı. İstek ve aşk dolu tutkulu şarkılar, ya da zaman zaman gördüğümüz filmler bu arzularımı daha da arttırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Pekçok kez, kendimi tanımadığım bir adamın kolları arasında düşlediğim ve hemen ardından da, bu hayallerden aldığım hazla büyüyen dehşetli bir suçluluk ve utanç duygusuna kapıldığım çok olurdu. Kendimi ve düşüncelerimle eylemlerim arasındaki çelişkileri bir türlü anlayamıyordum. İçimde harlı bir alev, dışımda ise soğuk bir kayıtsızlık hüküm sürüyordu.

Ancak bu soğuk kayıtsızlık yapmacıklı değildi; erkeklerden gerçekten de nefret ediyordum; ama düşlerimin erkeği farklıydı. Görünüşte diğer erkeklere benzediğinden, hangi bakımlardan farklı olduğunu da çıkartamıyordum bir türlü.

Bir kız olarak deneyimlerim, bazı bakımlardan farklı olmakla birlikte, toplumumuzdaki tüm kızları etkileyen olgulardır. Aşk ve arzu Arap şarkı ve filmlerinin sürekli temasını oluştururlar ve kızların duygusal ve zihinsel dokularında derin izler bırakırlar. Aynı zamanda bütün bir geleneksel ve dinsel değerler sistemiyle de karşı karşıyadırlar. Ve genç bir erkeğe aşık olduklarında, adları skandala karışmış addedilir; püriten, yozlaşmış bir toplumun kurbanı olurlar.

Hele aşık olduğu *yoksul* bir adamsa, yazgısı bin kat beterdir. Öte yandan, eğer zenginse, ailesi bu aşk öyküsüne arka çıkıp erkeği evliliğe çekmesinde kıza yardımcı olabilir. Çünkü evliliklerde karar hâlâ geniş ölçüde aileye aittir ve babaların çoğu, kızlarını iyi bir fiyat karşılığı evlilik yatağına satmaya hazırdır. Konu kız çocuklar olduğunda ebeveyn otoritesi utanç verecek ölçüde kötüye kullanılır. İyi bir evlilik adına gencecik kızlar, bolca başlık ödeyebilen yaşlı kocalara satılabilmektedir.

Son yıllarda tüketime özgü değerlerin yaygınlaşmasıyla ve paranın spekülatörlerin, karaborsacıların, petrol şeyhlerinin vb. ceplerine akmasıyla pekçok yoksul kız, görücü evlilikleri yasal kisvesi altında fuhuşa itildi. Babasının büyük miktarda para karşılığında yaşlı bir adamla evlendirmek üzere yaşını onikiden onsekize büyüttüğü küçük kızın durumu, artık bir istisna olmaktan çıkmıştır. (1)

Babanın elindeki bu mutlak yetke, onun dilediğince hareket etmesine olanak sağlar; çünkü kız haklı olsa dahi yasa, babanın yanındadır.

Örnek olarak, sabah gazetelerinden birinde yayınlanan *'Mahkeme, babasının rızası olmadan evlenen kızın boşanmasına karar verdi'* başlıklı yazıdaki öyküyü anlatmak istiyorum. Gelin yirmi yaşından büyüktü ve babasının rızası olmadan sevdiği adamla evlenmeyi kararlaştırmıştı. Evlilik akti ve töreni, İslam yasası uyarınca bir müezzin (din görevlisi) ve iki tanık huzurunda gerçekleştirilmişti. Bu nedenle evlilik hem hukuksal hem de dinsel bakımdan geçerliydi. Ancak baba, kızı kendi rızası dışında evlendiği gerekçesiyle, evlilik işlemini geçersiz sayılması talebiyle bir dava açtı. Kızın reşit ve bu nedenle kendi eşini özgürce seçebilme hakkına sahip olduğu gerçeğine rağmen mahkeme babanın talebini kabul etti; kararını ülkede egemen olan geleneklere göre babanın rızasının asli olduğu ve bu nedenle de evlilik sivil ve dinsel yasal kurallara tümüyle uygun olsa dahi, bu nedenle bozulabileceği gerekçesi üzerine temellendirmişti. (Dahası, evlilik töreninde kızı babası ya da ailenin amca ya da erkek kardeş gibi bir başka erkek üyesinin temsil etmesi de yaygın bir uygulamadır.) (2)

Babanın bu evliliğe karşı çıkışının tek nedeni, damadın yoksul bir aileden gelmesi ve bu evliliğin babanın kızı için zengin bir koca ayarlama planlarını bozmasıydı. İnsani değerlere gerçek bir bağlılık babanın kızını salt satılacak bir mal olarak gördüğü bu tacirce tutumun reddedilmesi olacaktı. Böylelikle karşılıklı sevgi ve anlayış ve yasayla tam uyumlu bir akit üzerine kurulu bir evlilik, babanın sınıf, cinsiyet ve tacirce ayırımcılık

üzerine temellenmiş bir toplumsal sistemin yetkesini korumak adına mahkeme tarafından bozulmuş oluyordu.

Ebeveynler ve eğitim sistemleri, insanlık değerlerine, eşitliğe, özgürlüğe ve çalışmaya göstermelik bir değer vermektedir. Oysa ailelerin büyük çoğunluğu, uygulamada, kızların evliliği sözkonusu olduğu zaman bu değerleri gözardı ederler. Bu alanda gelenek, adetler, sınıf ve para en önemli kıstaslar olarak egemenliğini sürdürmektedir.

Ellilerden bu yana aydın Arap erkek ve kadınları, kadınların yaşam ve yazgılarını yönelten geri geleneklere ve adaletsiz yasalara karşı yoğun çabalar harcamaktadırlar. Onların ilerlemeye olan katkıları günümüzde kadınların sahip olduğu hakları beraberinde getirmiştir. Yine de önümüzde hâlâ uzun bir yol vardır, çünkü kadınlar hâlâ pekçok temel insan hakkından yoksundurlar. Kadınlar için gerçek bir eşitliğe karşı duran toplumsal güçler, günümüzde de ahlaki ve dinsel değerlere başvurmaktadırlar. Oysa bu değerler sinema ve televizyon ekranlarında, reklam panolarında, toplumsal ve siyasal araştırmaların sayfalarında, pornografik yazın selinde ve radyo yayınlarının bitmez tükenmez şarkılarında hergün yerlebir edilmektedir. Yine de bu toplumsal güçleri temsileden adamlar bu konuda suskun kalmakta, hatta kendi vazettikleri ilkeleri inkar eden düşüncelerin yayılmasına açıkça ya da elaltından katılmaktadırlar.

Arap toplumundaki ahlaki tutum ve değerlere ilişkin bu çifte-standartlılık günümüzdeki durumun belirgin özelliğidir. Bireylerin ve toplumun yaşamı, derin-çelişkilerle doludur.

1. Tutulmaları cinsel duyguları uyarmalarına, bayağı danslara, çıplaklığa ve üstü örtülü pornografiye dayalı bir film seli. Aynı eğilim TV programları, dergiler, reklamlar vb.de de yansımaktadır.

2. Hızla tüm iletişim araçlarına yayılan ve eğitsel, kültürel ve bilgisel her türlü faaliyeti tüm yönleriyle kapsayan eşgüdümlü bir dinsel kampanya. Bu kampanyanın bir parçası olarak Mısır'da genç kızlar örtünmeye dönmekte ve 'İslam yasasına dönüş', 'içki yasaklansın', 'kadının yeri evidir', 'ahlaksız kadınlar cezalandırılsın' talepleri giderek artmaktadır.

Bu kampanyaya koşut olarak ahlaki gevşeklik hayatın her alanında gözlemlenebilir bir olgu haline gelmiştir: okullu ve üniversiteli kızları da kapsayan örtülü fuhuş biçimleri ve beyaz köle ticaretinde, kimi zaman sahte evlilik belgeleriyle gizlenen gözle görülebilir artış, vb.

Çünkü hızlı enflasyon ve ticari değerlerin hızlı yayılışıyla dinsel

ve ahlaki standartların kurduğu barikatlar hızla yıkılmakta ve bu ticari yarışta kadın bedenleri hızla metaya ve 'süper kâr' kaynaklarına dönüşmektedir.

Çağdaş Arap toplumundaki bu temel ikiyüzlülük kaçınılmaz olarak pekçok kurban vermiştir ve kadınların belki her zamankinden fazla acı çekmesine yolaçmıştır. Geleneksel dinsel ve ahlaki kurallara göstermelik saygıyla yaşamlarının ilk ve en önemli hedefi her ne pahasına olursa olsun en kıza zamanda en fazla kârı sağlamak olan siyasal ve iktisadi çıkarlarca istilası arasındaki çelişkilerin değirmen taşları arasında ezilmişlerdir.

Arap kadınları, doğumlarından ölümlerine, Tanrı ve Para sunaklarında kurban edilirler. Çocuklar yetişkinlerden, yoksullar zenginlerden, kadınlar erkeklerden, yönetilenler iktidar dizginlerini ellerinde tutanlardan daha fazla acı çekerler. Çünkü böylesi çelişkiler arasında parçalanan bir toplumda karşı durabilmek için insanların ya para, ya yetke, ya erkeklik, ya yasal destek ya da yaşla donanmış olması gerekmektedir. Eğer tüm bu silahlardan yoksunsalar, savunmasızlara amansızca saldıran bu muktedir ve öfkeli güçler karşısında çaresiz kalacaklardır.

Böylesi kör güçlerin başıboş kaldığı bir toplumla karşı karşıya kalan yoksulluk içine doğmuş gayrımeşru bir kız çocuğun yazgısının ne olacağını kestirmek hiç de zor olmasa gerek. Kendi denetiminin olmadığı bir iradeyle doğmuş böylesi bir çocuk için ölüm, yazgıların herhalde en insanlısıdır.

Meşru dahi olsa bir kız çocuğu, erkek kardeşine kıyasla bir hayli talihsizdir. Günümüzde dahi gerek kentli, gerekse köylü aileler, erkek çocuk doğduğunda sevinir, kız çocuk doğduğundaysa yerinirler.

Bir kız çocuk, doğumunda bir erkek çocuğun ayrıcalıklarını taşımaz. Erkek çocuk ailesinin adını sürdürecek ve ona süreklilik sağlayacaktır; oysa kız çocuk sonunda kocasının ailesine geçer. Onur hâlâ evlilik öncesinde bekaret, sonrasındaysa iffetle sıkı sıkıya bağlantılı olduğundan bir kız çocuk, bir onursuzluk kaynağı olabilir.

Notlar

1. *Ahbar el Yom*, haftalık yayın, Ağustos 1975, s.10
2. *Ahbar el Yom*, 5 Ocak 1974, s.10

8. Gayrimeşru Çocuk ve Fahişe

Gerçek anlamıyla onur, özünde tüm kölelik, boyunduruk ve dayatma biçimleriyle ve köle, kadın ya da çocuk, insanların her türlü metalaştırılması ve ticaretiyle çelişkilidir. Gerçek anlamıyla onur, bir insanın bir araç, bir nesne ya da alınıp satılabilen bir metaya dönüştürülmesine kökünden karşıdır. Oysa ataerkil, sınıflı toplumumuzdaki evlilik adet ve yasaları, kadınları başlık parası karşılığında alınıp satılabilen metalara dönüştürdüğünden, gerçek anlamıyla onurun karşıtıdır. Hatta kimi zaman bir hiç karşılığında da satılabilir kadın; bunun bir abartma olmadığını kavrayabilmek için Evlilik Yasası'nın 67. maddesini okumamız yeterlidir:

> "Kendini haklı hiçbir nedeni olmadan ya da kocasından kaynaklanmayan bir nedenden dolayı kocasına vermeyi reddeden bir kadın nafakaya hak kazanamaz. Haksız yere de olsa hapsedildiğinde, çalışma kampına yerleştirildiğinde, tecavüze uğradığında, dinini değiştirdiğinde ailesi tarafından kocasıyla yaşamaktan alıkonduğunda ya da kocasının kendisini karı olarak kullanmasını engelleyecek her hangi bir durum sözkonusu olduğunda da nafaka taleb edemez."

'Bir karı olarak kullanılmama 'terimi evlilik sonrasında kadınla erkek arasındaki ilişkinin gerçek doğasını gözler önüne sermektedir. Bu, kadının erkek tarafından kullanılması, onun tarafından sömürülmesi, bir toprak ağasının serflerini ya da efendinin kölelerini sömürüşünden daha insanlık dışı bir tarzda sömürülmesi üzerine kurulu bir ilişkidir. Efendi, kölesi hastalandığında ona bakmakla yükümlüydü; oysa kadının hiçbir hakkı yoktur ve kocasının evinde çalıştığı ve çocuklara ücretsiz hizmet ettiği için koşulları bir köle ya da toprak emekçisininkinden çok daha beterdir. Eğer ciddi şekilde hastalanırsa koca, evlilik yasasına göre ona karşı gerekli tedaviyi sağlamakla yükümlü olmadığından, rahatlıkla ebeveynlerinin evine gönderebilir.

'Gayrimeşru' çocuk olgusu, tarihte ataerkil sistemin işlediği suçlardan biri olarak öne çıkar. İleri kapitalist ülkelerden bazıları bu sorunu günümüzde kimi Batı ülkelerinde yaygınlık kazanmış bulunan evlat edinme sistemini kurumsallaştırarak çözümlemeye çalışmışlardır. Bu değişim, kadınların etkin işgücüne giderek artan oranda katılmaları ve artan sayıda evlerini terkedip ücretli işlere yönelmelerine koşut gitmiştir ya da bu süre-

cin bir sonucundur. Bu nedenle, bu ülkelerden bazılarında yasa kendi isimlerini çocuklarına verme hakkını onlara tanıyarak gayrımeşru çocukları önceden çektikleri sefaletten kurtarmıştır. İktisadi haklar kadınların konumunu değiştirmede ve onları erkeklerle eşit kılmada önemli bir etkendir; öyle ki, isimleri dahi eşit konuma sahiptir ve kendi başına çocuklara 'onurluluk', toplumsal onay ve yasal hakları aktarabilmektedir.

İslam toplumları evlat edinmeye izin vermezler; bir çocuğun evlat edinme yoluyla ebeveynlerini kanıtlaması imkansızdır. İslam her çocuğun babasına atfedilmesi gereğini vurgular ve bu konuda yalnızca sözden ibaret olan ikrarın yeterli olmadığını belirtir: "Allah hakikati söyler ve size doğru yolu gösterir... Onları babalarına bağlayınız çünkü bu Allah için daha uygundur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, din kardeşlerinize bağlayınız." (1)

Ne ki Tunus, diğer Müslüman Arap ülkelerinin yasalarının yasakladığı evlat edinme sistemini benimsemekle bu alanda ileri bir adım atmıştır. Örneğin Fas'da Aile Yasası "Evlat edinmenin hukuki bir değeri yoktur ve soydanlık (erkek ve kız evlat) sonuçlarından hiçbirine yolaçmaz,"der. (2)

İslam toplumundaki cinsel özgürlük sonucu, pekçok gayrımeşru çocuk doğmuştur. Bu nedenle soydanlığı düzenleyen yasaların bu kurbanların büyük kısmını kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekti. Böylelikle evlilik yasalarının hukuksal ve mantıksal temeli, hem lafzen, hem de anlam olarak açıkça çökertilmiş olmaktaydı. Artık İslami yasaya göre çocuğun babasına soydanlığı aşağıdaki yollardan biriyle tesbit edilmektedir:

1. Bir erkeğin yasal karısıyla cinsel birleşmesi,
2. Ber kadınla çıkarsanan ya da kuşkulanılan cinsel birleşme,
3. Erkeğin itiraf ve ikrarı,
4. Güvenilir kişileri çocuğun adamdan olduğuna tanıklığı.

Yasal geçerliliği olan evlilik akdi

Bir erkek karısıyla cinsel ilişkide bulunur ve bir kısım meninin rahme ulaşacağı şekilde boşalırsa (ya da onunla Sünni ritlerinin koşulları-

na uyacak bir durumda, belli bir süre başbaşa kalırsa) ilişki tarihinden itibaren en az altı ay, en fazla bir yıl (azami süre Hanefilikte iki yıl, Şafii ve Malikilerde ise dört yıldır) içinde kadının çocuğu olursa, çocuk o erkekten sayılır.

Bu kuralı koymakla İslam, toplumda gayrımeşru çocuk sayısını elinden geldiğince azaltmaya çalışmıştır. Bu eğilimi destekleyen bir başka düşünce de "uyuyan çocuk kavramıydı. İslami 'çocuk, yatağın oğludur,' deyişine ve Peygamber'in 'çocuk, yatağındır,' yolundaki hadisine de uygun düşen bu kavrayış için iki açıklama yapılmıştır. İlkine göre, önceden ana yanından inen soy çizgisini babaya maletme girişimidir. İkincisi ise, evli bir kadından doğan her çocuğu otomatik olarak kocaya atfeden kavrayış üzerine kurulmuştur. İmam Ebu Hanife, süresinden bağımsız olarak yalnızca evlilik aktinin bir kadından doğma her çocuğun kocadan olduğunu göstermeye yeterli olduğunu savunmuştu. Evli bir kadın, kocasının dört yıla kadar uzayan yokluğunda bir çocuk doğursa dahi, yasal bakımdan bu çocuğun babası, kocadır. Benzer şekilde, bir kadın nikahtan üçdört ay sonra da doğursa; çocuğun yine kocadan olduğu varsayılır. Böylesi çocuklara 'uyuyan çocuk' denirdi.

Ancak normal gebelik süresi ve ceninin anne rahminde canlı olarak kalabileceği ay sayısına ilişkin modern bilimsel bilgiler ile gerek meşru, gerekse gayrımeşru doğum sayısındaki artış, Arap-İslam toplumunun 'uyuyan çocuk' kavramını bir kenara bırakmasına yolaçtı.

1929'a dek Mısır toplumu evli bir kadından doğma her çocuğun kocaya atfedilmesi ve evlilik aktinin kendi başına çocuğun babasını ve soydanlığını tayinde yeterli olduğu yolundaki Ebu Hanife öğretisini izliyordu. Bu sonradan değiştirilerek; üç imam'ın, yani Ahmed ibn-i Hanbel, El Şafii ve Malik'in koydukları, koca ile karı arasında cinsel ilişkinin gerçekleştiğinin kanıtlanması ya da geçmiş olma olasılığı çocuğun soydanlığının tayininde bir koşul olarak getirildi.

Azami gebelik süresi boşanma ya da (kocanın) ölüm tarihinden itibaren bir yıldır. Eğer bu bir yılın sonunda gebelik hakkında hâlâ bir kuşku varsa dava ilgili taraflarca yargıca intikal ettirilecektir. Yargıç da bu durumda tıp mesleğinde ilgili uzmanlara danışır. (4)

Yasallaşmış zina yoluyla soydanlık

Eğer bir erkek gerçek karısı olmadığını bilmeden evli olduğunu

sandığı bir kadınla, ya da karısı olduğunu düşündüğü, ancak kendisine haram kılınmış bir kadınla, ya da yasal olarak karısı olması mümkün olmamakla birlikte aralarında nikah aktolmuş bir kadınla cinsel birleşmede bulunur ve bu ilişkinin sonucunda kadın gebe kalırsa, ilişki anında gerçekte evli olmadıklarını bilmediklerinden, çift zina işlemiş sayılmaz. Çocuk yasal olarak babaya bağlanır ve o da çocuğun meşru babası sayılır. (Tabii, bunun için babanın kadınla evliliğini ve bu evlilikten doğan çocuğunu kabul etmesi gerekmektedir.)

Yukarıdaki örnek, İslami yasalardan çoğunun erkeğin cinsel özgürlüğü karşısında ne denli hoşgörülü olduğunu göstermektedir. Bir erkek, karısı olmayan herhangi bir kadınla zina işlemiş sayılmaksızın ilişkiye girebilmekte ve o dönemde kadının yasal karısı olduğuna inanması koşuluyla bu ilişkiden doğacak çocuğun yasal babası sayılmaktadır! Böylesi bir durum, mümkün olabilir mi? Herşey olabilir; doğru, ancak en azından böylesi bir durumla karşılaşma olasılığının çok düşük olduğunu kabullenmek gerekir. Bir erkeğin, yattığı bir kadının kendi karısı olup olmadığını bilmemesi mümkün müdür? Belki içkinin etkisi altında evet; ama haram olduğu için İslam'da alkole ilişkin hiçbir düzenleme yoktur.

Eğer bir erkek karısıyla bir başka kadın arasında ayırım yapamayacak durumda bulunabiliyorsa, aynı durum neden bir kadın için sözkonusu olmasın? Böylesi bir düzenleme, dinsel öğretiye göre daha çok akıl ve mantıkla donatılmış, dolayısıyla da yaptıklarında ipin ucunu kaçırmaya daha az eğilimli olan erkeğe kıyasla, akıl ve dinsel inanç bakımından daha aşağı olan kadın için daha doğru olmayacak mıdır?

Bu akıl yürütmeyi mantıksal sonuçlarına dek sürdürecek olursak karısı dışındaki bir kadınla cinsel ilişkiye giren her erkeğin, salt o an kadının kim olduğunu kavramadığı için zina suçlamasından kaçınabileceği anlamına gelir. Şu halde, zina yasası kime uygulanacaktır?

Erkeğin itirafı ya da ikrarı

Çocukların ebeveynlerine olan soydanlığı erkeğin çocuğun babası olduğunu kabul etmesi ve ortada babalık iddiasında bulunan bir başka erkeğin bulunmayışıyla da belirlenebilmektedir. Çocuğun küçükken babalığın tanınmasına gereksinimi yoktur; ancak büyüdükten sonra bu tanıma zorunlu hale gelir.

Böylelikle evli olmayan bir adamın da meşru çocukları olabilmek-

tedir. Ancak aynı durumdaki kadının böyle bir ayrıcalığı yoktur. Kocası olmayan bir erkekle girdiği ilişkiden doğan çocukları, -babalık iddiası güden başka birinin bulunmaması koşuluyla- erkek onları kabul etmedikçe gayrımeşru sayılacaktır.

Güvenilir tanıklar

Genel olarak soydanlık, özel olarak da çocukların ebeveynliği güvenilir tanıkların tanıklığı durumunda da belirnebilmektedir. Bu tanıklar genellikle iki kişidir. Böylelikle iki erkek kardeş çocuğun ölü kardeşlerinden olduğu konusunda tanıklık ederlerse, bu yeterli delil sayılır. Bu durumdaki iki güvenilir tanık, aileden iki erkektir. Öte yandan, çocuğu doğuran kadının tanıklığı geçerli sayılmaz.

Erkeğin bir çocuğun babalığını kabul etme hakkı olduğu gibi, yalnızca bir kuşkuya dayanarak dahi olsa, reddetme hakkı da vardır. Belirli bir çocuğun babası olmadığına emin olan bir erkek, dinsel yasaya göre babalığı reddetmek zorundadır. Bir başka erkekten olduğunu kesin olarak bildiği bir çocuğun babalığını kabul etmesi, kesinlikle yasaktır.

Bir koca, çocuk cinsel ilişkiden sonra altı ayı geçmeden, ya da azami gebelik süresini aşan (genellikle bir yıl) bir sürede doğmuşsa babalığı reddedebilir. Ancak çocuk en az süreden sonra ve en fazla süreden önce doğmuşsa, ve evlilik akdi sürekli bir akitse, onu ancak *'li 'an'* denen reddiye işlemiyle reddedebilir. (Lanet sözcüğünden gelmektedir) (6) Bu işlem, babanın kendi bölgesindeki dinsel-siyasal yöneticiye başvurarak çocuğun babalığını reddetmesiyle başlar. Yönetici bundan sonra kendisinden yemin etmesini ister. O zaman dört kez, "Allah indinde tanıklık ederim ki, bu çocuğun benden olmadığını söylerken doğruyu söylüyorum," demelidir. Bu sözcükleri gerektiğince tekrarladıktan sonra "Eğer karımı suçlayıp çocuğun benden olmadığını söylerken yalan söyledimse Allah'ın laneti üzerimde olsun," der. Kocanın tanıklığından sonra sıra karıya gelir. Yöneticinin talimatı uyarınca o da dört kez "Allah'a andolsun ki kocam beni zinayla suçlarken yalan söylüyor," diyecektir. Tanıklığını tamamladıktan sonra, "eğer kocam doğruyu söylüyorsa Allah'ın gazabı beni çarpsın," der.

Bundan sonra *Li'an* sonucu olan hüküm verilir. Buna göre kocanın babalığı reddedilebilir ve erkeğin sözkonusu kadından ayrılmasına hükmedilebilir. (7)

İslami yasalara göre yalnızca bekar bir erkek değil, evli bir erkek dahi, karısından doğma öz çocuğunu *"Li'an"*ı dört kez tekrar etmek yoluyla reddedebilmektedir. Evlilik akdi tümüyle geçerli de olsa, en az ve en fazla gebelik süreleri, yasanın öngördüğüyle uyum içinde de olsa, hatta karı çocuğun kocasından olduğuna yemin dahi etse, bu olabilir. Hükmü veren yönetici kadın değil, erkektir ve içinde bulunduğu toplum da erkek egemen ve ataerkil bir toplumdur. O halde, kim kadına inanıp da erkeğin yalan söylediğine hükmedebilir ki? Erkek, yasa ve dinsel göreneğin gözünde, hakikate, doğruya ve akla çok daha yakındır; kadınsa yalan ve ihanete, anlayış kıtlığına yatkın addedilir. Yine de, daha önce de gördüğümüz gibi, karısı dışında bir kadınla cinsel ilişkide bulunma hakkı ve evlilik çerçevesi içinde ya da dışındaki cinsel ilişkilerden doğan çocuğun babalığını kabul veya red hakkı sözkonusu olduğunda zaaf gösteren, erkek olmaktadır.

Li'an işlemi salt karısının sadakatinden kuşkuya kapıldığı için bir erkeğe çocuğun babalığını reddetme hakkını tanımaktadır; soydanlık yasaları bir erkeğe evlilik akdi imzalamadığı için çocuğa ismini vermeme hakkını tanır.

Yasa, zina işleyen kadını, zina işleyen erkekten çok daha ağır bir biçimde cezalandırır. Mısır'da bu ceza, iki yıl hapis olabilmektedir. Oysa erkek karısıyla birlikte yaşadığı evde gerçekleştirilmediği sürece zinadan dolayı cezalandırılmaz. Aynı evde bir kadınla cinsel ilişki sırasında yakalansa dahi, cezası altı aylık hapsi geçmeyecektir. (8) Genellikle tek cezalandırılan, kadın olur; çünkü kadının kocasına sadakatsizliği yasa, adetler ve dinsel hükümlerce bağışlanmaz bir suç sayılmaktadır. Oysa kocanın karısına sadakatsizliği çok daha hoşgörüyle karşılanmakta, yasa, adet ve dinsel hükümlerden icazet görmektedir. Kadının zinası kurulu düzen için tehlikeli sonuçlara yolaçacak, her ikisi de ataerkil sistemin temellerinden addedilen miras ve soydanlıkta karışıklıklara neden olacaktır.

Mısır yasalarına göre bir erkek bir fahişeyle cinsel ilişkide bulunurken yakalanırsa hapsedilmez, ama fahişeye karşı tanık olarak kullanılır. Fahişenin cezasıysa, hapistir. Böylesi eşitsizlikler varolduğu sürece hiçbir yasa adil olamaz. Bu nedenle ataerkil sistem çerçevesinde erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere çıkartılan her yasa, zorunlu olarak adaletsizdir.

Fuhuş, erkeğin cinsel, kadınınsa iktisadi gereksinimlerini karşıla-

mak üzere erkek ile kadın arasında girişilen cinsel ilişkidir. Kuşkusuz, erkek-egemen bir sistemde dahi, cinsel gereksinimler, karşılanmadıkları takdirde hastalık ve ölüme yol açabilecek iktisadi gereksinimler kadar acil ve önemli değildir. Yine de toplum, kadının iktisadi gereksinimlerini, erkeğin cinsel gereksiniminden daha az hayati saymaktadır. Bu durum ancak eşitsizlik koşullarında ortaya çıkabilir. Yöneticiler ve mülk sahiplerinin gereksinimleri, daima yönetilenlerin, ücretlilerin gereksinimlerinden daha önemli olacaktır. Efendinin eğlence ve zevk gereksinimi, hizmetkar ya da kölenin yiyecek ya da uyku gereksiniminden daha önemlidir. Yönetici sınıfların renkli televizyon gereksinimi, köylü kitlelerin temiz su gereksiniminden çok daha önceliklidir. Erkeğin cinsel haz gereksinimi, karısının yiyecek ya da tıbbi bakım gereksiniminden daha önemli, bir fahişenin bir somun ekmek ya da üstünü başını örtecek bir giysi gereksiniminden çok daha hayatidir. Bu nedenle fahişe hapse tıkılır; müşteriyse özgürce yeni fetihlere doğru yelken açar.

Fuhuş tarihsel olarak ataerkil sistemle, toplumun toprak sahipleri ve köleler olarak bölünmesiyle başlamıştır. Cinsel ilişkilerin evliliğin ilkel biçimleri yoluyla düzenlenmeye başlaması da aynı döneme denk düşer. Fuhuş gerçekte evlilik madalyonunun öteki yüzüdür. Erkekler çocuklarını teşhis edebilmek için evliliğe gereksinim duyuyorlardı; ama aynı zamanda cinsel arzularını dizginsiz bırakmayı da istiyorlardı. Bekaret kemeri ve evlilik-içi sadakat bu nedenle yalnızca kadınlar için dayatılmıştır. Bir erkeğin, karısından farklı bir kadına gitmek için bulduğu gerekçeleri izlemek her zaman için çok eğlendirici olmuştur. Bunu yapabilmek için arzularını din kisvesi ardına gizlemiş ve fahişeyle sevişmeyi dinsel bir ayin, kutsal bir eyleme dönüştürmüştür.

Sonraları, yönetici ya da Kral, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi sıfatıyla bazı ülkelerde evlenen her bakireyle ilk geceyi geçirme hakkını elde etti. (9) Günümüzde dahi, Arap ülkelerinden birinde Şeyh'e her ay bir bakire sunulur, şeyh bu kızı bir daha görmez. Ardından üst sınıf ailelerinin erkekleri, şeyhle yattığı için şeref kazanan ve bundan sonra kendisine yüklü bir aylık bağlanan bu genç kadınla evlenebilmek için birbirleriyle yarışa girerler.

Ortaçağ Avrupası'nda feodal lordlar eğer ailesi kendi toprakları üzerinde yaşıyorsa ya da evleneceği adam serflerinden biriyse, evlenecek genç kızın ilk gecesi üzerinde hak sahibiydi. Feodal lord bu yetkisini

Kral, Yönetici ya da Prens'den alırdı. İlk gece hakkı, Latince *jus primae noctus* (10) olarak tanımlanırdı.

Bazı kabilelerde evlilik gecesi kızının bekaretini bozma görevi babaya aitti. Böylelikle genç bir kıza olan arzusunu dinsel tören ya da ayin görünümü altında giderirdi. Babilliler tanrıların inançlı kadınları her gece ziyaret ederek erkek çocuk sahibi olmalarını sağladıklarına inanırdı. (11) Kutsal, ya da dinsel fuhuş İ.S. 4. yüzyıla dek sürdü; ve 325 yılında İmparator Konstantin'in bir fermanıyla yasaklandı.

Eski Mısır'da soylu aileler kızlarının en güzelini seçip tapmağı Thebes'de bulunan Tanrı Amon'a armağan ederlerdi. Yıllar geçip de genç kız rahipleri tatmin edemeyecek kadar yaşlandığında görevine, saygı gösterileri ve dinsel törenlerle son verilir ve topluluktan biriyle evlendirilerek en yüksek aileler ve evler katında itibar görürdü. Bu kutsal fahişeler yüksek rahibeler sınıfını oluşturur ve Tanrı Amon'un Haremi olarak bilinirdi. (12)

Kutsal fuhuş, ya da tapınak fuhuşu, Hindistan ve Japonya gibi bazı ülkelerde varlığını günümüze dek sürdürmüştür. Hindistan'ın bazı bölgelerindeki tapmaklar hayatlarını tanrıların hizmetine adayan kızları hâlâ bünyelerine kabul etmekte ve onları çevresine yerleştirmektedir.

Bu genç kadınlardan bazıları rahiplerin cinsel isteklerini karşılamak, diğerleri de kimi etkili ziyaretçi ya da hacıları ağırlamakla görevlidir. Eski Fenike'de babalar kızlarını bir iyi niyet nişanı olarak ziyaretçilerine sunarlardı. Fuhşun bu biçimi Avrupa'da ortaçağa dek bilinmiş ve uygulanmıştır. Yönetimlerin elinin altında önemli konukları ağırlamada kullanacakları özel bir fahişeler grubu vardı ve bazı belediye ya da kent konseyleri bunlar için 14. yüzyılda özel evler işletirlerdi.

Günümüzde dahi, gerek Doğu gerek Batı, gerekse Arap ülkelerinde devletin denetimindeki istihbarat birimleri, özel polis kuvvetleri (gizli polis, siyasi polis vb.) ve elçilikler, istihbarat toplamak, insanları etkileyerek belli görüşlere kazanmak, şantaj yapmak vb. amaçlarla fuhuştan yararlanmaktadır. (13) Özel konuklara, siyasal kişilere ve diğerlerine kadınlar sunulmakta ve bu işlem, örneğin kimi Asya ülkelerinde olduğu gibi sıradan, gündelik işlerden sayılmaktadır.

Fuhuş evleri çağlar boyunca ataerkil toplum için hayati gözüken işlevlerini sürdürdüler; ve tarihin hiçbir döneminde yok olmadılar. Hıristi-

yanlığın Avrupa yüzeyine yayıldığı yıllarda fuhuşla kilise arasındaki dinsel ilişkilerin kalıntıları hâlâ belirgindi. (14)

Fuhşun ve toplumsal ve iktisadi sisteme bağlı olarak ahlaksal ve dinsel değerleri etkileyen değişimlerin tarihi üzerine yapılacak bir inceleme, kadınların ikincil konumlarına, toplumdaki kimi sınıfların toplumsal ve iktisadi baskılar altında tutuluşuna ve cinsler arasındaki ilişkiyi biçimlendiren güdücü güçlere yolaçan etkenleri kavramamızı büyük ölçüde kolaylaştıracaktır.

Örneğin Hindistan'da kadınların ezilmesi öylesine vahşiceydi ki son yıllara kadar dul kalan kadınlar kocalarının hemen ardından yakılıyorlardı. Günümüzde dahi, zaman zaman toplumsal baskıların dul kalan kadını kocasını yitirdikten sonra kendini yakmaya zorladığı görülmektedir. Rahipler bunda ısrarlıydılar; çünkü özellikle dul kadın zenginse, serveti tapınağa kalmaktaydı!

Ahlaksal standart ya da değerlere halel getirmeden evlilik sistemlerini ve cinslerarası ilişkileri iktisadın gereklerine göre düzenlemek her çağda mümkün olmuştur. Yaygın sefalet ve yokluk dönemlerinde ebeveynlerin çocuklarını öldürerek onlardan kurtulmalarına göz yumulur; kürtaj yaygınlaşır, evlilik-dışı cinsel ilişkiler yasaklanır ve insanlar ya evlenmemeye ya da doğum kontrolu uygulamaya teşvik edilir.

Toplum dinin içinden iktisadi çıkarlarıyla uyumlu, onları destekleyici değerleri seçebilir ve her zaman seçmiştir de. Göreli bolluk dönemlerinde, işgücü eksikliği ortaya çıktığında işler değişir ve insanlar evlilik içinde ya da dışında bol çocuk sahibi olmaya itilirler.

Güney Hindistan'ın kimi bölgelerinde çok-karılılığı yasaklayarak bir kadının birden fazla erkekle evlenebildiği, ancak her erkeğin tek bir kadınla yetinmek zorunda olduğu *polyandry* (çokkocalılık) uygulayan yoksul kabile toplulukları gördüm. Genellikle kardeş olan birkaç erkek, tek kadınla evleniyorlardı. Bu uygulama, çifte amaçlıydı; harcamaları azaltıyor ve çocuk sayısını sınırlandırıyordu. Çokkocalılık tarihte uzun süreler varlığını sürdürdü ancak iktisadi nedenleri koşullara göre değişmekteydi. İslam öncesi Arap topraklarında ve antik Yunanistan'ın Sparta Cumhuriyeti'nde yasalar, bir kadının tek çocuğu olması koşuluyla birden fazla erkekle evlenmesine izin veriyordu. Sparta'da fazla çocuklar ya Devlet tarafından öldürülmekte ya da Taigitos adı verilen mezarlığa diri diri gömülmekteydi.

Antik Yunanistan'ın kadınları kocalarının servetine zarar vermemek, mirasının daha aşağı sosyal sınıftan birine ya da başka bir erkeğin çocuğuna geçmesine yolaçmamak kaydıyla her türlü evlilik-dışı cinsel ilişkiyi uygulayabilmekteydi.

Roma toplumunda erkeğin babası bilinmeyen bir çocuğu evlat edinme hakkı vardı, böylelikle çocuk onun yasal evladı olurdu. Oysa kadın babası bilinmeyen bir çocuğu evlat edinemezdi. Bu farklılığın nedeni tümüyle iktisadiydi ve mülkiyet ve miras sorunlarıyla ilişkiliydi.

İ.Ö. 5. yüzyıl sonlarında Atina'yla Sparta arasındaki uzatmalı savaş patlak verdiğinde çok sayıda erkeği uzun yıllar boyu evlerinden uzak bıraktı ya da tümüyle yoketti. Kadınları yalnız kaldılar. Geride kalan, savaşa gitmeyen erkekler bu kadınlarla yatabilmenin yollarını araştırmaya koyuldular. Göreli kısa süre içinde kadınlar için cinsel özgürlük talebeden ve savunan fikirler yaygınlaştı; en yetkin beyinler bu yeni davayı destekleyecek aklayakın örermeler üretmeye koyuldular. Antik Yunanistan'ın ünlü hekimi, tıbbın babası Hippocrates da rahmin sürekli olarak erkek tarafından beslenmesi gerektiğini (o güne değin kimse rahmin yazgısıyla ilgilenmeyi akıl etmemişti), eğer gerekli besinden yoksun kalırsa kadinin 'isteri" (Yunanca 'rahim' sözcüğünden türetilmiştir.) denen sinirsel bir hastalığa tutulabileceğini keşfederek bu yolda çabalayanlar arasına katıldı. Kadınlar bundan önce de hemen sürekli bir cinsel yoksunluk içinde yaşıyorlardı ama o güne değin kimse onları tatmin gereği üzerinde kafa yormamıştı. Oysa şimdi, isteri denen bu yeni ve tehlikeli hastalığın sonucunda, geride kalan, ya da daha önemli devlet işleriyle uğraşabilmek için savaşa katılmamayı yeğleyen cephe gerisi erkekleri, kendilerini bir kez daha soylu bir dava adına feda ederek, kendi başlarına kalan ve cinsel istekleri zamanında karşılanmadığı takdirde sağlıkları tehlikeye düşecek olan bu talihsiz kadınlarla yatmaya karar verdiler. Tabii erkeklerin cinsel istekleri burada hiç mi hiç sözkonusu değildi!

Bekaret kemeri özellikle Ortaçağ'da kadınlar için moda olduğunda, cinsel hoşgörü ve fuhuş da bir orman yangını gibi hızla yayıldı. Ticaret karlı bir iş haline geldiğinden, pek çok aile işi ticarete döküyor, bu nedenlede kocaların çoğu o günlerde sık sık ve uzaklara doğru yolculuğa çıkmak zorunda kalıyordu. Tacirler karılarını zorunlu olarak evde yalnız bırakıyorlardı; erkek dehası böylelikle demirden yapılan bekaret kemerini buldu. Bu, kadının dış cinsel organlarının üzerine geçiriliyor ve koca se-

vecen elleriyle kemeri kilitleyip anahtar cebinde, yola koyuluyordu. Kuşkusuz, parmakları arasındaki anahtarın teması yüreğine ferahlık veriyor ve kendini zorlu para kazanma uğraşına adamasına olanak sağlıyordu değil mi ki evdeki mal, korunma altındaydı...

Ancak bu tüccar yolculuklarına biraz daha yakından bakacak olursak, fahişelerle metreslere ayrılan zaman ve enerjinin, ticari faaliyetlerde harcanandan daha fazla olduğunu görürüz. Ancak kaygılanacak birşey yoktu; nasıl olsa, bu tür ilişkilerden doğabilecek çocuklar mirastan pay isteyemezlerdi.

Din adamlarıyla rahipler de kendi açılarından cinsel uğraşlarında daha az etkin değillerdi. Ahlaksızlık yaygınlaştı, fahişelerin sayısı çığ gibi büyüdü, sürüyle gayrımeşru çocuk doğdu. Keşiş ya da rahip abası ya da papaz cübbesi giyenler ömür boyu cinsel perhiz ve dünya zevklerinden uzak durma yemini etmiş olmalarına karşın, Orta ya da karanlık çağa damgasını vuran cinsel alemlere katılıyorlardı. Sonunda öyle oldu ki, fahişe gerek barışta gerekse savaşta hayatın ve toplumun ayrılmaz bir parçası, vazgeçilmez bir gereksinimi haline geldi.

Politikacılar ve yöneticiler kısa sürede, cinsel isteklerini yeterince karşılamadıkları sürece bir orduya hakim olmanın, düşmanla etkin bir şekilde savaşmasını sağlamanın ve askerlerin sağlığını korumanın mümkün olamayacağını sezinlediler. Böylelikle bu orduları kuranlar ve komuta edenlerin görevleri arasına silah, cephane, yiyecek ve giysi sağlamanın yanısıra, muharebe önce ve sonrasandı üstlerine istekle atılabilecekleri yüzlerce, hatta binlerce fahişeyi temin etmek de dahil oldu. Bu nedenle bir meslek olarak fuhuşun Haçlı Seferleri döneminde patladığı söylenir. Tabii, Arapların elindeki ticaret yollarını Avrupa'ya açmak gibi Kutsal bir dava uğruna girişilen savaşlara kadınların da böylesi etkin bir şekilde katılması, böylesine cansiperane mücadele etmesi, insanın yüreğine su serper niteliktedir. Haçlılar, yalnızca bir yıl içinde 13 000'in üzerinde fahişenin yiyecek ve barınma masraflarını karşılamak zorunda kalmıştır. Savaş sona erdiğinde Avrupa toplumu yeni bir sorunla, bu kadınlar ordusuna yiyecek ve barınak sağlama göreviyle karşı karşıya kalmıştı.

Avrupa tarihinin bu döneminde pekçok papaz, fuhuş evleri işletmiştir. İçlerinden Menez adlı birinin işlettiği fuhuş evlerinin sayısının, "Kütüphanesindeki kitap sayına eşit olduğu" söylenir. (15)

Bu gelişmeler sonucunda zührevi hastalıkların hızla yayılması ve

hemen tüm toplulukların sağlığını hayati tehlike altına sokan bir salgın halini alması, doğal karşılanmalıdır. Zamanın Avrupa imparatorlarından biri, bu hastalıkların dini bir yana bırakarak cinsellik şeytanına uyan insanlara Tanrı'nın öfkesinin bir belirtisi olduğunu açıklayan bir ferman yayınladı.

Bu hastalıkların nedeni bilinmediğinden kadınlara yakıştırıldı ve (Yunan aşk tanrıçası Venüs'ün adından esinlenerek) "Venüs hastalığı" adı verildi. Sonraları belsoğukluğu ve frengi dahil olmak üzere pekçok zührevi hastalık için aynı tanım kullanılır oldu; bu hastalıklar Avrupa'da veneral (Venere-venus) hastalıklar olarak bilinir. (ç.n.: Türkçe'de zührevi hastalıklar, Zühre-Venüs)

Böylelikle, bir kez daha, tıpkı cinsellik ve günahın Havva'ya yüklenmesi gibi, cinsel ilişki sonucu yayılan hastalık da Venüs'e yakıştırıldı. Erkekler saflık ve masumiyetlerini sürdürürken kadınlar kötülük, günah ve hastalık kaynağı olmaya devam ediyordu.

Ortaçağ boyunca fuhuş, toplumsal yaşamın bütünleyici bir parçası olmayı sürdürdü. 1414 yılında İmparator Sigismund ordusunun başında İsviçre/Bern'i ziyarete geldiğinde, tüm fuhuş evlerinin kapıları onun ve birliklerini karşılamak ve kendisine layık olduğu itibarı göstermek üzere ardına kadar açıldı. Öyle ki, imparator, şerefine düzenlenen şölenin ortasında ayağa kalkarak kendisine gösterilen sıcak konukseverliğe teşekkür etti. (18)

18. yüzyılda, günümüzde polis örgütü olarak bilinen sistem geliştirilmeye başlandığında, fuhuş evleri bu yeni devlet aygıtının denetimine verildi. Bu doğalın da ötesinde bir gelişmeydi. Çünkü yönetici sınıf kendi amaçları adına yarattığı kurum üzerinde, alanın duyarlılığını gözönünde bulundurarak, raydan çıkmamasını sağlamak üzere etkin bir denetim kurmak istiyordu. Bundan sonraki adım, fuhuş uygulamasını düzenleyecek ve geceyi fahişelerle geçiren erkeğin zührevi hastalık kapmamasını güvence altına almak üzere gerekli tıbbi gözetimi sağlayacak bir dizi yasayı çıkartmaktı. Buna ek olarak, fahişelerin kendi çıkarlarını kollayan devlete, bu desteği karşılığında bir şey ödememeleri için hiçbir neden yoktu; böylelikle zamanla bu meslek de vergilendirme dilimi içine sokuldu. Hükümet fuhşun kârlı bir sektör olduğuna inanıyor ve yönetici sınıf adına iktidar ve denetimi elinde tutan en yüksek yetke olarak, günah ve aşağılanmanın meyvası da olsa, bu aşırı kârdan pay almamak için hiçbir neden

görmüyordu. Devlet, tıpkı günümüzde pezevenglerin yaptığı gibi, parmaklarını fahişelerin çantalarına daldırmakta bir beis görmedi. Haracını ödemeyen, fuhuş yaptığı gerekçesiyle kodesi boyluyordu!

Kocaların evlilik dışı ilişkiye olan sınırsız gereksinimleri, kadınların fuhuş piyasasındaki değer ve fiyatlarının evlilik piyasasındakinden yüksek olduğunu kavramaları ve daha yaygın ve örgütlü bir hal alan sınıfsal sömürü sonucu yoksulluğun artışı, fahişelerin sayısının hızla artmasına yolaçtı. Bu yaygınlaşma ve tehlike çanları çaldırtan boyutlarıyla "zührevi sonuçları" toplumun iktisadı ve üyelerinin sağlığı için bir tehlike oluşturmaya başlamıştı. Sonuçta, hükümetler fuhuşu yasadışı sayan yasalar çıkartmaya koyuldular.

Mısır'da 1951 yılına dek yasal ve devlet denetiminde olan fuhuş, bu tarihte yasaklandı. Günümüzde Arap ülkelerinin çoğunda yasadışıdır ve gizli, kimi zaman da daha açık biçimler altında yürütülmektedir. Bir fahişe polis ya da başka bir etkili kişinin koruması altındaysa güvenliktedir. Ama yoksulsa, ya da polis veya kudretli birinin isteklerine boyun eğmeyi reddediyorsa yazgısı cezaevi olacaktır.

İster fahişe olsun, ister terkedilmiş kadın, ister gayrımeşru çocuk, tüm bu insanlar Batı'da da Doğu'da da erkeğin başat olduğu ataerkil bir uygarlığın, erkeğin Tanrı sayılıp çıkar, arzu ve kaprislerini nasıl karşılayacağını kendisinin belirlediği bir uygarlığın kurbanıdırlar. Modern bir toplumda Picasso gibi el üstünde taşınan bir dahinin geride 140 000 000 pound gibi bir servet bırakıp da, metresi Françoise Gilot'dan doğan iki gayrımeşru çocuğu Paloma ile Claude'u mirasından yoksun bırakması kadar çarpıcı bir örnek düşünülebilir mi?

Notlar

1. Kur'an, El Ahzab suresi, 4.-5. ayetler.
2. *Fas Aile Yasası*, 1957,83/3. md. Fransızca'dan çeviri.
3. El Şeyh Muhammed Mehdi Şemsüddin, *El İslam ve Tanzim'ül Osra*, İttihad-ül Alemi li Tanzim-ül Validiye, IPPF OD ve K. Afrika Bölge Bürosu, 1974, c.2, s.77.
4. *Fas Aile Yasası*, md. 76. Ayrıca *Tunus Aile Yasası*, Kitap i, md. 35, "Kişisel Durum", Ağustos 1950. Fransızca'dan çeviri.

5. El şeyh Muhammed Mehdi Şemsüddin, a.y. c. 11, s. 77.

6. Ay. s. 79.

7. *Mısır Kriminoloji Dergisi*, Mart 1965 Bkz. Samir El Ganzuri'nin aileye karşı suçlar ve cinsel ahlakla ilgili makalesi.

8. Muhammed Niyazi Hetata, *Garaim El Bagha*'a (Dar-ül Şaab Basımevi, Kahire, 1961). s. 9

9. a.y. s. 10.

10. a.y. s. 13.

11. a.y. s. 17.

12. a.y. s. 19.

13. Bkz. 9 Kasım 1976 tarihli *El Ahram*'ın 3. sayfasındaki, İhsan abd'ül Kuddus'ün 'El Seyd fi Bahr-ül Esrar" başlıklı öyküsü.

14. T. E. James, 1951, s. 21.

15. Salah Hafız, *El Tarih-ül Cins-i lil İnsan*, El Kitab-ül Dahabi, (Roz el Yusuf, Kahire, 1973), s. 82.

16. *Encyclopaedia Britannica*, a.y. c. 12, "Fuhuş".

17. *El Ahram*, Kahire, 27 Mart 1974, 'Ahbar-ül Sabah' (Sabah haberleri) başlığı altında.

9. Kürtaj ve Doğurganlık

Toplumda üretimin tüm öbür biçimleri gibi üreme de iktisadi sistemden ve madde ve besin kaynaklarından etkilenir. Eğer bu kaynaklar nüfusa göre azalırsa, toplum açlık ya da ölüm korkusuyla önceden kesin olarak yasak hatta günah sayılan olaylara izin vererek maddi üretimle insanlığın üremesi arasındaki dengeyi yeniden kurmaya çalışacaktır. Bunu iki yolla gerçekleştirir: ya maddi ve besin kaynaklarının üretim düzeyini yükseltir ya da doğum ve dolayısıyla da çocuk sayısını düşürür.

Eskiden, bilim ve teknoloji besin kaynaklarını gerek duyulduğunda arttırabilecek ölçüde gelişkin değildi; insanlar da doğum kontrolu ve kürtaj konusunda fazla bilgili sayılmazdı. Bu nedenle tek yol, çocuğun doğduktan sonra öldürülmesiydi. Bu eylem o günlerde suç, hatta ahlakdışı bir davranış sayılmazdı; aksine, alkışlanacak bir tutum olarak değerlendirilmekteydi: Analık ya da babalık duyguları bugün bize çok vahşice görünen bu eylemin önünde durmuyordu; çünkü zorunluluk, daima davranışın ebesi olmuştur. Tıpkı ahlakı değerler gibi duygulanımlar da iktisadi ve toplumsal zorunluluklara göre değişir ve uyarlanırlar. İnsanlar karınlarını doyurana, hayati ihtiyaçlarını giderene ve fiziksel-zihinsel bakımlardan iyi kötü rahatlayana dek ahlak ve dine değin konularda gerçek bir duyarlılık oluşturamazlar. Aç bir adam, karnını koyuracak ekmeği alana dek karısının yüzünü örtecek peçeyi aklına getiremeyecektir.

Kadının sorunu, bedeninin, daha doğrusu rahminin insan yaşamının üreyebileceği tek hazne oluşundadır. Devlet insanların üreme araçlarının denetimini elinde tutmak ve bu araçları o sırada yürürlükte olan iktisadi sisteme bağımlı kılmak üzere denetim ve boyunduruğunu kadınların bedenlerine dek yaygınlaştırmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle kadın kendi bedeninin gerçek sahibi olmaktan çıkmış, bu görevi, modern bir toplumda ilkel ataerkil sistemde babanınkilere çok benzeyen yetke ve işlevlerle donanmış bulunan devlet devralmıştır.

Dünyanın yakın tarihindeki devletler genellikle kapitalist ya da feodal olduklarına göre, kadın bedeni sıkı kuralların dayatılmasıyla toplumu yöneten kapitalist ve feodal sınıfların mülkü haline gelmiştir. Ne ki bu yasalar, devletin daha fazla işgücü, ya da tersine, hızlı nüfus artışı karşısında duyulan korkuya dayalı önlemleri dayatma gereksinimlerine göre sık sık değişmektedir.

Evlilik içinde ve dışında çocuk doğumuna izin veren cinsel özgürlük günümüz İsveç toplumunda hem evli hem de bekar kadınlar için erdemli ve istenebilir bir değer sayılmaktadır, çünkü İsveç nüfus, dolayısıyla da işgücü darlığı çekmektedir.

Oysa aşırı nüfus sorunuyla karşı karşıya bulunan Hindistan ve Mısır gibi ülkelerde evli anneler (bu ülkelerde evli olmayan anneler kuşkusuz tümüyle kuraldışı sayılacaktır) iki ya da üç çocuktan fazla doğurduğunda olasılıkla cezalandırılacaktır. Günümüzde Mısır'da çalışan kadınlar, üçüncü çocuktan sonra yasal olarak annelik haklarından yoksun bırakılırlar; son günlerde onları terfi ve ücret artışı vb. haklarından yoksun bırakma doğrultusunda sesler yükselmeye başladı.

Tunus ve Somali, her ikisi de İslam ülkesi olmalarına karşın hızlı nüfus artışıyla mücadele edebilmek için kürtajı serbest bırakmıştır. Ancak pekçok İslam ülkesinde kürtaj, İslam dininin ilkelerine aykırı sayıldığı için hâlâ yasadışıdır.

İnsanlık tarihinin değişik evrelerinde ve farklı toplumlarda din ile devlet arasındaki ilişkileri araştıracak olursak, aynı dinin en hayati konularda dahi, birbirine taban tabana zıt ilke ve konumları savunduğunu görmek mümkün olacaktır. İlke ve konumlar, geçerli dinden çok devletlerin sosyo-ekonomik yapılarına göre değişkenlik göstermektedir. Hıristiyan Kilisesi'nin feodalizmden kapitalizme geçiş sürecine ayak uydurabilmek için pek çok konuda tutumunu sürekli ve köklü biçimlerde değiştirmesi, bu olguya örnek sayılabilir. Sistem kölecilikten feodalizme, feodalizmden kapitalizme ve nihayet kapitalizmden sosyalizme dönüşürken Müslüman dinsel otoritelerin fikir konumlarını farklı dönemlerde çeşitli Arap hükümetlerinin gereksinimlerine uyarlayışlarındaki sonsuz esneklik de bunu olanca açıklığıya kanıtlamaktadır.

İslam dinsel otoriteleri, doğum kontrolu ve aile planlaması konusundaki tutumlarıyla bu bitmez tükenmez çelişkiler dizisine bir çelişkili konum daha eklediler. Kimileri İslam'ın aile planlaması ve hatta kürtajı onayladığını söylerken, diğerleri de İslam'ın değil kürtaja, diğer koruyucu önlemlere dahi karşı olduğunu ileri sürdüler.

Cemal Abd'üi Nasır 1962 Ulusal Bildirgesine üretim düzeyini ve buna bağlı olarak hayat standardını yükseltmede Mısır halkının karşısına çıkan en önemli engellerden birinin hızlı nüfus artışı olduğu gerekçesiyle, aile planlamasını *(tanzim-ül Osra)* içeren bir madde ekletmişti. 1965'de

Aile Planlaması Yüksek Konseyi dinsel otoritelerin gözleri ve kulakları önünde kuruldu ve içlerinden hiçbiri bakanlık yönergesine karşı sesini yükseltmedi. Aksine, bazıları adeta hırslı bir rekabetle İslam'da aile planlaması uygulamasını teşvik edici pek çok tez olduğunu kanıtlama çabasına girişti. Gazeteler, radyo ve televizyon, vaazlar ve Kur'an'dan ayetlerle bu tezleri duyurdu ve resmi aile planlaması yapısı on yıl süreyle tıkır tıkır çalıştı. Cemal Abdül Nasır 1970 Eylül'ünde, yani beş yıl sonra öldü. Ve günlerden birgün, Dünya İslam Birliği (Rabıtat-ül Alemi İslami) hiçbir uyarıda bulunmaksızın aile planlamasını *haram* sayan bir karar yayınladı. Bu karar (1) şöylece ifadelendirilmişti:

> "Gebeliği önleyici hap kullanımının anneye ve eğer bu haplara rağmen doğarsa, çocuğa büyük zara verdiği, tıbben kanıtlanmıştır. Doğum kontrolunu desteklemek için aşırı nüfus, yeterli besin sağlamadaki güçlükler ve eğitim standartlarının düşüklüğü gibi kimi yapay tezler ileri sürülmektedir. Bunların tümü, Kur'an-ı Kerim'in 'Yoksulluk endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin; onların da size de bir rızk veririz. Şüphesiz, onları öldürmek büyük hatadır' ayetindeki yanıtı bilmemektedir." (2)

Mısır'daki Aile Planlaması Konseyi yine de çalışmalarını sürdürdü. Hatta dinsel otoritelerden bazıları yukarıdaki hükme karşı çıktılar. Fas, Tunus, İran, Türkiye gibi başka İslam ülkeleri de doğum kontroluna izin vermektedir; hatta bazıları kürtajı serbest bırakmıştır.

İslam'ın özü sözkonusu olduğunda Kur'an'da doğum kontrolunu destekler ya da karşı çıkar nitelikte bir hüküm yoktur. Kur'an, İslami hukuk ve teolojik yönelişin temel kaynağı sayılmaktadır. İkinci olarak Peygamber'in hadisleri, ardından dinsel düşünür ve önderlerin içtihadları ve nihayet çıkarsama ve analoji yöntemleri gelir. Bunlar, herhangi bir sorun konusunda bir tutum alınmak istendiğinde Kur'an'a tamamlayıcı olarak kullanılan üç geçerli kaynaktır. Muhammed'in hadislerinden bazıları insanları üreyip çoğalmaya çağırırken bazıları da çocuk sayısının sınırlandırılmasını ya da azaltılmasını va'zeder. Aynı durum İslami düşünür ve yasa yapıcılar için de sözkonusudur. Muhammed'in öğretilerinde seçilebilen çelişki ve farklı görüşler, bunların farklı durumlara ilişkin olduklarını, farklı zamanlarda ve değişik bağlamlarda dile getirildiklerini göstermektedir. Kur'an sureleri dahi, sık sık farklı, hatta çelişik görüşleri ifadelendirmektedir; çünkü burada da Muhammed'e gökyüzünden bir esin olarak

indikleri zaman ve mekanlar farklıdır. Din, Tanrı tarafından gönderilen, yalıtılmış bir ilkeler, öğretiler ve talimatlar dizisi olarak kavranılıp her biri kendi toplumsal, iktisadi ve kültürel kurgusuyla belirlenen özgül durumlarla karşılıklı bağlantıları içinde irdelenmediği sürece doğru dürüst anlaşılmaz, Tanrı'nın insanlarla konuşup ne yapmaları gerektiğini açıkladığı bağlamı daima dikkatlice incelemek gereklidir.

İslam'ın başlangıç yıllarında Muhammed'in önde gelen görevlerinden biri bir Müslüman devleti kurarak müslüman milletini güçlendirmekti. Bu nedenle insanlara üreyip çoğalma çağrısı yaptı; çünkü o dönemlerde sayı üstünlüğü bir kuvvet kaynağı sayılıyordu ve güçlü orduların kurulmasına katkıda bulunuyordu. Muhammed bu dönemdeki öğretilerinde insanlara " evlenin ve çoğalın," diyordu. "Böylece kıyamet gününde ümmetimin çokluğuyla övüneyim." Aynı zamanda erkeklere "sevecen ve doğurgan kadınlarla evlenmeleri" çağrısında bulunuyordu.

Müslüman ilahiyatçıları ve yasa yapıcılarından bazıları, doğum kontrolu ve gebeliği önleyici yöntemlere karşı çıkarken Kur'an'ın 'Kendi rızkını taşıyamayan nice canlı vardır ki onu da, sizi da Allah rızıklandırmaktadır. O, işitendir, bilendir." (4), veya "Allah kullarından dilediğine rızkı yayıp genişletir. onu kısar da. Hiç şüphe yok, Allah herşeyi bilendir," (5) veya, "şüphesiz senin Rabbin, rızkı dilediğine genişletir, yayar ve daraltır. Gerçekten O, kullarından haberi olandır, görendir," (6) ayetlerinden destek alırlar.

Bu fikirlere destek olarak, Peygamber'in ceninin ana rahmindeki gelişiminin dördüncü ayında, yani yüzyirmi günün sonunda, "Allah'ın dört ana konuda -yaşam araçları, yaşam süresi, mutlu ya da mutsuz bir ömür- çocuğun geleceğini kararlaştırmak üzere bir melek gönderdiğini" (7) söylediğini yazarlar.

Oysa Muhammed sayıya sağlık ve kuvvetin de eşlik etmesini, sayı çokluğunun güçsüzlük, iç çekişmeler ve bölünmelerle ya da salt nicel, dolayısıyla da yararsız bir artış sonucu vermemesi gerektiğini pek iyi bilmekteydi. Halkını engelleri aşacak, düşmanını yenecek bir güce kavuşturmak isteyen bir önder için bu, doğal bir düşünüş tarzıdır.

Çok bilinen hadislerinden birinde Muhammed'in "felaketlerin en büyüğü çok sayıda çocuk ve zayıf bir geçimdir," dediği aktarılır. Bu hadis, Mısır Aile Planlama Konseyi'nce slogan olarak seçilmiştir. Peygamber, başka bir vesileyle de bir başka ünlü hadisi bırakmıştır: "Milletler tıp-

kı yiyicilerin tabağa üşüşmesi gibi üstüste üşüşüyorlar." Cemaatten biri, bunun üzerine sormuş: "Peki, böylesi bir günde biz bu denli az mıyız?" Ve Peygamber yanıtlamış, "Hayır, çoksunuz. Ama bir akıntının köpükleri gibi paramparça bir haldesiniz." (8) Bununla yalnız başına çok sayıda insanın akıntı köpüğü gibi yararsız ve güçsüz olduğunu anlatmak istemiştir.

Muhammed'in zamanında Müslümanlar boşalmadan önce çekilme ya da dışa boşalma olarak bilinen doğum kontrol yöntemini uyguluyorlardı. Caber'in *El Sahiheyn* adlı kitabında şöyle dediği aktarılır: "Allah'ın peygamberi zamanında, Kur'an O'na inerken biz çekilme usulünü kullanırdık." (9) *Sahih Musallem* de ise "Peygamber zamanında çekilme uygulardık. Bunu duyduğunda bize bundan sakınmamızı söylemedi,"der. (10) İmam El Gazali'den ise şu aktarma yapılır: "Bizim için çekilmeye izin verildiğini söylemek, doğrudur." (11)

İslam'ın Maliki mezhebinden ilahiyatçı ve yasa yapıcılar gebeliği önlemek için çekilmeye cevaz verildiğini söyler, ancak yaşı ne olursa olsun karının da bu işleme rıza göstermesi gerektiğinde ısrar ederler. (12)

İmam İbn Ali Zeynel Abidin'in aktardığına göre Yemen'de başat olan mezhep, karının itirazı olmaması durumunda çekilmeye izin vermektedir. Ayrıca, İmam Yahya ibn Zeyd, gebeliği önlemek üzere çekilmeyi kayıtsız koşulsuz destekler. (13)

Irak, Pakistan, Afganistan ve Suriye'de İslami ilahiyatın en yaygın mezhebi, *El Şia Ül Caferiye*'dir. Yazılarında gebeliği önlemek üzere çekilmeye, evlilik süresi içinde karının onayı alınması koşuluyla cevaz verilmektedir. (14)

Muhammed'e göre 'özgür bir kadın'a rıza göstermedikçe çekilme uygulanmamalıdır. (15) Abdullah ibn Teymimi'nin *Abadiye* olarak bilinen ve Arap yarımadasının doğusundaki Amman bölgesinde ve Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerinde yaşayan tilmizleri karının itiraz etmemesi durumunda çekilmeye cevaz verirler. "Çekilmenin çok çocuk yapma ya da bebeğe zarar verme korkusuyla doğumu önlemek amacıyla caiz olduğunu" söylerler.

Kimi İslam düşünür ve yasa yapıcıları çekilmenin dışında bazı doğum kontrol yöntemlerine de cevaz vermişlerdir. Bunlardan biri kadının 'su' (meni) gelmesini, dolayasıyla da gebeliği önlemek üzere rahim ağzını kapatmasıdır. İbn Abidin'in İslami öğretinin Hanefi mezhebi yasa yapıcı-

larından biri olan Sahib-ül Bahr'ın görüşünün bu olduğunu söylediği belirtilir. Ancak burada da karının önceden rızası alınmalıdır. (16)

El Zerkaşi'nin özel bir ilaçla ceninin düşmesine neden olmaktan sözettiği de aktarılır. Boşalmadan sonra ilaç kullanımı hakkında "Cinsel ilişki sırasında boşalmadan önce gebeliği önleyici yöntemler kullanılmasına göre buna hiçbir itiraz yoktur." (17)

El Ahzar Üniversitesi *Fetva* Komitesi şu açıklamayı yapmıştı:

> İslam öğretisinin Şafii mezhebince ifade edilen görüşlere göre geçici bir süre için gebeliği önlemek üzere ilaç kullanılması yasak değildir. Bu nedenle komite insanların işlerini kolaylaştıracak, özellikle de kadında fazla gebelik görülüyorsa ve tekrarlanan gebelikler sonucunda kadın zayıf düşmüşse herhangi bir utanç duygusunun önüne geçecek bu görüşü desteklemektedir. Hak Teala der ki, 'Allah sizlere kolaylık diler, zorluk dilemez.' (18)

Ortaçağ boyunca Müslüman hekimler insanlara gebeliği önleyici yöntemler konusunda bilgiler veriyordu. Ünlü hekimlerden biri, 9. yüzyıl ortalarına doğru Tahran'da dünyaya gelen İran'lı Müslüman Ebubekir El Razi, İslam'ın en büyük tıp bilginlerinden ve ortaçağın önde gelen pratisyenlerinden sayılır. *El Havi* (Kapsayıcı) adlı kitabında değişik doğum kontrol yöntemlerini betimlemişti:

> Bazen, örneğin gebeliğin kadın için tehlikeli olması durumunda meninin rahme girişini engellemek önem kazanır. Meninin rahme ulaşmasını önlemenin birkaç yolu vardır. Bunlardan ilki dışarı boşalmadır. İkinci yöntem ise hiç boşalmamaktır ki bazı insanlar bunu uygulayabilmektedir. Üçüncü yol, girmeden önce kadının rahmine bazı ilaçlar yerleştirmektir. Bu ilaçlar ya rahim ağzını kapatırlar ya da meniyi dışarı atarak gebeliği önlerler. Bunlara örnek, lahana, hanzal, kar, boğa ödü, hayvanların kulaklarından çıkan yağ, fil tersi, ve kalsiyumla sudan yapılma tabletlerdir. Bu ilaçlar ayrı kullanılabileceği gibi, çeşitli bileşimler halinde kullanılabilir. (19)

Bağdat'daki Abbasi hanedanının önde gelen tıp yetkelerinden biri, Ali İbn-ül Abbas el Mecusi, 10. yüzyıl ortalarında şöyle yazıyordu:

Kötü şöhretli kadınların kullanmaması için gerçekte adlarını an-

mamamız gereken gebeliği önleyici ilaçların kullanımı, küçük rahimli, ya da gebeliği doğum sırasında hayatlarının tehlikeye düşürecek kertede riskli kadınlar için zorunludur. (20)

Ali ibn-ül Abbas 'ın tıp bilgisi engin, ne ki toplumu, ataerkil aileyi ve gayrımeşru çocukların trajedisini kavrayışı yüzeyseldi. Aksi halde, "kötü şöhretli kadınlar" olarak niteliklerinin (yani fahişelerin) doğum kontrol yöntemlerine herkesden fazla gereksinim duyduğunu farkederdi. Böylelikle çocuklarının sürünmekten, utançtan, hatta ölümden, kendi sağlık ve moralleriniyse ataerkil aile birimi üzerine inşa edilmiş sınıflı toplumun insanlık dışı yapısının köşeye kısıtmasıyla içine düştükleri durumun sonucu olarak kabul etmek zorunda kaldıkları erkeklerle cinsel ilişkiden doğan gayrı meşru çocuğun yükünden kurtarabileceklerdir.

İslam'ın bir başka ünlü düşünür ve bilim adamı da 1037'de ölen İbn-i Sina'dır. *El Kanun fi Tıp* kitabında İbn-i Sina, yirmi değişik doğum kontrol yöntemini, yazdığı dönemin bilimsel gelişmelerinin göreli geriliği gözönünde bulundurulduğunda, dikkate değer bir isabetlilik ve ayrıntıcılıkla betimlemektedir. (21) Bu yöntemler yüzlerce yıldır kullanılmış ve kendisinden sonra gelenlerin yöntemlerini de sıkca gölgede bırakmıştır. Ancak hemen tüm tıp bilimciler ve hekimler gibi o da bu doğum kontrol yöntemlerinin yalnızca tıbbi nedenlerle önermiştir. Doğum kontrolu uygulamasının toplumsal ve iktisadi nedenleriyle birey ya da aile düzeyinde olsun, ilgili değildir.

Avrupa tıbbı İslam'daki Arap hekimlerinin buldukları ya da izledikleri bilgi ve tekniklerin çoğunu devralmıştır. Ayrıca, İbn-i Cami'nin *El İrşad'ı, Tezkirat-ül Davut El Antaki,* İsmali el Cirgani ve *Kitab-ül Malki* gibi kaynaklara da girmiştir. Pek çok kişi yanlış bilgilenme sonucu, doğum kontrol fikir ve yöntemlerini Batı düşünce ve biliminin buluşları olduğunu sanar. Başkaları erkeklerin cinsel ilişki sırasında taktıkları kauçuk prezervatifin de Batı'da bulunduğunu zanneder; oysa İmam Gazali, uzun zaman önce yazılarında, bağırsakdan yapılma 'erkeğin deri torbası'ndan ya da 'koruyucu kılıf' dan sözetmektedir.

Arap ülkelerinin doğum kontrolu sorununa yaklaşımları, nüfus büyüklüğü, büyüme hızı ve bunların üretime ve ülkenin iktisadi, maddi kaynaklarına ilişkilerine göre değişiklik gösterir. Kuveyt ve Suudi Arabistan'da doğum kontrolu yalnızca tıbbi nedenlerle tavsiye edilir. Ancak

Mısır ve Tunus gibi başka ülkelerde, hükümetler aile planlaması programları yürütmektedir. Pakistan, İran ve Türkiye gibi başka Müslüman ülkelerde de durum farklı değildir. Görüldüğü gibi, sorunun esası ve şu ya da bu tutumun izlenmesinin nedeni dine değil, iktisadi etkenlere bağlıdır.

Aile planlaması ve doğum kontrolu konuları Mısır basınında ilk kez bundan kırk yıl kadar önce, 29 Ocak 1937 tarihinde El Diyar-ül Mısriyye Müftüsü'nden İslam'ın tıbbi ve toplumsal açılardan kürtaj ve doğum kontroluna ilişkin tutumu konusunda görüş istendiği zaman tartışılmaya başlandı. (22) Müftünün yanıtı şöyleydi:

1. Tıbbi ya da toplumsal nedenlerle doğum kontrolu konusunda bireysel önlemler almak, evli çiftlerin hakkıdır. Ancak bunun için her iki tarafın da onayı olmalıdır.

2. Gebeliğin başlangıcından itibaren onaltı hafta tamamlanmadan önce anneyi tehlikeye atmayacak yeterli önlemlerin alınması koşuluyla kürtaja yönelik işlem ya da ilaçların alınmasına cevaz vardır.

3. Bu süre tamamlandıktan sonra kurtaja hiçbir şekilde başvurulmaması konusunda tüm imamlar görüşbirliği içindedir.

Böylelikle doğum kontrolu ve gebeliğin ilk onaltı haftası içinde kürtaja, Avrapa ülkelerinin çoğunda yasalarca yasaklandığı bir dönemde, 1937'de Mısır'da dinsel otoritelerce cevaz verildiği, açıkça görülmektedir. Aynı yıl, Mısır Tıp Derneği sorunu tıbbi, toplumsal, hukuki, dinsel ve istatistiki tüm yönleriyle incelemek amacıyla bir seminer düzenledi.

Mısır yasaları kurumsallaşmış yöntemlerle doğum kontrolu uygulamasına izin verirken kürtaj günümüze dek yasadışı sayılmıştır. Tunus ve Somali gibi kimi Arap ülkeleri kürtajı serbest bırakmıştır; ancak çoğunda, İslami otoritelerin Mısır'da olduğu gibi gebeliğin onaltıncı haftası tamamlanmadan evvel dinsel bakımdan caiz olduğu yönünde görüş bildirmelerine karşın, kürtaj resmen yasaktır.

(Şafii mezhebinden) İmam Gazali ile (Maliki mezhebinden) İbn-i Gazi, İslam'da, gebeliğin her dönemi için taban tabana zıt iki eğilimi temsim ederler.

Bazı İslami otoriteler gebeliğin ilk 120 günü içinde kürtajın dinen yasak olmadığını öne sürerler; örneğin El Kemal İbn-ül Hamam'm Hanefi okulundan aktardığı kimi yazılar, bu yöndedir. (23)

Gebeliğin dördüncü ayı tamamlanmadan kürtaj yapılabileceğini savunan dinsel otoriteler bu tezlerini ceninin o ana değin canla donanmadığı düşüncesi üzerine temellendirirler. Peygamber'in ceninde 120. günden önce Ruh'un uyanmadığını açıkladığı söylenir. (24) İbn-i Vahban el Hanefi öğretilerinde şu görüşü ileri sürmüştür: "Eğer annenin sütü gebelikten sonra kurursa ve baba da keçi ya da deve kiralayacak kadar zengin değilse, çocuğun ölüm tehlikesiyle karşılaşması gibi acılı bir durum ortaya çıkar." Ve şöyle devam eder sözlerine: "Böyle bir durumda kürtajın uygulanması yalnızca kabahat sayılır; insan öldürme suçu gibi cezalandırılmaz." (25)

Ancak gebeliğin dördüncü ayı tamamlandıktan sonra dinsel otoriteler oybirliğiyle kürtajı mahkûm ederler ve kürtaja başvurulması halinde bir ceza görülmesi gerektiğini vurgularlar- kürtajın anneyi kurtarmak için zorunlu olduğunun kanıtlanması dışında... "Anne çocuk için feda edilemez, çünkü hayatın kaynağı odur." Böyle durumlar dinsel hukukun genel ilkelerinden biri olan ehven-i şer kategorisinde görülür. Fas Ceza Yasası Şeriat'ı temel almıştır. 453. madde "Annenin hayatı tehlikedeyse, resmi yetkililere haber verilmek ve tıp personelince uygulanmak koşuluyla kürtaj yapılabilir," der. (26)

Evlilik içinde olsun, dışında olsun, bir Arap kadının karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, gebelik ve doğumdur. Eğer yoksul bir kız evlenmeden gebe kalırsa, durumu acınasıdır. Suç kendinde olmasa da, zengin, üst sınıfa mensup bir erkek tarafından kandırılmış dahi olsa, hatasının bedelini hayatıyla ödemek durumunda kalabilir. Varlıklı ailelerin kızları ise genellikle bu yazgıyı paylaşmayacaktır. Çünkü ortaya böyle bir sorun çıktığında ebeveynleri bir çözüm bulabilecektir. Olasılıkla, zor durumda bir kızı "kurtama" maskesini takınmış, gerçekteyse paralı bir kadınla evlenme fırsatının üstüne atlayan daha alt katmanlardan bir erkekle evlendirilivercektir. Olmazsa, olan bitenden sorumlu adam kızla evlenmeyi reddeder, duruma uygun bir talip de bulunulamazsa, kızı doktora götürüp yasadışı kürtaj yaptırma olasılığı her zaman için vardır.

Evli de olsa, gebelik ve kürtaj yoksul, emekçi kadınların yaşamında sürekli bir kriz kaynağıdır. Evdeki sayısız işle zaten yüklü ve yorgun olduğundan, sık sık gebe kalmamak için elinden geleni yapacaktır. Ancak bu yöntemleri kullanmak hiç de kolay değildir ve karşısına iktisadi, toplumsal, kültürel, hatta dinsel nitelikli pekçok engel dikilir. Bunun sonu-

cunda, Arap ülkelerindeki kadınların büyük çoğunluğu sürekli kaygı içinde yaşarlar. Yeni bir gebeliğin ve fazladan bir çocuğun korkusu tüm ömürlerini kaplar.

Tahmin edilebileceği üzere, Arap toplumlarında doğum kontrolu uygulamasının tüm yükü kadınların üzerine yıkılmıştır. Hapları bulmak, almak ve yan etkileriyle başetmek yalnızca onların görevidir. Ya da kliniğe giderek diyaframı takturırken ve aşırı sancı veya şiddetli kanama durumlarında çıkarturırken yalnızdır. Eğer bu yöntemler etkili olmazda yeniden gebe kalırsa, yeni bir çocuğun sorunlarını göze alamıyorsa, tek yolu yasadışı kürtaj yaptırmaktır. O zaman da uygunsuz koşullarda ve yeterli tıbbi bakım olmaksızın tüm tehlikeleriyle karşı karşıya kalacaktır. Ya da doktoru iyiyse, istediği yüksek ücreti ödemek zorunda kalacaktır, kürtaj yasak olduğundan, bedeli de bir hayli yüksektir.

Arap ülkelerinin çoğunda kürtaj operasyonu hâlâ yasadışı bir işlem ve karalıkta kalmış bir alandır. Yapılan ameliyatlara ilişkin bir istatistik mevcut değildir; yalnızca başlatılmış ve zor kürtajlar sonucu hastanelere intikal eden vakalardan kabaca bir çıkarsama yapılabilmektedir.

Bu konuda yapılabilen gözlemlerden biri, kronik ya da başka hastalıklar nedeniyle gerçekleştirilen müdahalelerin oranının hızla düştüğü yolundadır. Öte yandan, annenin fiziksel ve akli sağlığını korumak için yapılanların oranı yükselmektedir. Bunun gerisinde kürtaj için gerekli yasal koşulları en azından biçimsel olarak karşılama çabasının yattığı açıktır. Akli ya da fiziksel nedenler genelikle hastanın yasanın kürtaj için yeterli neden saymadığı toplumsal ve iktisadi koşullarına bağlanmaktadır. Demek ki gerek insanlar gerekse tıp mesleği, yeterli para olduğu sürece yasaları delebilmektedir.

Yukarıda söylediklerimizin bir sonucu olarak, hali-vakti yerinde ailelerden gelme kadınlara yapılan kürtajların sayısı mutlak sayılarla ölçüldüğünde toplumun yoksul kesimlerine mensup kadınlara yapılanların üç katı kadardır. Bir kadının kürtaj yapırabilmesi için para gerektiğinden, tıp mesleği kuşkusuz bu istatistiklerin ardındaki temel itici güçtür.

(Ayn Şems Üniversitesi'nden) Profesör İsmail Ragıp, tıp mesleğini, kürtaja ilişkin olduğu alanda iki kategoriye ayırmaktaydı: (27) ameliyatı yapmaya razı olan ve yasal gerekleri çeşitli biçimlerde karşılamayan ve bundan yüklüce miktarlarda para kazanan bir azınlık ile, bu ameliyatı yapmayı reddetmekle birlikte, hastalarına böyle bir tavsiyenin kendisi de

yasadışı sayılmasına karşın, kürtaj yaptığını bildikleri bir başka meslekdaşlarını salık vermekten çekinmeyen büyük çoğunluk.

Kadın ve cinselliğe ilişkin pek çok konu gibi kürtaj da Arap toplumunda çelişkilerle dolu bir konudur -bu da ataerkil sınıflı toplumdaki çifte ahlak standartlarının başka bir yansımasıdır.

Mısır'da her dört gebelikten birinin yasadışı kürtajla sonuçlandığı hesaplanmıştır. Sonuç, her yıl, yoksul kesim kadınları için çok daha ağır olmak üzere, son derece ciddi bir sorunlar yığınının ortaya çıkmasıdır. Günümüzde Mısır'da gebe anne ölümlerinin en önemli nedeni, yasadışı kürtajdır.

Evli olmayan annelerin durumunun çok daha umutsuz olduğuna hiç kuşku yoktur. Bu yalnızca tıbbi bakımdan değil, toplumsal ve ahlaki bakımlardan da böyledir. En yaygın vakalar, zengin ya da orta sınıf üstü ailelerin koca ya da oğullarının cinsel saldırılarına maruz kalmış yoksul hizmetçi kızlara ilişkin olanlardır. Gerçekleşmeyecek evlilik vaadleriyle kandırılan genç kızların durumu ise daha az olmakla birlikte, sıkça rastlanan bir olgudur.

Mısır'da kürtaj vakalarının çoğunluğunda sözkonusu olan, bekar anneler değildir; bu vakaların % 90'ı 25-30 yaşları arasındaki evli kadınlarda gerçekleşmektedir. Bunların % 80'i iki ya da daha fazla çocuk sahibidir ve ailelerinin daha fazla çocuğu iktisadi ve toplumsal olarak kaldıramayacağı kaygısıyla bu yola başvurmuşlardır.

Mısır da diğer Arap ülkelerinde kürtajın serbest bırakılması bir yangın gibi yayılan ameliyatların sayısını bugünkünden fazla arttırmayacaktır. Ancak şimdi büyük gizlilik içinde yürütülen karanlık ve yasadışı bir işlemi, büyük risklerle uygulanagelen karaborsa ameliyatı günışığına çıkartmak gibi bir yarar sağlayacaktır. Ayrıca toplumdaki yoksul kesim kadınlarına, en azından ilkesel olarak daha zengin hemcinslerine benzer bir hizmetten yararlanma olanağını sağlayacak, mevcut hizmetlerde hızlı bir iyileşmeye yolaçarsak ihmalkarlığın önüne geçecek ve sorunların azalmasına neden olacaktır. Yoksul kadınlar asgari tıbbi bakım ve temizlik koşullarında kürtaj olma olanağına kavuşacaklardır. Bu, özellikle anesteziye başvurulmaksızın ceninin ağrısız-sızısız birkaç saniye içinde tahliyesini sağlayan vakum aygıtının kullanımının yaygınlaştırılması gözönünde bulundurulduğunda, böyledir.

Notlar

1. Karar, 18 Nisan 1975 tarihli günlük gazete *El Ahram*'ın 11. sayfasında, "Eski bir sorun bir kez daha gündeme geldi. Doğum kontrolü 'haram'mı?" başlığı altında yayımlandı.
2. Kur'an, "El Isra" süresi, 31. ayet.
3. Gazali, *İhya-yı Ulum ud-din*, (Kahire, 1939), s.22.
4. *Kur'an*, "Ankebut suresi", 60. ayet.
5. *Kur'an*, "Ankebut suresi", 62. ayet.
6. *Kur'an*, "Isra suresi", 30. ayet.
7. *Sahih-ül Buhari*, c. 7, s. 196.
8. Ahmed El Şarabasi, *El İslam ve Tanzim-ül Osra*, (UAPF, 1974), c. 2, s.11. (Uluslararası Aile Planlaması Federasyonu)
9. *Sahih-ül Buhari*, c. 7, s. 42, *Sahih-ül Musalam*, 10/12; *El Tirmizi* 15/74, *Tertib-ül Müsned Ahmed ibn-i Hanbel*, 16/219.
10. *Sahih-ül Musalam*, 10/4. El Nevavi'nin şerhleriyle.
11. Gazali, *El İhya*, c.2, (El Mekteb-ül Ticariye Basımevi, Mısır), ss. 51-52.
12. *Haşiyet-ül Desuki ve Şerh-ül Darder Ala Metn Halil*, c. 2, s. 266.
13. *Kitab-ül Bahr-ül Zikr*, Matbaat-ül Ensar El Sünne El Muhammediye, 1948, c.3, ss.81-82.
14. *Kitab-ül Rude, El Behiyye, Şerh-ül Lama's El Dimeşkiyye*, Matbaat Dar-ül Kitab-ül Arabiyye, Mısır, c. 2, s. 68.
15. *Kitab Daim-ül İslam*, Dar-ül Maarif, Mısır, c. 2, s. 210.
16. *Nezret-ül İslam ila Tanzim-ül Nesl*, s. 80.
17. El Ramli, *Nihayat-ül Muhtac*, c. 2, s. 416.
18. *Kur'an*, "Bakara suresi", 185. ayet. *Azhar Fetvası*, 10 Şubat 1953.
19. Ebu Bekr-ül Razi, *El Havi*, Bölüm 24.
20. Ali İbn-ül Abbas El Mecusi, *Kamil-ül Sana'a-ül Tıbbi*, 28. bölüm
21. İbn-i Sina, *El Kanun fi Tıb*, c. 2, s. 375.

22. Dr. Ali Şaban, 'Mani-ül Hami fi islam', *El İslam ve Tanzim-ül Osra* (UAPF, 1974), c. 2, s. 211'de.

23. *El Mahali*, Libn Hazım, c. 2, ss. 35-40.

24. *Delil-ül Mudaribin fi Tanzim-ül Osra*, Aile Planlaması Yüksek Konseyi, Kahire (Aile Planlama Heyeti), c. 1 (Birinci basım, Aralık 1971), s. 80.

25. Muhammed El Maki el Nasıri, El islam ve Tanzim-ül Osra (UAPF 1974), c. 2, s. 65.

26. agy. s. 66.

27. Dr. İsmail Receb, 'El Cenin El Muşava vel Haml El Kat'a, *Sağlık Dergisi*, sayı 33, 23 Ocak 1973, ss. 44-47.

10. Dişilik, Güzellik ve Aşk Üzerine Çarpık Kavrayışlar

Arap toplumlarının en çarpıcı açmazlarından biri, özellikle kadın, cinsellik ve aşk gibi konularda geçmiş kuşaklardan devraldığımız değerleri eleştiri süzgecinden geçiremeyişimizdir. Bunlar bir sınıfın diğerini, erkeğin kadını yönettiği ataerkil sınıflı toplumların yansımalarından ibaret olmalarına karşın, pekçok kişi tarafından tanrısal buyruklar olarak bellenmişlerdir.

Onur ve aşkın en önemli kurallarından biri kimsenin diğerini boyunduruk altına almaması olmalıdır. Zengin yoksulu boyunduruk altında tutuyorsa, bu sömürü onur kavramıyla hiçbir şekilde bağdaşamaz. Bir erkek bir kadını tıpkı bir mal gibi sahipleniyorsa, bu ilişki de onurla bağdaştırılamaz. Onur adalet ve insan haklarında eşitliktir. Onurlu aşk, adalet ve eşitlik temeli üzerinde kurulu olan aşktır.

Gerçek aşkın bir koşulu, alış-veriştir ve alış-verişin gerekli kuralı, iki eş arasındaki denge, eşitliktir. Bir efendiyle kölesi arasında, ast ile üst arasında alış-veriş olamaz; tıpkı suyun bir düzenek olmadan aşağıdan yukarıya doğru akamayacağı gibi. Bu nedenle gerçek aşk, ne türden olursa olsun sömürüye dayalı bir ilişki içinde yeşeremez. Erkeklerle kadınlar arasında kurulan çoğu ilişkinin gerçek aşk üzerine temellenmediğini söylemek, bu bakımdan mümkündür. Mısır şarkılarından taşan yanma yakılmalı aşk, gerçekte aşk değildir. Yine Arap edebiyatında betimlenen kadın-erkek duygulanımları, aşk ıstıraplan -kör aşk, tutkulu aşk, romantik aşk- gerçek aşk sayılabilecek duyguları ifade etmekten uzaktır.

Aşk bir erkeğin ya da kadının fiziksel, akli ve duygusal yetilerini en yüksek yoğunluğa eriştiren ve onları kişilik ya da varlıklarının derinliklerine daldıran, herhangi bir insanın yaşayabileceği en büyük deneyimdir.

Aşkın temel unsuru, eylemdir. Romantik aşk, ya da *hab Ozri,* eylemden yoksun olduğu için temelde hastalıklı bir duygulanımdır. Kendini yoksunlukla besleyen ve eylemden çok duygusal tepkilerle yaşayan bir tutkudur o.

Akli, cinsel ve psikolojik baskılar altında yaşayan Arap kadınının

tek çıkar yolu, eylemden vazgeçmektir. Çünkü eyleme girişen erkektir; kadına düşen, erkeğin eylemini beklemektir.

Bu nedenle, Arap kadınlarında gözlemlenen edilginlik içkin, doğuştan bir özellik değil, toplumun dayattığı bir durumdur. Kadını doğal olumlu niteliklerinden soyutlamak, onu insan olarak sorumluluklarından soyutlamakla, ya da, başka bir deyişle, insan kişiliğinin özünden, onu hayvandan ayıran temel doğasından yoksun bırakmakla eşdeğerdir. Böylelikle içsel özünden yalıtlanan kadın, yalnızca dış kabuğu ya da zarfıyla orada kalakalır. İçinde değerli olan ne varsa elinden alınmış ve dış fiziksel görüntüsüyle kalmıştır. Bu nedenle kendini elinde kalan tek şeye, bu dış fiziksel görüntüsüne vermekten, ona masaj yapmak, olabildiğince yumuşak tutmak, uzayan tüylerden temizlemek ve modadaki değişikliklere göre kimi zaman alabildiğine açarken kimi zaman da örtmekten başka bir seçeneği yoktur.

Toplum bir bedenden ibaret olduğunu ve bu salt fiziksel kabukla ilgili her türlü özenin gösterilmesi gerektiğini onun beynine kazımak için elinden gelen herşeyi yapar. Gazeteler, magazinler, reklamlar kadınlara seslendiklerinde onu hep değişen krem türleriyle sürekli oğuşturulması gereken bir cilt tabakası ve uygun koyulukta boyanması gereken dudaklarla örtülü bir et parçası olarak betimlerler.

Ancak Arap kadınları için bu dış kabuk, bu dış fiziksel görüntü dahi, dilediğince tasarruf edebileceği, kendi mülkü değildir. Nasıl görüneceğine başkaları, Batı'nın belli başlı metropollerindeki kadın bakım sanayileri karar verirler. Bağdat, Kahire ya da Tunus'daki modern kadın, kendi dilediği giysilere değil, Paris ya da New York'daki kapitalist moda kralların kendisi için uygun gördüğü giysilere bürünecektir.

Kapitalist üretim bu sanayilerin sahipleri ya da ticareti yürütenler için yalnızca ve yalnızca kârı hedefler. İnsanların büyük çoğunluğunun temel gereksinimleri ancak kâr çarkının sürekli işlemesini sağlayacak ve kamu tepkisinin işleyişine engel olmayacağı ölçüde dikkate alınır. Bunun sonucu, kadınlar için üretilen metaların çoğu Arap ülkelerindeki sıradan insan kitleleri için gerçekte bir gereksinim değil, lükstür. Örneğin, Arap ülkelerinde tarlalarda ve fabrikalarda çalışan milyonlarca kadının, bedenlerinin gece gündüz kurumayan ter kokusunu gidermek için deodorana gereksinimleri olduğu söylenebilir mi?

Çılgın reklamlar korosunu gerekli kılan şey budur. Bu reklamlar

çarpıcı renkleri, kışkırtıcı sloganları ve uzanan, oturan, ayakta duran, bir erkeğe sarılan, onu öpen ya da gözlerinin içine bakan çıplak ya da yarıçıplak kadın resim ve çizimleriyle kentlerin ve kasabaların görülebilecek tüm köşelerinde dikilmektedir. Milyonların yemekten giysiye, barınağa dek hâlâ en çıplak gereksinimlerini dahi karşılayamadığı ülkelerde lüks maddeleri satın alabilecek gücü olanların dikkatlerini çekebilmek için bir ucuz cinsellik evreni yaratılmıştır. Doğal olarak dünyanın büyük kapitalist modaevleri, insanların erkeklerle kadınlar arasındaki karşılıklı duyumsal ve duygusal doyumu günaha ve harama dönüştürmüş ahlaki değerler nedeniyle cinsel yoksunluk çektiği Arap ülkelerinde psikolojik ve cinsel gereksinimler üzerine spekülasyonlar yapmakta, onları kullanmaktadır. Bu nedenle toplumun yaşamını yönlendiren çifte ahlak standartlarında kapitalistler de temel bir sorumluluk taşımaktadır. Çünkü bir yandan Arap halkları İslamî hiyerarşilerin biçimlendirip yaydığı dinsel ve ahlaki değerlere bağlılığı vazetmekte, dinsel fanatizmin canlanması için muazzam paralar harcamaktadırlar. Öte yandan da, filmlerde, televizyonda, dergilerde, reklamlarda ve kitaplarda kadınları ve cinselliği ürünlerinin pazara sürülmesinde ana tema olarak kullanmakta ve aşılamaya çalıştıkları değerleri ve ahlakı gözardı etmektedirler. Bu görünürdeki çelişkinin temelde son derece sağlam bir rasyoneli vardır. Dinsel bağnazlık cinsel baskıları besler ve bu nedenle de insanların aklının sürekli cinsellikle meşgul olmasına zemin hazırlar. Bastırılan cinsel enerji en iyi, cinsellikle bağlantısı reklam kampanyalarında son derece canlı ve ustaca çizilen metaların tüketimine yönlendirilebilir. Ek olarak şiddet, saldırganlık, alkol ve uyuşturucu bağımlılığının çeşitli biçimleri, cinsel sapmalar ve erkek egemen sınıflı toplumun diğer bütün yan ürünleri sanayi üretiminin pazara sürülmesinde sağlanan karların azamileştirilmesinde kullanılır.

Doğu toplumlarında erkeklerin dikkatlerini kadınların bacakları, kalçaları ve hatta popolarında yoğunlaşırdıkları hemen gözlemlenebilen bir olgudur. Oysa 20. yüzyılın ilk yarısında Amerikan toplumunda yapılan bir araştırma erkeklerin ilgisini en fazla kadınların göğüslerinin çektiğini ortaya çıkarmıştı. İri, kışkırtıcı göğüslü bir aktristin film dünyasına girip yıldız olma şansı çok daha fazlaydı. Ancak moda bu yüzyılın ortasında değişti; erkekler kadınların iri kalça ve göğüslerini dikizlemekten sıkılmışlardı. Bunun yerine boynun, omuzların ve göğüslerin büyük kısmını açıkta bırakan uzun giysiler moda oldu. İri göğüsler çıplakken çirkin gözüktüklerinden, küçük göğüsler revaç buldu. Şimdilerde ise, Doğu

ülkelerinden (Hindistan, Endonezya ve diğerleri)esinlenerek, göbeğin ve belin bir kısmını sergileyen giysilerin tırmanışa geçtiği gözlemleniyor.

Dünyanın kapitalist tüccarları ve onlar için çalışanlar değişimden asla yorulmayacaklar. Kadınların bedenlerinin bir kısmı açılmalı, sonra örtülmeli sonra yine açılmalı; ama kâr yarışı hep sürmelidir. Satılacak pekçok meta vardır ve ne mutlu ki kadın bedeninin büyük kısmı bu çağdaş 'seksologlar'ın yaratıcılığının deneme tahtasıdır. Oysa son moda giysilerin peşinde sefilane koşuşturan, giysi ve makyajda modayı günü gününe izlemeye çabalayan zavallı yerli kadınlar, kadınlıktan çıkarak birer nesneye, hatta nesne parçacıklarına dünüştüklerini bir türlü farkedemezler. Tam insanlar olmaktan uzaklaşmış, kapitalist erkek-egemen toplumun baskıları altında nesnelere, bir külot, bir çift eldiven, bir bilezik, bir göğüs, kalça, ya da -en iyi durumda- bir vajina ve bir rahme dönüşmüşlerdir.

Böylesi gelişmelerin tümü, kadınların kişiliklerinin temel bileşenlerini yitirip insansı niteliklerinden soyutlanatak bir nesneye, bedenin bir kısmına ya da bir araca indirgendiği bir toplumda son derece doğaldır. Kimi zaman satış ve tüketime hizmet eden bir reklam aracı, kimi zaman zevk, tutku ve cinsel doyum aracı, kimi zaman çocuk doğurup besleme makinası, kimi zaman da evlilik pazarında alınıp satılan bir maldır.

Bunun sonucunda, nesneler, araçlar ve metalar için geçerli olan, kadınlar için de geçerli olur. Yeni olduğunda, yani genç, bakire ve el değmemiş olduğunda daha değerlidir. Kullanıldıkça -önceki evliliği, önceki cinsel deneyleri- değeri düşer. Elden düşme bir kadın olur. Erdem ve ahlak kriterleri ana hatlarını ilişkin çarpık ve hastalıklı tutumlardan alırlar. Hayat ve erkekler konusunda deneyimli bir kadın, saf ve deneyimsiz bir kızdan daha değersiz sayılmakla kalmaz, deneyim bir lekeymişcesine reddedilir.

Arap erkekleri, daha doğrusu erkeklerin çoğu, zeki ve deneyimli kadınlardan ürkerler. Sanki kendisini anlayacaklarından, başarısızlıklarını, zaaflarını göreceklerinden çekinir. Erkekliğinin bir gerçek, asli bir hakikat olmadığını, ancak sınıf ve cinsiyet ayırımı üzerine kurulu toplumların kurup kadınlara dayattığı bir dış kabuk olduğunu bilir. Kadınların deneyim ve zekası bu atacrkil sınıf yapısına, dolayısıyla da erkeğin kadınla ilişkileri içinde kral ya da yarı-tanrı konumuna yüksetilmesine yönelik bir tehdittir. Erkeklerin çoğunun zeki ve deneyimli kadınlardan nefret etmesinin nedeni budur. Arap erkekleri onlarla evlenmekten çekinir çünkü

onlar günümüzde uygulandığı haliyle evlilik kurumuna içkin olan sömürünün içyüzünü sergileyebilecek güçtedirler.

Eğer kadınlar aleyhine sömürü ve ayırımcılık ile karı ve kocanın yabancılaşması temeline oturtulmuş bir kurum olarak evlilik yaşayacaksa, tek çözüm aptal, çahil ve saf kadınlar yetiştirip onlarla evlenmeyi sürdürmektir. Bir Arap erkeği, evlenmeye karar verdiğinde hemen istisnasız olarak, deneyimsiz genç bir bakire, çocuksu basitlikte, saf, cahil, haklarından ya da zihninin de gereksinimleri olduğundan habersiz bir pisi pisi seçecektir kendine.

Erkek evlilik yoluyla kendisine hizmet edecek, zevklerine araç olacak, çocuklarını doğuracak, ailesine bakacak bir kadın satın aldığına göre, bedeninin gençliğini koruyacak ve kendisi yaşlanana dek evlilik işlevlerini sürdürecek kendisinden çok daha genç bir kız seçer kendine. Kırk yaşındaki bir adam, yirmi, hatta onbeş yaşında bir kızla evlenmekte tereddüt etmez. Alış-veriş normları evliliğe de uyarlandığı sürece bu son derece doğaldır. Bir köle satın almak ya da hizmetçi tutmak üzere pazara çıkan, yorulmadan uzun süre çalışabilecek, zeki olmayan, dolayısıyla denetimi kolay, fazla gereksinimi olmayan, doyurması kolay genç bir insan seçecektir. Böylelikle efendi çok üretip, olabildiğince az tüketecek birine sahip olacaktır ki bu mübadeleden azami kazançlı çıksın.

Arap erkeklerinin kadınlarını her zaman genç kalması gereken bedenler olarak görmek isteyişlerinin nedeni budur. Kadının değeri, yaşlandıkça düşer. Kadınların yaşına, gençlik ve güzelliklerine ilginin nedeni bu zemin üzerinde daha iyi seçilebilmektedir. Gençlikleri kocalarına cinsel zevk verebildikleri, ona çocuk doğurabildikleri ve ailesine hizmet edebildikleri süreyi kapsar. Bu, genellikle ergenliğin başlangıcından yani ilk adetten, menopoza dek sürer. Bir başka deyişle, onbeş yaşından kırkbeş yaşına dek tüm bir doğurganlık evresini kapsar.

Bu nedenle bir kadının ömrü normal insan ömrünün altında, otuz yıllık bir süreyi kapsar. Adetten kesildiği anda yaşamı bitmiş sayılır ve Sin-ül Yeis (Yeis Yaşı)'e eriştiği söylenir.

Kadınların biyolojik ve psikolojik yapısı son araştırmaların da kanıtladığı gibi, erkeklerden daha uzun yaşamalarına elvermesine karşın, toplum kadının efektif yaşamını erkeğin yarısı kadar bir süreye indirmiştir. Erkeğin (optimal fiziksel ve zihinsel) olgunluk noktasına kırk-kırkbeş yaşları arasında eriştiği düşünülürken, kadın için bu dönem etkin yaşamın

sonu, 'yeis' defterinin açılışıdır. Böylelikle zihinsel fiziksel ve duygusal olgunluk ve etkinliğin zirvesine eriştiği bir dönem, toplum tarafından çöküş anı addedilir, toplumsal ve ailevi baskılarla hayati işlevini yitirmiş, toplum tarafından diri diri gömülmeye hazır yaşlı, kısır acuzeye dönüştürülür.

Güzellik kıstasları da kadın için bu dar görüşlülük temelleri üzerine oturtulmuştur. Güzel kadın, zihni boş da olsa gümüşsü tenli genç kızdır. Güzelliği burnunun biçimi ve dudaklarının kıvrımıyla yargılanır. Burnu olması gerekenden bir milim daha uzunsa ya da kalçaları ölçülere göre biraz daha az yuvarlaksa bunu utanılacak bir durum olarak kabullenir. Oysa erkek için geçerli tek kıstas, cebindeki parasıdır.

Arap sanat ve edebiyatı kadın güzelliğine ilişkin bu türden tutum ve kavramları vurgulamada asli bir rol oynamıştır ve oynamaya devam etmektedir. Bitmez tükenmez bir şarkılar, şiirler ve romanlar dizisi, dalga dalga saçlı, uzun kirpikli, dolgun dudaklı, iri göğüslü genç kıza övgüler düzmekte birbiriyle yarışır.

Güzellik çarpık ve parçalanmış bir tarzda algılandığına göre dişilik ve onurun da aynı mantığa kurban düşmemesi için bir neden yoktur. Kız ve kadınlar için dişilik zayıflık, saflık, olumsuzluk ve özveriyle özdeşleştirilmiştir. Bu niteliklerin tümü de toplumun kadınlara dayattığı kendini kocasına ve çocuklarına adamış eş rolüyle örtüşmektedir. Dişilik kadının aşağı konumlarına uyarlanmış ve bunları kabullenmiş uysal ve becerikli hizmetçilerde aranan özellikleri paylaşmasını gerektirmektedir. Erkeklik, erillik ise, bunun tam tersi niteliklere, efendilik, kuvvet, kararlılık, girginlik ve atılganlıkla özdeşleştirilir.

Bir kızın onur ya da iffeti bir kez yanıp sonra tükenen bir kibrit çöpüne benzetilebilir. Kız bir kez bekaretini yitirdiğinde onurunu da telafi edilemez bir şekilde yitirmiş olacaktır. Bir erkeğin onurununsa iffetle ilişkisi yoktur. Onun iffeti, yüzlerce, binlerce kez yanabilir, ama onurunu hiçbir zaman yitirmeyecek, tüketmeyecektir.

Son yıllarda gücü, boyutları ve olgunluğu giderek yükselen Kadın Kurtuluş Hareketi sayesindedir ki, özellikle kadının gerçek fiziksel, biyolojik, psikolojik ve zihinsel özelliklerine nüfuz ederek doğasının ve yaşamının tüm yönlerini etkileyen bu çarpıtmanın gerçek nedenlerini ortaya çıkartan yeni kadın bilimine dayalı yeni değerleri biçimlendirmek gibi yeni bir görevde önemli adımlar atılabilmiştir. Bu, kaçınılmaz olarak insan

yaşamının iki bileşenini, kadın ve erkeği oluşturan diyalektik zıtlardan diğerine, yani erkeğe ve onun doğasına yeniden eğilmeyi gerekli kılmıştır. Dahası, o güne dek baskı ve cinslerarası ayırımcılık sistemine dayandırılan ve ataerkil sınıflı topluma yaşayabilmek için gereksindiği erkek ve kadın prototiplerini yetiştiren çocuk yetiştirme ve eğitim alanlarında da yeni düşüncelere yol açmıştır.

Kuşkusuz tüm dünyada kadın özgürlüğü hareketi marksist düşünceye, gerçekten sosyalist erkek ve kadınların yazı ve mücadelelerine, erkeğin kendi egemenlik ve diktasını ev içinde ve dışında kadına ilk kez dayattığı binlerce yıl öncesinden bu yana farklı toplumsal sistemlerde kadınların yürüttüğü ayırımcılığa karşı savaşıma çok şey borçludur. Kadınların kurtuluşuna yönelen bu yeni ve hayati hareket milyonlarca kadının büyücülük ve şeytana yardakçılıkla haksız yere suçlanıp Engizisyon'a, Orta Çağ'a kurban edildiği, işkencelere uğratılıp diri diri yakıldığı Avrupa'da ve köleci ya da feodal toplumlara kurban edildiği Doğu ülkelerinde yüzlerce yıl süren baskıların bir sonucudur. Arap kadınlarına, geçmişin ve günümüz dünyasının tüm kadınlarına dayatılan baskı ve aşağılamaların bir sonucudur. Aynı zamanda yeni bir siyasal ve toplumsal kadın hareketinin tüm insanların sömürüye karşı mücadelesine muazzam bir canlılık kazandıracağının da belirtisidir.

Yeni bilgi alanları ve yeni bilimler kadınların biyolojik doğasını aydınlatıyor. Bu yeni düşünceler kadında, kendisine ev hizmetleri, çocuk doğurmak ve çocuk bakmakla yükümlü kılan ve kendilerini yalnızca çocuk doğurmaktan zevk alan anne ve eşler olarak gerçekleştirmelerine izin veren değişimsiz ve temel bir kadın doğasını vurgulayan modası geçmiş kavram ve düşüncelere karşı giderek daha büyük güç ve sağduyuyla durma bilinci yaratmaktadır.

İktisadi, toplumsal ve kültürel yapı ve insan doğasıyla ilişkilerine dair çağdaş bilimsel kuramlara göre artık duragan ve değişmez içsel bir insan doğasının varlığından sözetmek olanaklı değildir. İnsan özellikleri değişerek kendilerini kişilerin içinde doğup yaşadıkları durum ve koşullara uyarlayabilen göreli niteliklerdir. Başka bir deyişle, bir zamanlar ezeli ve temel insan doğası kabul edilen nitelğin üzerinde çok önemli çevre etkileri vardır. Artık pekçok bilimadamı 'insan içgüdüleri' terimini kullanmayı reddederek, yerine esas olarak çocukluk ve ilkgençlik yıllarına seçildiğini düşündükleri 'insan motivasyonları' terimini yeğlemektedir.

Bu nedenle, kadınlardaki edilginlik, erkeklerdeki saldırganlık eğilimi doğalarının bir parçası değil, çevre ve toplumsallaşma süreçlerinin asli rol oynadığı tarih ve uygarlığa ilişkin zamansal olgulardır. Kimi bilimciler hayvanlarda dahi doğuştan bir doğanın varlığını reddederek, zaman içinde çevre koşullarına göre değişen bir dizi özellikten sözetmektedirler.

Erkek ve kadınlara içkin oldukları düşünülen niteliklerin gerçekte toplumdan, çevreden ve çeşitli toplumsallaşma ve eğitim süreçlerinden edinildiği ve cinsiyetler arasındaki ilişkilerin değişmez, ezeli bir modeli olmadığı gerçeğine ilişkin pek çok kanıt birikmiştir. Cinsel ahlak ve değerler, toplumun başat iktisadi, kültürel ve toplumsal yapısına uygun olarak değişimlere uğramaktadır. Kalahari çölünde yaşayan Sanlar ya da Buşmanlar arasında yürütülen bir araştırma, cinsel davranışla iktisadi gereksinimler arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermiştir. Sanlar, gereksinimlerini ancak karşılayabilen sınırlı sayıda kuyunun çevresinde küçük aile grupları halinde yaşamaktadırlar. Bu nedenle cinsel davranışlarını yöneten yasalar son derece sert, cinsiyetlerarası evlilikdışı ilişkiler kesinlikle yasaktır. Bunun nedeni, fazla çocuk istememeleridir, pekçok durumda ikinci çocuğu öldürdükleri bilinmektedir. (1)

İnsanların cinsel özellikleri, tüm diğer özellikleri gibi toplum, çevre koşulları ve eğitimle biçimlenir. Bilimciler toplumda en yaygın, insanların çoğunluğu arasında en sık rastlanan özelliklerin doğal özellikler olduğunu varsaymışlardır. Bu vargı, hatalıdır. Örneğin, klitorisin tamamen ya da kısmen alınması yoluyla kadın ve kızlarının büyük çoğunluğunu cinsel soğukluğa uğratan Mısır ve Sudan gibi toplumlar vardır. Bu iki ülkenin büyük çoğunluğu bu işlem sonucunda değişik düzeylerde cinsel soğukluğa uğramış kadınlarının doğaları itibariyle frijid olduklarını ileri sürmek, mümkün müdür? Dahası, gerek Doğu'da, gerekse Batı'da, çoğunluğu küçük yaştan itibaren çevrelerini saran baskı ve ahlak çemberi nedeniyle cinsel ilişkilere sıcak bakmaması, olumsuz bir tutum içinde bulunması nedeniyle, kadınların temel doğasının cinsel soğukluk olduğu öne sürülebilir mi?

Bu özelliklerin çocukların ve genç insanların içinde yetiştikleri ataerkil aile sistemlerinin bir sonucu olduğunu bile bile, erkeklerin sadizme, kadınlarınsa mazoşizme eğilimli olduğunu savunmak mümkün olabilir mi? Erkek egemen uygarlık, erkek ve kız çocuklar arasında ayırımcılık gütmektedir. Erkek çocuğa daha başlangıçtan kişiliğini yansıtma, güç, so-

rumluluk, otorite ve zorluklar karşısında olumlu tavır takınmayı gerektiren erkeklerin dünyasına hazırlanma öğretilir. Öte yandan, kız çocuk daha başlangıçtan köşeye büzülmeyi, salt dişi olduğu için kendi kişiliğini gizlemeyi öğrenecek, edilgin, güçsüz, erkeğin egemenliğine boyun eğen, ona bağımlı bir kadın yaşamına hazırlanacaktır.

Kadınlarla erkekler arasındaki bu ayırım her ikisinin kişiliğinde de çarpılmalara yolaçar, gerçek anlamıyla olgunlaşmalarını önler. Bir erkek çocuğun kendi egosu ve erkekliği konusundaki duyguları abartma eğilimi genellikle aşağılık kompleksine yolaçar; çünkü kendisinden bekleneni tam karşılamaya hiçbir zaman gücü yetmeyecektir. Öte yandan kız çocuğun (kadınsılık ve incelik adına) boyun eğme, edilgin bir tutum benimseme gereğinin abartılması, onda kendisi için yaratılan imgeden üstün olduğu duygusuna dayalı bir üstünlük kompleksine yolaçacaktır.

Üstünlük kompleksi kadınlarda mazoşist, aşağılık kompleksi erkeklerde sadist ve saldırgan eğilimleri yaratır. Bunların ikisi birbirini tamamlayan mekanizmalar, aynı madalyonun iki yüzüdür.

Ataerkil tıp bilimi kadınlara karşı ayrımı sürdüren ve onu daha kabul edilebilir kılmayı hedefleyen bilimsel bir kılıfla donatan bilimdışı gerçek ve kavramlarla doludur. Erkeğin doğası gereği saldırgan olduğu ve savaşların da 'beyindeki bir saldırganlık merkeziyle' ya da ruha içkin saldırgan eğilimlerle açıklanabileceği kavrayışı örneğin böylesi 'gerçekler'den biridir. Oysa bu, yalnızca insanların savaşların gerçekte biyolojik bir gereksinimi yanıtladığı ve insan doğasının, ayrılmaz bir parçasını oluşturmaya devam edecek değişmez bir ifadesi olduğuna inandırma çabasıdır. Edilginliği kadın doğasının ayrılmaz bir parçası olarak betimleyen ve dolayısıyla da kadınların dikkatini edilginliklerinin aslında tarihe dayalı toplumsal ve iktisadi etkenlerle açıklanabileceği gerçeğinden saptıran düşünceler de benzeri bir işlev göstermektedir.

Ataerkil toplumun Doğu'da da, Batı'da da tüm değişim çabalarına karşı çıkarak varlığını sürdürebilmek için kıran kırana bir mücadeleye girişmesi, doğaldır. Ataerkil toplumun kullandığı silahlar çağdan çağa, ülkeden ülkeye göre değişir.

Gelişkin Batı ülkelerinde en önemli silahlardan bazıları, insan özelliklerinin biçimlenişinde toplumsal ve iktisadi etkenlerin hayati rolünü dikkate almayan sahte-bilim alanından devşirilmektedir. Bu türden kuramlar siyahların, gençliğin ve kadınların devrimci hareketlerini toplu-

mun çarpıklıklarıyla değil, bunlara katılanların ruhsal çarpıklıklarıyla açıklamaya çalışır. Bu, otorite ya da devlete başkaldırının insanların bilinçaltı derinliklerinde gömülü duygusal çatışmalarını çözümlemedeki yetersizliklerinin dışavurumu olarak açıkalayan Freud kuramlarının bir uzantısından ibarettir.

Oysa kim, insanları sorun ve güçlüklerinin bilinçaltlarının derinliklerinde süregiden çatışmalardan kaynaklandığına inandırmaya çalışan düşünür ve bilimciler kadar yönetici sınıfın hoşuna gidebilir? Ya da savaşların, ırklar ve cinsiyetler arasındaki ayırımcılığın kapitalist sistem ya da her türden sömürünün sonuçları değil de, saldırganlığın ya da libido'ya bağlı, doğuştan gelen yıkıcılık içgüdüsünün dışavurumları olduğunu ileri sürenlere ne demeli?

Böylesi sahte-bilimsel düşünceler insanları sorun ve zorlukların çözümünü kendi içlerinde, kendi bedenlerinde aramaya iter ve dolayısıyla bu sorunların ve toplum yapısını değiştirmeyi hedefleyen toplumsal hareketlere katılma gereğinin kavranmasını engeller.

Arap toplumundaki kültürel ve bilimsel gerilik halkın mücadelisini engeleme ve onun doğru kanallara akmasını önlemede çok önemli bir rol oynar. Kadınların ve gençlerin ataerkil sistem ve değerlere karşı başkaldırısının önüne geçmenin yollarından biri, İslam ve öğretilerinin kötüye kullanımıdır. Son yıllarda Arap ülkelerinin çoğunda yükselme kaydeden dinsel bağnazlık dalgasının feodal ve kapitalist yönetici sınıfların ilerleme hareketinin önüne geçmede kullandıkları yollardan biri olduğuna kuşku yoktur.

Gericiler, 'İslami öğretiye dönüş' sloganını kendilerine siper ediyorlar. Bu slogan, amaçlarının gerçek doğasını ve varlıklarını dayandırdıkları sömürü biçimlerini sürdürme isteklerini perdelemektedir. Son yıllarda karşılaştığımız iktisadi ve siyasal güçlüklerin çoğunun nedeninin İslami yoldan ayrılmak olduğuna halkı inandırmaya çalışmaktadırlar. İnsanların çoğunun sorunlarımızın gerçek doğası hakkında bir fikir sahibi olmayışından yararlanarak Arap halklarının büyük çoğunluğu için tek kurtuluşun İslam'a dönüş olduğunu işliyorlar. Yoksulluk ve yoksunluğun, Allah'ın İslam'dan ve onun öğretisinden sapanlara karşı gazabının tezahürü olduğunu ileri sürüyorlar.

Arap ülkelerinde son yıllarda dinsel örgütler mantar gibi çoğaldı. İnsanların din ve ahlak adına konuşanlara saygısını hâlâ çekebileceklerini

bildiklerinden, böylesi düşünceleri yaymakta, Arap ülkelerinin sorunları konusunda sahte kavrayış ve çözümlerin bayraktarlığını yapmaktadırlar.

Bu dinsel seferberlik hergün İslami ahlak davulunu çalıyor. Oysa, aynı sıralarda buna koşut yürüyen bir ticari seferberlik de büyük kentlerin duvarlarını ve televizyon ekranlarını viski şişeleri ve yarı çıplak kadın görüntüleriyle kaplamaktadır. Kahire, Beyrut, Bağdat ya da herhangi başka bir Arap başkentinin sokaklarında rastgele dolaşan biri, duvarların en iyi şarap veya diğer içkilerin sapını zarif kadın parmaklarının kavradığı kadehlerde köpürdüğü reklam panolarıyla ya da yarı çıplak kadınların yatakta sereserpe uzandığı film afişleriyle kaplı olduğunu görecektir. En yapay öykülerden kurulu bayağı erotik filmler dizisi, izleyici kitlesi için göbek danslarına ya da cinsel kışkırtıcılığı yüksek diğer biçimlere bel bağlamaktadır. Yerli kapitalist ya da feodal sınıflarla Batı emperyalizminin siyaseti arasındaki bağlar ne denli güçlüyse, cinsellik ve kadın bedenin metalaştırılmasına dayalı reklam ve filmlerin sayısı da o denli yüksek olacaktır. Buna karşılık bir ülke sosyalizm yolunda ne denli ilerler ve Batı'ya iktisadi ve kültürel bağımlılıktan ne denli kurtulursa, duvar ve afişler pornografik malzemeden o denli temizlenecektir. Bu, birkaç yıl öncesine dek Mısır, Sudan ve Suriye için geçerliydi, Ancak politika değişikliği ve Amerikan etkisinin güçlenmesiyle birlikte ticari seks bu ülkelerin büyük kent ve kasabalarını bir kez daha istila etti.

Uluslararası tekelci sermaye, Arap dünyasına ilişkin olarak, diken üstündedir. Zengin hammadde, özellikle de petrol kaynakları, stratejik coğrafi konum ve bölgenin Afrika, Batı Asya ve Akdeniz'e uzanan siyasal önemi, yabancı sömürüye karşı mücadeleyi keskinleştirmektedir. Bunda dur durak yoktur; çünkü Arap ülkelerinden biri emperyalizmin ve uluslararası sermayenin boyunduruğundan kurtulmaya kalkıştığında, iktisadi, siyasal ve kültürel cephelerden çok yönlü saldırılara uğramakta, bunlara gerici ya da geri güçlerle ittifak halinde iç sorunları kışkırtma girişimleri eşlik etmektedir. Boyunduruktan kurtulmaya çabalayıp da bunu başaranların, diğerlerine örnek oluşturmamaları için bir an önce eski durumlarına getirilmeleri gereklidir.

Cinsel ve ticari reklam kampanyaları ne denli şevkle yürütülür, yabancı kapitalist ürünlerin pazarlanması ne denli yoğunlaşırsa, öğreti, vaaz ve yasalar biçimini alan dinsel baskılar da o denli güçlenir. Çünkü halk kitleleri cinsel ve zihinsel olarak Tanrı'nın yetkesini destek alan yönetici

sınıfların yetkesine bağımlı olmalıdır. Bundan bir süre önce Mısır'daki dinsel önderlerden bazıları yöneticinin güç ve yetkesinin Allah'ın güç ve yetkesinin bir ifadesi olduğunu ileri sürmüşlerdi. "Allah'ın yetkesini aşağılayan ve küçümseyenlere Allah boyun eğdirecektir. Allah'ın yetkesi Körfez'de Emir, Krallık'da Kral, Cumhuriyet'te de Başkan tarafından temsil edilir. Bütün bu insanlar kuşkusuz Allah'ın yetkesininin bedenlenmiş halidir." (2)

Arap başkentlerinde reklam kampanyaları hız kazandıkça; Batılı fabrikaların ürünlerini en seri biçimde pazara iletmek üzere tasarlanmış, çıplak omuzların fon oluşturduğu içki şişelerinin sergilenmesi yaygınlaştıkça, gazete ve dergi sütunlarındaki, radyo yayınları ve televizyon programlarındaki yasaklama kampanyaları da şiddetlenmekte, giderek daha fazla ses getirmektedir. İslam'da alkol haramdır, bu nedenle de sert içkilerin pazarlanmasına karşı birşeyler yapılması gerektiği düşünülür. Bazen özel yasalar çıkartılır; bunlar çoğunlukla öylesine çelişkilerle yüklüdürler ki, gülünç, dolayısıyla da etkisiz kalırlar. Bunun bir örneği alkol kullananın cezalandırıp, satıcı kişi ya da firmaya dokunulmamasıdır. Çıkartılan gürültü, aksine, içkiye ilgiyi arttırmaktadır; böylelikle içki kadehi bir uzatılmakta, bir geri çekilmektedir. Bunun beklenen sonucu, suçluluk duygusunun yanısıra, talep ve satışların artmasıdır. Yasa pek çok durumda ikili bir tarzda uygulanır. Küçük ayakçı meyhanesi ya da kentin yoksul kesimlerindeki birahaneler kapatılıp sahipleri cezalandırılırken, daha varlıklıların yaşadığı semtlerdeki kuruluşlar içki satışını müdahalesiz sürdürmektedir.

Bu bölgede olan bitenleri daha iyi kavramak için Mısır'da 1976'da yürürlüğe giren ve alkollü içkileri yasaklayan yasaya bir göz atmak yeterlidir. (3) Bu yasa, turistlere özgü oldukları gerekçesiyle büyük otellerde ve döşeli apartman dairelerinde içki satış ve kullanımını serbest bırakmaktaydı. Oysa, en azından döşeli dairelerin büyük kısmı turistler için değil, fuhuş amacıyla kullanılmaktaydı. Kaldıki ister turistler gitsin isterse fahişeler, bir İslam ülkesi olan Mısır toprakları içinde bulundukları sürece, yoksul kesimlerdeki konut ve kahvehanelere uygulanan İslami yasaya tabi olmaları gerektiği, ortadadır. İslam'ın birkaç dolar hatırına, ya da döviz veya turizmi teşvik uğruna istisnalara göz yumabileceğini düşünmek mümkün değildir. Otantik bir dinsel mantığın bizi turizme rağmen İslam'ı eylemli kılmak ve güçlendirmeye zorlayacağı, tersinin mümkün olmadığı açıktır.

Oysa sömürü üzerine temellenen tüm mantığın özü, çelişkili olmaktır. Bu nedenledir ki, yarı çıplak kadın imgeleri duvarlarımızı, filmlerimizi ve dergilerimizi giderek daha fazla istila ederken, artan sayıda kız ve kadın da peçeye bürünmektedir. Kadınlara kadın iffeti kisvesi altında sunulan İslami giysiyi dayatma eğilimi, son yıllarda iyice belirginleşmiştir. Kadınların bedenleri dindışı ve tehlikeli ölçüde baştan çıkartıcı olduğundan, bir kez daha kapatılmalıdır.

Kadının, günün her anında kendisini daha çekici olmaya, erkekleri baştan çıkarmaya, olgun tutmaya, bacaklarının güzelliğini ortaya çıkartacak incecik çoraplar giymeye, saçını parlak ve dalgalı kılacak şampuanlarla yıkanmaya çağıran reklamların kuşatması altındayken nasıl olup da saçını ve bedenini örtüp çekiciliğini gözlerden gizleyebileceğini bir türlü anlamıyorum.

Çevrelerini saran bu keskin çelişkilerin ortasında pekçok Arap kız ve kadın psikolojik bozukluğa uğramaktadır. Arap şarkıları ve edebiyatı duyularını durmaksızın aşka ilişkin çağrışım ve duygulanımlarla doldurur. Ancak eğer bu aşk çağrısına kulak verirse göreceği ceza acımasızdır. En azından namussuz, ahlaksız bir kız olduğu yayılacaktır kulaktan kulağa. Hiçbir erkek, hatta aşık olduğu adam dahi kendisiyle evlenmeye yanaşmayacaktır. Evlenmeden önce kendisini bir erkeğe veren bir kıza, bu erkek kendisi dahi olsa, güvenemeyeceğini söyleyecektir.

Arap halklarına dayatılan sömürü arttıkça, petrol ve diğer hammaddeler üzerinde yağma şiddetlendikçe ve çokuluslu ve ulusal kapitalistlerin cebe indirdikleri kârlar büyüdükçe, Arap toplumunun yoksul kesimleri derinleşen biçimde yoksunluk ve sefalete sürüklenecek, kitlelerin karşılaştıkları iktisadi buhran ve sorunlar giderek keskinleşecektir. Batı ülkelerinden ithal edilen yüksek fiyatlı mallar Kahire, Şam, Beyrut, Tunus ve Arap dünyasının diğer büyük kentlerindeki vitrinleri doldurdukça, kooperatifler, tanzim satış mağazaları ve halk fırınları önündeki emekçi kuyrukları uzayacaktır. Orada dikilip bir somun ekmek, bir dilim sabun, bir paket çay, ya da bir metrelik basma için saatlerce beklerler. Bugün Kahire sokaklarında yürüyüp de vitrinleri süsleyen ithal malların yanısıra, tanzim satışlar, fırınlar ve pazar yerlerini dolduran yüzlerce erkek ve kadını görmemek olanaksızdır.

Halkın büyük çoğunluğu, yaşam standartlarını çok etkileyen keskin bir iktisadi buhranla karşı karşıyadır. Yozlaşma, rüşvet, hırsızlık ve

şiddetin her türlüsü gündelik olaylar haline gelmiştir ve Mısır'ın büyük kent ve kasabalarında bunlar o denli şiddetlenmiştir ki, bazı gazeteler, silahlı saldırganlara, hırsız ve fidyecilere karşı etkin bir önlem olarak 'gece yargıcı' adı verilen yeni bir hukuk sistemi önermektedirler. (4)

Şiddet eylemleri, hırsızlık, insan kaçırma, uyuşturucu bağımlılığı ve cinsellik, alkol ve uyuşturucu pazarlamasındaki artış, başını kuma gömmeyi reddeden herkes için son derece belirgindir. Babalar giderek kızlarını satma eğilimine boyun eğmektedirler. Hizmetçi kızlar her zamankinden yüksek sayılarla fahişelere, ya da turistleri, zengin Arap ve Mısırlıları eğlendirmekle yükümlü ucuz kabare dansözlerine dönüşmektedir. Amacı para ya da herhangi bir maddi çıkar veya güvence olan cinsel ilişkiler, gerçek duyguları sevgiyi, dostluğu ve aşkı yoketme pahasına başat davranış kalıpları haline gelmektedir.

Öte yandan, yaygın ahlaki ve cinsel yozlaşma olgusuna, görünüşte çelişik bir dinsel bağnazlık dalgası eşlik etmektedir. İslami yasaların, hırsızlık yapanın elinin kesilmesi, zina eden kadının taşlanarak öldürülmesi gibi en katı cezaların kesin olarak uygulanmasını savunan bir koro yükselmektedir giderek. Aynı sesler tüm filmlerin seks sahnelerinden temizlenmesini, Arap filmlerinin öpüşmelerden arındırılmasını ve bazı filmlerin onaltı yaşından küçüklere yasaklanmasını talebetmektedirler. Fuhuş ve ahlaki yozlaşmanın açık ve örtülü biçimlerine ibretlik cezaların verilmesini istemekte ve bir kez daha kadının gerçek yerinin ev olduğunu vurgulamaktadırlar. Kızlar sürekli aile denetimi altında tutulmalı ve yanlarında bir erkek olmadan sokağa çıkmamalıdırlar. Hatta kimi yayınlar, Arap ülkelerini dolaşıp gazinolarda göbek dansı ya da cinsel kışkırtıcılığı olan başka dans gösterileri yapan kadınların Mısır yurttaşlığından atılmasını savunmaktadır. (5)

Yine de bu kaba bağnazlık dalgasına karşı çıkan kimi Arap yazarlar vardır. Hırsızın elini değil, yaşamlarımızdaki yoksulluğun önünü kesmek gerektiği, zina işleyen kadınları taşlamaktansa cinsel baskıları ortadan kaldırıp gençleri sağlıklı bir fiziksel ve ruhsal hayata kavuşturmanın daha yararlı olacağını savunan sesler de yükselmektedir. Ancak bu türden akılcı düşünceler, dinsel bağnazlık ve aşırılık okyanusunda birer damla gibidir. Çünkü akıl ve mantık, sömürü ve emperyalist yağmanın en büyük düşmanlarıdır. Bu nedenle halka gazeteler, filmler, TV, radyo, tiyatro ve kitaplar yoluyla şırınga edilen kültür, edebiyat ve sanat aklın sesini boğ-

malı ve insanların gerçeği kavramasının önüne geçmelidir. Pek çok eğitimli gencin neden uyuşturucu, cinsellik ve suç yoluyla yavaş yavaş akli ve ahlaki intiharı seçtiği üzerinde düşünmemelidir. Eğer onur sözcüğünü yeniden kullanacak olursak, acaba hangisi daha az onurludur; bir parça yiyecek alabilmek için bedenini bir erkeğe kiralayan kadın mı yoksa bir avuç kudret ve sermaye sahibi insanın her yıl milyonlar kazanmasını sürdürmek için mantık, akıl ve ahlakı gözden çıkartan devlet mi? Hangisini cezalandırmak gerekir; bir hapla içinde bulunduğu sefaletten düşler dünyasına sığınan delikanlıyı mı, yoksa yaşayıp sömürebilmek için bu sefaleti sürekli kılması gerekenleri mi?

Yapısı sömürüye dayalı her toplumda iktisadi ve ticari değerlerle ahlaki ve dinsel değerlerin çatışması, kaçınılmazdır. Bunun sonucunda, ataerkil, sınıflı toplumlar köklü çelişkiler ve hayatın her alanında ortaya çıkan çifte ahlak standartlarıyla yüklüdür. Ne ki, geri ve yoksul ülkelerde daha da keskin olan bu çelişkilerin sonuçlarına katlananlar ve bedelini ödemek zorunda olanlar, daima yönetilenler, yani erkeklerden çok kadınlar, üst sınıflardan çok emekçi katmanlardır. Tarımsal ve petrol kaynaklarına bakılırsa Arap toprakları iktisadi bakımdan zengin sayılabilir, ancak bu zenginlikler insanlar tarafından paylaşılmamakta, çokuluslu şirketlerin, ve bir avuç yarı-feodal veya kapitalist Arabın cebine akmaktadır. Büyük çoğunluğun yoğun bir sefalet ve pekçok alanda entellektüel, akli ve ahlaki gerilikte yansımasını bulan iktisadi ve toplumsal gerilik içinde yaşanmasının nedeni budur.

Toplumun geriliği, kadınlar üzerindeki iktisadi, cinsel ve ahlaki baskıları da yoğunlaştırır. Yoksul bir kadın 'hata' sından dolayı daha siddetli bir şekilde cezalandırılacakır. Zenginliği, ahlaksal çöküntü içinde dahi olsa bir kadını bağışlatmada, hatta günahlarını erdeme dönüştürmede sihirli bir değnek gibidir. Para boşanmış bir kadını evsizlikten, dilencilikten, yasal ya da yasadışı fuhuşa sürüklenmekten korur. Para, kürtaj suç da sayılsa, bir kadına, istemediği bir ceninden bir doktorun muayenehanesinde kurtulma olanağını sağlar.

Arap kadınları, toplumlarını yöneten çifte ahlak standartları nedeniyle ezilmektedir. Arap ülkelerine dayatılan iktisadi sömürü yalnızca kaynaklarının sistemli bir biçimde yağmalanmasını getirmez; aynı zamanda kapitalizmin ticari değerleriyle geçmişten devralınan dinsel değerler arasındaki çelişkilerin sonucu olan çifte ahlak standartlarını da dayatır.

Bu çifte standardın acısını toplumda herkesden çok kadın çeker. İnsanların dikkatini çekmek, metaların pazarda daha kolay dolaşımını sağlamak üzere reklamlar, filmler vd. aracılığıyla bedeni soyularak cinsel kışkırtıcılığı kullanılır. Cinsellik her şarkıya, her dansa, her oyuna sindirilmelidir ki satış olabilsin; kadınların rehin, soyulmuş bedenlerinin de ödül olduğu oyuna giderek daha fazla ayak uydurulabilsin. Bu nedenle kadın çıplaklığı gündelik bir gereksinimdir. Yine de, aynı yaygınlıkla vazedilen dinsel ahlak, kadın bedeninin baştan çıkartıcı olduğunu ve yalnızca yüzü ve elleri görülebilecek şekilde örtülmesi gerektiğini vurgular.

Kadınlar birer alete, birer nesneye, birer araca indirgenmişlerdir. İster ticari reklamlar için kullanılsınlar, ister evde ve tarlada boğaz tokluğuna çalıştırılsınlar, ister ev dışında parayla, evde parasız kullanılsınlar, ister toplumun üreme amacına uygu olarak çocuk doğurup büyütsünler, isterse erkeklerin istek ve gereksinimlerini karşılasınlar, her biri birer nesnedir.

İnsanlık tarihinin uğradığı en büyük çarpıtmalardan biri, kuşkusuz yönetilenler değil, yöneticilerin açısından yazılmış olmasıdır. Bu nedenle daima yönetici sınıfların egemenlik altında tuttukları emekçi sınıflar ve erkeklerin kadınlar üzerindeki çıkarlarını yansıtmaktadır. Tarih, kadınlara ilişkin gerçeklerin çoğunu çarpıtmıştır. Erkeklerin ve onların kaleminden çıkan tarihin sıkça belirttiği gibi Arap kadınları eksikli, zayıf ya da edilgin değildir. Tersine, Arap kadınları Amerikalı ve Avrupalı kızkardeşlerinden yüzlerce yıl önce ataerkil sisteme ve sınıf sömürüsüne karşı direnmişlerdir. Amerikalı kadınlar, gerçekte erkeklerin çaldığı müziğe göre oynadıklarının bilincine, ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında varmaya başlamışlardır. *'Man'* (erkek/adam) sözcüğü kullanıldığında tüm insanlığı kapsadığı, yalnızca erkeklere değil, kadınlara da göndermede bulunulduğunu ancak bu tarihlerde sezinleyebilmişlerdir. Amerika'daki kadın kurtuluş hareketlerinden bazılarının İngilizce sözcük dağarcığını değiştirmeye çabalamalarının nedeni budur. Oysa Arap kadınları, gerekli değişikliği bundan ondört yüzyıl önce, İslam'ın başlangıç yıllarında yapmışlardır. İlk evrelerde Kur'an'da erkek ve kadını tanımlamada eril cins kullanılmaktaydı. Arap kadınları, buna karşı çıkarak: "Biz de tıpkı sizin gibi müslüman olduk ve sizin yaptıklarınızı yaptık. Yine de Kur'an'da sizden sözediliyor da bizden sözedilmiyor," dediler. Çünkü o günlerde tüm insanlara "müslüman" (eril) deniliyordu. Bundan sonra Allah Kur'an'da *"Inna Al Muslimeena* (eril) *wal Muslimat* (dişil) *wal Mumineena* (eril) *wal Muminat* (di-

şil)" (6) ifadesini kullanmaya başladı.

Arapların tarihi, kadınların mücadelelerinin değişik evrelerinde sergiledikleri güç ve girginliğe tanıklık eden pekçok direnişine örnekler sunmaktadır. Arap toplumunun gelişiminin belirli evrelerinde kadınların sergiledikleri olağanüstü cesaret ve atılganlığın nedenlerini tarihin derinliklerinde araştırmak gereklidir. Bu yapılırsa kadınlık ve güzelliğe ilişkin kavramların çarpıtılmasına ve kadını akıl sahibi bir insandan, bir beden ve bir benlikten, yüzünü Christian Dior ve Revlon'la boyayan, mini etek altında bacak ve baldırlarını sergileyen, garip bir hastalığa tutulmuşcasına yüksek ökçelerinin üzerinde bir oraya bir buraya salman, göğüslerini ve poposunu tuhaf cendereler içine alan, gözlerini far, göz kalemi ve takma kirpiklerle mahveden boş bir maskaraya dönüşmesine yolaçan etkenleri daha derinlemesine kavrayabilmemiz olanağı doğacaktır. Bu maskara, 'tam dişi' olabilmek için bu palyaçoluğu bön bakışlar ve sözde bir saflık havası, bir kırılganlık görüntüsüyle tamamlar.

Gerçek güzellik kendisi olan kadının, kendisini boşamasın ya da bir başka kadına gitmesin diye kocasını memnun etmek için başka bir kişiliğe bürünmeyen, bir koca tavlayabilmek için kendisinin olmayan bir görünüşe girmeyen, insanlar tarafından eleştirilmemek, anormallikle suçlanmamak için toplum normlarına ayak uydurabilmek adına davranışlarını, isteklerini ve mutluluk kavrayışını çarpıtmaya uğratmayan kadının güzelliğidir. Güzellik herşeyden önce akıldan, bedenin sağlığından ve kişilik tamlığından kaynaklanır. Varlığını kalça boyutlarına, kıvrımların altındaki yağ birikintilerine, alttaki kaygıları ve özgüvensizliği gizleyen kozmetik tabakalarına borçlu değildir.

Arap toplumunda eğitim görmüş kız ve kadınların pek azı, şimdiye dek tırnaklarına veya kirpiklerine gösterdikleri özeni beyinlerine gösterebilmişlerdir. Ancak bu, kadınların daha yetisiz bir beyine sahip olmalarından değil, kızların küçük yaşlardan görmeye başladıklakları ve kadınları yüzeysel ve boş kalıplara dönüştüren eğitimden kaynaklanmaktadır. Arap kızları, çocukluktan düşünce yetilerini geliştirmeyi değil, giysilerine, bedenlerine ve dış görünüşlerine abartılı bir özen göstermeyi öğrenirler.

Kendilerine dayatılan güzellik ve dişilik normlarına uyma yolundaki umutsuz arzuları nedeniyle şu ya da bu kaygı nevrozuna ya da psikolojik bozukluğa uğrayan kızların sayısı oldukça fazladır. Bir kız çocuğu, yaşamının ve geleceğininin burnunun uzunluğu ya da kirpiklerinin kıvrık-

lığına bağlı olduğu inancıyla büyür. Böylelikle kirpiklerinin boyunun gerekenden bir milim daha kısa olması, gerçek bir sorun, ciddi bir bunalım kaynağı haline gelebilecektir.

Bir kızın zekası, toplumu ve ailesi için onun dişilik özelliklerini çarpıtmaktadır. Spor hevesi ve güçlü bir beden yapısı, onun güzelliğini bozar; uzun bir boy, omuzlar üzerinde dikelen bir baş ve açık, cesur gözler erkeksi eğilimlerden sayılır. Tam dişi, yarı kapalı, hülyalı gözlerle başı önde yürüyen, kısa boylu, edilgin kadındır.

Orta dereceli okullarda okutulan kitapların bazılarında kızlarda uzun boyun uygunsuzluğu belletilir. Lise son sınıftaki kız ve erkek öğrencilerin okuduğu kitaplardan birinde, ergenlik dönemindeki büyümeye ilişkin olarak, erkek çocukların uzun boylu ve yapılı, kızlarınsa kısa boylu olması gerektiği yazılıdır. (7) Mısır'da lise öğrencilerine okutulan bir kitapdaki bu paragrafı gören uzun boylu bir kızın kapılacağı aşağılık kompleksini kestirmek zor değildir. Aynı biçimde, boyu kısa, omuzları dar bir erkek öğrencinin aynı paragraf karşısında neler hissedebileceğini öngörmek de kolaydır.

Eğitim süreci ister okulda, ister evde, ister iletişim araçlarında isterse kültürel korumlada gerçekleşsin, eğitimin gerek erkek, gerekse kızların kişiliğini daha küçük yaşlarda nasıl çarpıttığını böylelikle görebiliyoruz.

Uğranan zararın gerçek boyutlarını, ancak gençlerimizin büyük çoğunluğunun uğradığı akli, psikolojik ve organik bozuklukları incelemeye başladığımızda kavrayabiliriz.

Ancak kız ve kadınların sorunları çok daha yaygın ve şiddetlidir. Bu, özellikle, kültürel ve toplumsal gerilikten Batı'dan gerçekten anlaşılmadan kopya edilen bir modernizme geçiş sürecindeki Arap toplumları için geçerlidir. Bu modernleşme süreci bu tür toplumları İslam ya da Doğu ahlaki değerleri adına çağdışı kalmış kimi geleneklere dört elle sarılmaktan alakoymamaktadır.

Batı ülkeleri ve onların deneyiminden pekçok şey alan, ancak yine de pek çok geleneksel düşünce ve davranış yolarından vazgeçemeyen Mısır toplumu, bu eğilimlere bir örnektir. Kimi zaman 'modernleşme' görüntüleri özde eski geleneklerden çok daha geridir. Buna bir örnek, toplumun üst ve orta sınıflarındaki kadınların, kadınların kızlık adını koruduğu

yerli adete karşın, evlendiklerinde kocalarının soyadını almasıdır. Çünkü Arap ülkelerinde kadınların eski konumlarından artakalan unsurlardan biri, kadının evlendiğinde kendi adını yitirmeyişidir.

Mısır toplumunun varlıklı kesimlerinin katıldığı davet ya da partilerde kadınların birbirlerine kocalarının adıyla seslendiği duyduğumda gülmekten kendimi alamam. Bu isimlerden, değerleri sanki bunlara bağlıymış ve Avrupalı ya da Amerikalı kadınlara öykünmekle çağdaşlık ve kültürlerini çürütülmez biçimde sergiliyorlarmışcasına, büyük bir gurur, hatta kibir duyarlar. İçimdeki gülme isteği, kocalarının adlarını kullanan bu kadınların resmi kadın örgütlerinin öncüleri olduğunu öğrendikçe ve kadın hakları ve özgürlüğü konusundaki konuşmalarını dinledikçe önüne geçilmez bir hal alır.

Arap toplumlarının birçoğunda gelişmenin giderek kısalan etekler altından baldırları sergilemek, giderek uzayan ağızlıklardan sigara dumanlarını savurmak, buzlu viskileri yudumlamak, modern dansların ritmiyle tepinip durmakla kanıtlanacağını düşünen 'Çağdaş, Avrupaileşmiş' kadın, kentlerde, ve hatta kasabalarda giderek daha sık rastlanan bir olgu haline gelmiştir.

Ancak bu parlak cilanın altında, aklen, duygusal ve cinsel olarak bastırılmış bir dişi kıvranmaktadır. Kalça ve omuzları çıplak dahi olsa, aklını kalın, nüfuz edilmesi güç bir örtüyle kapayan, hayatındaki tek soylu amacın bir erkekle evlenmek, ona hizmet etmek, boyun eğmek ve ona - tercihen erkek- çocuklar doğurmak olduğunu düşünen bir dişi...

Notlar

1. Elizabeth Thomas, *The Harmless People*, (Sackur and Warburg 1959).
2. *El Ahram*, Kahire, 24 Temmuz 1975. Şeyh El Bakuri Hazretlerinin 23 Temmuz 1975'de toplanan Mısır Arap Sosyalist Birliği Ulusal Kongresi'nde yaptığı konuşmadan bir bölüm.
3. *El Ahram*, Kahire, 17-18 Mayıs 1976.
4. El Ahbar, Kahire 25 Ağustos 1975.
5. *El Ahram*, Kahire 14 ve 17 Mayıs 1976. 'Mufakirat' başlığı altında,

Yusuf İdris ve Necip Mahfuz.

6. Muhammed ibn-i Saad, *El Tabakat-ül Kübra*, c. 3, s. 145 ve ***Kur'an***, 'El Ahzab süresi', 35. ayet

7. Bkz. *Lise Üçüncü sınıf öğrencileri (Edebiyat bölümü) için Psikoloji El kitabı,* Abdülaziz el Kusi ve Seyyid Ghoneim (Eğitim Bakanlığı, Kahire 1976-1977) Bölüm 2, s. 132.

II. BÖLÜM

TARİHTE KADINLAR

11. Ademin Onüçüncü Kaburga Kemiği

Bugüne dek Arap ülkelerinde, hatta dünyada pek çok insan, Havva'nın yeryüzünün ilk kadını olduğuna inanmaktadır. Ayrıca Yahudilik, Hıristiyanlık ve nihayet İslam'ın vazettiği gibi, Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını düşünürler. Tek tanrılı dinlerin çok öncesinde, insanların daha Adem ile Havva hakkında hiçbir şey bilmedikleri çağlarda yeryüzünde kadınların yaşadığından haberleri yoktur. Antik tarih, kadınların ev ve toplum içindeki konumlarına dair pek çok veriyle yüklüdür. Konum ve rolünü etkileyen değişimler, toplumun toplumsal ve iktisadi yapısının değişim yönüyle yakından ilintilidir. İktisadi ve toplumsal altyapıyla kadının konumu arasındaki bu ilişkinin gözler önüne serilmesi, onu Yahudilikle birlikte salt erkek bedeninin bir uzantısı, bir kaburga parçası durumuna indirgeyen bu düşüşün nedenlerini de açıklamaya yardımcı olacaktır.

Eski Mısır uygarlığı günümüzden 5000'i aşkın yıl öncesine dayanır ve üç tektanrılı dinden ilki olan Yahudilik'i önceler. Bunu günümüze dek kalan kent, tapınak ve diğer yapı kalıntılarından ve papirüslarla heykeller üzerindeki yazı, çizi ve oymalardan çıkarsıyoruz.

Eski Mısırların kendi dinleri, kendi dinsel tapınış ve ayinleri vardı ve bunlar tek tanrılı dinlerin sahneye çıkmasından önceki dönemlere tarihlenmekteydi. Yahudilik Firavunlar dininden, özellikle de Akhnaton'un güneş kültündeki tektanrıcı ögelerden birçok bakımdan etkilenmiştir. Firavunlar çağının birbirini izleyen sülalelerinde, Mısırlı kadınların gerek ülke işlerinde gerekse din alanında önemli konumlara sahip olduğu dönemler bilinmektedir. Eski Mısır uygarlığının Nil kıyılarında çiçeklendiği binlerce yıl boyunca, tanrıların yanıbaşında tanrıçalar da insanların yazgısını yönetegelmişlerdir.

Din kavramı tektanrılı dinlerden çok önce oluşmuştur. Dünyada yaşayan tanrı kavramını, ya da en azından kendi kavrayışlarının ötesinde, kendilerinde bulunmayan yetkilerle donanımlı karanlık güçler fikrini ilk insanlar biçimlendirdiler. Bu güçler insan yaşamını etkiliyor, hatta denetliyor, ve istedikleri zaman cömert yağmurları, iyi bir hasadı ve yeterli besini sunuyorlardı. Öte yandan fırtınalar, hastalıklar ve ölümle insanların yazgısını son derece olumsuz bir şekilde de etkileyebilirlerdi.

Tarih araştırmaları, tanrıların en eskilerinin dişi olduğunu göstermektedir. Firavunlar Mısır'ında tanrıçalar pek çok alanda egemendi ve insan yazgısını belirlemede tanrılarla birlikte etkirlerdi. Hakikat tanrıçası Maait, Savaş ve Sel tanrıçası Naiyet, İsis, Sikhmet, Hathour bunlardan yalnızca birkaç tanesidir.

Kadınların tanrıça mertebesine yükselmesi, onların ataerkil aile, toprak mülkiyeti ve toplumsal sınıflar ortaya çıkmadan önceki konumlarının bir yansımasıdır. Bunların ortaya çıkışıyla birlikte kadının konumu zaman içinde geriledi; ancak anaerkil sistemin az-çok önemli kalıntıları feodal ve Firavunlar'ınki gibi köleci toplumlarda varlığını koruyacaktır.

Çocukları babaya göre tanımlayan, onun adını ve mülkiyetini sürdürmelerine zemin hazırlayan baba soy çizgisi sistemi bu sonraki evrelerde gelişti. Daha önceki toplumlar annenin aile reisi olduğu ve çocukların kendilerini doğuran kadına bağlı oldukları ana soy çizgisini izlemekteydiler. Bu nedenle toplumlar anaerkil sistemle yönetilmekteydi. (1)

Eski Mısır uygarlığının ilk dönemlerinde meşru bir evlat, annesinin adını taşırdı ve miras genellikle anayanlıydı; oğula değil, en büyük kız evlada geçerdi. (2) Grek tarihçisi Herodotus, Lukyalıların oğula annenin adını verdilerini kaydetmektedir. Romali tarihçi Tacitus, Germen boylarının asli önemi kızkardeşe verdiklerini söyler. İslam-öncesi çağlarda kimi Arap aşiretleri da ana soy zincirine ilişkin bazı kuralları izlemekteydiler, (3) günümüzdeAsya ve Afrika'da aynı yolu izleyen birkaç kabile varlığını sürdürmektedir.

Çocukların annenin adını taşımasının kadının toplum içindeki yüksek konumayla ilintili olduğu, insanlık tarihinde iyi bilinen bir gerçektir. Anaerkil sistemde kadınlar yüksek bir toplumsal konuma sahipti, hatta tanrılar mertebesine dahi tırmanabilmekteydiler. Erkek tanrılar tekeli ve çocuğa annenin yerine babanın adının verilmeye başlanması, ataerkil sistemle ilintilidir.

Aile yapılarına, mirasa ve çocukların adlandırılmasına ilişkin hukuk sistemleri, toplumdaki sosyo-ekonomik ilişkilerin bir yansımasıdır. İnsanlık tarihinin ilk evrelerindeki iktisadi yaşam meyva ve taneleri toplama, topraktan kök çıkarma, kertenkele, fare vb. yakalama ya da belli hayvanları avlama gibi, çok basit ve sınırlı faaliyetlere bağımlıydı. Bu ilkel faaliyetler, insanların sürekli besin ve elverişli av alanlarının peşinde bir yerden diğerine göçetmesini zorunlu kılıyordu. Hayatta kalma biçimleri

toplumsal bir artıya olanak bırakmıyor, sürekli göçebelik durumuysa özel mülkiyeti imkansızlaştırıyordu. Özel mülkiyet yokluğunda da insanların sınıflar, yöneticilerle yönetilenler halinde bölünmesi mümkün değildi. Herbiri topluluğun eşit üyeleriydi. Benzer şekilde, bireyler ya da cinsiyetler arasında işbölümü de ortaya çıkmış değildi. Sınıfsız, farklılaşmamış, efendisiz ve kölesiz bir toplumdu bu. (4)

Letourneau meyva ve taneli besinleri toplama ve topraktan kökleri sökme yolundaki uzun deneyimleri sonucu yeni tarım teknolojisini kadınların bulup geliştirmiş olmasını büyük olasılık sayar. (5) Tarım işlevlerini ilk üstlenen de kadınlar olmuş, dolayısıyla toplumsal konumlarında, tarım çağlarının ilk dönemlerinde başat olan ana soy zinciri ilişkileri ve anaerkil sistemde yansımalarını bulan iktisadi konumunu korumuş, hatta güçlendirmiştir.

Bu ilkel tarım toplumlarında kadınlar toplumsal iktisatta önemli bir rol oynamışlar, siyasal yapılarda erkeklerin eşiti konumlarını sürdürmüşler, aile ve evlilik kurumlarında da ön plandaki yerlerini korumuşlardır. Klanlar anaerkildi; çocuklar ananın adını alır ve onun klanına ait sayılırlardı; dışevlilik, yani klan dışında evlenme kuraldı. Kadının toplumsal iktisattaki yeri gereği, erkek evlendikten sonra karısının evine taşınır, orda ortak tarlalarda çalışır ve kadının klanının işgücüne eklenirdi. Artan işgücü gereksinimi, bu kabilelerdeki evlat edinme işlemini de açıklamaktadır. Her klan gerektiğine savaş tutsağını bünyesine kabul edebilirdi. Bunlar klanın üyeleri olarak tarlalarda çalışırlardı. (6)

Kadının iktisadi önemi, karşılıklı anlaşma olmaksızın, kendi kişisel kararıyla kocasından ayrılabilme özgürlüğünde de sergilenmektedir. Bu durumda koca karısının evini ve klanını terkederek kendi ailesine ve halkına dönmek zorunda kalırdı. Buna karşın çocuklar annelerinin yanında kalmaktaydılar. Kadınlar siyasal yapılarda önderlik rollerine ilişkin olarak de erkeklerle eşit konumlardaydılar ve dinsel ayin, tören ve tapınmalara başkanlık edebilmekteydiler. Dinsel adet ve uygulamalarda hiçbir şekilde kadın-erkek ayrımı yapılmazdı. (7)

Ancak bir süre sonra erkekler ve kadınlar için bir yere yerleşebilme olanağı doğdu. Tarım, kalıcı bir besin kaynağı haline geldi. Yöntem ve teknikler geliştikçe bir artı-ürün üretimi başladı ve başka insanların emeğinin sömürüsü mümkün hale geldi. Özellikle toprakta özel mülkiyet düşüncesi yaygınlaşarak ortaklaşa klan mülkiyetinin yerini aldı ve berabe-

rinde işleyebilmek için kuşaklar boyu aynı topraklarda yaşama hakkını getirdi. (8) Özel mülkiyetle birlikte erkek, çocuğuna ad verme ayrıcalığını kadının elinden aldı. Bunda amaç, çocuklarını tanımlayabilmek ve öldükten sonra özel mülkünü onlara devredebilmekti. Böylelikle özel mülkiyet ve miras, anaerki ve ana soy zinciri sistemlerini yıkarak toplumun sosyal sınıflar halinde bölünmesine yol açtı.

Özel mülkiyetin yaygınlaşmasıyla birlikte, eski toplumlar sınıflara bölünerek farklılaştılar; bir yanda azınlık oluşturan toprak sahipleri ve kölelerin efendileri, diğer yanda hiçbir şeye, hatta kendilerine dahi sahip olmayan köleler çoğunluğu. Bu gelişmeler kadınların konum ve durumunda da koşut bir bozulmaya yolaçtı, ilkin yönetici toprak sahipleri, ardından da toplumun geri kalan kesimleri içinde erkeklerin iktisadi, toplumsal ve dinsel egemenliği altına girdiler. Bir zamanlar sahip oldukları dinsel prestiji yitirerek dinsel ayin ve törenleri yönetemez, gözetemez oldular. Erkekler dini kendi amaçları için tekellerine aldılar, kadınlar dinsel hiyerarşinin en alt basamaklarına doğru inerken erkek tanrılar başat konuma geçti. Bu süreç özel mülkiyetin gelişimine koşut olarak gerçekleşti. Eski yapılar yerlerini sömürü üzerine temellenen sistemlere bırakırken kadınlar toplumun en alt katlarına doğru itildiler. Yükselen erkek egemenliğiyle birlikte, ataerkil sistem toplumun toprak sahipleri ve efendiler halinde bölünmesine eşlik ederek kurumsallaştı. (9)

Baba ailenin başı, yani *paterfamilias* ve onun dinsel önderi oldu. Dinsel ayin ve törenleri bundan böyle o yönetecekti. Ataerkil aileyle birlikte ata tapmcı, babalık konumunu güçlendirecek biçimde kurumsallaştı. (10) Böylelikle baba, ölümünden sonra tanrılar katına yükseliyor, buna karşın kadınlar, efendilerinin yaşam ve ölüm hakkını elinde tuttuğu sürülerle bir düzeye indirgeniyordu. Anne ve çocukları, mülkle, babanın sahip olduğu toprak ve kölelelerle eşdeğer bir konuma geriledi. Eski Romalılarda *familia* sözcüğü gerçekte toprak, evler, para ve köleler, yani erkeğin elinde tuttuğu ve miras olarak soyuna devrettiği zenginlik ve mülkiyet anlamına gelmekteydi.

Kadınların tarihi ya da kadın kültlerinin ayrıntılı bir irdelemesine girmek, esas amacı çağdaş Arap ve İslam toplumlarında kadının konumunu irdelemek olan bu kitabın boyutlarını aşar. Yine de geçmişi gözönünde bulundurmayan bir yaklaşım, Arap dünyası kadınlarına ilişkin kimi temel gerçekleri gözlerden kaçırma ya da yanlış yorumlama tehlikesini içerir.

Tıpkı geleceğin günümüzden biçimlenişi gibi, günümüzün kökleri de geçmişte yatmaktadır. Bu anlamda bilgimiz, toplum ve yazgımız konusundaki kavrayışımız tarihte olan bitenlerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Arap ülkelerinde kadınların neden böyle yaşadıklarını kavramak ve bu yazgıdan kurtuluş yolunu göstermek, dinin tarihini incelemedikçe mümkün olamayacaktır. Tıpkı üç ana tektanrılı dinden önce yaşamış toplum ve uygarlıklardaki konum ve durumları hakkında hiçbir şey bilmeden kadınların dinde neden aşağı bir konuma geriletildiklerini kavramanın imkansız olacağı gibi. Bu kavrayışı ilerletecek olursak, her ikisi de İslam'ı önceleyen ve temel kavram ve öğretilerini belirgin ölçüde etkileyen Yahudilik ve Hıristiyanlık'a atıfta bulunmadan Arap ve İslam toplumlarında kadınlık durumunu incelemenin yanlış olacağını söyleyebiliriz. Daha uzak ve sisli bir geçmişin dinlerine bağlayan yolları izlemeden tektanrılı dinleri ve kadınların bunlar içindeki konumunu ele almak da benzer biçimde, hatalıdır.

Adem ve Havva öyküsü Yahudilik'de doğmuştur ve kadının günahkar olduğu, bu günahın da cinselliğinden kaynaklandığı düşüncesi Yahudilik içinde gelişmiştir. Bu düşünceyle birlikte ruh ile beden arasındaki ayırım kutsanmış ve sonsuza dek yasalaşmıştır. Hıristiyanlık Yahudilik'i izlemiş, kadınlar ve cinselliğe ilişkin tutum ve değerlerde önyargı ve katılık zincirlerinin dövülmesinde daha da ileri gitmiştir. Bu zincirleri sağlamlamak ve sonsuza dek sürmelerini sağlamak üzere İsa Mesih kutsal bir erkek olarak dünyaya geldi; bu öylesine ifetli bir efendiydi ki, kadınlar ona yasaklanmıştı ve cinsel ilişki onun hiçbir zaman yaşamayacağı, hatta aramayacağı bir deneyim olacaktı. Dahası, hiçbir erkeğin kucaklamadığı Bakire Meryem'in rahminden, cinsellikten arınmış bir tarzda doğmuştu. Tanrı onu kendi ruhunun soluğuyla doldurmuş ve Mesih'in cenini rahminin dinginliğinde sessizce gelişmişti.

Bu dinsel kavram ve düşünceler, kaçınılmaz olarak insanların bedenlerinden ve gerçek hayattan kopmalarına yolaçmıştır. İleride 'gerçekliğin yabancılaşmış deneyimi' olarak nitelenecek insan yaşamının ikiye ayrılması olgusu, böylelikle ortaya çıkar. O günden günümüze, iki temelde çelişik hayat kavrayışı çağlar boyu süren bir mücadele içinde kilitlenecektir.

Etkisi Yahudilik ve Hıristiyanlık'dan sonra yaygınlaşan ve bedenin gerçekliğe yabancılaşmasına yolaçan ikinci kavrayış ise, nesnel maddi

dünyaya karşı bir tutumu teşvik eder. Burada 'madde' teriminin gündelik anlamıyla değil de, felsefi bağlamda kullanılması kaydıyla, maddi dünyada öznel ve nesnel bir yabancılaşma sözkonusudur. İnsanlar gerçeklikten uzaklaşmış bir ruh, din, fikir ve yanılsama dünyasına kaçarlar ve dünyayı ve kendilerini kavrayışlarını 'idealist' bir yaklaşım üzerine temellendirirler. Yine felsefi anlamıyla idealizm, genellikle bilinçle 'idealler' ya da soylu amaçlarla karıştırılmıştır ki, bu ikisi arasında zorunlu bir bağ yoktur.

Hıristiyanlık'da kadın bir kez daha sunağa çıkartılarak kurban edildi. Yahudi Yahve ve Yahudiliğe ilişkin ataerkil dinsel uygulamaların kurbanı oluşunun ardından, bu kez Bakire Meryem kültüne ve insani istek ve fiziksel gereksinimler düzeyinin üzerine yükseltilen İsa'nın iffetine kurban edilecekti. Beden ile ruh ya da tin, veya, bir başka deyişle, ruhtan yayılan iyilik ile bedende kök ve hayatiyet bulan kötülük arasındaki mücadelenin çarkları arasına sıkışıp ezildi. Tanrı insanı kendi imgesinde yaratmıştı ve Tanrı ruhtu. Oysa kadın bedendi ve beden, cinsellik demekti. Yalnızca erkek, Göklerdeki Efendi'nin bir yansıması olabilirdi. Kadın ise ancak evlendikten sonra tamamlanabilirdi, çünkü gövdesi, ancak evlilikle birlikte bir başa kavuşabilecekti. Bu baş, kocasıydı. Bu başsız ve çarpıtılmış kadın imgesini Eski Ahid'de izlemek mümkündür. Erkek Tanrı'ya başı açık olarak ibadet edebilirdi, çünkü o, Yaradan'a benzemekteydi, O'nun yakınıydı. Oysa kadın dua ederken başını örtmeliydi, çünkü yaygın bir dinsel yoruma göre, erkeğin aksine onun temel bir eksikliği vardı. O, başsız bir gövdeydi. İnsan ile hayvan arasındaki en önemli fark, baş, yani beyin olduğuna göre, yalnızca erkek tam insan addedilebilirdi. Kadın tutkuların, duyumsallığın, doymak bilmez şehvetin elinde oyuncak, doğasının ayrılmaz parçası olan kötülüğü gittiği heryere taşıyan, Tanrı iradesi'nin nakzı, Şeytan'ın insan gövdesinde bedenlenmiş haliydi. İnsanlık tarihinin bilinen bütün peygamberleri, bütün yüksek rahipler, keşişler ve frerler, atanmış din hizmetlileri, kendilerini Tanrı'ya adamış ve Şeytan soyu kadından tüm hayatları boyunca uzak durmakla yükümlü erkeklerden oluşurdu.

Ortaçağ sanatçıları, bir sürü Şeytan önünde diz çökmüş, onun gerisini öpmeye çalışan kadın betimlemesi bırakmıştır. 13. yüzyılda zamanın en ünlü teologları Aquina'lı Thomas ile Albertus Magnus, kadınların Şeytan'la cinsel ilişki kurabileceği düşüncesini savunuyorlardı. Engizisyon mahkemeleri yakılmak üzere Şeytan'la sevişmiş kadın avına çıktı. Bu titiz

adalet dağıtıcıları belirti ve işaretleri özenle betimlemişlerdi. Bunlara Şeytan işaretleri denir ve kurban üzerinde görülmeleri, Şeytan'la ilişkinin çürütülmez kanıtı sayılırdı.

Arap erkekleri hem İslam-öncesi, hem de İslami çağlarda gerek çokeşli evlilikler ve kolay boşanma sayesinde aile içinde, gerekse odalık ve esirlerle cinsel ilişkiler sayesinde büyük bir cinsel özgürlük yaşadı.

Bu yalnızca Arap erkeğine özgü bir ayrıcalık değildi. Erkekler, ataerkil sistem ve ataerkil ilişkiler toplumda başat hale geldiği andan itibaren kendilerine bu geniş cinsel özgürlüğü tanımışlardı. Erkeklerin bu özel ayrıcalıkları coğrafi dağılımlarına ya da geldikleri ülkeye, Doğu veya Batı kültürüne değil, toplumun sosyo-ekonomik yapısına bağlıydı. Bu nedenle, toplum ataerkil kaldığı ve sınıf ayırımcılığına dayandığı sürece, erkekler kadınları yoksun bıraktıkları hak ve özgürlüklerden yararlandılar.

Yine de Araplar üzerine yazan araştırmacılar, özellikle de emperyalist ve oryantalist düşünce okulları bu temel gerçeği gözardı etmeyi yeğlemişlerdir. Böyle yapmakla da ya kadın ile erkek arasındaki ilişkileri yöneten etkenleri tam olarak kavrayamamışlar ya da Doğu ve Araplar aleyhinde bilinçli bir önyargının sürdürücüleri olmuşlardır. Onlara göre Arap erkeklerinin cinsel özgürlüğü dünyanın diğer bölgelerinde bilinmeyen bir olgudur ve İslam kadınları erkekler için cinsel zevk nesnesi haline getiren tek dindir. Yine onlara göre çok eşliliği ve evlilik-dışı ilişkileri yaşamının olağan bir bölümü olarak yaşayan Arap erkeği istisnai bir olaydır. Yine de, dünyanın dört bucağında ataerkil sistemin, anaerkinin yerini alışından sonra tarihin bilinen bütün dönemlerinde erkekler karılarının dışında kadınlarla, kimi zaman arka kapıdan dışarı süzülerek, kimi zamansa metreslerini kollarına takıp herkese göstererek, gizliden ya da açıkça sevişegelmişlerdir. Hıristiyanlık cinsel gevşekliğe karşı tüm dinlerden daha katı davranmış ve yalnızca İsa ve annesi Meryem'e değil Tanrı'nın hizmetinde rahip keşiş ya da papaz olmak üzere din kisvesine bürünen herkese bekareti dayatmıştır. Yine de Hıristiyan öğretiye içkin bağnazlık ve cinsel katılığa karşın, tarih, Tanrı'mn kutsal insanları'nın cinsel gereksinimlerini ifade etme ve doyurma konusunda çeşitli yollara başvurduğunun ve püriten değer ve tutumların başat olduğu dönemlerde fuhuşun görülmemiş ölçüde yükseldiğinin su götürmez tanığıdır. Luther'in Reform'u, kısmen kilisenin şahlanmış suistimallerini önleme ve düzeltme girişimiydi. (11) Gözlemlerinden biri, Katolik Kilise'nin gelirinin büyük kısmının ge-

nelevlerden gelen vergilerin oluşturduğu yolundaydı. Luther'e göre kilise geçim kaynağını Şeytan'ın en gözde uğraşına bağlamakla, O'nunla kolkola girmiş oluyordu. Bu genelevlerden gelen parayla, kadınların kalçalarının terinden gelen parayla insanların gelip tapınacakları, dua edecekleri 'güzel tanrı evleri' yapılıyordu. Yardım ve bağışlardan gelen gelir, genellikle geneleve doğru yollarına devam etmeden bir an durup kilisenin tahta bağış sandığına birkaç parça gümüş atan erkeklerin ceplerinden çıkıyordu. Bir kadınla günaha girmeden önce Tanrı'nın esirgeyiciliğine ve bağışlayıcalığına sığınmaları doğal değil miydi?

Ataerkil aile toplumda yerini sağlamlaştırmadan önce fuhuş, bilinmezdi. (12) Her evli kadına bir tek koca dayatılırken erkeğin karısı dışındaki kadınlarla cinsel ilişkiye girmekte özgür olduğu bir duruma tek çözüm, buydu. Erkeklerin canlarının çektiği anda evlilik-dışı ilişki kurabilecekleri bir kadın kategorisine gereksinim doğdu ve bununla birlikte tarihin en eski mesleği, yalnızca kadınlara özgü ve alternatifi olmayan meslek tarih sahnesine çıktı; öyle ya, fuhuş olmasaydı, erkek cinsel başıboşluğunu kiminle uygulayabilirdi ki?

Böylelikle fuhuş adı verilen toplumsal kurumu ataerkil sistem oluşturdu ve onunla birlikte, yeni bir toplumsal kategori, erkekle fahişe arasındaki cinsel ilişkinin meyvası "gayrımeşru çocuk" çıktı ortaya.

Fahişe ve gayrimeşru çocuk, ataerkil tanrının sunağında boğazlanan kurbanlar oldular. Ataerkil ailenin doğumunun, yaşayabilmesinin ve güçlenmesinin bedeli, onların sırtına yüklendi. Öte yandan erkekler, bağışık ve temizdiler. Hiçbir bedel ödemelerine gerek yoktu, namlarına halel gelmiyor, sınırsız cinsel özgürlüklerine kimse dokunmuyor ve hemen hiçbir bedel ödemeksizin cinsel zevkten yararlanabiliyorlardı. Yeryüzü insanları ilk kez sınıflara bölündüğü ve buna bağlı olarak cinsiyetlerine, ırklarına, inançlarına, derilerinin rengine ve dünyada sahip oldukları mallara göre farklılıklaşmaya başladıkları andan itibaren erkek ve kadınların ortak yazgısı haline gelen insanlıktan çıkma ve yabancılaşma süreçleri dışında bir bedel ödemeden... Beden ve din, madde ve ruh, inanç ve eylem halinde parçalanmış ve kişiliği keskin bir kılıç gibi ikiye bölen çifte standartlarla yarılmış erkek ve kadınların ortak yazgısı, buydu.

Bence Arap erkeği, diğer erkeklerden daha bile dürüsttür. Cinsel yaşamlarını püriten değerlerin ağır perdeleri ya da sisler arasında gizlemeye gerek duymamışlardır. Kadınlarla ilişkilerini edebiyat ve şiirde yaratıcı

bir tarzda ve kısıtlamasız sergilerler.

Cinsel zevki aramanın günah olduğunu düşünenlerden değilim; cinsel doyum arayan erkek ve kadınların da sapkınlık ya da yoksunlukla suçlamanın mümkün olmadığı kanısındayım. Aksine, cinsel zevk ve isteği insan doğasından bir sapma, bir kusur, bir Şeytan işi olarak gören, Hıristiyan ve Viktorya çağı püritanizmi ve bağnazlıktır. Bu tutumlar öylesine ileri götürülmüştür ki, yeni doğmuş bir bebek, vaftiz edilene dek kirli sayılmıştır. Bunlar aynı zamanda kilise'nin 'terk-i dünya', iffet, bekaret ve 'cinsel günah'a ilişkin bir dizi sert, soğuk Calvin'ci değerle belirlenen cinsellik-dışı katılığının da zeminini oluşturmuştur.

Ne ki bu değerler gerçek hayatta yönetici sınıfa değil yönetilenlere, erkeklere değil kadınlara, zenginlere değil, yoksullara uygulandı. Akıl üzerinde pranga, beden üzerinde zincir işlevi gördüler ve gericilik, baskı ve diktatörlük güçlerinin altında yaşayan erkek ve kadın yığınlarını yönetmesini kolaylaştırdılar. Ataerkil aile toplumun efendilerle köleler halinde bölünmesine yolaçan önemli toplumsal değişimlerden biri olan sömürgeleştirme üzerine kurulu eski imparatorlukların yapılanışında önemli köşe taşlarından biriydi. Aynı şekilde, Hıristiyan Kilise'nin gelişiminin değişik evrelerindeki püriten değerleri baskı üzerine kurulu sistemleri güçlendirmede kullanıldı ve hâlâ da, emperyalizm ve yeni-sömürgecilik destekli, yarı-feodal ya da kapitalist sistemlerde yaşayan kadınların, beyaz-olmayan ırkların ve sömürülen sınıfların mücadelelerine karşı bir baraj oluşturmada kullanılmaktadırlar.

Sanayi çağının başlangıcında Avrupa kapitalizminin gelişiminin ifade ve meşruiyetini yüksek ahlaklılık alanında bulmasına örnek olarak, Freud'cu psikanaliz okulunun bulup bilimsel kuram düzeyine yükselttiği yüceltme (sublimation) kavramını gösterebiliriz. Bu 'soylu' düşüncenin ardındaki temel somut gerçekler, olasılıkla öğrencilerinin ve izleyicilerinin düşündüğünden son derece farklıdır. O günlerin toplumu ve onun birlikte yükselen kapitalist sınıf, birbirinin ardısıra mantar gibi biten fabrikalarda ve sanayi alanlarında olabildiğince çok işçinin olabildiğince fazla fiziksel çabasını gereksinmekteydi. Kâr ve sermaye birikiminin kaynağı olan bu fiziksel çaba, karmaşık teknoloji ve makinalar henüz bilinmediğinden, özel olarak gerekliydi. İşçilerin bedeninden çıkacak her damla ter ve her ons enerji, gerekliydi; bu da ancak maddi, toplumsal ve dinsel baskının ölçüsünün azamileştirilmesiyle mümkün olabilecekti. Sömürünün dağar-

cığındaki önemli silahlardan birisi, çalışmayı en yüce erdem sayan bir dizi kutsal değerler sisteminin yaratılmasıydı. Hayatın zekleri ve bu arada cinsellik de, bu ağır çalışma uğruna feda edilmeliydi; bunun yolu da onları hayvanlar dünyasına daha yakın, değersiz, aşağılayıcı ve aşağılık faaliyetler olarak betimlemekle mümkün olabilirdi.

Bu nedenlerledir ki, kapitalist birikime bu dönemde kökenlerini katı Calvin'ci Protestanlık'dan alan püriten değerler ve davranış kalıpları eşlik etti. Ancak daha sonraki evrelerde, sanayi toplumları teknoloji ve makinalaşma yolunda hızlı bir ilerleme kaydettiği zaman insanın fiziksel çabasına talep azaldı, yaşam standartları yükselirken çalışma saatleri kısaldı, üretim yüz kat artarken tüketim eğrisi de hızla yükseldi. Bu süre içinde çalışan erkek ve kadınlara özveri ve cinsel perhizi va'zeden püriten değer ve ahlak yasaları da önem ve işlevlerini yitireceklerdi. Daha fazla tüketim çağrısının gündemin başına yerleştiği bir dönemde özveri va'zetme ve tüketimsizlik ettiği geçerliliğini yitirdi. O andan itibaren, erkek ve kadınlar dünya istek ve zevklerinin peşinden koşmaya, fizik gereksinimlerinin dizginlerini başıboş bırakmaya ve tüketim putuna tapınmaya doğru yönlendirileceklerdi. Ayrıca her zamankinden hızlı öğrenmeye ve kavramaya başlamış insanları acılarının nedenleri konusunda derin düşüncelere dalmaktan alakoymak, onların çektikleri açlık ve acıların gerçek yaratıcısını keşfetmelerini engellemek gerekmekteydi.

İslam'ın ilk evrelerinde kadınlar özgürce dolaşabilir ve yüzlerini açabilirken, daha sonraki dönemlerde neden yalıtım ve örtünmenin dayatıldığını anlamak, kolaydır. Günümüzde dahi, bazı Arap ülkeleri İslam toplumunun ileriki evrelerinde ortaya çıkan adetlere bağlılığı korumaktadır. Yalıtlama ve tesettür, kadının değil, erkeğin korunmasına yöneliktir. Arap kadını kendi beden ve ahlakını değil, erkeğin ahlak ve namusunu korumak üzere evlere hapsedilmiştir.

Dahası, erkeklerin böylesi adetleri dayatma ve kadıların normal yaşama katılmalarını engelleme gereksinimini duymuş olmaları gerçeği, güçlü erkek zayıf kadın masalını yerlebir etmeye yeterlidir. Erkeklerin kadınlar üzerindeki diktatörlüğü, kadına içkin gücü sezinleyerek kendilerini ondan korumak için güçlü bir donanıma gereksinim duyduklarını göstermektedir.

Bence İslam kültürü, yukarıda saydığımız öncüller, yani kadının zayıf değil güçlü, edilgin değil etkin, kolay yıkılmayan ama yıkmaya ye-

tili olduğu ve korunmaya gereksinim duyanın kadın değil erkek olduğu üzerine kuruludur.

Ancak bu, durumun yalnızca bir yönüdür; oysa gerçekler, daima çok yönlü olur. Öte yanda da, kadının içkin esneklik ve gücünün ilkel erkeğin yüreğini korkuyla doldurduğu gerçeği yatar. Ve onu, kadını elindeki iktisadi, toplumsal, yasal ve ahlaki tüm araçlarla baskı ve boyunduruk altına almaya iten de bu korkusu, daha doğrusu, dehşetidir. Tüm bu araçlar onun emrine kadınların içindeki, her an patlamaya hazır başedilmez hayatiyet ve gücü altetmek için kullanılacak ağır ve yetkin bir donanım sunmak üzere harekete geçirilmeli, uyumlandırılmalıydı. Bu donanımın yapımı özgül bir durumun mantıksal sonucuydu. Çünkü bir varlığın içindeki gizil güç, kendisini dengeleyecek ve direnç yetisini ortadan kaldıracak karşıt kuvveti kendi belirler. Bu nedenle en katı ve şiddetli yasaların neden kadınların cinsel yaşamını yönlendiren ve onun ne yapıp ne yapmaması gerektiğini belirleyenler olduğunu anlamak, zor değildir. Diri diri yakılmak ya da öldürülmek kimi zaman bu yasaları çiğneyenler için merhametli cezalar olmuştur. İlkel kadının erkeklerin koyduğu bu yasalara boyun eğmeyecek ölçüde güçlü olduğuna ve ilk evrelerinde ataerkil sistemin oluşumuna karşı ve o güne dek sahip olduğu geniş doğal ifade özgürlüğünü ve olanaklarını savunmak için uzun süre şiddetle direndiğini savunan bilimciler ve antropologlar vardır. Mary Jane Scherfey erkek ataerkil uygarlığın ilerleyişini 6000 yıldan fazla geciktiren etkenlerden birinin, ilkel kadının güçlü cinsel doğası olduğuna inanır. (13)

Benzer biçimde, günümüzde dahi, öngörülen cinsel yasaları ya da kendisine dayatılan ahlaki sistemi çiğnemesi durumunda bir kadını öldürülebilecek erkeklerin varlığının nedenlerini anlamak da güç değildir. Yukarı Mısır'da zifaf gecesinde beyaz çarşaf beklenen kan lekeleriyle kirlenmediği için kızını öldüren baba, ağabey ya da amcalara veya bir başka erkekle birlikte gördüğü için karısını vuran kocalara hâlâ sık sık rastlamaktayız.

Notlar

1. Anaerkil sistemin betimlemesi için bkz. Bachofen, Friedrch Engels, Morgan, E, Sidney Harfland, W.H.R. Rivers ve Rober Briffault'nun yazıları.

2. Bkz. *El Mar'a El Arabia fi Mısır El Kadime* (Eski Mısır Tarihinde Kadınlar) William Nazir, (Dar-ül Kalem Yayınları, 1965), s. 34.

3. *Tarih-ül Arab Kabl-ül Islam* (İslam Öncesi Arap Tarihi), c. 5, Cevad Ali, (Irak Bilimsel Konseyi Dinsel Yayınları, 1955), ss. 258.

4. Bkz. Frazer, Shapiro, Spencer ve Gillen, Thomas, Diamond, Letourneau, *Property, its Origin and Development* (Londra, 1892), öz. Güney Afrika Buşmanları ve Avustralya yerlileriyle ilgili olan bölümler.

5. Bkz. Letourneau, Crossland, Robert Loy'un Introduction to *Anthropological Civilisations*, (New York, 1947)

6. Bkz. Lewis Morgan, Frazer, Gross ve diğerleri

7. Bkz. Servet el Asiyuti, *The Family System in Relation to Economy and Religion* (Arab Rennaissance Publications, Kahire, 1966), s. 110.

8. Letourneau, Property-Its Origins and Development, ss. 49, 366-7. Ayrıca bkz. Servet Asiyuti, agy. s. 112.

9. Frederick Engels, *Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni.*

10. Crossi ve Ali Badavi, *Abhaz fi Tarih-ül Şerai* (Dinsel Yasalar Tarihi üzerine incelemeler), (Legal and Economic Review, 1931), ss. 731, 746. Ayrıca bkz. Servet El Asiyuti, agy, s. 115.

11. *Enerationes in imose wa*, ss. 43, 344, 25-23.

12. T.E. James, *Prostitution and the Law*, (W. Heinemann), Ellis, Prost ve Shurtz.

13. Mary Jane Sherfey, *The Nature and Evolution of Female Sexuality*, (Vintage Books, 1973), ss. 137-140.

12. Tanrısal Erkek, Günahkar Kadın

Toplumsal reformcu ve filozof Mısır Kralı Akhnaton tek tanrılı bir dini biçimlendiren ilk kişiydi -güneşin kapsadığı, ufukta büyük bir ışık kaynağı biçiminde parlayan Raa ya da Harakhru'ydu bu tanrı. (1) Akhnaton'un düşüncesi İsrail peygamberi Musa'yı büyük ölçüde etkiledi; bu gerçek Eski Ahit ile Akhnaton'un yazıları arasındaki yakın benzerlikten de izlenebilir. Hıristiyanlık Yahudiliğin mirasını devraldı; İslam da dinsel düşünce, değer ve hükümler sistemini kendinden önceki iki tektanrılı din üzerine oturttu.

Her üç dinde ortak olan mitlerden biri, Adem ile Havva mitidir. Dünya'nın Yaradılışı'nın bir bölümünü oluşturan bu öykü, güzel ve anlamlı simgeciliğiyle gerek Eski Ahit, gerekse Kur'an'da önemli bir yer tutar.

Yeryüzündeki ilk erkek, Adem, 'kendi kaburga kemiğinden doğan' Havva'nın doğurganlık yetisini dahi reddedip bu özelliği kendisine yakıştıracak kadar ileri gitmiştir. Bu, simgesel bir olgudur ve yoğunlaşan toprak mülkiyeti, buna koşut olarak artan şehvet ve açgözlülük, kadın ve erkeklerin mal gibi alınıp satıldığı köle pazarları, toplumun giderek daha belirginlik kazanan sınıflara bölünüşü, ücretsiz emeğin ürkütücü boyutlara varan sömürüsü ve en aşırı biçimleriyle ataerkil sistem ile belirlenen bu ilk tarih çağlarında erkeğin kendine maletiği başat konumu yansıtır.

Eski Ahit ve Kur'an'da geçtiği haliyle özgün Adem ve Havva öyküsü, kadınların karşıkarşıya kaldığı haksızlığı ve bu durumu tüm kuşku, tartışma ve direnci boğmayı hedefleyen dinsel kutsamayla perdeleme girişimini gözler önüne sermektedir. Hiçbir erkek ya da kadın Tanrı'nın buyruğunu sorgulayamaz.

Bu haksızlık duygusuna ilişkin ilk canlı anılarım, okul öğretmenimin ağzından Adem ile Havva'nın öyküsünü dinlediğim günlere uzanır. O yıllar henüz bir ilkokul öğrencisiydim. Hissettiklerimi dile getirmeye çekindim ve onları kendime sakladım.

Ancak bu öyküyle her karşılaştığımda çocuk aklım inanmayı ve kabullenmeyi reddetti. Çünkü Tanrı'nın adil olması gerekiyordu ve adaletli olmak, Havva ile Adem arasında herhangi bir ayırım yapmamaktan geçmekteydi. Tanrı, aynı zamanda yanılmaz bir mantıkla donanmıştı, şu

halde bu dinsel tezgahtaki dokumanın kırmızı iplikler gibi göze batan çelişkilerini nasıl açıklayabilecektik? Tanrı kutsal kitaplarında, erkeğin aklını kutsar ve onu düşünce ve zekanın simgesi kılarken, kadınlar birer gövdeden, başsız, ancak bir erkekle başa kavuşabilen bir gövdeden ibaret sayılıyordu. Oysa öyküde Havva Adem'den daha zekiydi; onun kavrayamadığını kavramış, yasak ağacın meyvaların en lezzetlisini, en zevklisini -bilgiyi ve bilgiyle birlikte iyiyle kötüyü ayırtedme yetisini- taşıdığını keşfetmişti. Tanrı'nın yasak meyvaya yaklaşmama uyarılarının gerisinde gizlenen niyeti, bir gerçeği örtme çabasını, ellerinin dala uzandığı ve ağızlarının tatlı, sulu meyvayı dişlediği andan itibaren akıllarını kullanarak iyiyle kötüyü ayırdedebilecekleri korkusunu sezinleyecek kadar zeki ve duyarlıydı. O andan itibaren Yaradan mertebesine yükseleceklerdi. Tanrı'nın imgesinde yaratılan insanın kendisi Tanrı olacaktı.

Çocuk aklımda herşey, Havva'nın zekasına, Adem'inse bir koyun gibi onu adım adım izlediğine işaret ediyordu.

Daha ileri yıllarda, Helwan Ortaokulunda öğrenimimi sürdürürken, sınıfın gerilerinde sessiz sedasız oturduğum bir sırada, Arapça dil öğretmeni 'Mustafa Allah'a şükrediyor' tümcesini dilbigisel olarak tahlil etmemi istedi. 'Mustafa'nın tümcenin öznesi, eril özel isim, 'şükrediyor' un 'şükretmek' fiilinin üçüncü tekil şahıs, simdiki zamanı ve tümcenin yüklemi olduğunu söyledim. 'Allah' ise tümleç işlevini gören bir özel isimdi. Öğretmen daha sözümü bitirmeden, bir solukta konuştu: "Allah bizleri esirgesin, 'Allah' (CC), eril özel isim ve tümleçtir' demen gerekiyor." Sözlerimi tamamlarken eril sıfatında bir an takılmıştım. Birden beynimde bir şimşek çaktı; "Allah neden dişil değil de eril olsun?" Ve özgün bir düşünce yakalamış olmanın coşkusuyla sorumu patlattım. Öğretmen öfke ve hoşnutsuzluktan titreyerek ayağa fırladı ve haykırmaya koyuldu: "Allah bizi esirgesin. Allah nasıl dişil olabilir, seni utanmaz kız? Ne cesaretle Allah'a dişil cinsiyet yakıştırıyorsun? Allah erildir! Eril! Ve Kur'an'da tüm kutsal ayetler Allah'dan sözederken dişil değil, eril adı kullanırlar."

O gün, bu sorduğuma benzer soruların beni sınıfta bırakmaya yeteceği yolundaki uyarı, daha doğrusu tehditin yanısıra, dilbilgisinden de sıfır aldım. Ancak bir daha böyle sorular sormamaya söz verirsem beni bu dinsiz sorudan dolayı bağışlayacaktı.

Oysa kendimi düşünmekten alakoymamıyordum. Büyüdükçe, tek farkın erkeklerin uzun bir cinsel organı olduğu düşüncesine kapıldım. Acaba Allah bu bakımdan erkeklere benziyor muydu? Ve babama Al-

lah'm erkek cinsel organına sahip olup olmadığını sordum. Ve geniş düşünceli, genç yaşından beri özgür düşünmeye sorgulamaya ve ikna edici olmayan hiçbir şeye inanmamaya alışık bir yapısı olduğu için, sakin, yanıtladı: "Allah erildir; ama cinsel organı yoktur; çünkü O, bedeni olmayan bir ruhtur."

Ancak ikinci soru zaten dilimin ucundaydı ve diyalogumuz şöyle sürdü:

"Bir ruh nasıl eril olabilir? Eril ve dişil ruhlar mı var?"

"Ruh, ruhtur, erili, dişili olmaz."

"O zaman neden Allah'ın eril olduğunu söyledin?"

"Allah bir ruhtur ve eril ya da dişil olamaz."

"O zaman neden Kur'an'daki bütün ayetler Allah'dan sözederken eril cinsiyet kullanıyorlar?"

"Çünkü Allah'a dişil cinsiyetle seslenmek yakışık almaz."

"Dişil cinsin değersiz ve bir hata ya da başarısızlık ya da lekeden dolayı cezalandırıldığını, erkekler içinse bunun sözkonusunu olmadığını mı söylemek istiyorsun?"

"Evet, erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğü, peygamberlerin Allah'a seslenirken daima eril adı kullanmalarının gerçek nedenidir. Bütün peygamberler erkekti ve hiç kadın peygamber gelmedi. Dünyadaki ilk insan, Adem, insan soyunun kökeninde olduğu ve daha güçlü olduğu, ona kaburga kemiğinden hayat verdiği için Havva'dan üstün tutulmuştu. Oysa Havva ona yasak meyvayı yedirerek Allah'ın buyruğuna itaatsizlik etmesine neden oldu."

Aklım iyice karışmıştı, ama vazgeçmeyecektim.

"Sözlerin çok çelişkili, baba. Adem'in bedenindeki bir kaburga kemiğinden doğan ve ondan çok daha güçsüz olan Havva nasıl oluyor da birden Adem'in kendisine uyarak Allah'ın buyruklarına karşı çıkmasını sağlayacak kadar olağanüstü bir güce kavuşuyor? Buradaki rolü olumlu, kişiliğiyse edilgin bir şekilde sözüne uymaktan başka birşey yapmayan Adem'inkinden daha güçlü olmuyor mu?"

"Evet, ama Havva ancak kötülük sözkonusu olduğu zaman olumluydu".

* * *

Dişi tanrıdan yiyecek, giysi, refah ve güvenlik dilemek ve beklemek, sırasında insanların hakkıdır. Öte yandan filozoflar, bilimciler ve sanatçılar bu Tanrıçalardan bilgi ve herşeden önce de gerçek doğalarını kavrayabilme yetisi dilediler. Bir insanla diğer arasındaki fark, bilgide yatar, bir Tanrı'yla diğeri arasındaki fark da öyle.

Bu satırları küçüklüğümde babamın kütüphanesindek kitaplardan birinde okuduğumu anımsıyorum. Olasılıkla Plutarch'ın Mısır Tanrıçası Isis üzerine kitabından alınmaydı. Yıllar geçmesine karşın, hâlâ belleğimdedirler: Homeros'un Zeus'un daha bilgili olduğu için Osiris'den üstün olduğunu söylediğini anımsarım. Oysa tanrıça Isis, bütün tanrılardan daha fazla bilgi ve anlayış sahibi olduğundan, en büyük tanrı sayılıyordu. Isis'in adı dahi bilgelik ve bilgi anlamına gelmekteydi. Konumunun yerleştiği yapı da anlayışı keşfetme sürecine işaret eder ve *Zona*'ya, yani tanrıçanın evine girenin gerçeğe varacağı anlamına gelen *Izion* adını taşımaktadır.

Isis'e ilişkin yazıların tümü tanrıçanın gerçek tapınıcılarının kutsal giysilere bürünmüş uzun sakallı rahipler değil, ara vermeksizin gerçeği ve bilgiyi arayan insanlar olduğunu belirtmişlerdir.

Isis ve Osiris öyküsünü okursak, tüm eylemlerin, çalışmanın ve yaratışın kaynağının Isis olduğunu görürüz. Gerçekten de, Touphoun yüzeysel, akıldışı ve kaotik olan herşeyin simgesidir. Yararlı ve yapıcı olan herşey kaynağını Isis'in faaliyetlerinde bulmuş ve Osiris'in şeklini almıştır. Osiris Isis'in eylemlerinin somutlanmış biçimden başka birşey değildir.

Isis zeka ve bilgisiyle Osiris'in bedenini küçük parçalara ayırıp dağıtan Touphoun'un kötücül gücünü altedebilmektir. Cinsel organını Nil'de bir balık yutmuş, ancak Isis onun bedenini toplayarak onu yeniden yaratmıştır. Dahası, yitirdiğinin yerine, yeni bir cinsel organ sağlamıştır ona.

Isis'in mitolojik öyküsü eski toplumda kadının yaratış ve eylemin kaynağı olduğunu açıkça göstermektedir. Oysa erkek, bir eylem nesnesi, kadının inisiyatif ve çokyönlü yaratıcılığının bir sonucuydu. Isis adı bu nedenledir ki gerçekte bilgelik, bilgi ve hızlı eylem anlamına gelmektedir. Oysa Osiris, yalnızca arı (erdemli) ya da kutsal anlamına gelir.

Isis, yalnızca eylemlerinden birinin sonucu olan Osiris'i yarattı. Aynı zaman oğlu Horus'u doğurdu ve Isis ya da Athena'yı başından doğurduğu söylenen tanrıların en büyüğünü hayata kavuşturdu.

Iodexus eski Mısırlıların Zeus'u bacakları birbirine bitişik olduğu için yürüyemez halde betimlediklerini açıklar. Böylelikle kendisini felce uğratan bu sakatlağının utancıyla yaşantısını tümüyle yalıtlanmış bir şekilde sürdürmekteydi. Bacaklarını keserek birbirinden ayıran ve ona hareket etme ve yürüme yetisini kazandıran, Isis olmuştur. (3)

Bu mitostan çıkarsanacak anlam, son derece açıktır, Zeus, Osiris ve Horus'a yaşam, bilgi ve hareket yetisi veren, Isis olmuştur. Oysa daha sonraları bu öyküleri açıklamaya çalışan erkekler onların anlamını kavramamışlar ya da anlamazlıktan gelerek kendi amaçlarına uyacak biçimde çarpıtıp erkek tanrıyı kaynak ve yaratıcı haline getirmişler ve kadınları onların yaratısı derekesine indirmişlerdir. Isis'i başından doğuran Zeus, Havva'yı kaburga kemiğinden meydana getiren Adem değil miydi?

Demek ki Adem ile Havva mitosu özde Isis ile Osiris'inkinden farklı değildir; yalnızca kendisini pekçokları için rasyonel tartışmaların dışına iten kutsal göksel kitapların dokunulmazlığıyla donatılmıştır.

Havva da bilgi, hareket ve yaratı yetilerinden yoksun bırakılmış, dolayısıyla da Isis'le aynı yazgıyı paylaşmaktaydı. Ancak Eski Ahid'deki özgün öyküyü okuduğumuzda, Havva'nın bilgi, zeka ve üstün akli yetilerle donanımlı bir kişi, Adem'inse bilgisini arttırıp yaratıcılığını biçimlendirmek üzere onun tarafından kullanılan bir araç olduğunu kolaylıkla seçebiliriz.

Oysa eski kadınların ve eski tanrıçaların bilgi, yaratıcılık ve düşünce alanındaki başat rollerine karşın bu mitolojik öyküler farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Gerçeklik, erkeği tanrı, yaratıcı, kadını doğuran varlık haline sokabilmek için tepetaklak edilmiştir.

Erkek herşeyin kaynağı ve kökeni olabilmek için güç tahtına el koymuş ve tarihin ilk dönemlerinde başat bir konuma sahip olan kadın, zayıf, edilgin ve bağımlı konuma itilmiştir. Adem Havva'yı izlemiş, Isis ise insanların en tiranı, nazik ve iyi yürekli kardeşi Osiris'i yokeden kötü ve kurnaz tanrı Touphoun'u altetmeyi başarmıştı. Osiris'in yardımına koşan ve Touphoun'u kendi silahlarıyla alteden de Isis olmuştu.

Tarihte kadınların bilgi ve yetileri erkeklerinkinden daha eskilere dayanır. Kadın akıl ve zeka olarak Şeytan'dan daha ilerideydi ve ifrit ve tanrıları bilgelik ve bilgisiyle altedebilmekteydi. Havva Adem'in Tanrı'ya değil de kendine boyun eğmesini sağlayarak Yaratıcı'ya karşı zafer kazandı.

Ancak erkekler kadınların insan yaşamının tarih öncesinde ve tektanrılı dinlerden önceki dönemlerdeki yüksek konumlarını açıkça yansıtan bu mitolojik öykülerin yorumlanışında hiçbir zaman nesnel davranmamışlardır.

Kimi yorumcular, bu evrelere ilişkin bir dönemde erkeğin kadını silah zoruyla altederek tanrısal mesleğine, yaratıcılığına ve akıl yürütme yetisine elkoyduğunu ve hepsini kendine malettiğini savunurlar. Örneğin Isis öyküsünde zincirler içinde huzuruna getirilen Touphoun'u bağışlayarak salıverdiği için Isis'in oğlu Horus tarafından kafasının kesildiği ya da tanrısal tacından soyulduğu söylenir.

Eski Ahit de kadının başını keserek onu başsız bir gövdeye çevirmişti. Böylelikle kadının başı, kocası oluyordu. Başlangıçta bilgi ve düşüncenin gerçek sahiplerinin kadınlar olmasına, erkeklerinse salt izleyiciler konumuna gerilemiş olmasına karşın, kadınların beyinsiz olduğu ya da erkeklerden daha az zeki oldukları yolundaki yaygın kavrayışın kaynağı da buradadır.

Oysa tarihte temel bir dönüşüm yaşanmış, bununla birlikte eski mitoslar köleci toplumla doğan ataerkil ve sınıf çıkarlarını destekleyecek şekilde yeniden yorumlanmıştır.

Eski Mısır ve Yunanistan'a ilişkin öyküler arasında bir yerde, hiçbir ses çıkarmayan tek hayvan olan timsahın tanrının imgesi olduğunu okuduğumu hatırlıyorum. (4) Bunun nedeni, 'tanrının nedeni' ya da 'tanrının eseri'nin kendisini iletmek için sese gereksinim duymamasıydı. Bu öyküler aynı zamanda Zeus'un kulaktan yoksun, yani sağır olduğunu savunurlardı. Herşeyi yöneten tanrının herhangi birine kulak vermesi, uygunsuzdu. Buna ek olarak, daha önce de belirtildiği gibi, iki bacağı bitişik, dolaysıyla da kendisini hareket etmekten alakoyan bir sakatlıkla doğmuştu. Dolayısıyla da bir timsah gibi yerlerde sürünüyordu.

Ona yürüme yetisini bir kadın, Isis kazandırdı.

Notlar

1. *Pharaonic Egypt*, Jean Yoyot. Arapça'ya çeviren Saad Zahran, 'Bin Kitap' dizisi (Yüksek Öğrenim Bakanlığı, Kahire, 1966), s. 1209.

2. *Zona* uygun tarzda döşenmiş putlar tapınağıdır. *El Ifsah fi fikh-ül*

Logha, s. 697.

3. *Isis ve Osiris*, Grekçeden çeviren Hasan Subhi el Bekri, 'Bin Kitap' dizisi, 235, (Dar-ül Kelam, Kahire), s. 93.

4. Plutarch, *Isis ve Osiris*, eski Grekçeden çeviri, agy. s. 108.

13. Firavunlar Çağında Kadın

Tüm uygarlıkların ilki ve belki de en büyüğü, tarih araştırmaları için bereketli bir alan oluşturmuştur. Bilimciler, özellikle de Mısırbilimciler, eski Mısır toplumunun başlangıç evrelerinde duvar resim ve gravürlerinde kadınların sık sık betimlendiğini ve boyutlarının konum ve prestij eşitliğini gösterecek şekilde erkeğinkine eşit olduğunu sık sık kaydetmişlerdir. (1) Ancak sonraları kadın imgelerinin boyutları, konumlarının gerilediğini gösterir şekilde küçülmüştür. Bu değişim, VII.-X. sülaleler (İ.Ö. 2420-2140) döneminde özel mülkiyetin ortaya çıkışına denk düşer, XI.-XIII. sülaleler arasındaki Orta Krallık ve Hiksoslar döneminde kölelere uygulanan baskı, haksızlık ve sömürü ile bazı yörelerde erken feodal uygulamalar sonucu konumlarının gerilemesi sürmüştür. Ancak kadın ve köleler dahil Mısır halkını yabancı istilacılara ve toprak sahiplerine karşı ayağa kaldıran büyük ayaklanma ve isyanlardan sonra, Geç Krallık (İ.Ö. 1580) çağıyladır ki, kadınlar yitirdikleri konum ve prestiji büyük ölçüde yeniden kazandılar. XVIII. sülale boyunca ünlü kraliçeler iktidarı ele geçirdi ve yönetti. Örneğin Nefertiti ve güçlü kişiliğiyle ve 22 yıl süren yönetimiyle bilinen Hacepsut (İ.Ö. 1504-1483)... Hacepsut'un fizik ve akıl gücünü simgeleyen insan başlı, aslan gövdeli sfenks şeklinde bir heykeli yapılmıştır. Yönetimi bir refah ve ilerleme devri olmuştur. Bir yönetici ve kraliçe olarak niteliklerini kanıtlamış, ancak ölümünden sonra yerine geçen III. Tohotmus heykellerini kırdırıp duvarlardan portre ve gravürlerini kazıtmıştır.

Sonuçta, Mısırlı kadınların özel mülkiyet ve toprak mülkiyetinin başat hale gelmesinden önceki Eski Krallık dışında öncelik taşınmadıkları söylenebilir. Bu ilk dönemlerde Firavun ülkesinin kadınları dokumacılık ve halıcılık alanlarında çalışır, pazar yerlerinde ticaret yapar ve kocalarının yanında ava çıkarlardı. Aile mezarlarında kadının resmi kocanınkiyle aynı boyutlardaydı; bu da kadına gösterilen saygının yanısıra hak ve görev eşitliğini ifade etmekteydi. bu uygulama III. ve IV. sülaleler boyunca (İ.Ö. 2780 dolayları) da sürdü. Karnak tapınağının duvarlarına oyulan Bangam heykelinde kadın kocasının önünde yürümektedir. Eski Krallık döneminde yaşayan Bisişt adlı bir kadının anısına dikilen bir taş, onun hekimlerden oluşan bir grubun başkanlığını yaptığını anlatmaktadır. Mısırlı bir koca karısına hakaret ettiği için yargılanmış ve yüz kırbaç yemeğe

mahkûm edilmişti. Ayrıca, bunu tekrarlaması halinde çiftin birlikte kazandığı para üzerindeki hakkını yitireceği konusunda da yargıç tarafından uyarılmıştı. (2)

Eski Mısırlı kadınlar genellikle çok kültürlüydü. Bir kayıtta Khanoum Reddi adlı bir adamın Nephro Kabilh adlı bir hanımın hizmetinde kütüphaneci olarak çalıştığı görülmektedir. Hanımın kendisini Dandara kentinde bilim ve sanat düşkün annesinin kitapçı dükkanlarını yönetmek üzere işe aldığını yazar. (3)

Eski Mısır'da kadınlar tıpkı erkekler gibi spor yapmakta, yüzmekte ve akrobatlık yapmaktadır. Erkeklerle karma toplantılarda şarap içip onlarla kadeh kadehe tokuşturmaktadırlar. Kimi zaman fazla kaçırdıkları da olmaktadır. Bir papirüste bir kadının şöyle haykırdığı yazılmaktadır: "Bana onsekiz kadeh şarap verin. Üzüm beni göğe kaldırana dek içeciğim. İçim bir saman kadar kuru." (4)

Armand, Muret ve Prested gibi arkeologlar o dönemlerde çocuğun annesinin adını aldığına inanmaktadırlar. Kadınlar tüm faaliyet alanlarında vardı, eyalet valiliği, yöneticilik, bakanlık, kraliçelik ve tanrıçalık mevkilerine gelebilmekteydiler. Örtü, bilinmiyordu; cinsler arasında bir ayırım yoktu. Koca ve karı Eski Krallık'ın III. ve IV. sülalelerine dek her bakımdan eşitti. Kölecı topluma koşut olarak büyük toprak sahipliği gelişip V. sülalenin yönetimi sırasında devlet denetimini ele geçirdiğinde, erkekler mülkiyetin miras yoluyla oğullarına devredilmesini sağlamak üzere ataerkil aileyi dayattılar. (5) Ataerkil sistemin yükselişine koşut olarak bir başka sistem, çok karılılık ve cariyelik kurumları da gelişti; bu da gayrımeşru çocuklara ve kadınların konumlarını yitirerek toplumun en alt katmanlarına düşmelerine neden oldu.

Kölelerin büyük toprak sahiplerine ve onların adına yöneten idarecilere karşı ilk devrimci ayaklanması, VII. Sülale'ye rastlar (İ.Ö. 2420). Bu tarihsel olay Memph Devrimi olarak bilinir ve toprak sahiplerini ve yönetici monarkları hedef almıştır. Mısır halkı, kadınıyla erkeğiyle kraliyet sarayını yerlebir etti. Mülkiyete olan nefretlerini ifade edip herkes için fırsat eşitliği istediler. Ancak kimi tarihçiler bu başkaldırıyı mülkiyetin el değiştirmesi olarak nitelemiş ve şöyle demişlerdir: "Kendilerine bir çift sandalet almaktan aciz olanlar şimdi hazinelere sahip oldu." (6)

Ancak büyük toprak mülkiyeti bir kez daha kuruldu ve İ.Ö. 2160 yılında Mısır halkı bir kez daha Firavunlar yönetimine karşı ayaklandı.

Böylece X. Sülale çağı başladı. Cariyelik lağvedildi ve çocuklar annelerinin adını aldığından gayrı meşru çocuk kavramı ortadan kalktı. Ancak büyük toprak sahipleri bir kez daha saldırıya geçtiler ve Yüksek Rahip Harhour'un tüm iktidarı denetim altına almasıyla birlikte (İ.Ö. 1094) yönetimlerinin ikinci dönemi başladı. Cariyeler hayatın ayrılmaz bir parçası haline geldiler ve boşanma hakkıyla rahiplik mesleği erkeklerin tekeline geçti.

İ.Ö. 663 yılında halk büyük toprak sahiplerine karşı bir kez daha ayaklandı. XXIV. Sülale'de Kral Bokhoris'in çağı kimi temel değişikliklere sahne oldu. Oğullar babalarının otoritesinden çıktılar, kadınlar haklarını yeniden elde ettiler ve rahipler evlilik üzerindeki denetimlerini yitirdiler; evlilik dinsel anlamda bağlayıcı olmaktan çıktı. Ataerkil sistemde erkekler dinsel rahiplik otoritesiyle donanmakta ve evlilik dinin yasalarına tabi olmaktadır. Ataerkil sisteme cariyelik ve çokkarılılık ile kadınların dinsel, toplumsal ve cinsel tüm yönleriyle katı ve insanlıkdışı bir denetime tabi olması eşlik etmektedir.

İlkel toprak mülkiyetinin yaygınlaşmasıyla birlikte, toprakların işlenebilmesi için kölelere ve bu arada bazı zanaatlerde ücretli emeğe gereksinim arttı. Denk toplumsal ve dinsel değerlerle payandalanan bu yeni ekonomik dönem, toprakta çalışmak ve yüksek ölüm oranlarına bağlı olarak yitirilen işgücünü tazelemek üzere hızlı bir nüfus artışı gereksinimi ortaya çıkarttı. Bu gereksinimleri destekleyen bir dinsel değer, atalara yakaran aile bireylerinin sayısı ne kadar kabarıksa seslerini o denli kolay duyurabileceklekleri inancıydı. Böylece, erkeğin yalnızca egemenliğine bağlı cinsel iştahını doyurmak amacıyla değil, doğacak çocuk sayısını arttırmak üzere çokkarılılık kurumsallaştı. Gerek tarlada gerekse evde birçok görevi boğaztokluğuna omuzlayan kadınlar da bir zenginlik kaynağıydı. Onlar ücretsiz emekçilerin yazgısını paylaşıyorlardı; durumları köleden hiç de iyi değildi; bir kadın için evde birkaç kumanın bulunması pekçok bakımdan bir rahatlıktı. Böylelikle işler paylaşılabiliyor, ağır yükler birlikte omuzlanıyor, hayatın yükü birkaç sırta bölünüyordu. Hatta keder, sömürü ve haksızlıklar karşısında birbirlerine destek ve dayanak dahi oluyorlardı.

Erkekler için çokkarılık cinsel iştahın doyurulması anlamına gelmekteydi. Bu hakkı karılarına kabul ettirip ekonomik açgözlülüğünü ve cinsel şehvet düşkünlüğünü meşrulaştırabilmesi için dinin desteğine ihti-

yacı vardı. Öte yandan çocukların tanınabilmesi, baba soy çizgisinin güvence altına alınabilmesi ve mirasın kocanın çocuklarına devredilebilmesi için kadınlar için tekeşlilik yürürlükteydi; bunu sağlayabilmek için de erkeğin kadın üzerindeki iktisadi ve cinsel mülkiyetini kutsayacak yeni bir dizi değerin oluşturulması ve meşrulaştırılması gerekliydi. Burada da din yardıma yetişiyordu.

Oysa kadın da kendi cinsel açlığını tek erkeğin giderebileceği kanısında değildi. Onun da birden fazla erkeğe ihtiyacı vardı, hele tek erkeği birkaç kadınla paylaşmak durumunda kaldığında bir erkeğin bir kısmıyla evli olmaktan doyum sağlayabilmesi, hemen hemen olanaksızdı. Güçlü ilkel kadının cinsel isteği, cinsel yaşamdaki gerçek payıyla son derece orantısızdı.

Bunun sonucunda da kadın erkeğin doğal ihtiyaçlarını sınırlamasına karşı koydu. Erkek ise bu dirence karşı sonuna dek savaşarak disiplinini bir dizi demir yasa, buyruk ve adetle dayattı. Zinanın cezası kadın için ölümdü; hapis daha hafif bir model oluyor, şiddetli kıskançlık ise belki de cezaların en zararsızını oluşturuyordu sonraları çağdaş insanın aşkın en yüce ifadesi sayacağı, gerek Doğu, gerekse Batı'lı edebiyatçıların candan bir gayretle betimlediği şu soylu duygu, kıskançlık... Shakespeare'in Othello'su ve Othello'nun sevgili Desdemona'sını ölüme götüren kıskançlığı, erkeğin içinde özel mülkiyet ve kadına sahip olmanın ruhunu tutsak kılan ve onu insanlığından uzaklaştıran ağları örmeye başlamasından bu yana biriken bu zalim cerahatın canlı bir betimlemesidir.

Göklerden bir dizi yasa ve kural inerek kadınlara -ve yalnızca onlara- iffet, bekaret, evlilikte sadakat ve boyuneğmeyi dayatmak üzere toprağın üzerinde dikildiler: tümü de erkeğin kafasından bir yabancının karanlığa bürünerek çocuklarının arasına karışıp mirasına aday olabileceğine dair en belirsiz kuşkuyu dahi kovalabilmek üzere...

Yine de üzerine doğrultulan bütün silahlara, tapınaklara, bilgece fısıltılara, değerlere, adetlere, acımasız yasal ve ahlaksal kurallara karşın, kadının sadakatına karşı kuşku, erkeğin aklını ve yüreğini sürekli kemiren bir kurtçuk olarak varlığını sürdürmüştür. İlk çağlardan en çağdaş toplumlara dek durmaksızın erkeğin beynini kemiren bu kuşku öylesine güçlü, öylesine köklüdür ki, bir yanılsamadan ibaret olamaz. Gerisinde nesnel bir gerçeklik, mantıksal ve çürütülmez bir rasyonel yatmaktadır; ve bu gerçeklikle bu rasyonel, erkeklerle kadınların yaşamlarını yönlendi-

ren binlerce yıllık çifte standart üzerine temellendikleri ve bundan kaynaklandıkları için son derece çelişkili, anlamsız ve gerçekdışıdır: erkekler için bir dizi özgür standart, kadınlar içinse otoriter, köleleştirici bir dizi iffet ve cinsel kısıtlama kuralı.

Bu çifte ahlak standardının kökleri uzak geçmişte, erkeğin mülk sahibi olabileceğini ve mülk sahibi olduğunda da kölcleri ve kadınları sömürebileceğini öğrendiği, toplumsal ilişkilerin altüst oluş çağında yatmaktadır. O anda kadınların yazgısı binlerce yıl süreyle bağlanmış, toplumda, evde ve hatta kutsal din alanında erkeklerle eşitliğini yitirmiştir.

Kadının konumu kadınların tümüyle erkeklerin eline *(manus)* ve insafına terkedildiği eski Roma'da en alt derkelere dek alçalmıştır. (7) Kadının Karanlık Çağı, ilk uygarlıklarla, insan ilerlemesine açılan yeni çağla başlar. Çünkü tarih ve toplumun sınıflara bölünüşü birilerinin yönetip düşünecek, düşleyip keşfedecek boş vakte sahip olabilmesi için, kölelerden, emekçilerden ve kadınlardan oluşan büyük çoğunluğun çabalamasını ve acı çekmesini gerektirmiştir.

Böylelikle kadın kabile ve klanların başındaki konumundan indirilmiş, kendi rahminden doğan çocuklara adını verme hakkından yoksun, ücretsiz köleye dönüştürülmüştür. Kafesteki bir hayvan gibi duvarlar arasına hapsedilmiş, esir pazarlarında açıkça, ya da evlilik kisvesi altında örtülü bir şekilde alınıp satılır olmuştur. Seçme ve karar verme özgürlüğünden kopartılmasıyla evleneceği erkeği dahi babası ya da büyük erkek akrabalarından biri belirler olmuş ve fiyatı pazarlıkla tayin edilir hale gelmiştir. Romalı *Familia* babası ailesinin kadınlarının sahibi, kadınlar da onun zenginlik kaynaklarından biriydi. (8)

Erkeğin kadın üzerindeki egemenliği Roma yasasında en aşırı biçimiyle kutsanmaktadır. Baba yalnızca kızlarını evliliğe satma ayrıcalığının değil, gerekli gördüğü takdirde onların hayatına son verme hakkının da sahibiydi. Evlilikten sonra bu ataerkil haklar gelecekteki çocuklarının anasının artık yasal sahibi olan kocaya devredilmekteydi. (9)

1974'de Hindistan'a yaptığım bir yolculuk sırasında güneydeki Tamil Nadu eyaletinde Canoor kenti yakınlarındaki bir çay plantasyonunu ziyaret ettim. Bu bölgenin yerli kabileleri bizim alışageldiğimiz kentli, hatta köylü yaşamından çok farklı bir hayat sürerler. Erkeklerin işlevleri bir hayli özgündür. Çalışmazlar; yalnızca tapınak faaliyetlerini gözetir ve dinsel festivallerde dansederler. Yüzlerini beyaz ve kızıl tozlarla boyar,

saçlarını uzatıp salıverirler; tıpkı Mısırlı köylü kadınlar gibi süslenip kulaklarına iri halkalar takarlar. Oysa kadınlar bütün gün çay plantasyonlarında ya da patates tarlalarında çalıştıktan sonra eve dönüp yemek pişirirler, kocalarını ve çocuklarını doyurup yıkarlar. Kothe kabilesinin Drichijadi köyündeki dinsel festivalini izlemeye çağrıldım ve uzun saçları, boyalı yüzleri, zarif küpeleriyle erkekler tapınağın çevresinde dansederken kadın ve genç kızların kendilerine ayrılmış uzakça bir yerde oturup onları seyrettiğini gördüm.

Kabile reisine bunun neden böyle olduğunu sorduğumda, bana tapınağın çevresindeki toprağın kutsal olduğunu, bu nedenle de kadın ve kızların buraya ayak basmalarına izin verilmediğini söyledi. Kadınların, genç kızların, hatta kız çocukların tapınağa girmesi de yasaktı.

Köy sınırları içinde iki tapınak bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Shiva tapınağında tanrı Shiva'nin kare taştan küçük bir heykeli bulunuyordu. İkincisi Shiva'nın karısı ve kendisi de Hindistan'da çokça tapınılan bir tanrıça olan Pravathi'ye aitti. Erkeklerin kadınları yalnız Shiva'nın tapınağına değil, kendisi bir kadın olan tanrıça Pravathi'nin tapınağına da girmekten alakoyduklarını öğrendiğimde fazlasıyla şaşırdım. Sorularıma yanıt olarak kabile reisi, dünya kadınların alanı olduğundan, din alanının erkeklere ayrıldığını söyledi. Ve bu fikri savunurken, kadınların hayatta herşeye sahip olduklarını öne sürdü. Tarlalarda ve evde çalışıyor, aile bireylerini besliyorlardı. Doğuran onlar olduğu için çocuklar da kadınlara aitti. Erkekler babalıklarından emin olmamaktaydılar. Böylelikle kendilerine kalan tek şey, tapınakları ve tanrılarıydı. Kadınların egemenliğini altına düşmemek için tanrılar ve tapınaklar üzerinde tekel kurmuşlardı.

Çokkocalılık yaygın olduğu ve kadınlar birden fazla erkekle evlendiğinden bu kabilelerde çocuklar annenin adını alıyorladı. Çocuğun babası, genellikle bilinmemekteydi. Dahası kadının gerek para gerekse mal olarak tüm çalışma ve gelirin tek kaynağı ve ailesinin ekmek kapısı olmasına karşın, kabile, ihtiyarların dayattığı ve onlara göre tanrı Shiva'dan gelen bir gelenek ve adetler sistemiyle yönetilmekteydi. Bu sisteme göre erkek yönetmekte, karar almakta ve kazançları kabile üyeleri arasında paylaştırmaktaydı. Erkekler Shiva ve onun buyrukları adına kadınların gelirine el koymakta ve aileye başkanlık etmekteydi. Böylelikle kadınlar erkeklerin denetiminde salt emekçiler, hatta köleler derkesine düşürülmüşlerdi. Bu erkek otoritesinin bir uzantısı olarak çocuklar da baba soy

çizgisini izlemeye başlıyor ve babanın çocuklarını tanıyabilmesi için kadınlara yavaş yavaş tekeşlilik dayatılıyordu.

Bu kabileler Güney Hindistan'da varlığını yer yer koruyabilen anaerkil sistemle Kuzey'deki ataerkil sistemler arasında bir geçiş evresini yaşamaktaydılar. İki karşıt aile yapısı arasında yeralan pekçok biçimden birini oluşturuyorladı. Oysa geniş bir tarihsel evreler yelpazesini kapsayan bu uçsuz bucaksız ülkede çok farklı durumlarla karşılaşılabilmektedir. Örneğin Delhi'nin 40 mil kadar ötesinde kırsal kesimde çokkocalılığı el altından uygulayan kabileler yaşamaktadır. Bir erkek bir kadının yanındayken *chappal*'larını (sandaletler), ev halkını içeride konuk bulunduğu konusunda uyarmak üzere kapıda bırakır.

Tüm kanıtlar, erkeğin ancak üretim araçlarının mülkiyeti ve iktisadi faaliyet ve din üzerine denetim aracılığıyla egemenliğini kurabildiğini göstermektedir. Din alanındaki yükselişi, davranış ve ahlak yasalarının çerçevesini çizmesine, onları temsil ettiği tanrılar adına yorumlayıp dayatmasına izin veren bir çeşit kendi kendini atama işlemiyle gerçekleştirilmiştir. Erkek yaşam kaynağı, korkutucu ve gizemli yetilerle donatılmış, güçlü, sabırlı, esnek, ormanda, tarlada, evde en ağır işlere koşan kadın karşısında daima korkmuştur. Bireysel üretim bir artı vermeye başladığında sömürü mümkün hale gelmiş ve bazı insanların diğerlerinin emeğiyle yaşamaları olanaklı olmuştur.

Drichijadi köyüne ziyaretimi her zaman geçmişe canlı, büyüleyici ama acılı bir açılış olarak anımsarım. Onlar güçlü, dayanıklı, elleri çalışmaktan nasır tutmuş, ama kavrayışı kuvvetli eski kadınların torunlarıydı. Köy evlerinin çevresinde erkekler dolanıp dalga geçer, pipolarını tüttürür, içki içer, beyaz, narin ellerinde tuttukları taşlarla oynarken, kadınlar uzun çalışma saatlerini bir ufuktan diğerine izleyen kızgın güneşin altında, çıplak ayakları toprağa gömülü, başları öne eğik, tarlalarda çabalayıp duruyorlardı.

Notlar

1. Bkz. William Nazeer, *Women in Ancient Egyptian History*, (Dar-ül Kelam Yay. 1959, Ayrıca bkz. Adil Ahmet Sarkis, *Dar-ül Kitab-ül Arabi* (1967) ve Jean Yoyot, *Pharaonic Egypt*, Arapçaya çev.: Saad Zahran (1966).

2. Willam Nazeer, agy, s. 28.

3. *agy*. s. 16.

4. *agy*. s. 68.

5. Adil Ahmet Sarkis, *agy*. ve Jean Yoyot, *agy*.

6. *agy*, s. 66.

7. Foustel de Coulange, *The Ancient City*, (Hachette Yay, Paris, 1948), s. 98.

8. Servet El Asiyuti, *The Family System as related to the Economy and Religion*, s. 119.

9. V. Girard, *Roman Law*, (Fr. basım), s. 180 vd. ve V. Glatz, *The Solidarity of the Family in Greece*, (Fr. basım), s. 31 vd.

14. Köleye Özgürlük, Ama Kadına Değil

Gördüğümüz gibi, tektanrılı dinler kadınların hayattaki rol ve konumlarına ilişkin ilkeleri belirlerken o zamanların ataerkil ve sınıflı toplumların değerlerinden esinlendiler ve onları rehber edindiler. Bu sınıflı toplumlar, toplumun kadınıyla erkeğiyle toprak sahipleri ve köleler olarak bölünmesi üzerine temellenmekteydi.

Musa, İsa ve Muhammed peygamberlerin halklarına ilettikleri çağrı, özde köleci sistemin haksızlıklarına karşı bir başkaldırı çağrısıydı. Evet, herbiri farklı bir çağ ve kendine özgü toplumsal ve iktisadi özellikleri olan farklı bir toplum içine doğduğu için, devrimci öğretilerinin biçim ve içeriğinde farklılıklar vardı. Ancak köleliğin kötülükleri ve haksızlıklarına başkaldırı, herbirinin ortak özelliğiydi. Yaygınlığı ve derliği farklı da olsa, çağrı, oradaydı.

Sonuç olarak, kadınların durumu o günün başat toplumsal ve iktisadi ilişkileriyle sıkı sıkıya bağlı olduğundan, insanların uğradıkları haksızlıklara karşı durma ve toplumun temelini değiştirme yolundaki her girişimin kadınların konumunu da az çok kapsaması, doğaldı. Bu durum, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın ilk dönüşüm evreleri için özellikle geçerlidir. Yine de kadınların konumu, her üç dinde de, ancak özellikle Yahudilik'de erkeklerin gerisinde kaldı.

İbrani hane halkı, babanın Romalı *familia* reisinin yetkilerine çok benzer şekilde itirazsız ve bölünmez otoritesi altında toplanmış ataerkil aileden oluşuyordu. İsrailoğullarında her hane, birkaç karı ve cariyeden, çocuklardan, oğulların karılarından, torunlardan ve kölelerden kurulurdu. (1) Bu geniş ailenin başı, *roshe* olarak adlandırılan babaydı. (2) Hukuki ve yasal otoritesi mutlaktı, (3) mirasçısını kendi tayin eder, (4) kızlarını istediği fiyatı verene dilediğince satabilirdi (5). Çocuklarının hayatı tümüyle onunu elindeydi, dilediğinde dilediğini öldürebilir (6), ya da çocuklarından birini Tanrı'ya kurban edebilirdi(7). Kendisini Yahve'ye kurban etmek isteyen babası İbrahim'e bağışlanan İshak'ın öyküsü iyi bilinir. Bu ölüm-kalım hakkı, babanın mutlak otoritesi altında yaşayan tüm hane halkı için geçerliydi. Örneğin oğlunun ölümünden sonra zina eden gelinini diri diri yakabilirdi.

Yahudi hane halkında kadın, Roma'da olduğu gibi *familia*'nın, ya-

ni babanın para, mülk ve kölelerden oluşan mirasının bir parçasını oluşturmaktaydı. Ev halkı kadınlardan, erkek ve kadın kölelerden, boğalardan, eşeklerden ve diğer şeylerden oluşurdu. Koca karının efendisiydi (9), ve kadın kendisine 'efendim' diye seslenmek zorundaydı. (10) Bir oğulun doğumu sevinç vesilesi, bir kız evladın doğumuysa üzüntü ve yeis kaynağıydı. (11)

Kadını saran zincirler ne denli sıkıysa, erkek de dilediği kadar karı ve cariye almakta, hatta kızlarıyla cinsel ilişkiye girmekte özgürdü. Lut'un iki kızı sırayla babalarıyla yatıp ondan gebe kalmışlar ve erkek evlatlar doğurmuşlardı. Moab ve Bennami Yakub ikişer kız kardeşle evlenmişlerdi. (12) Erkek karısını istediği zaman boşayabilmekteydi; Eski Ahid'de İbrahim'in kölesi Hacer'i ve oğlunu nasıl evinden kovup çölde bir parça ekmek ve bir tulum suyla yalnız başına bırakığı anlatılır. Kaybolana dek kızgın kumların üzerinde dolaşmışlar, sonra da onlardan haber alan çıkmamıştı.

İsrailoğulları, özellikle de zengin aileler ve krallar arasında çokkarılığı yaygınca uygulamışlardır. Davut'un çok sayıda kadınla evlediği ve ek olarak bir dizi köle ve cariyeye sahip olduğu bilinir (14) Rehoboam 18 kadınla evlenmiş 60 cariyeye sahip olmuş ve onlardan 28 oğlu ve 60 kızı olmuştur. (15) Abigah 14 kadınla evlenmiş ve 22 oğlu, 16 kızı olmuştur. (16) Ancak Süleyman tüm diğer kralları geride bırakarak 700 kadınla evlenmiş ve 300 cariyesi olmuştur. (17) Krallık yaşamına, babalarının haremini devralma konusunda kendisiyle rekabete giren kardeşini öldürerek başlamıştır. (18)

Erkeklere bahşedilen neredeyse sınırsız cinsel özgürlüğe karşın kadınlar katı bir biçimde sınırlandırılmışlardır. Evililik öncesinde bekaret, kadın için asli kuraldır ve eğer bekaretini kanıtlayamazsa koca onu derhal boşar. Ancak, İ.Ö. 7. yüzyıl sonlarına doğru yozlaşma ve ahlaksızlık alıp başını yürüdüğünde, erkeğin boşanma hakkı kısmen sınırlandırıldı. İlkin, eğer koca karısını haksız yere evlendiğinde bakire olmamakla suçlarsa, anne ve baba, bekaret izlerini taşıyan çarşafı kentin yaşlıları önünde sergileyebilecek ve yaşlılar da kocayı cezalandırarak, bir 'İsrail bakiresi' nin adını kirletme karşılığında kızın babasına 100 gümüş ödemeye mahkûm edebileceklerdi. Bundan sonra adam kadını karılığa kabul edecek ve hayatının geri kalan kısmında onu boşayamayacaktı. (19) İkinci olarak, kız bakireyse ve erkek onunla evlilik öncesi cinsel ilişkiye girmişse babaya

50 gümüş ödeyecek, kızla evlenecek ve 'geri kalan günlerde' onu boşayamayacaktı. Eğer bir kadın kocasını boşar ve ikinci bir erkekle evlenirse ve sonra bu adam onu boşarsa veya ölürse, ilk kocasının, 'bozulduğu için' dul kadınla evlenmesine izin verilmeyecekti. (21)

O günlerde İsrail halkı, toprağı, sürüleri ve erkek ve kadınların emeğini tekellerine alan toprak sahiplerinin yönetiminde, köleci toplumun yük ve baskısı altında inliyordu; aile yapısı son derece otokrat ve ataerkildi, aile babanın çelik pençesi altında yönetiliyordu. Üstelik tüm bunlara üçüncü bir baskı kategorisi eklenmişti; yeni edindikleri toplumsal erki yetke ve maddi konumlarıyla payandalayan rahipler... Yaygın uygulamalardan bir, 'acı su' deneyiydi. Kocanın sadakatsizliğinden kuşkulandığı kadın, rahibin huzuruna sürüklenir ve suçluluğu ya da suçsuzluğunu ortaya çıkartacak iğrenç bir işkenceye uğratılırdı. Bunun için yarı beline kadar giysileri çıkartılır, bütün takıları alınır, saç örgüleri çözülürdü. Ardından da göğüslerine dek kara bir çuvala sokulur bir iple sağlanarak 'acı su' testine tabi tutulurdu. (22) Bu, rahibin hazırladığı, kutsal su, tapınak çöpü ve bir kumaşın üzerine yazılmış, suçluluğu kanıtlandığı takdirde onu sonsuza dek lenetleyen muskanın mürekkebinden oluşan bir karışımdı. Bu iğrenç su toprak bir kaba konarak kadına içirilir, eğer herhangi bir hastalık belirtisi (karın şişmesi ya da kalçalarda çürüme) gösterirse suçlu bulunur ve zina işleyenlere verilen cezalardan herhangi biriyle cezalandırılırdı.

Toplumun zina karşısındaki tutumu insanın gelişiminin farklı evrelerinde başat olan toplumsal ve iktisadi koşullara göre değişiklik gösterir. İlkel kabileler ve anaerkil toplumlar kadınlara da erkeklere de cinsel özgürlük tanımaktaydılar. Ancak 'elde etme ve sahip olma tutkusunu' besleyen özel mülkiyetin ortaya çıkışı ve ataerkil sistemin gelişimiyle birlikte koca karısından mutlak bir sadakat bekler oldu; bu başka hiçbir erkeğin onun yanına yaklaşmaması demekti. Erkekler evlenecekleri kızlardan iffetli ve bakire olmalarını beklemeye başladılar. Ataerkil toplumlar, daha ilk dönemlerinde zina işleyen kadınlara karşı, baskıcı toplumsal yapılarının ve acımasız erkek egemen tiranlıklarının esinlediği bir yaptırımlar sistemi geliştirdiler. İsrail halkının yazgısını yöneten erkekler, zina işleyen kadınların ya Yahve'nin oğlunun karısı Tamar'a yapmaya çalıştığı gibi diri diri yakılarak, ya da parçalanmış, kan içindeki bedeni son soluğunu verene dek taşlayarak öldürülmesini kararlaştırmıştı. (23) Tesniye'nin buyurduğu kural, buydu. (24) Oysa erkek dilediği kadar karı, cariye ve köle kızla sevişebilir ve tümü de cezasız kalmak üzere binlerce kez zina işleye-

bilirdi. Erkeğe zina eden kadınını öldürme hakkı veren Roma yasası da bu bakımdan Yahudi adetlerinden pek farklı değildi.

İslam toplumu da, özel mülkiyet ve koyun, deve, at sürülerine sahip, Arap yarımadasının ticari yolları üzerinde dolaşarak ticaret yapan bir azınlık ile, aralarında az sayıda bağımsız plebin de bulunduğu köle çoğunluğundan oluşan bir sınıf yapısı üzerine temellenmiş ataerkil bir sistemle belirlenmişti. İslam'da otorite, aile reisinden en yüksek yöneticiye, yani Halife'ye (siyasal lider), İmam'a (dinsel lider), Vali'ye (bölge yöneticisi) dek erkeğin elindeydi. İslam, zina eden kadının ölünceye dek taşlanmasını Yahudilik'ten devraldı. Gerek Peygamber'in yaşadığı çağlarda, gerekse İslam'ın yayılışının ilk yıllarında kadınların bu vahşi ve acımasız ölümle cezalandırıldıkları bilinmektedir. Kur'an zinada her iki eşin, yani hem kadının hem de erkeğin taşlanarak öldürülmesini öngörmektedir. Ancak, bir erkeğin istediği sayıda karıya, cariyeye ve kadın köleye sahip olabileceği gerçeği, zengin ve güçlü erkeklerin yasadışı zinaya başvurmak zorunda kalmayacakları anlamına gelmektedir. Sürülerin ve deve kervanlarının sahipleri, etkili ve güçlü erkekler karılarını istedikleri an değiştirebilir ve gözlerine güzel bir yüz, genç bir kız ya da pazarda satılmak üzere bekleyen biçimli bir köle çarptığında yeni bir kadınla evlenebilirlerdi. Karısını istediği an boşayıp başka bir kadınla evlenebililen, aynı anda dört kadını nikahı altına alabilen ve gücü yettiği kadar cariye ve kadın köle edinebilen bir erkek neden zinaya gerek duysun ki? Dinsel yasa, yani *şeriat* bu nedenle yalnızca bir kadının tek bir kocası, tek ailesi, tek çatısı olmasını ya da bir erkek kendisini satın almaz ya da onunla evlenmeye yanaşmazsa hayatının sonuna dek bakire ve yaşlı bir kız olarak kalmasını öngören ataerkil sisteme karşı koyan kadınların cezalandırılması hedefini güdüyordu. Dinsel yasa, aynı zamanda, evlenmesi bir hayli zor olan ya da sınırlı maddi kaynakları nedeniyle ömür boyu tek bir kadınla yetinmek zorunda kalan, dört kadınla evlenme hakkını kullanamayan, pazar yerinde satılan cariyelere ancak uzaktan, gıptayla bakmakla yetinen yoksul erkekleri (yalnızca birkaç koyun sahibi olanları, ya da zenaatkar ve küçük tacirleri) cezalandırmaktaydı.

Hıristiyanlık ise, yalnızca kadınların değil erkeklerin de cinsel özgürlüklerini sınırlaması bakımından Yahudilik ve İslam'dan farklıdır. İsa bu kuralı önce kendine uygulamış ve kısa, ancak fırtınalı, olaylı, büyüleyici yaşamında kadınlardan uzak kalmıştır. Tıpkı İncil'de hayatı boyunca bir erkeğin kollarında yatmak nedir bilmediği söylenen Bakire Meryem

gibi o da hiç evlenmemiştir. İsa, hatta şu sözleri söyleyecek kadar ileri gitmiştir: "'Zina etmeyeceksin'-denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: bir kadına şehvetle bakan her adam zaten yüreğinde onunla zina etmiştir." (25)

Hıristiyanlığın ortaya çıkışma dek Yahudi erkekler Eski Ahid'deki (Tevrat), bir erkeğin karısını gerekçe göstermeksizin boşayabilmesine cevaz veren hükümleri uygulamaktaydılar. Oysa Yeni Ahid (İncil) Matta'nın kitabında belirtildiği gibi bu işlemi, bu uygulamayı Tanrı'nın iradesine aykırı saymaktadır: "Ve Ferisiler onu deneyerek gelip dediler: Her sebeple karısını boşamak caiz midir? İsa cevap verip dedi: Başlangıçtan yaratan onları erkek ve dişi yarattığını ve: 'Bunun için insan babasını ve anasını bırakacak ve karısına yapışacaktır; ve ikisi bir beden olacaktır,' dediğini okumadınız mı? Şöyle ki, onlar artık iki değil, fakat bir bedendirler. Allah'ın birleştirdiğini insan ayırmasın." (26)

Ancak İsa Mesih zina işlemiş bir kadının taşlanarak öldürülmesine karşıydı ve Ferisileri bu cezayı dayatmaktan şu ünlü sözüyle alakoydu: "İlk taşı günahsız olan atsın."

Hıristiyanlık da Yahudilik ve İslam gibi Roma'nın kudreti elinde tuttuğu ve imparatorluğunu Filistin dahil uzak ülkelere dek yaydığı ataerkil köleci bir toplumun bağrında doğmuştu. İsa kuşkusuz kölelerin ve toplumun yoksul kesimlerinin umut ve isteklerini dile getiren devrimci bir önderdi. Romalı otoritelerle sıkı ilişki içindeki zengin Yahudilere karşı çıkıyordu. Romalı efendilerin haksızlık ve baskılarına başkaldırıyor, o günler için toplumda köklü değişiklik anlamına gelen ilerici fikirler uğruna inatla savaşıyordu. İster Romalılar olsun, ister kendi toplumundakiler, iktidardakilerin sömürü ve yozlaşmasına karşı kendine özgü bir direniş örgütlemeye çalışmaktaydı. Ancak köleci sisteme karşı devrimci bir mücadeleye dayanmak yerine bir şiddet aleyhtarlığı savunucusu ve insan saflığının, merhametinin ve katı bir ahlak yasasının sözcüsü oldu. Bu nedenle Hıristiyanlığın şafağında, öğretilerin tinsel ve ahlaki yönleri vurgulanmakta ve kendilerini cinsellik dahil maddi ve duyumsal zevkler içinde yitirenler, dışlanmaktaydı. Erkek köleler ve kadınları, Romalıların ve Yahudi cemaatinin Ferisilerinin uygulaya geldiği cinsel laçkalığın ve sefahatin kurbanıydılar. İsa mesih, bu zinacı uygulamalara hem erkekler hem de kadınlar için şiddetli ve uzlaşma bilmez bir savaş açarken, gerçekte kadınları her köşede insan kılığındaki kurtların saldırısına uğrayan kölelerin ve

toplumun yoksul kesimlerinin çıkarları adına hareket etmekteydi.

Hıristiyanlığın tinsel değerleri, çokkarılılığın yasadışı sayılmasına ve tekrar tekrar evlenenlere kuşkuyla bakılmasına yolaçtı. Ne ki, daha ileri bir evrede İsa'nın öğretisiyle büyüyüp şişen dinsel hiyerarşiler cariyelik kurumunu bir kez daha sahneye çıkmasına olanak sağladı. Hıristiyanlığın erkeğin cinsel özgürlüğüne getirdiği tüm sınırlamalara karşın, kadın ona kıyasla daha aşağı ve ayrıcalıksız konumu sürdürdü. Ataerkil sistem devam ediyor ve Roma İmparatorluğunun son günlerinde feodaliteye geçişle birlikte şiddetini daha da arttırıyordu. Bu değişim ilkin, özellikle süregiden barbar akınlarına karşı Roma devlet otoritesini sürdürmenin daha zor olduğu sınır boylarında ortaya çıktı.

Hıristiyan, daha doğrusu Katolik Kilise, az-çok hızlı bir süreçle İsa Mesih'in özgün öğretilerinden uzaklaştı. Katolik Kilise'nin kendisi, Avrupa'daki en büyük toprak sahibiydi ve arazi ve otlakları, tüm ekili-dikili alanların beşte birini kaplıyordu. Bu nedenle kardinallerin, yüksek rahiplerin ve papazların çıkarlarını feodal toprak sahiplerininkilere sıkı sıkıya bağlamayı, dinsel öğretilerinin feodal sisteme hizmet etmesi ve serflerin efendilerine karşı ayaklanmasının önüne geçmesini sağlamak için uğraşması son derece doğaldı.

Bu feodal-ataerkil sistemin dayatılmasıyla birlikte kadınların çektikleri katlanarak ağırlaştı. Baskı, olanca ağırlığıyla omuzlarındaydı; Şeytan'ın ortakları, tüm erkekler için kötülük ve felaket kaynağı oldukları suçlaması heryerde acımasızca izliyordu onları. Erkekler ev ve evdışında süregelen toplumsal adet ve yasalar aracılığıyla kadınlar üzerinde tam bir denetim sağlamışlardı ve en küçük bir nedenden dolayı onları öldümekte, ya da diri diri yakmakta bir sakınca görmüyorlardı. Avrupa'da işkence kadınlara sıkça uygulanan bir yöntemdi. (27)

14. yüzyılda Katolik Kilise bir kadının özel eğitim görmeden bir hastalığı tedaviye kalkışması halinde derhal büyücü olarak nitelenip ölümle cezalandırılacağını duyurmuştu. (28) Çünkü bedenin ve ruhun tedavisi yalnızca Tanrı'nın alanıydı ve yalnızca O, bu gücü yeryüzündeki temsilcilerine, yani erkek rahiplere verebilirdi. Bu nedenle ölüm, kadın büyücü için adil bir cezaydı. (29) Betimlediğimiz dönemde rahipler birkaç damla kutsal suyun her türlü hastalığı tedavi edebileceğini ve bu bilginin sırrının ve kullanma hakkının yalnızca kendilerine ait olduğunu öne sürüyorlardı.

Kadınlar, kamuoyunu oluşturan filozof ve düşünürlerin de kurbanıydılar. Kadın ile Şeytan arasındaki ilişkiyi ısrarla vurgulayan Tertullian'dan daha önce de sözetmiştik, Aquina'lı Thomas gibileri de, çok önceleri, erkeğin soylu amaçlar, bilgi ve aklın zevkleri, kadınınsa cinsellik, üreme ve insan soyunun devamı için yaratıldığını söyleyen Socrates ile başlayan bu dünyagörüşünü desteklemişlerdir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Hıristiyanlık başlangıçta çokkarılılığa karşıydı. Ancak feodal sistemin kurulmasıyla birlikte yoğunlaşan savaş, kıtlıklar ve buna bağlı olarak yükselen ölüm oranı, evin reisini, cinsel gereksinimleri doyurmanın yanısıra, mülkünü yönetecek ve çalışmaya katılabilecek çocukların sayısını arttırma yollarını araştırmaya itti. Bunun sonucunda çokkarılılık ve cariyelik kurumları yeniden sahneye çıktı. Hıristiyan filozof St. Augustin bu uygulamanın cinsel şehveti doyurmaya değil, insanların, Tanrı'nm iradesi doğrultusunda üremesi ve çoğalmasına yönelik olduğunu söyleyerek erkekleri parlak bir şekilde savundu. Çünkü bağırlarından uzun süredir beklenen Mesih'i çıkartan İsrailoğulları'na Tanrı 'üreyin ve çoğalın' diye buyurmamış mıydı?

Bu nedenle ataerkil sistemin yıpranıp çökmemesi için tek-eşlilik kadınlar için bir ahlak yasası olarak korundu. Bekaret ve bakirenin yüceltilmesi, Bakire Meryem'in de yüceltilmesini birlikte getirdi ve o güne dek, Yahudilik-öncesi çağlarda tapınılan eski tanrıçalar için kullanılan 'Yerin ve göğün Tanrıçası' nitelemesi, O'nun için kullanılır oldu. Bakire Meryem'in başının üzerine Isis'in ayı ve yıldızları, kucağına da kutsal çocuk yerleştiriliyordu. Bu, eski İsis ve Horus imgesinin bir uyarlamasından başka bir şey değildi. Meryem'in tanrıça katına yüceltilmesiyle birlikte bekaret kültü günümüze dek katı uygulamasını sürdürdü.

İslam'ın ortaya çıkışı Hıristiyanlığın bir din olarak kurumsallaştığı İ.S 700 yıllarına denk düşer. Peygamber Muhammed diğer iki büyük tektanrılı dinden son derece etkilenmişti. Hicaz dışına yaptığı ticari amaçlı gezilerde karşılaştığı insanlardan sık sık Eski ve Yeni Ahid'den bablar dinliyordu. Muhammed yaşamının ilk yıllarında efendi ve kölelerden oluşmuş, şehvet,hırs ve tutkuya belenmiş, erkeklere ve en çok da kadınlara karşı acımasız, çığrından çıkmış, putperest, kötülük ve bağnazlıkla örtük bir toplumda çobanlık yapan yoksul bir çocuktu. Peygamberin ilk öğretileri kölelik üzerine temellenen topluma karşı çıkıyor yoksulların ve kadınların haklarını savunuyordu. Ancak, hâlâ kimi anaerkil özelliklerini

koruyan bazı aşiretler dışında, tüm aşiretlerde güçlü bir ataerkillik egemendi ve erkeğin tartışılmaz başatlığı üzerine kurulu yapı, sağlam ve sarsılmaz temellerini korudu. Birçok erkeğin ölümüne yolaçan durmak bilmez aşiret savaşları, yeni İslami düzeni kurma gereksinimi, çok sayıda kadın savaş tutsağı ve kölenin varlığı, tüm bunlar çokkarılılığı tüm toplumsal gereksinimleri karşılayan bir uygulama haline getirmişti. Bu nedenle İslam erkeklere cinsel özgürlük ve birkaç kan, cariye ve köle sahibi olma hakkını tanıdı. Gerçekte, bu haklardan yararlanabilenler, bir kez daha bu kadar çok kadını satın alabilecek ve besleyebilecek konumdaki aşiret reisleri ve zengin erkeklerdi.

Sonradan *Cahiliye* adıyla anılan İslam-öncesi devir toplumu, kölelik üzerine kurulu bir aşiret yapısı göstermekteydi. Savaş tutsakları yenen tarafın ganimeti sayılır ve her erkek, gücü ve olanakları oranında bunlardan dilediği kadarını alırdı. İslam bu alana hiçbir değişiklik getirmedi ve evlenme yükümlülüğü olmaksızın bu kadınları evine ve yatağına alma hakkını erkeklere tanıdı. Dahası, cariyelik sistemi, bu ilişkilerden doğan çocukları tanıma yükümlülüğünü de getirmiyordu. Ancak, adamın çocukları tanıması durumunda çocuklar derhal anneleri de efendinin ölümünden sonra özgürlüğüne kavuşuyordu.

Cariyelik İsa'nın öğretilerinin ilk ateşi sönmeye yüztuttuğunda Hıristiyanlık'ta da geçerli bir kurum haline geldi; günümüzde Hıristiyan Etiyopya'da hâlâ sıkça rastlanan bir kurumdur. Mısır ise yasal fuhuşun bu aşırı biçimini, 10. yüzyıl sonunda (bu kararı sonucu İ.S. 970'de yaşamını yitiren Yüksek Rahip İbrahim zamanında) yasakladı.

Arap tarih ve edebiyatı, farklı iktisadi, toplumsal ve cinsel baskılara maruz kalan bu kadın köle ve cariyelerin yaşam öyküleriyle doludur. Efendileri onları temizleme, yıkama, yemek pişirme, odun toplama vb. ev işlerinin yanısıra, şarkı söyleme, raksetme ve cinsel gereksinimlerini karşılama gibi görevlerde kullanırdı. Bazı durumlarda efendi onları fahişe yerine koyarak bedenleri üzerinden para kazanma hevesine de kapılmaktaydı. (30)

İbn-i Habib, *Cahiliye* döneminin yaygın adetleri arasında, erkeklerin kadın kölelerin baldırları arasındaki delikten para kazanma uygulaması olduğunu da yazar; bunlardan bazıları pazar yerine diktikleri beyaz bayrakla, cinselliği kızışmış erkeklerin dikkatini çekmeye çalışmaktaydı. (31) İbn-i Abbas bunun nasıl olduğunu betimlemektedir: "Cahiliye dev-

rinde kadın kölcleri zinaya zorlar, ardından da erkeklerin ödedikleri ücreti cebe indirirlerdi. Kur'an-ı Kerim'deki şu ayet bunun için gönderilmiştir: "Dünya hayatının geçici metaını elde etmek için -ırzlarını korumak istiyorlarsa- cariyelerinizi fuhuşa zorlamayın. Kim onları (fuhuşa) zorlarsa, hiç şüphe yok onların (fuhuşa) zorlanmalarından sonra Allah (onları) bağışlayandır, sevendir." (32)

Baba kızlarını en yüksek fiyatı verene genellikle kızının isteği dışında- verirdi. Bir kadının kocası öldüğünde, ölenin amcası ya da erkek kardeşi kadını ziyaret eder, 'Üzerindeki ilk hak benim' sözcükleriyle cübbesini yere atar, bundan sonra da onu kendine alakoymakta, evlilik pazarında bir bedel karşılığı satmakta, bir daha evlendirmemekte ya da ölen kocasından kalan mirasa elkoymakta özgür olurdu.

Bazı Arap aşiretlerinde -eğer erkek kadının aşiretinden erkeklerin direncini kırabilecek kadar güçlüyse, bir kadını zor yoluyla kaçırabilirdi. Onu bir kez evine aldıktan sonra evlenmesi, haktı. Kaçırma bir savaş sırasında ya da ani bir baskın veya bir komplo sonucu olabilirdi. Ozan Hatem-ül Tai bu uygulamayı şu dizeleriyle övmektedir: "Biz kızlarıyla rıza sonucu evlenmeyiz, onları kılıçlarımızın ucuyla alırız."

Kadınlar bu yazgıya, ölüm pahasına da olsa, umutsuzca karşı koyarlardı. Bu kadınların iyi bilinen tümcelerinden biri *'el manya vela el danya'* (ölüm, alçalmakdan yeğdir)'dir. Fatma bint-i El Horşib, Cemal ibn-i Bedir tarafından kaçırılırken kendini tahtırevandan atmış ve boynu kırılarak ölmüştü. (33)

Tarih efendilerine başkaldıracak, onlara itaatsızlık edecek ya da iktidardakiler ve aşiret reisleri aleyhinde şarkılar söyleyecek kadar cüretkar kadınların genellikle ölümle sonuçlanan ağır işkencelere uğratıldıklarını kaydeder. Bu kadın kölelerden bazıları müslümanlara saldıracak ve Allah'ın peygamberine hakaret edecek kertede cesaretliydi. Sara, Müslümanlara dikenli sözcüklerini yönelten ünlü bir köle şarkıcıydı. Muhammed'in Mekke'ye girdiği gün idam edilmesini emrettikleri arasında o da vardı. (34) Necir bölgesinde Peygamber'in ölüm günü şenlik yapan kadınlar bulunduğu ve ilk halife Ebubekir'in onların el ve ayaklarının kesilmesini buyurduğu aktarılır. (35) Görüldüğü gibi karşı koyuşlarını dillendiren kadınlar şiddetli cezalara çarptırılmaktaydı. Kimilerinin dişleri sökülmüş, dilleri kopartılmıştır. Bu son ceza, özellikle şarkıcılara uygulanmaktaydı. Bu kadınların ellerine kına yaktıkları, güzelliklerini ve çekiciliklerini göz-

ler önüne serdikleri, parmaklarıyla Tanrı'ya meydan okurcasına teflere tempo tuttukları ve Allah ve peygamberleriyle alay ettikleri söylenirdi. Bu nedenle ellerinin kesilmesi ve dilerinin kopartılması vacipti. (36)

Ancak, kadın ve erkek kölelere İslam'da daha önce sahip olmadıkları hak ve özgürlüklerin tanındığı, doğrudur. İslam kölelerin ve yoksulların ezilmesine karşı çıkıyor, haksızlık ve yozlaşmaya savaş açıyor, Arap aşiretlere alkol ve kumar alışkanlıklarına ve tefecilik uygulamasına son verme çağrısında buluyordu. Ne ki, erkeğin kadın karşısındaki başat konumu, sarsılmamıştı. Erkek efendi ve kılavuz konumunu sürdürüyordu. Evlilik özünde bir mülkiyet hakkı sözleşmesiydi; koca ödediği çeyiz karşılığında ve geçimini sağladığı gerekçesiyle karısının sahibi oluyordu. Tek yanlı boşanma ve başka kadınlarla evlenme kocanın ayrıcalığı olmayı sürdürürken kadının görevi, mutlak bir boyuneğmeydi.

Böylelikle, Müslüman Arap kadını erkeğin mülkiyeti olmayı sürdürdü. Günümüzde dahi, Mısır dahil Arap ülkelerinde kadınlar o çağlardan bu yana köklü değişimlere uğramayan evlilik yasalarına tabidirler. Kadınların karı veya ana olarak kişisel konumlarında olagelen değişimler, dinsel ve tutucu güçlerce desteklenen bu yasadan çok, Mısır, Irak, Suriye vb. ülkelerdeki sosyo-ekonomik değişimlere bağlıdır.

En önemli çağdaş yazarlarımızdan biri, Abbas Mahmut el Akkad, kadının erkeğin mülkü olduğunu vurgulayan aşiret sistemine övgüler düzmüştür. Güvenlik çölde yaşayanlar için bir gereksinim olduğuna göre, mülklerini koruyabilecek güçte olduklarını dosta düşmana duyurmak, önemliydi. Ve erkeğin koruması altındaki mülklerin başında, kadın gelmektedir. (37)

Notlar

1. Levi, *The Family*, s. 79, ve Duffaut, *Systems and Organizations in the Old Testament.*
2. Bkz. I. Tarihler, (ESKİ Ahid), 7/7.
3. Bkz. Tekvin, 38:24.
4. Bkz. Tekvin, 48:14 vd.
5. Tekvin, 24:7 vd.

6. Tekvin, 42:37.
7. Tekvin, 22:10.
8. Çıkış, 20:17.
9. Çıkış, 21:3.
10. Çıkış, 18:12.
11. Tekvin, 35:17.
12. Tekvin, 29:15.
13. Tekvin, 21:14.
14. I. Samuel, 18:27, 25:39 ve 43. Samuel II, 3:3-4 ve 5:13.
15. II. Tarihler, 11:21.
16. II. Tarihler, 13:21.
17. I. Krallar, 11:3.
18. 1. Krallar, 7:13-25.
19. Tesniye, 22:13-19.
20. Tesniye, 22:28-29.
21. Tesniye, 24:1-4.
22. Sayılar, 5:11-18.
23. Tekvin, 38:24, Tesniye, 22:21.
24. Tesniye, 38:24, 22:21.
25. Matta (Yeni Ahid), 5:27-28.
26. Matta, 19:3-6.
27. İşkencenin insanlıkdışı acıları karşısında kadının tek kurtuluş yolu rahibin huzurunda suçunu kabullenip bedeninde kötü ruhların ve şeytanların yaşadığını itiraf etmekti. Bkz. Jules Michelet, Chiristina Holi, Thomas Zsass ve diğerleri.
28. Jules Michelet, *Satanism Satanism and Witchcraft*, s. 19.
29. Christina Holi, *Witchcraft in England*, s. 130'dan aktarma.

30. *El Mehbar*, 240.

31. Nasr-üd Din El Esad, *El Keyan Vel Agani fi Asr-ül Cahiliye*, 1960, ss. 43-44.

32. *Tefsir-ül Tabri* (Maimanieh), Böl. 18, ss. 92-3. (Nur Suresi, 24:30.

33. Ebu Faruk el İsfahani, *El Agani*, c. 16, s. 21

34. Nasr-üd Din el Esad, *agy.*, s. 91.

35. El Balatiri, *Fetuh el Boldan*, 1966, 1:102.

36. *Tarih-ül Tabari*, c. 4, ss. 2014-5.

37. Abbas Mahmud El Akkad, *Gemil Busayna*, s. 18.

III. BÖLÜM

ARAP KADINI

15. Arap Tarihinde Kadınların Rolü

İncelemelerimin beni İslam-öncesi dönemlere her döndürüşünde, o günlerin aşiret topluluklarında önemli bir rol oyanayan 'kadın kişiliklerin' sayısı ve edebiyat, kültür, güzel sanatlar, aşk ve cinsellik ve halkların toplumsal ve iktisadi yaşamlarında oynadıkları rol, beni her zaman hayrete düşürmüştür. Siyasal mücadeleler, savaşlar ve muharebelerdeki etkin, önemli katkılarıyla ünlenen kadınlar dahi mevcuttur. Bu, gerek İslam-öncesi, gerekse Muhammed Peygamber'in yaşadığı devir için geçerlidir.

Arap tarihi, zengin bir halı dokuması gibi, bu kadınların parlak isimleriyle doludur. Hatırlatmak için, örneğin Uhud Muharebesi'nde savaşan ve onüç yerinden yaralanana dek savaş alanını terketmeyen Nesibe Bint-i Kaab'dan sözedebiliriz. Muhammed ona büyük saygı besler ve 'onu yeri erkeklerinkinden daha yüksek,' derdi. (1) Bir başka kadın, Ümmü Suleym Bint- Malhan gebe karnının üzerine bir hançer bağlayarak Muhammed ve izleyicilerinin safında döğüşmüştü. Diğer yanda, bu kez de Muhammed'e karşı döğüşen kadınlar vardı. Bunlar arasında Ebu Süfyan'ın karısı Hind bint-i Rabia bulunmaktaydı. Zırh giyinmişti ve Uhud Muharebesi boyunca düşmanlarını birbiri peşisıra safdışı bırakan kılıcını savurdu durdu. Hind özgürlüğüne düşkün ve kişisel yaşamında kendi kararlarını kendi başına almak isteyen bir Arap kadınıydı. Babasına "ben hayatını kendi ellerinde taşıyan ve ne yapmak istediğini bilen bir kadınım," demişti. Ve babası yanıtladı, "Öyle olsun." (3) Hind, Peygamber'i yanıtlarken dahi mantığı ve hazırcevaplığıyla ünlenmişti. Diğer kadınlarla birlikte Muhammed'in önünde durdu ve İslam'ı kabul ettiklerini açıkladı. Muhammed onlara bir süre İslam'ın ilkelerini anlattı. Allah'ın, özellikle kız çocuklardan kurtulmak için diri diri gömenlere seslenen, 'Çocuklarınızı öldürmeyin,' talimatına geldiğinde, 'Bizim çocuklarımızı öldüren sensin,' diye yanıtladı. (4) Müslümanlarla Kureyşiler arasında geçen Bedir Muharebesinde Hind, ailesinden üç erkeği yitirmişti: babası Ataba ibn-i Rabia, amcası Şiba ve Kardeşi Velid ibn-i Ataba. Bu muharebeden sonra Hind, onların öcünü olmaya ve bu gerçekleşene dek koku sürünmemeye ve kocasına yaklaşmamaya andiçmişti. Bu andı Kureyşilerin Müslümanları altettiği Uhud savaşına dek tuttu.

Zamanın ünlü Arap kadınlarından biri, Peygamber'i karısı Hatice'ydi. Güçlü kişiliği ve kendi geçimini ticaretle sağladığından toplumsal

ve iktisadi bağımsızlığı, koca seçimindeki özgürlüğüyle bilinmektedir. Bu özgürlüğünün kendisinden onbeş yaş küçük olan Muhammed'le evlenerek kullanmıştır. Nefissa adlı kadını ona dünür göndermiştir. Arap ulusunun ilk kapsamlı tarihi *El Tabakat-ül Kübra*'da Muhammed ibn-i Saad dünür Nefissa'nın şu sözlerini aktarır: "Beni ona gizlice gönderdi ve evlenme teklifini iletmemi tembih etti. Ve o, kabul etti." (5) Hatice Muhammed'i birkaç yıldır ticari işlerini yönetmek ve çıkarlarını gözetmek üzere çalıştırıyordu. Onu bu sayede iyice tanımıştı.

İslam-öncesi toplum çölde ve kasabalarda farklı iktisadi koşullar altında yaşayan aşiretlerden oluşmuştu. Khande ve Gadile gibi kimi aşiretler, az-çok anaerkile yakın bir yapı sergilemekteydi. (6) İslam öncesi dönemin kralları bazen Ömer ibn-i Hind'in durumunda olduğu gibi ana adıyla anılmaktaydı. Peygamberin kendisi de aşiretinin kadınlarının sulbü olmakla övünür ve şöyle derdi: "Ben Suleym aşiretinden El Avatek'in oğluyum." (Atika Bint-i Hilal, Atika Bint-i Mora ve Atika Bint-el Evkas, aşiretinin kadınlarıydı.)

Cahiliye devrinde Arap toplumu erkeklerin yine de üstünlüğü ellerinde tuttuğu, ataerkil ve anaerkil sistemler arasında bir kavgayı yaşamaktaydı. Erkeklerin iktisadi hayat ve din üzerinde denetimi ellerine geçirmeleri sonucu ataerkil evreye geçen bir toplumda anaerkil özelliklerin yavaş yavaş yitip gitmesini yansıtıyordu. Çöl ve vahâlârdaki kadınlar, kentlerdeki kadınlara göre daha özgürdü, çünkü yaşam araçlarının elde edilmesi sürecine katılmaktaydılar. Bu çöl kadınları erkeklerle özgürce kaynaşabiliyor ve tesettüre girmiyorlardı.

İslam-öncesi çağda erkek ve kadın tanrılara tapınılıyor ve Araplar her aşiretin tanrı ve tanrıçalarının savaşta etkin rol oynadığına ve halklarının zaferi için dövüştüğüne inanıyorlardı. Bu nedenle aşiretler savaşa tanrı ve tanrıçalarının tasvir ve heykellerini taşıyarak giderlerdi. Kureyş aşiretlerinin reislerinden Ebu Sûfyan, Müslümanlara karşı verdiği Uhud Muharebesinde El Lat ve Uzza'nın heykellerini taşımıştı. Gerek El Lat, gerekse Uzza birer tanrıçaydı ve Hind'le birlikte Müslümanlar karşısında zafer kazanılmasında ve aşiretin özgüveninin tazelenmesinde etkin bir rol oynamışlardı. Ancak, yenildiğinde aşiret genellikle kendi güçsüz tanrısını terkederek yenen aşiretin, ya da usta savaşçı olduğu bilinen bir başka aşiretin tanrısının benimserdi. Bunun sonucunda belli tanrılar zaman içinde başat konuma geçtiler ve sayıları sınırlandı. (7) Bazı tanrıçaların önemli

konumda olması, Arap aşiret toplumunda kadınların göreli yüksek prestijine işaret etmekteydi ve bazı aşiretler arasında hâlâ yaşayan ve başat olan anaerkil toplum kalıntılarının bir yansımasıydı. (8)

Bu anaerkil özellikler gerek İslam-öncesi, gerekse ilk İslam toplumunda kadınların oynadığı önemli rolü ve güçlü kişilikleri, akıl yürütme ve ikna yetenekleriyle, kişisel-toplumsal yaşama ilişkin olumlu tavırlarıyla göze çarpan çok sayıda kadının varlığını açıklayabilmektedir. Bunların çoğu üretim ve ticaret alanında da etkindiler. İktisadi faaliyete erkeklerle yanyana katılmalarının sonucunda kadınlar gerek ev içinde, gerekse dışında bağımsız bir kişilik geliştirebilmişlerdi. Genellikle kocalarının da özgürce seçebilmekteydiler.

İslam öncesinde bir kadının birden fazla erkekle evlendiği de oluyordu. Bu evlenme biçimine *zevac-ül müşareke* (paylaşma evliliği) deniyordu. Ancak kadının evlenebileceği erkek sayısı onla sınırlıydı, bu sınırı aşması halinde fahişe damgasını yemekteydi. Peygamber'in karısı Ayşe, Cahiliye dönemini anlatırken şöyle der: "(Erkeklerin -çev.) sayısı onu bulabilirdi. Kadına girerler ve onunla cinsel ilişkide bulunurlardı. Gebe kaldığında onlara haber salar, bu çağrıya hiçbiri uymamazlık edemezdi. Onun çevresine toplanırlar ve o, şöyle konuşurdu: 'Neler olduğunu biliyorsunuz. Şimdi bir çocuk doğurdum. O, senin oğlundur.' Ve çocuğun babası ve koruyucusu olmasını istediği erkeğin adını söylerdi. Ve adam itiraz edemezdi." (9)

Isfahai, yazılarından birinde şöyle der: "Bir bedevi kadın, kocasını boşayacağı zaman çadırının girişini ters yöne, doğudaysa batıya, güneydeyse kuzeye çevirir. bunu yapar yapmaz da boşanma gerçekleşmiş sayılır." (10)

İslam öncesinde Araplar arasında *istibda*'a denen bir evililik biçimi geçerliydi. Bununla ilgili olarak bir kez daha Ayşe'nin anlatımına başvuracağız. Aybaşı dönemi bitmiş, dolayısıyla da temizlenmiş kadından kocası "x'i çağırtıp onunla yatmasını' isterdi. bundan sonra koca kadının yattığı adamdan gebe kaldığından emin oluncaya dek karısından uzak dururdu. Seçilen adam genellikle toplumun ileri gelenlerinden biri olurdu ve bunda amaç, çocuğun onun üstün niteliklerine sahip olması idi. Ancak gebelik kuşkuya yer kalmayacak şekilde ortaya çıkınca koca karısıyla cinsel ilişkiye yeniden başlardı. Doğan çocuk karısıyla yatan 'büyük adam'm değil, yasal babanın evladı sayılırdı.

İstibda'a Araplar arasında çokkocalı ilişki tarzlarından biriydi ve kısır bir kadının gebe kalabilmek için evlilik-dışı ilişkiye girmesi benzeri durumlarda günümüzde dahi sürmektedir. (11)

Çocukluğumda Kafr Tahla köyündeki kadınların kısır kadınlara gebe kalmaları için muska yazan bir şeyhten sözettiklerini hatırlarım. Sonraları bu muskanın kadının vajinasına yerleştirdiği bir yün parçasından ibaret olduğunu öğrendim. Kısır bir kadını doğurgan kılan bu yün parçasının sırrını araştırırken çok ilginç bir durumla karşılaştım. Bazı şeyhler bu yünü meniyle ıslatıp kadına bunu derhal vajinasından yukarı itmesini söylüyorlardı. Kadın ile şeyhin karşılaşması daima karanlık bir odada gerçekleşiyor, dolayısıyla kadın onun ne yaptığını görmüyor, kimi zaman da görmezlikten geliyordu. Bir çocuk sahibi olma, ve dolayısıyla da alnındaki kısırlık ve çocuksuzluk damgasından kurtulma isteği, şeyhin tüm yaptıklarına göz yummasına neden oluyordu; hatta onu yün kullanmadan doğrudan gebe bırakacak kadar ileri gitse bile. Şeyhler bu uygulamalara kısır kadınları tedavi için giriştiklerini söylerlerdi, (12) ama bu aynı zamanda kendi cinsel isteklerini doyurmanın da bir yoluydu. Çoğu durumda kısır olan gerçekte koca olduğundan ve kendi zaafını örtmek için suçu kadının üstüne attığından, işlem her iki işe de yaramaktaydı.

İstibda'a uygulamasına göre yürütülen evlilikler ya da meniye bulanmış yün parçası kullanımı, özünde babanın menisi bir başkasınınkiyle değiştirmek demek olan yapay döllenme fikrine yakın yöntemlerdir.

Batı'da yapay döllenme fikri önemli bir yenilik ve gelişmiş ülke insanlarının bu sorunlarla yüzleşmedeki açık görüşlülüğünün bir belirtisi olarak sunulmuştur. Oysa, tarihte çok gerilerde, neredeyse 1300 yıl önce aynı fikir, belki çok daha insancıl bir şekilde uygulanmaktaydı; çünkü *istibda*'a'da erkek sağlıklı ve zeki bir çocuğa sahip olabilmek için kıskançlığı bir kenara bırakıyordu. Öbür erkek, yalnızca bir dölleyiciydi. Bu, insanlık tarihinin ilk evrelerinde erkeğin kadına ilişkin rolünün basit bir dölleyicilik olduğunu savunan Lester Ward'u hatırlatmaktadır. (13) İspanya'da Cogul mağarasının duvarlarındaki resimlerde kadınlar eksiksiz betimlenirken, erkekler Lester Ward'u haklı çıkartacak biçimde cinsel organlarına indirgenmişti.

İslam-öncesi dönemde Araplar başka özgün evlilik biçimlerini de uygulayagelmişlerdir. Bunlardan biri *zevac-ül muta*'a, ya da her iki eş için cinselliğin tadını çıkarmalarına olanak tanıyan yasal bir fırsattan başka

birşey olmayan 'zevk evliliği'ydi. Erkek belirli bir süre, genellikle üç gün süreyle kadınla evlenir ve sonunda karşılıklı anlaşmayla saptadıkları bir ücreti öderdi. Bu kısa süreli evliliklerden doğabilecek çocukları tanıma yükümlülüğü yoktu.

İkinci bir biçim, kadının erkeğe 'kendimi sana veriyorum' dediği ve tüm evlilik haklarından vazgeçmeyi kabullendiği *zevac-ül hibe* (hibe evliliği)ydi. Burada da kadının ilişki sonucu doğurduğu çocuktan erkek sorumlu sayılmazdı.

Her iki evlilik biçiminde de çocuk olursa, annenin adını almaktaydı. Ancak İslam daha ilk evrelerinde bu uygulamaları ortadan kaldırmıştır.

Arap kadınları bağımsızlıklarını ve olumlu kişilik özelliklerini bir gecede yitirmediler. Toplumda olagelen sosyo-ekonomik değişimlere ilişkin tedrici, yavaş bir sürçeti bu; ve eski haklarının elden kaçırmamak için sıkı bir mücadele verdiler. Bazen başarılı oldukları da oldu, ancak bu, ataerkil sistemin nihai egemenliğiyle sonuçlanacak, yenilmeye yazgılı bir savaştı.

Yine de kadınlar, kocalarını seçme hakkını kullanmayı İslam'in ilk evrelerinde dahi sürdürdüler; bu özgür seçim, sıkça rastlanan bir olguydu. Bu bağlamda bilinen öykülerden biri, Leyla Bint-ül Hatim'in Müslümanların peygamberi Muhammed'e giderek, "Ben Leyla Bint-ül Hatim'im. Kendimi sana göstermeye geldim. Benimle evlen," demesiydi. Muhammed de "Seninle evleniyorum," dedi. Ancak Leyla akrabalarına döndüğünde ona büyük bir hata yaptığını söylediler. Kıskanç tabiatlı bir kadındı; ve istediği kadar kadınla evlenmeye hakkı olan Muhammed'in diğer karılarını çekemezdi. Bunun üzerine Muhammed'e dönerek dedi: "Ben sivri dilli bir kadınım ve senin öbür karılarını çekemem. Beni boşa." Ve Muhammed dedi: "Seni boşuyorum." (14)

Ortaçağ öncesi Arap kadını yalnızca kocasını seçme özgürlüğüne sahip olmakla kalmıyor, hakkı olduğunu hissettiğinde, kocası ne denli önemli olursa olsun, hatta isterse Peygamber'in kendisi olsun, onunla takışabiliyor, öfkeyle ondan yüz çevirebiliyor, yatağını paylaşmayı reddedebiliyordu. Muhammed'in kimi hadislerinde fiziksel bir gereksinim olan cinsel doyumu sağlayabilmek için cinsel oyunların önemini açıkladığını öğrenmek, çoğu Müslümanlar için şaşırtıcı olacaktır.

Müslüman filozofların en ünlülerinden olan El Gazali, Muhammed'in bir erkeğin kişiliğinin zayıflamasına yol açan etkenlerden birinin oyunsuz cinsellik uygulamak ve kadının da doyuma ulaşması gereğini dikkate almamak olduğunu vurgulayan sözlerini aktaracak kadar derin ve ileri bir insandı. Peygamber'in "Hiçbiriniz karınızın üzerine hayvanlar gibi atılmamalısınız. Karınızla birleşmeden önce bırakın aranızda bir ileti alışverişi olsun," dediğini aktarır. İnsanlar bunun üzerine O'na sormuşlardı: "Peki bu ileti ne olmalı?" Ve O, yanıtladı: "Öpüşler ve yumuşak sözcüklerden oluşan bir ileti." (15)

Muhammed bir peygamber ve halkının önderi olarak, kolaylıkla kendi durumuna uzak-yakın benzerlik gösteren kimilerinin yaptığı gibi ikiyüzlülük ve sahtecilik maskesine bürünebilirdi. Kadınlar, aşk ve cinsellik konusunda aşağılama yada hakşinaslık havasına bürünebilirdi. Ancak bu onun tarzı değildi; üstelik, eksiksiz, normal bir insan olarak kendine güvenen bir erkeğe uygun bir özellik de olmazdı bu. Kadınları ve güzel şeyleri seven bir insan olarak davranmak, onun için kolaydı. Kadınlara olan sevgisini doğal bir duygu olarak ifadelendirirken kendini sınırlamaya gerek görmüyordu. Amr ibn-ül As (sonların Mısır fatihi) kimin yüreğine en yakın olduğunu sorduğunda, hiç duraksamadan, "Ayşe", (genç karısı) diye cevap vermişti. Ancak Amr ibn-ül As dedi: "Erkekler arasında, demek istemiştim." Yanıt, hemen geldi: "Babası..." (16)

Batı ile İslam'in cinsellik konusunda birbirleyile taban tabana zıt düşen tutumları arasında en çarpıcısı, her ikisinin cinsel doyuma ilişkin tavırlarıdır. İslam'da yüceltme ya da bastırmanın değil, cinsel doyumun kendisinin, gerek bu dünyanın, gerekse öte dünyanın işlerine ilişkin insancıl çabalar alanında erkeklerin ve kadınların çalışma, yoğunlaşma ve yaratıcılık yetilerini harekete geçirdiği kabul edilmektedir. İslam insanın Allah tarafından akıl, beyin ve mantıkla donatıldığını kabul eder. İnsanlara beyin ya da akıl, hayat, dünya, insanlar, bilim ve Allah hakkında bilgi edinmelerinde kullanılmak üzere verilmiştir. Mümin bir Müslüman için bilgi, ibadetlerin en yücesidir. Aklın kendini bilgi edinmeye verebilmesi ve düşünce gücünü yoğunlaştırabilmesi için, birikmiş cinsel enerjiyi harcaması, cinsel istekleri doyurması ve böylelikle de kendisini bilgi yolundan ve Allah'a ibadetten saptıracak konularla dolmasını engellemesi gerekmektedir.

Bu konuda İslam, cinsel doyumun zihinsel ve kültürel faaliyet ve

yaratıcılık için bir önkoşul olduğunu savunan modern psikoloji okullarıyla aynı fikirdedir. Bu yaklaşım, cinsel yüceltme ya da bastırmayı kültürel ilerleme ve uygarlığın varoluşu için zorunlu koşul sayan Freud ve okulundan çok daha bilimseldir.

Psikolojide son bulgular, doyuma erişmemiş cinsel enerjinin üretimci, kültürel ve zihinsel yaratıma yönelmekten çok, normal akışından saparak iç enerji birikimi sonunda blok ve inhibisyonlara yolaçtığı ve bunların da cinsel sapmalarla veya sinirsel ya da başka türden psikolojik bozukluklarla sonuçlandığını ortaya çıkarmıştır.

İslam ve peygamberi Muhammed'in kadınların hayat ve cinsellik haklarını daha geniş bir ölçüde tanımasının Arap kadınının o günlerde göreli daha yüksek bir konuma sahip olmasından, evde ve ev dışında hayatın çeşitli yönlerine daha etkin bir katılım göstermesinden ve çok sayıda önde gelen Arap kadınının toplum içindeki etkin rollerinden kaynaklandığı kolaylıkla anlaşılacaktır. Çağdaş Arap kadınlarının 1300 yıl kadar önce aynı bölgede yaşayan, aynı topraklarda yürüyen, aynı havayı soluyan ve red ve protesto etme cesaretini gösterebilen bu kadınların anımsamasının zamanı gelmiştir. Muhammed'in karısı Zeynep bint-i Ceyş Allah'ın peygamberinin bir armağanına öfkeyle 'hayır' diyebilmiş, değeri üç kez yükseltildiğinde de aynı yanıtı vermekte duraksamamıştır. Muhammed'in yaşamının değerli aktarıcısı Ayşe, bu olayı şöyle anlatır: "Allah'ın Peygamberi bir kurban kestirdi ve karıları arasında paylaştırmamı istedi. Zeynep bint-i Ceyş'e payını gönderdiğimde o, iade etti. Peygamber 'Payını arttırın,' dedi, ama o, bu öneriyi de geri çevirdi. O'na, 'Reddetmesi artık senden nefret ettiği anlamına gelir,' dedim."

Ayşe'nin kendisi de, genç yaşına karşın Arap kadının o günlerde pek çok konuda ne denli sağlam durduğuna örnektir. Güçlü iradesi, kıvrak ve keskin mantığı ve zekasıyla tanınırdı. Kimi zaman Allah'ın kutlu peygamberininkine denk düşen güçlü bir zeka sergilerdi. Sözü tüm Müslümanlar indinde mutlak sayılan Peygamber'e dahi ters düşmekten çekinmezdi. Muhammed'in karılarından bir diğeri, Hafsa da Ayşe gibiydi. Öyleki, Muhammed'in yakınlarından biri ona "Peygamber'i Ayşe'nin yaptığı gibi eleştirmek istiyorsun," demişti. (18) Ayşe yalnız Peygamber'e kafa tutmakla kalmıyor, aynı şeyi başka erkeklere de yapıyordu. Düşüncelerini doğrudan ve keskin bir mantıkla sergilerdi; bir keresinde Muhammed bir grup erkekle otururken yanındakilere onu işaret edip, "Dininizin yarısı on-

dan alın," demişti. (19) Birkaç savaş ve muharebeye katıldı; siyasal, kültürel ve edebi faaliyetlerle öylesine canla başla ilgileniyordu ki, Müslüman ilahiyatçı Orva ibn-ül Zübeyr, "İlahiyat, tıp ve şiirde Ayşe kadar bilgilisini görmedim," demişti. (20) Bu, Muhammed'in öldüğü sıralar henüz onsekiz yaşında olmasına karşın böyleydi.

Ayşe her konuyu Muhammed'le tartışırdı. Bir başka kadınla evlendiğinde onunla ters düşer ve öfkesinin ucunu koyverirdi. Ona başkaldırır, hatta kimi zaman öbür karılarını da isyana sürüklerdi. Gökyüzünden inen kimi ayetlere ilişkin Peygamber'e meydan okuyacak kadar ileri gittiği dahi olurdu. Bu ayetlerden birinde Allah Muhammed'in istediği kadar kadınla evlenmesine izin verdiği zaman öfkeyle "Allah senin bütün ihtiyaçlarını derhal karşılıyor," demişti. Bu öyküyü Muhammed ibn-i Ömer ibn-i Ali ibn-i Ebu Talip şöyle anlatır: "Allah'ın Peygamberi (S.A.V.)'ne Allah ölümünden önce istediği kadar kadınla evlenme hakkı tanıdı ve 'Onlar (kadınlardan) istediğin kadarını al,' dedi. Bu ayet indiğinde Ayşe, 'Allah senin bütün ihtiyaçlarını hemen karşılıyor,' dedi." (21)

Günümüzde pek çok Arap kadını Ayşe ve kendileri ve hakları için ayağa kalkan diğerlerinin gelenegini devralmıştır. Ancak bölgemizde pek çok kadın ataerkil sınıflı toplumun ağır yüküne boyun eğmek zorunda kalmış ve evlerinin, örtülerinin ve kendilerini toplumlarının iktisadi ve siyasal hayatına katılmaktan alakoyan sistemin tutsağı olmuşlardır.

Notlar

1. Muhammed ibn Saad, *El Tabakat-ül Kübra*, c. 8, (Dar-ül Tahrir Basımevi, Kahire, 1970), s. 302
2. Abdulrahman El Şarkavi, *Muhammed the Prophet of Freedom*, (Kitab-ül Hilal, Kahire, 1967), s. 171.
3. Muhammed ibn Saad, *agy*, s. 171.
4. *agy*. s. 172.
5. *agy*., c. 8, s. 9.
6. Abdullah Afifi, *El Maraa El Arabiye fi Cahiliyatiha ve İslamiye*, (İslam-öncesi ve İslam dönemlerinde Arap Kadını), (Dar İhya-ül Kütub-ül Arabiye Basımevi, Mısır, 1921), s. 1950.

7. Cevat Ali, *History of the Arabs Before İslam*, c. 5, Dinsel kitaplar kısmı, (Magma El İlm-i El İraki Basımevi, 1955), s. 67.

8. *Uzza* sözcüğünün anlamı için bkz. *Lisan-ül Arab*, c.2, s. 416.

9. Abdül Faruk el Isfahanı, *El Aganı*, c. 16, s. 2.

16. Arapların Hayatında Aşk ve Cinsellik

Ünlü yapıt *Binbir Gece Masalları*, kendilerini 'oryantalist' olarak tanımlayan pek çok Batılı araştırmacı ve yazarca Arapların yaşamları konusunda bir malzeme ve bilgi kaynağı olarak kullanıldı. Bu öykülerde, özellikle de aşk ve cinsel entrikalarda Arap kişiliğinin anlaşılmasını kolaylaştıracak bir sistematik, Arap ruhunun kapılarını aralayan bir anahtar, Arap akıl ve yüreğinin derinliklerine, ya da daha doğrusu sığ sularına nüfuz edebilecekleri değerli bir araç gördüler.

Oysa Arap edebiyatı konusunda az da olsa bilgisi olan biri, *Binbir Gece Masalları* 'ndaki öykülerin, kısmi ve tek yanlı olarak Arap toplumunun çok dar bir kesitinin on yüzyıldan fazla bir süre önceki yaşamlarını, düşlerini, sevgilerini, sevişmelerini, düşüncelerini... yansıttığını bilir. O zamanlar Avrupa uygarlığının, bu toplumlardaki insan ilişkilerinin, bilimin ve sanatın ulaştığı düzeyi bilmiyorum; Ancak Arap, toplumunun kuşkusuz çok daha ileri bir düzeyde olduğunu biliyorum. Batı ve Arap dünyası arasında kıyaslamalar yapan ve bunu yaparken de örneklerini yanızca bin yıl öncesine ait bir geçmişten seçen yazar, bilimci ve araştırmacılar, pek çoktur. İsa'nın doğumundan bu yana geçen sürenin yarısı kadarını tek kalemde silip atmak için kişinin belleğinin son derece zayıf olması gerekiyor. İnsan *Binbir Gece Masalları* dönemindeki uçan hah üzerinde yolculuk yapan Arap tipleriyle, sözde bir püritenliğin ikiyüzlü toplumun yozlaşmış ve şişirilimiş hatlarını kalın bir peçe gibi örttüğü Viktorya çağı Batı aklını nasıl karşılaştırabilir ki? (1) Aynı dönemde yaşayan Arap ve Avrupalıların hayat tarzları arasında yapılacak bir karşılaştırma çok daha gerçekçi ve bilimsel olmayacak mıdır? Ya da o dönemin erkek aydınları olan ruhbanların büyücülükle suçlanan kadınları en açık seçik cinsel itiraflara zorladıkları ve bu sözde suçları kabullenmeleri için dayanılmaz işkencelere tabi tuttukları Ortaçağ'ı kriter almak? (2)

Geniş bir haremde kadın kovalayan seks delisi Arap imgesi günümüzde dahi kuşku verici bir ısrarla sürdürülmektedir. Batılı yapımcıların tezgahlarında ve Batılıların karanlık odalarında üretilen film, dergi ve gazetelerin tümü, Arap erkeklerini kadınların etekleri peşinde seğirtirken, baştan çıkartıcı sarışınların iri göğüsleri arasında keyfederken ya da alkol ve seks açlıklarını giderirken betimlemektedir. Arap kadınları da yılansı kavislerle dansederken, çıplak göbeklerini ve titreyen kalçalarını sergiler-

ken, erkekleri loş ihtirasları ve giz dolu, entrikalı oyunlarıyla baştan çıkartırken, *Binbir Gece Masalları* saraylarından ve Halife Harun el Reşid'in köle kadınlarından esinlenerek resmedilir.

Arap erkek ve kadınlarının bu çarpıtılmış imgesinin günümüz Arap dünyasının gerçek yaşam ve karakterini temsil ettiğine inanmak mümkün müdür? Ben kişisel olarak imgenin Halife Harun el Reşid günlerine dahi denk düştüğünü sanmıyorum. Belki geçmiş günlerin saray yöneticileri ve cariyelerin yaşamlarından bazı kesitleri gerçeğe uygun olarak aktarıyor olabilirler; ama bu, ipek yastıkları, yumuşak, sıcak eti ve ateşli içkileri denemeye ne olanak ne de fırsatları olan geniş Arap kitlelerinin ancak son derece küçük bir azınlığıydı. Geçmişte olsun, günümüzde olsun; çağdaş Batı'da olsun, eski Doğu'da olsun, Ekvator'un güneyinde olsun, kuzeyde olsun; kral ve prenslerin cinsel yaşamı aynı modeli izlemiş, az-çok karmaşık, rafine, sadizm ya da azgınlığı sergilemiştir.

Genelde Arapların, özel olarak da Arap dünyası erkeklerinin doğasını diğer yörelerdeki erkeklerden daha fazla cinselliğe saplantılı ve bedensel zevklere düşkün olarak betimleyen üstünkörü yargılar, bu nedenle temelsiz ve yanlıştır. Amaçları, dünyanın her yerinde Araplara ilişkin çarpık bir imge oluşturmak, bağımsızlık mücadelelerinin gerçek renklerini gözlerden gizlemek ve böylesi araçlarla hayat bulan tutucu, gerici ve emperyalist güçlerin ekmeğine yağ sürmektir.

Cinsel, entelektüel, toplumsal ya da iktisadi, tüm özgürlük biçimlerinin her erkek ve kadın, her toplum için bir gereklilik olduğuna inanıyorum. Ancak modern kapitalist toplumun gelişimine eşlik eden cinsel özgürlüğün oldukça tekyönlü bir tarzda biçimlendiğini, toplumsal ve iktisadi özgürlüklerde koşut bir gelişime ilişkili olmadığı kanısındayım. Bu, erkek ve kadınların cinsel sınırlamalarını ve inançlarını bir kenara atmaya çağıran ısrarlı kampanyanın gerçek niyetleri üzerinde kimi kuşkular yaratmaktadır. Ayrıca hayatın bütünselliğini dikkate almayan tekyanlı bir gelişme yalnızca yeni çarpıklık ve garabetlere yol açacağından, insanın gelişimi ve kendini gerçekleştirme süreçlerini de tehlikeye atmaktadır.

Çağdaş kapitalist toplumda vazedildiği şekliyle cinsel özgürlüğün kişisel yaşam ve insan mutluluğunun pekçok sorununa çözüm getirmediği, gerçekte insanları yalnızca giderek genişleyen tüketimin, kâr birikiminin ve dev tekellerin iştihâlârını beslemenin bir başka ve daha gelişkin bir yolu olduğu yolundaki kanının giderek yaygınlaşmasının nedeni de bu-

dur. Harekete geçen enerjinin tüm sömürü biçimlerine karşı bir direniş ve başkaldırı gücü olmaktan çıkartılıp eriyip gitmesi için bir başka afyonun yutulması gerekmektedir.

Bu bakımdan Doğu ve Arap toplumları Batı'dan farklı değildir. Burada da, değerlerin, insan ahlakının ve cinsel davranış normlarının güdücüsü, esas olarak iktisadi zorunluluklar olmaktadır. Arap toplumunun iktisadi zorunlulukları, çok sayıda çocuğu garantileyebilmek için geniş bir cinsel özgürlüğü gerekli kılıyordu. Üreme açısından çokkarılılık, çokkocalılığı oranla daha etkindir. Hâlâ ilkel ve çöl yaşamının zorluklarına karşı yeterince donanımlı olmayan Arap toplumu, özellikle bebek ve çocuk ölümlerinde yüksek bir orana sahipti; bununsa, yüksek oranda doğurganlıkla dengelenmesi gerekiyordu. Modern araç, gereç ve makinelerden yoksun bir toplumda aşiret ve klanların iktisadi ve askeri gücü insan sayısına fazlasıyla bağımlıydı. Buna ek olarak, çöl yaşamanın basit koşulları ve göçebe aşiretlerin aşırı yoksulluğu, çocukların bakım maliyetini asgaride tutarken, deve ve koyun sürülerine bakabilecek çocuk emeğini günün üretimci gereksinimleri için vezgeçilmez kılmaktaydı.

Savaş ve çatışmalar aşiret yaşamının ayrılmaz bir parçasıydı ve sık sık patlak vermeteydi; ölüm, erkek nüfusunun başındaki en büyük tehlikeydi. Bu durum, İslam'ın kurumsallaşma ve yayılma sürecinde büsbütün geçerlilik kazandı. Bu yeni tehlikenin komşu yöneticiler ve çevre bölgelerdeki eski dinlerin direnciyle karşılaşması ve müslümanların yeni devletlerini kurup istikrara kavuşturmadan önce pek çok çatışmaya girişmesi, doğaldı. Bunun sonucu, erkek nüfusta uğranan ağır kayıplar ve zaferle sonuçlanan çatışmalarda ele geçirilen kadın tutsakların kadın nüfusu daha da şişirmesiydi.

Böylesi bir durum karşısında en kolay ve doğal çözüm, erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesine ve savaşlardan elde edilerek pazaryerinde satışa sunulan kadınlar arasında eş, cariye ya da ev kölesi olmaya uygun olanları seçmesine izin vermekti. Her erkek, olanakları ölçüsünde bunu yaptı; doğal olarak her erkeğin olanakları, diğerinkinden farklıydı. Bu kadın bolluğunda erkekler, elde tutabildikleri kadın sayısıyla övünebilmekteydi; bu sayı arttıkça, kadın deposunun genişliği ve evlilik ya da aşktaki gücüyle böbürlenebilmekteydi. Öte yandan, kadınlar da erkeğin gönlünü çelmek, onu evlilik, aşk ve cinsellikte kendine çekebilmek için birbirleriyle kıran kırana bir yarış içindeydiler.

Arap kadınlarını modern çağda yaşayan kadınların çoğunluğunun benimsediği edilgin tutumun tersine, aşk ve cinsellik konusunda daha atılgan ve yapıcı kılan etkenlerden biri de, belki budur. Diğer etkenler arasında, daha önce de belirttiğimiz gibi, Arap toplumunda o çağlarda hâlâ güçlü olan anaerkil kalıntılar ve İslam'ın aşk ve cinselliği Hıristiyanlık'da olduğu gibi günahkâr duygular olarak değerlendirmeyen doğacı yaklaşımıdır. Tam tersine, İslam cinsel zevki hayatın çekimlerinden biri ve ölümden sonra Cennet'e gideceklere vadedilen bir ödül olarak betimlemektedir. Bunun sonucunda, Arap kadınları cinsellikte, erkeğe karşı arzularını ifadede, çekiciliklerini sergilemede ve dikkatlerini yoğunlaştırdıkları kişinin çevresinde ağlarını örerken daha girgin bir tutum izlemekte bir sakınca görmemişlerdir. Belki de bunları yaparken, Adem'i isteklerine boyun eğerek *fitne*'ye (3) kurban olmaya kandıran ve böylelikle de kendisine tahsis edilen Cennet'ten kovularak iki ayağıyla sağlamca kaba ama canlı ve sıcak yeryüzüne basmasını sağlayan anaları Havva'nın izinden gitmekteydiler.

'Kadın' sözcüğü Araplar için kaçınılmaz olarak *fitne*' sözcüğüyle başabaş gider. Arap kadınları olumlu kişilik özellikleriyle *fitne*'yi, yani baştan çıkartıcılığı öylesine birleştirmişlerdir ki, çekiciliklerinin toplumda *fitne*'ye yolaçacağını kabullenen ve kadınların cinsel güçlerini köşetaşı olarak benimseyen İslami ethos'un ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Burada bu sözcük, ilişkin ama farklı bir anlamda Allah'ın kurduğu (dolayısıyla da değiştirilmemesi gereken) düzene karşı başkaldırı, komplo ya da anarşi anlamında kullanılmaktadır. Bu, erkekler kadınların cinsel isteklerini karşıladıkları, onları mutlu ettikleri ve namuslarını koruduktan sürece yaşamın kendi istikrarlı ve süregen akışını sürdürebileceği ve toplumun istikrara kavuşup, yapısına yönelen her türlü tehlikeyi savuşturabileceği sonucuna vardırmaktadır. Bunun sağlanamaması durumunda kadınların namusu tehlikeye düşeceğinden ve bunun sonucunda da her an sıkıntı ve tedirginlik ortaya çıkabileceğinden, *fitne*'nin başıboş kalmış sayılır. İnsanlar arasında huzurun hüküm sürebilmesi için kadınların erdemlerinin korunması gerekir; bu da onun *fitne*'si (baştan çıkartıcılığı) gözönünde bulundurulursa hiç de kolay bir görev değildir.

İslam'ın aşk, cinsellik ve cinsiyetler arasındaki ilişki sorununa katkıları bildiğim kadarıyla hiçbir zaman gerçeğe uygun olarak irdelenmedi ve layık olduğu dikkati toplayamadı. Ancak İslam toplumuna içkin çelişik yönler, İslami öğretinin bütününde göze çarpan ve Yahudilik ve Hıristi-

yanlığın cinselliğe ilişkin konularda egemen kıldığı katı, gerici ve tutucu zihniyetin devamı olan bir başka karşıt eğilimde yansımasını bulmaktadır.

İslam kadınları Şeytan'ın yakın izleyicisi ve aracı, ona açık yaratıklar olarak betimleyen Havva imgesini devralmıştır. Bildik bir Arap atasözü "Bir kadınla bir erkek başbaşa kaldığı zaman aralarındaki üçüncü daima Şeytan'dır," der. Kadınlara karşı olanca sevgisine ve anlayışına karşın Peygamber Muhammed dahi, "Ben gittikten sonra ümmetimi tehdit eden en büyük, kargaşa çıkarmaya en yatkın tehlike, kadınlar olacaktır," demiştir. (4)

Bu kadın-karşıtı eğilim tüm İslami düşünceye sinmiştir; çekiciliği, yani *fitne* nedeniyle erkek ve toplum için daima bir tehlike kaynağı addedilmiştir. Bu baştan çıkartıcılık karşısında erkek daima çaresiz, direnç yetisinden yoksun olarak betimlenir. Bu yeni bir fikir olmamasına karşın İslam ilahiyatında ileri boyutlara ulaşmış ve pek çok *hadis*'le de desteklenmiştir.

Bu nedenle Araplar arasında kadın daima erkek ve toplum için bir tehlike addedilmiş, neden olabileceği zararı önlemenin tek yolu erkekler ve toplumla karşılaşmasının önüne geçmek üzere onu eve kapatmakta görülmüştür. Herhangi bir nedenden dolayı mahpushanenin dört duvarı dışına çıkması zorunluysa, kimsenin çekiciliğine kapılmaması için gereken herşey yapılmalıdır. Bu nedenle iyi paketlenmesi gereken bir patlayıcı gibi örtülere, peçelere büründürülmüştür. Bazı Arap toplumlarında kadınların bedenlerini gizleme kaygısı öylesine ileri boyutlara varmıştır ki, parmağının ucunun ya da topuğunun bir anlık ortaya çıkışı kargaşaya, ayaklanmalara ve kuru düzenin çöküşüne yolaçacak bir *fitne* kaynağı sayılmıştır!

Böylelikle İslam filozof ve ilahiyatçıları birbiriyle mantıksal olarak çelişkili, hatta birbirini dıştalayan iki kavrayışla karşı karşıya bırakılmıştır: 1) Cinsellik hayatın zevklerinden ve güzelliklerinden biridir; 2) Cinselliğe teslim olmak toplumda *fitne*'ye, yani bunalım, huzursuzluk ve kargaşaya yolaçar.

Bu ikilemden çıkmanın, bu çelişik görüşleri bağdaştırmanın tek yolu, cinsellik için bir yanıyla fitne'yi engelleyecek, bir yandan da Allah'ın izin verdiği ölçüde bol bol çoğalma ve zevki sağlayacak bir çerçeve sistemi kurabilmekti.

İmam Gazali Allah'ın irade ve bilgeliğinin cinsel isteği hem kadın hem de erkekte yaratmış olduğu gerçeğinde de ortaya çıktığını söyler. Bu, Peygamber'in "Evlenin ve çoğalın" buyruğunda kendini ortaya koymaktadır. "Allah bize gizini açıkladığına ve ne yapmamız gerektiğini açıkça belirttiğine göre evlilikten kaçınmak, toprağı bellemeyi reddederek tohumu ziyan etmeye benzer. Allah'ın bizim için yarattığı araçları kullanmamaktır ve yaratılışın kutsal yazıyla cinsel organlar üzerine yazılmış bulunan aşikâr amaçlarına ve belirgin nedenlerine karşı bir suçtur." (5)

Gazali'ye göre evlilik üremenin yanısıra arzuların keskin ucunu törpülediği, tutkunun tehlikelerinin giderdiği, gözleri, görmemesi gerekeni görmekten alakoyduğu, kadın cinsel organlarının koruduğu ve, "Evlenen, dinin yarı görevini yerine getirmiş demektir. Geri kalan yarısı için Allah'dan korksun," diyen Peygamber'in hadislerini izlediği için, Şeytan'dan sakınma anlamına da gelmektedir. (6)

İslam düşüncesi hem kadında hem de erkekte cinsel arzunun şiddetini kabul eder. Fayad ibn-i Naci "Erkeğin cinsel organı kalktığı zaman dininin üçte biri yiter," demiştir. Peygamber'in sözlerini yorumlayan İbn-i Abbas (Allah'ın selamı her ikisinin de üzerinde olsun) "bir kadına giden, alacakaranlıkta yiter," ve "erkeklik uzvunun kalkması bir felakettir; çünkü bir kez uyarıldığında ne akıl, ne de dinle yatıştırılır. Bu uzuv Şeytan'ın insana karşı kullandığı bütün araçlardan daha kuvetlidir," demektedir. Peygamber (SAV) bu nedenle kadınlara "Akıllı ve bilge adamları altedebilecek en akıl ve din yoksunu yaratıklar sizlersiniz," diye hitabetmektedir. (7) Ve erkekleri uyarır: "Evindekiler (kocaları kastedmektedir) bulunmayan evlere girmekten sakınınız; çünkü Şeytan kaynayan bir kan gibi birinizden çıkacaktır.' Ve biz de dedik: 'Senden de ya Peygamber.' 'Ve benden de,' diye yanıtladı. 'Ama Allah bana Şeytan'ı teslim alacak desteği verdi.'" (8)

Yukarıdaki sözlerden Arapların Muhammed'i içlerinden biri gibi görüp onunla özgürce tartışabildikleri anlaşılmaktadır. Şeytan'ın kanlarına gireceğini söylediğinde onlar da, Şeytan'ın onun kanma da girebileceği yanıtını vermektedirler. Muhammed ise onlardan tek farkının Allah'ın O'nun yardımına gelerek içindeki Şeytan'ı teslim almış olması olduğunu açıklamıştır. 'Teslim alma sözcüğünü karşılayan Arapça terim *aslam*, yani 'Müslüman olmak'dır (barışa, selamete kavuşmak). Muhammed, 'Ben iki noktada Adem'e yeğlenmiş durumdayım. Onun karısı O'nu itaatsizliğe

zorladı, oysa benimkiler teslim olmamda bana yardımcı oldular. Onun Şeytan'ı sapkındı, benimki ise beni daima iyiliğe çağıran bir müslümandı,' (9) derken de aynı noktayı vurgulamaktadır.

Böylelikle İslam Yahudiliğin Allah'a itaatsizlik gösteren günahkar kadın Havva'ya ve kadınlara, dolayısıyla da Şeytan'a ilişkili görülen cinselliğe ilişkin tutumunu benimsemiştir. Oysa erkek, güçlü bir cinsel tutkuyla donanmış olmasına karşın bir kadının çekiciliği ve şeytansılığıyla baştan çıkartılmadıkça günah işlemez. Bu nedenle, Şeytan'ın kötülüklerine ve kadınların büyüleyici çekimine karşı durmak için evlenmesi gerekmektedir.

İslam, insanları evliliğe çağırır. Müslümanların peygamberi Muhammed onlara şunu söyler: "Evlilik benim yasamdır. Benim yolumu sevenler, benim yasamı da izlemelidirler." (10)

İslam'ın hem kadında hem de erkekte cinsel tutkunun varlığını tanımakla birlikte tüm sınırlamaları, cinsellik arzularının son derece yoğun olduğunu unutarak yalnızca kadına dayatır. İslam erkekte yatan derin cinsel tutkuları hiçbir zaman görmezlikten gelmemiş, ve onların doyumunu sağlayacak çözümler önermiştir.

Bu nedenle İslam tarihi, yüzlerce kadınla evlenen erkeklere tanık olmuştur. Bu bağlamda bir kez daha Gazali'ye başvurabiliriz: "Hasan ibn-i Ali'nin de kadınlarla evlenmeyi çok sevdiği ve ikiyüzden fazla karısı olduğu söylenirdi. Bazen dörder dörder evlenir ya da dört kadını birden boşayarak yerlerine başkalarını alırdı. Peygamber Muhammed (SAV), bir keresinde Hasan ibn-i Ali'ye 'Bana, benim yaratıcılığıma benziyorsun,' demişti. (11) Peygamber bir keresinde de kendinden sözederken, 'cinsellikte kırk erkeğin gücüne sahip olduğunu' söylemişti." (12) Gazali erkeklerde cinsel isteğin çok güçlü olduğunu kabul etmekteydi: "Bazı tabiatler o denli tutku doludurlar ki, tek kadınla korunamazlar. Böylesi erkekler tercihen birden fazla kadınla evlenmelidirler, bu sayı dörde kadar çıkabilir." (13)

Muhammed'in yakınlarından *(sahabe)* bazıları oruçlarını yemekten önce cinsel ilişkiyle açarlardı. Bazen de akşam namazından önce bir kadının yatağını paylaşır, ardından abdest alarak namaz kılarlardı. Bunu yüreklerini boşaltarak yalnızca Allah'a verebilmek için yaparlardı. Böylelikle Şeytan'ın salgıları bedenlerinden temizlenirdi.

Gazali bu düşüncelerini daha da ileri götürür ve der ki: "Tutku Arapların doğasının güçlü bir yönü olduğuna göre, bu tutkunun imanları için ağır bir yük haline gelmemesi ve onu yoketmemesi için, kadın kölelerle evlenmelerine cevaz verilmiştir. Böyle bir evliliğin kendisi de köle olacak bir çocuğun doğumuna yolaçma olasılığı bulunmasına karşın, bir çocuğu köleleştirmek, dinsel inancın yokolmasmdan daha hafif bir suçtur." Gazali açıkça bu çocukların aleyhinde de olsa, erkeklerin istekleri kadınla evlenmelerine izin verilmedikçe dinin yokolmaktan kurtarılmayacağına inanmaktadır.

İslamın cinsel isteklerinin doyurulması konusunda erkeklere son derece hoşgörülü davrandığı açıktır. Bu, çocukların köleleştirilmesine ve masum yaratıklara haksızlık yapılmasına yolaçsa da, karının normal haklarından tümüyle yoksun, ve çocukları asla özgür bir anadan doğma özgür bir çocuğun haklarına sahip olamayacak olan bir kadın kölenin harcanması bahasına gerçekleştirilecek de olsa, böyledir.

Bu gerçeklerden ortaya çıkan kaçınılmaz soru şudur: Din neden erkeğe bu denli hoşgörülü davranmıştır? Neden cinsel tutkularının en az erkeğinkiler kadar güçlü olduğunu kabul etmesine karşın, kadınların kendilerini tek kocayla sınırlamalarını istediği gibi, ailenin, kadınların ve çocukların çıkarlarının çiğnenmesini de göze alarak erkeğin cinsel arzularını tek kadınla sınırlamasını istememiştir? Ve neden, buna karşılık, kadına kendi kocası dışında bir erkeğe bakması durumunda ölümle cezalandırılmasına cevaz verecek kertede katı davranmaktadır?

İslam için erkek ile kadın arasında cinsel ilişkinin ahlaksal olarak gerçekleşebileceği tek kurum, evliliktir. Bu çerçevenin dışında gerçekleştirilen cinsel ilişkiler günah ve yozlaşma kapsamında değerlendirilir. Toplumun evlenmeye de pazarda kadın köle ya da cariye satın alma olanağı sağlayamadığı genç erkek, birikmiş cinsel enerjisini boşaltma olanağından da yoksun, demektir. Kendini tatmin dahi caiz değildir.

Bir keresinde İbn-i Abbas'a kendini tatmin konusunda ne düşündüğü soruldu: "Of!" diye haykırdı, "Kötüdür. Üzerine tükürürüm. Bir köle kadınla evlenmek daha iyidir. Ve bir köle kadınla evlenmek, zina işlemekten de daha iyidir." Demek ki, evli olmayan bir dekilanlı üç kötülük arasında kalmıştır. En ehveni, bir köle kadınla evlenip, köle bir evlat sahibi olmaktır. İkincisi kendini tatmin en günahlısı isc, zinadır. (14)

Bu üç kötülük arasında ilk ikisi caiz sayılmıştır. Ancak evlilik ku-

rumu erkek için, kadın için olduğundan çok farklıdır ve kocalara tanınan haklar karılara tanınandan çok farklıdır. Gerçekte belki 'kadının hakları' terimini kullanmak bile doğru değildir, çünkü İslami evlilik sisteminde kadının hakları, kölelik sisteminde kölenin sahip olduğu haklar kadardır. Kadınları ilgilendirdiği ölçülerde evlilik köleliğin bir köle, ya da serflik zincirlerinin bir serf için ifade ettiği anlamı taşır. Gazali kocanın karı üzerindeki haklarını sayarken bu gerçeği açıkça ifade etmektedir: "Belki doğru yanıt, evliliğin bir çeşit serflik olduğudur. Kadın erkeğin serfidir ve görevi kendisinden istediği herşeyde kocaya mutlak itaattir." Bizzat Muhammed de, "Ölüm anında kacasının tam rızasını alan kadının yeri, Cennettir,"der (16)

İslam'da kadının sahip olduğu hak, kocasının öbür karılarıyla eşit muamele görmektir. Oysa, Kur'an'da da belirtildiği gibi, bu 'adalet' olanaksızdır. "Kadınlar arasında adaleti sağlamaya -ne kadar özen gösterseniz de- güç yetiremezsiniz." (17) Peygamberlerin kendisi de bazı karılarını öbürlerine yeğlerdi. Bazı Müslüman düşünürler bu nedenle çok karılı evliliğe karşı çıkmışlar ve İslam'da birden fazla evliliğin yerine getirilmesi mümkün olmayan bir koşula, yani her bir kadına diğeriyle aynı muameleyi yapmaya ve herhangi birine adaletsizlik yapmaktan kaçınmaya bağlandığını öne sürmüşlerdi. Bir erkeğin yeni karısını öbür(ler)ine yeğleyeceği açıktır, aksi durumda onunla neden evlensin ki? Bu bağlamda adalet aşkta eşitlik, ya da en azından bir karıyı daha fazla sevmek ve onu öbürkülere yeğlemek eğiliminin olmaması anlamına gelmektedir. (18)

Bazı Müslüman düşünürlerse Kur'an'ın iki ilişkin ayetini farklı yorumlamaktadırlar: "Size helal kılınan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Şayet adalet yapamayacağınızdan korkarsanız bir (eş) ile yetinin," ile, "Kadınlar arasında adaleti sağlamaya -ne kadar özen gösterseniz de- güç yetiremezsiniz." (19) Bu bağlamda adaletin kadına gereksinimlerini karşılayacak eşit maddi olanakları sağlamakla sınırlı olduğunu ve kocanın karılarına beslediği aşk ve sevgide eşitliğe işaret etmediğini düşünürler. (20)

Ancak soru şudur: Hangisi özsaygısı olan bir kadın ya da herhangi bir insan için daha önemlidir; birkaç kuruşun paylaşılmasındaki adalet mi, gerçek sevgi ve insan muamelesi görme konusundaki adalet mi? Evlilik kadının kocasından biraz para aldığı hicari bir sözleşme midir, yoksa bir

kadınla bir erkek arasında derin bir duygusal alışveriş mi?

Olanaksız olanı bir an için varsaysak ve erkeğin karılarına eşit davranacağını düşünsek dahi, bunu bir 'hak' olarak adlandırmak olası değildir; çünkü bir 'hak' kın ilk ve en önemli kriteri, ayırımsız ve istisnasız tüm bireylerce paylaşılmasıdır. Bir erkek dört kadınla evlenirse, onlara adaletli davransa dahi, kadınlardan her biri çeyrek bir erkeğe, erkek ise dört kadına sahiptir. Burada kadınlar aynı adaletsizlikle karşı karşıya olmada eşitlenmişlerdir; tıpkı geçmiş günlerde kölelik sistemi altında tüm kölelerin eşit olduğu gibi. Bu, kadınlar için eşitlik, adalet ya da hak sayılmamaktadır.

Köleci ve feodal sistemler köle ve feodal toprak sahibinin çıkarlarına hizmet için kuruldu. Benzer şekilde, evlilik sistemi, kadın ve çocuklar karşısında erkeğin çıkarlarına hizmet etmek için yaratılmıştır.

Gazali evliliğin erkekler için yararlarından sözederken şunları söyler:

> "Evlilik erkeğin kalbini ve aklını evle uğraşmak ve yemek pişirme, silip süpürme, bulaşık ve hayatın diğer gerekliliklerini düzenleme yükünden kurtarır. Eğer insanlarda bir eşle yaşama tutkusu olmasaydı, kendilerine ait bir eve sahip olmakta çok zorluk çekeceklerdi, çünkü bu durumda ev işlerinin tümüyle uğraşmak durumunda kalacak, zamanın çoğunu boşa harcadığını görecek ve kendini çalışma ve bilgiye veremeyeceklerdi. Evinin işlerini yola koyabilen iyi bir kadın, dinsel uğraşlar için paha biçilmez bir yardımcıdır. Oysa bu alanda işler yolunda gitmezse, yürek kaygı ve tedirginlikle dolar ve hayat dinginliğini bozacak unsurların saldırısına uğrar. Süleyman el Darani bu nedenlerle demiştir ki: İyi bir kadın bu dünyanın nimeti değildir, çünkü evinizin işleriyle uğraşıp tutkularınızı dindirerek size öte dünyayla uğraşma olanağını sağlar." (21)

Böylelikle, evinin tüm işleriyle uğraşan, onu besleyen, giysilerini yıkayan, ve tüm ihtiyaçlarını gözeten bir karısı olmadıkça bir erkek kendini dinsel yaşama ve bilgiye adayamamaktaır. O zaman şunu sormakta haklı değil miyiz: Ya kadın için ne demeli? O kendini nasıl dinsel yaşama ve bilgi arayışına adayabilecektir? Kimsenin sorunu bu açıdan düşünmediği açıktır; kadının dinle ya da bilgiyle hiç ilgisi olmayacağı, adeta bir önyargı olarak yerleşmiştir. Sanki hayattaki tek işlevi silip süpürme, yemek pişirme, bulaşık çamaşır yıkama ve Gazali'nin yüreğe sıkıntı veren,

yaşamın dinginliğini bozan uğraşlar olarak tanımladığı işleri yükümlenmektir.

Erkeğin kendini bu insan faaliyetlerine verebilmesi için kadının aklı ve isteklerinin tümüyle bilim ve kültür alanlarının dışına sürüldüğü, çok açıktır. Dahası, hem bu ev işlerinin sonucunda yüreği basan sıkıntıları kadına yüklemekte, hem de onu aptallık ve iman yoksunluğuyla suçlamaktadır. Kadın bu yükleri hayatta kalmasını sağlayacak besin, giysi ve barınak dışında hiçbir karşılık almaksızın omuzlar. Erkek yalnızca onun aklına kendi amaçları için el koymakla, ya da en azından bilim, kültür ve bilgi alanındaki her türlü gelişme potansiyelinin önünü kesmekle ve tüm yaşamını karşılıksız olarak onun için çalışmaya adamasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onu kendi cinsel ihtiyaçlarını gidermek için de kullanır. Bu, onun görevleri arasındadır ve erkek istediği an karşılık vermek zorundadır. Eğer bunu yapmazsa, ya da hastalanır, reddeder, ya da ebeveynleri tarafından alakonursa, kocası onu boşama ve her türlü nafakadan yoksun bırakma hakkına sahiptir.

Kadının kutsal görevleri arasında kocasına mutlak boyun eğme de vardır. Onunla ters düşmeye, soru sormaya, hatta tartışmaya dahi hakkı yoktur. Oysa erkeğin karısına boyun eğmek gibi bir görevi yoktur. Aksine, karısının sözünü dinleyen erkek, değersiz sayılır. Ömer ibn-ül Hattab bir keresinde demişti ki; "Kadınlarınıza uymayın ve isteklerini yapmayın. O zaman kutsanacaksınız. Çünkü denmiştir ki: 'Onların görüşünü alın, ama sonra tersini yapın,' Peygamber şu öğüdü verir! "Karınıza köle olarak yaşamayın." Müslüman dinsel önderlerinden El Hasan daha da ileri gider. Bir erkek karısının istek ve arzularına boyuğn eğmeye başladığında Allah onu Araf'ın ateşlerine atar." (22)

Kadının haklarından biri, evlendiğinde başlık biçiminde bir para alması ve kocası kendisini boşarsa, mihre hak kazanmasıdır. Ayrıca koca karısını beslemek, giydirmek ve barındırmakla-yükümlüdür. Ancak, kadın yaşayacağı eve ilişkin herhangi bir koşul öne süremez. Bu balçık ve tahtadan bir kulübe de olabilir, güzel, tuğladan bir ev de -hepsi kocanın olanaklarına bağlıdır. Ayrıca mihrin miktarını, ya da yiyeceğinin veya giysilerinin niteliğini de belirleyemez. Tüm bunlar kocanın elindeki mali olanaklara ve bunları kullanma konusundaki isteğine bağlıdır.

İslami kurallara göre kadın, çocuğuna süt vermesi karşılığında bir ücret talebedebilir. (23) Çocuk için ayrılmış bir mali kaynak yoksa koca

bunu kazancından ödemek zorundadır. Karı istemediği takdirde, ücret karşılığında dahi olsa çocuğuna süt vermeye zorlanamaz. Bir başka kadın babanın itirazı olmaksızın gönüllüce çocuğu kendi sütüyle beslemeye razı olmadıkça anneye bu ücret ödenir. Ancak böyle bir sütanne bulunduğu andan itibaren karının bu bedeli istemeye hakkı olmaz.

Kocanın iradesi burada da belirleyicidir; çünkü bu amaç için ya gönüllü ya da düşük ücretli bir başka kadın bulabilir.

Bu sınırlı haklar olanaksız koşullarla çevrili ve gerçek değerden yoksun olduklarından, hemen hiçbir önem taşımazlar. Tersine, kadın ücret talebettiği andan itibaren erkeğe çocuklarının annesinin hizmetinden cayma hakkı tanıdığından emzirme ve çocuk bakma karşılığında annenin ücret talebetme hakkını geçersiz kılmaktaır. Bu nedenle kadınların büyük çoğunluğu annelik işlevlerini abartan ve kutsayan toplum ve aile eğilimlerine karşı duramayacağından, kendilerini çocuklarına adayıp, onlara hayatlarını verme durumundadır. Bu durumda küçük bir maddi bedelden vazgeçmek, pek de önemli sayılmaz.

Bir karı ve bir ananın uğradığı sömürü, birçok hayati işlevi hiçbir ücret almadan yerine getirdiği gerçeğinde açıkça ortaya çıkmaktadır. O kocası için cinsel zevk ve doyum aracı olmanın yanısıra, temizleyici, çamaşırcı, ev hizmetçisi, ahçı, hastabakıcı, dadı ve öğretmendir ve tüm bu işlevlerini yalnızca besin, giysi, ve barınak karşılığında, herhangi bir ücret talebetmeden yerine getiri. Dolayısıyla varolan en düşük ücretli emekçidir.

Kadının sömürüsü erkeğin ona tüm emekçi kategorileri arasında en düşük ücreti ödemesi gerçeği üzerine kuruludur. İster birkaç kuruş karşılığında olsun, ister besin, giysi, ister başını sokabileceğin bir çatı, karşılığın miktarını belirleyen, erkektir. Ve bu düşük ücret karşılığında üzerindeki yetkesini haklı gösterebilmektedir. Erkek kadım denetleyebilmektedir, çünkü Kur'an'da belirtildiği gibi, ona yaşama araçlarını sağlar.

Demek ki erkeğin kadın üzerindeki efendiliği ona ödediği az miktarda para ile ve sahip olduğu mülklerin başka bir erkeğin çocuğuna miras kalmamasını güvencc altına almak üzere ona tek kocanın dayatılmasıyla sağlanmaktadır. Soy çizgisinin hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kesin olmasını sağlamak üzere kadının sadakatını güvence altına alan katı ve sert yasaların gerisindeki itici güç, bu mirasın korunmasıdır. Bu kurallar karı ile koca arasındaki aşkı korumayı ve beslemeyi gözetmez. Eğer

karı ile koca arasındaki bu sadakat arayışının temelinde aşk yatsaydı, sadakatın hem kadından hem de erkekten beklenmesi gerek idi. Oysa onlara tekkocalılığı dayatarak yalnızca kadınların sadık olması beklendiğine, erkeklerin cinsel ilişkilerini çoğaltıp çeşitlendirmesine izin verildiğine göre, evlilikteki özverinin insancıl bir ahlaki değer değil, soy zinciri ve mirasın sağlamlığının gözetilmesi amacıyla kadınlara dayatılmış bir toplumsal baskı aracı olarak algılanması gerekir. Doğal olarak gözetilmesi gereken soy zinciri, babanınkidir. Böylelikle kadınlar açısından zina, evlilik günü içtiği anda sadakatsızlık, baba soy zinciri ve mirasın yokedilmesidir.

Bu nedenle ahlakın, ya da en azından mülkiyet, sömürü ve mirasın iktisadi sistemin özünü oluşturduğu yerlerde gerçerli olan ahlakın temeli, paradır. Oysa dinde gerçek ahlakın insancıl değerler üzerine kurulduğu varsayılır. Kur'an'da açıkça belirtilmiş: "Bizim katımızda sizi (bize) yaklaştıracak olan, ne mallarınız, ne de evlatlarınızdır; ancak iman edip edip de salih amellerde bulunanlar başka İşte onlar için, yaptıklarına karşılık olmak üzere kat kat mükafat vardır, ve onlar yüksel. köşklerinde güvence içindedirler." (24)

Toplumun kadınların güçlü biyolojik ve cinsel doğasını erkenden sezinleyip bunu Şeytan'ın gücüyle özdeşleştirdiğini daha önce de belirtmiştik. Bu nedenle sadakat ve iffeti kocası ve aralarında cinsel ilişkinin haram sayıldığı baba, erkek kardeş, dayı ya da amca dışındaki erkeklerle her türlü temasının kesilmesi yoluyla güvence altına alınabilecekti. Kadınlarla erkekler arasındaki mesafenin ve birbirleriyle özgürce görüşebilmelerinin yasadışı sayılmasının nedeni buydu; mesafe ise yalnızca kadını dört duvar arasında hapsederek sağlanabilmekteydi. Kadının eve kapatılması, birbiriyle ilintili üç amacın gerçekleşmesini sağlamaktaydı: 1) Kadının sadakatini güvence altına alarak yabancı erkeklerle karşılaşmasını önlüyordu; 2) Kendini tümüyle evine, kocasına, çocuklarına ve ailesinin yaşlı bireylerine adamasına olanak veriyordu; 3) Erkekleri kadına içkin olan tehlikelere ve 'erkeklerin karşı karşıya geldiklerinde Allah, bilim ve bilgiyi düşüme yetilerini ve mantıklarının üçte ikisini yitirmelerine' yolaçacak ölçüde güçlü baştan çıkartıcılıklarına karşı koruyordu.

Bu tür düşünceleri sık sık öne süren Müslüman filozoflar fikirlerinin çoğunu kadını toplum, erkek ve din için tehlikeli ve yıkıcı güçlerle donatılmış Havva'nın birer kopyası olarak değerlendiren Adem ile Havva söylencesinden almışlardır. Uygarlığın bu "dişi güçlere" karşı, onları de-

netim altına alıp bastırmayı ve erkeğin aklını Allah ve topluma karşı görevlerinden alakoyacak kadına saplanmaktan korunmayı hedefleyen bir mücadele süreci içinde kurulduğuna inanmaktadırlar.

Toplum ve dini bu tür kötülüklere karşı korumak için cinsiyetleri birbirinden ayırmak ve kadınları gerektiğinde ateş ve çelikle boyunduruk altına almak gerekmekteydi; çünkü ancak ateşle çelik köleleri sömürüye dayalı adaletsiz yasa ve sistemlere boyun eğdirebilir. Kadının evlilik içindeki konumu, bir köleninkinden daha beterdir; çünkü kadınlar hem iktisadi, hem de cinsel bakımdan sömürülmektedir. Bu, çifte sömürüsünü sürdürmek için uygulanan ahlaki, dinsel ve toplumsal baskıların üzerine eklemlenir. Köleler en azından çabalarının karşılığında kısmen de olsa, maddi bir ödülle ödüllendirilir. Oysa kadın kocasının, çocuklarının ve evdeki yaşlıların ücretsiz hizmetkarıdır. Ve bir köle, beyni ve dinsel inançları olduğu gerekçesiyle efendisi tarafından azad edilerek özgür insanın haklarına kavuşabilir. Ancak bir kadın, kadın olarak kaldığı sürece bir erkeğin beynine ve imanına sahip olma şans ve umudundan yoksundur. Çünkü kadınlar, "akıl ve iman bakımından eksiklidirler:"

Erkekler kadınlara göre daha akıllı ve bilge oldukarına göre yönetici, yasa yapıcı, eyalet yöncticisi vb. görevler kadınlara değil, onlara ayrılan görevlerdir. İslam'da dinsel ya da siyasal önder (imam) ya da yönetici (vali) olabilmenin başta gelen koşullarından biri, erkek olmaktır. (25) Bunu dindarlık, yeterlilik ve bilgi izler.

İslam'ın kadın ve cinsellik sorunlarına ilişkin temel fikirleri şöylece sıralanabilir:

1) Erkekler iktisadi bakımdan desteklediklcri için kadınlar üzerinde velayet sahibidirler. Ayrıca akıl, bilgelik, dindarlık, bilgi ve iman bakımlarından da kadından üstündürler. Otorite erkeğin hakkı, boyuneğme de kadının görevidir.

2) Erkekler enerjilerini tapınma, dinsel faaliyetler ve bilgiyi arama faaliyetlerinde harcamalıdırlar. Bu da kadınların kendilerini ev içinde erkeğe hizmete, yiyecek ve içecekleri hazırlamaya, temizliğe ve çocuklarla yaşlılara bakmaya adamasını sağlamakla mümkün olabilir.

3) Erkeklerin akıl ve yüreklerini tam olarak dinsel faaliyetlere, Allah'a tapınmaya, bilgiyi aramaya ve topluma hizmete verebilemleri için cinsel istekerinin gereğince karşılanması gerekir. Böylece din korunabile-

cek ve toplumun zarara uğraması, hatta çöküşü önlenecektir. Amacı üreme ve insanları öbür dünyada ödüllendirilmek için iyilik yapmaya yöneltmek üzere Cennet'te vadedilen zevklerden birinin tadılması olan cinsel istekler, ancak evlilik içinde karşılanmalıdır.

Birkaç kadınla birden evlenerek ya da kadın köle ve cariyeler edinerek cinsel isteklerini tümüyle doyurmak, erkeğin tartışılmaz hakkıdır. Oysa kendini tatmin bir kötülük, zina ise büyük bir günahtır. "Nikah (imkanı) bulunmayanlar, Allah onları kendi fazlından zenginleştirinceye kadar iffetli davransınlar." (26)

4) Kadınların baştan çıkartıcılığı ve çekiciliği bir tehlike ve yıkım kaynağıdır. Erkekler onların çekiciliğine karşı korunmalıdır; bu da onları eve kapatarak sağlanabilir. Erkek kadının baştan çıkartıcılığına kapılırsa yokolma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. İbrahim ibn-i Edhem'in sözleriyle, "Kadının kalçalarına alışan, hiçbir şeyin kaynağı olamaz." (27)

5) Hastalık ya da ölüm gibi zorunlu bir neden olmadıkça kadınların evden çıkması ve dış dünyaya karışması yasaktır. Bir kadın evden çıktığında tüm bedenini örtmek ve bir erkeğin baştan çıkartabilecek özelliklerini gözlerden gizlemek zorundadır. Ziynetleri gizlenmeli, dış cinsel organları kapalı kalmalıdır.

İslam erkekleri evlenmeye teşvik eder, hatta bunu bir dinsel görev olarak görür. "Evlenmek dinin yarısıdır." Erkeklerden yalnızca evlenmeleri istenmemekte, birkaç kadınla evlenmelerine, cariye ve kadın kölelerle yaşayarak evlilik dışı ilişkiler kurmalarına cevaz verilmektedir. Böylelikle sahip oldukları kadın sayısı ve cinsel güçleriyle böbürlenmelerinin zemini hazırlanmış olur.

Erkeğin cinsel gücü Arap ethos'unun bir parçası haline gelmiş ve bu ethos içinde erkeklik ve iktidarla bağlantılandırılmıştır. Bir erkeğin iktidarsız ya da cinsel bakımdan zayıf olması, bir utanç kaynağıdır. Açıktır ki bir erkeğin cinsel bakımdan kusurlu olup olmadığın bilip yargılayabilecek olan, yalnızca kadınlardır; bu da kadının gizli gücünün ve içerdiği tehlikelerin başka bir kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle erkek ondan korunmalıdır ve toplum bunu gözlerini -tıpkı karanlıkta köredilen bir hayvan gibi- evin dışında herhangi birini görmekten esirgeyerek, yüzünü peçelerin en kalınıyla örterek, aklını güçlüyle güçsüzü ayırdetmekten alakoyacak tarzda karartarak sağlar. Evlilik çağı geldiğinde bakirelerin kadınlara yeğlenmesinin nedeni de budur. Bakire, erkekler ve cinsellik hak-

kında pek az şey bilir; oysa bir kadının geçmişteki ilişkilerinden ve cinsel sanatlara ilişkin deneyimlerinden kaynaklanan bilgisi vardır. Bir erkeğin gücünün ve güçsüzlüğünün nerede yattığını kolaylıkla ayrımsayabilir. Dul ve boşanmış kadınların gözden düşmesinin temel nedeni budur.

Peygamber Muhammed yine de Arap toplumundaki bu erkeklik davranışının genel kurallarıyla tümüyle bağdaşmamıştır. Karılarından ondördü dul ya da boşanmıştı. Evlendiği tek bakire, Ayşe'ydi. Bu bakımdan hâlâ bakireyle evlenmeyi yeğleyen ve ziffaf çarşaflarında kan lekesi arayan pekçok günümüz erkeğinden çok daha ilerici ve açık görüşlüydü. Özellikle kırsal kesimde kocasının ya da *daya*'nın parmağıyla kızlık bozma adeti günümüzde dahi hâlâ yaygındır ve beyaz çarşaf üzerindeki kızıl leke, saflığın ve aile şerefinin dokunulmamışlığının simgesi sayılır.

Gördüğümüz gibi, kadınların konumu ve onlara ilişkin tutumlar Muhammed'in ölümünden sonra hızla değişti. İslam'ın özünde ve Peygamber'in hayatında uyguladığı haliyle öğretilerinde kadınlar göreli daha yüksek bir konumdaydılar. Ancak bir kez erkeklerden ayrılıp evlerinin alanında yaşamaya mahkum kılındıktan sonra Arap aşiret toplumunun onur, özsaygınlık ve gurur gibi değerleri bekarete çözülmez bir şekilde bağlandı ve kadınların dış dünyadaki etkinliği hemen sıfıra indirildi. 20. yüzyıl ortalarına dek gözde olan bir Filistin deyişi, şöyle övünür: "Kadınım (tabut içinde -çev.) dışarı taşınana dek evinden hiç çıkmadı." (28) Annemin büyükannemi anlatırken yaşamında yalnızca iki kez evden çıktığını söylediğini anımsarım. İlki, evlendikten sonra baba evinden koca evine geçmek için, ikincisiyse gömülmek üzere koca evinden çıkartıldığında gerçekleşmişti bu yolculuklar. Her ikisinde de bedeninin her yanı sıkı sıkıya örtülmüştü. (29)

Erkeklerle kadınların dünyası arasındaki ayırım o denli katıydı ki, evinin kapısı dışına çıkmaya cesaret eden kadın, erkeklerin taciz ve hakaretleriyle karşılaşırdı. Bu en azından kaba ve rahatsız edici bakışlar, cinsel çağrışımlı laf atmalar ve hakaretler düzeyinde kalır, ama genellikle daha da ileri giderdi. Bir adam ya da erkek çocuk kollarını açarak onun kolunu ya da göğsünü kavrar, bazen genç çocuklar kent varoşlarında onu taşlarlar, ya da içinde bedeninin organlarının adları sıkca geçen küfürlerle peşine takılırlardı. Orta öğrenim çağında genç bir kızken (1943-48) Kahire'nin bazı mahallelerinde tek başıma dolaşmaya korkardım. Erkeklerin beni nasıl taşladığını ve ardımdan "Ananın a..." ya da "erkeklerin s..tiği

o...nun kızı" diye bağrıştıklarını hâlâ hatırlarım. Bazı Arap ülkelerinde kadınlar giysilerinin yenlerinden parmak uçları gözüküyor diye yolda fiziksel ya da manevi saldırıya uğramaktadırlar. (30)

Erkeklerin, evinin, dolayısıyla da erkeklerin kendileri için çizdiği dünyanın sınırlarını aşan, ya da erkeklerin alanına girmeye cesaret eden her kadına zarar verme yolundaki bu eğilimi, onların kadını güçsüz ve edilgin olarak görmediğinin kanıtıdır. Aksine, sınırları aştığı andan itibaren onu tehlikeli ve derhal cezandırılarak kendi sınırları içine geri gönderilmesi gereken bir saldırgan olarak değerlendirmektedirler. Bu tutum başlı başına kadının, erkeğin her yolla kendini korumaya çalıştığı gücünün bir kanıtıdır. Erkek kadını yalnızca evine hapsetmekle yetinmez, aynı zamanda erkekler dünyasını barikatlar, dikenli teller, ve her türlü tahkimat, hatta ağır toplarla çevirir.

Öte yandan kadınların dünyası erkeklerce karanlık ve gizlerle çevrili, büyücülük ve Şeytan'ın güçlerinin loş gizemiyle yüklü bir dünya olarak algılanır. Bu dünyaya erkekler büyük bir ihtiyatla ve bize güç verecek ve doğru yolu gösterecek Allah'a dualar ederek girebilir. Bu nedenle Mısır'ın kırsal kesimlerindeki Arap erkeği, kadınların bulunduğu bir eve girerken dudakları arasında Allah'ın bir dizi adı dökülür: *"Ya Hafız, Ya Latif, Ya Settar, Ya Rab, Ya Kerim..."* Bazı Arap toplumlarında bu yardım çağrılarına bir de köylülerin kötü ruh ve şeytanları kovalamak için kullandıkları *"destur!"* ünlemi eklenir. (31)

Kadınlarla şeytan ve kötü ruhlar arasındaki sıkı ilişkiye gönderme yapan fikir burada da karşımıza çıkar. Bu, bizi Havva öyküsüne ve onun kötülük sözkonusu olduğunda olumlu ve etkin bir rol üstlendiği ve Şeytan'ın oyunlarına alet olduğu düşüncesine geri döndürür. İslam'da dünyadan cayma ve Allah'ın tefekkür ve sevgisi üzerine kurulu olan -ve genel bir sevgi öğretisi haline gelen- Tasavvuf düşüncesinin gelişmesi kadınların evliya mertebesine yükselmesine olanak sağlamıştır. Ancak kadın evliya sayısı, erkeklere oranla son derece azdır. Öte yandan, kötü ruhların % 80'i halk düşüncesinde kadın olarak algılanmaktadır. (32)

Arapların tarihi kadınların erkeklerden, erkeklerin kendilerinden korktuğundan çok daha az korktuğunu göstermektedir. Ancak Arap erkekelerinin, ya da gerçekte dünyadaki erkeklerin büyük çoğunluğunun trajedisi kadınlardan hem ürkmeleri hem de onları arzulamalarıdır. Ancak Arap erkeğinin, belirli dönemlerde, özellikle de İslam öncesi çağda ve İs-

lam'ın ilk yıllarında bu kadın korkusunu Batılı erkekten çok daha fazla kırabildiği söylenebilir. Daha doğru bir deyişle, erkeğin kadınlara olan arzusu korkusunun getirdiği kısıtlamalardan daha ağır basmaktaydı. Bu bir yanıyla Arap toplumlarının Batı'ya göre farklı nesnel koşullara sahip olması ve daha önce de tartışıldığı gibi İslam'ın (Hıristiyanlık'ın aksine) cinsel isteğin geçerliliği ve meşruluğunu tanımasından kaynaklanmaktadır.

Bunun sonucunda cinsellik ve sevgi Arapların yaşamında, yazınında ve sanatında çok daha önemli bir yer tutmuştur. Ancak hem erkeği hem de kadını köreden bu tutku patlamasına koşut olarak, felsefecilerin ve bilgelerin öğretilerinde, yazar ve ozanların yapıtlarında cinsellik zevklerine dalmaya karşı uyarıcı, aynı ağırlıkta tam tersi bir eğilim de mevcuttur. Erkekler kadınlara "kapılmamaları", onların çekiciliğine kurban düşmemeleri konusunda sürekli uyarılırlar. Ünlü Arap düşünürü İbn-ül Mukaffa yazılarından birinde derki, "Dinde felaketlerin en kötüsüne yol açan, bedeni en çok yorgun düşüren, cebe en fazla yüklenen, akla ve mantığa en fazla zarar veren, erkeğin erdemine en çok halel getiren, görkem ve istikrarını en büyük hızla yitirten şeyin, bir kadına duyulan tutku olduğunu iyi bil." (33)

İbn-i Mukaffa, kuşkusuz bu uyarıları "görkem", "istikrar" ve dolu bir cebe sahip erkeklere yöneltmekteydi; çünkü yalnızca onlar bir kadına tutularak bu zenginliklerini yitirebilirler. Halkın büyük çoğunluğunu oluşturan ve ne görkem, ne istikrar, ne de dolu bir cebe sahip olan öbür erkekler bu öğütten nasibini alamaz, hatta buna ilgi dahi duyamaz. Onlar zaten dünya malından tümüyle, ya da hemen tümüyle yoksundur; bu nedenle de zaten bir tek yasal eşe sahip olup onun ve çocuklarının nafakasını sağlayabilecek kadar güçleri vardır. Bu erkeklerin aşk ve tutku alanına yaklaşması dahi beklenemez.

Ataerkil sınıf sistemiye yönetilen ve toplumsal düzeyler arasında uçurumların bulunduğu tüm toplumlarda olduğu gibi Arap toplumunda da cinsellik, aşk, cinsel özgürlük ve aşırılık, zevk ve sefa hayatı yalnızca küçük bir azınlığın ayrıcalığıydı. Erkek ve kadınların büyük çoğunluğu çivili yatak üzerinde dönenip durmaya, büyük özverilere katlanmaya ve cinselliği bedelini ödeyebilenler dışında herkese yasaklayan gelenek, yasa ve kodlara boyuneğmeye mahkumdu.

Çöl yaşamının yoksunluk ve katılığına, geri ve oldukça yabanıl bir toplumda salt gereksinimleri karşılamanın güçlük ve tehlikelerine ve ken-

di ve çevredeki diğer egemen sınıfların sömürüsünün yüküne açık olan Araplar, metanetleri, sabırları ve yiyecek olsun, cinsellik olsun her türlü yoksunluğa karşı dayanıklılıklarıyla bilinirler. Yine de, insan gelişiminin tüm evrelerinde, her yerdeki insanlar gibi onlar da başka şeylerle avunmanın yolunu bulmuşlardı. Bu bize Arapların güzel kadınların tutkuları ve cinselliğin baştan çıkartıcılığıyla yüklü *Binbir Gece Masalları*'nı dinlemeye neden bu denli meraklı olduklarını açıklamaktadır. Bin geceyi aşkın bir süre anlatılanları dinlemek ve tekrarlamak, imgelemi ateşe veriyor ve hayatın gerçekte sağlayamadığının karşısına yanılsamayı yerleştiriyordu. Sadık El Azim'in sözleriyle bu öykülerin "temalarının merkezinde, toplumun yaşamında egemen olan ahlak kodu ve dinsel yasayla ve iyiyle kötünün, meşruyla gayrımeşrunun, hoşgörülebilirle hoşgörülemezin ayırdediliş yöntemleriyle bağdaşmadıkları ölçüde daha da büyüleyici gözüken, karmaşık bir tutku ve aşk ağı üzerine kurulu olaylar yeralır." Böylelikle karılar aşıkları ve erkek kölelerle kocalarına ihanet eder, bakireler sevgilileriyle tenhada buluşur, erkekler karılarını terkederek yumuşak yaz gecelerinin kollarında metreslerini ararlar. Bu öykülerin ele aldığı herkes yalnızca sıcak, şehvetli isteklerini, yalan, ihanet, güvenin kötüye kullanımı ve eylemlerinin sorumluluğundan kaçış dahil olmak üzere her ne pahasına olursa olsun, serbest bırakmak işiyle uğraşmaktadır. Bu kitabın gözde öykülerinde bu temaların başatlığı gündelik hayatın dişilileri arasında ezilegelen ve çılgınca tutkuların tamtamlarına kulak kabartan her erkek ve kadının gizli derinliklerinde gömülü istekleri yankılandırmaktadır.

Çevrelerindeki herşey adımlarını heyecanlı, dolambaçlı ve tehlikeli yollardan uzak tutmak için nöbet beklerken, çıkış yolu nerededir? Açık tek kapı, insanların adet ve gelenceklerin kendilerine yasakladığını imgelerinde yaşayabilecekleri öykü ve masallar dünyasıdır. (34)

Arap toplumunda başat gelenek ve adetler, cinselliğe gerçekte sağladıkları özgürlükten çok daha katı olan kısıtlamalar dayatmaktadır. Aşk ile cinsellik, beden ve ruh kesin hatlarla birbirinden ayrılmaktadır; bu da insanlığın Yahudilik'ten devraldığı ve cinselliği sonsuza dek günahla damgalayan, onu aşağılayıcı birşey olarak gören mirasın doğrudan bir sonucudur. Bu nedenle Arap aşkı ruha ilişkin, tıpkı Allah sevgisi, yurt ya da ana sevgisi gibi ondan kaynaklanan bir duygu olduğunu düşünürken, cinsellik ve beden, yüce aşk duygusunu kirletmemesi gereken dünyevi ve hayvansal istekler düzeyine indirilmiştir.

Batı'daki romantik aşkın Arap yazınındaki karşılığı *el hab-ül uzri*'dir. Cinsellik ile aşk arasındaki ayrım öylesine ileri götürülmüştür ki, Araplar aşk ile evlilik arasına bir uçurum yerleştirmişlerdir. Erkeğin sevdiği kadınla evlenmesine izin yoktu. Busayna'ya tutulan Cemil'in öyküsü ünlü Arap *Hab uzri*'lerine bir örnektir. Cemil ile sevdiği arasına giren kızın ebeveynleri onu tek gözlü, iğrenç görünüşlü bir adama vermişlerdi. Bir başka çok bilinen öykü, yeri göğü Leyla'ya olan aşkını terennüm ettiği şiirlerle inleten ünlü Arap ozanı Kays'ın öyküsüdür. O da başka biriyle evlendirilmişti. Yine, bir genç kız, Afra, derin bir tutkuyla sevdiği Orva ibn-i Hizam'a sonsuza dek kavuşamamıştı.

Hab uzri trajedisi Arap yazını ve şiirinde çok yaygın bir temadır. Araplar çağlar boyu şarkılarında ve dizelerinde aşkın acılarını, ayrılığın ve birbirinden uzak düşmüş aşıkların acısının zevkli ıstıraplarını betimleyegelmişlerdir. Bir örnek olarak, İbn-i Hazım'dan okuyalım: " Aşk, ölümcül bir sayrılıktır, bir esrime hali, peşinden koştuğumuz bir umarsızlıktır. Ona uğramayan onun acılarını arar, bu hastalığa tutulan, artık sağalmak istemez." (35) Ve sürdürür dizelerini: "senden bana geçen bu ıstırap, hayattaki umudum, esrime kaynağımdır. Yaşamımın sonuna dek yüzümü senden çevirmeyeceğim."

Bu mazoşist acıdan zevk alma eğilimi yalnızca Arab'a özgü değildir; bedenin ruhtan ayrıldığı ve cinselliğin günahla özdeşleştirildiği andan itibaren tüm insan soyunun özelliği olmuştur. Bir tür olarak insanlar hayvanlardan beyinlerinin göreli büyüklüğü ve bedenin dünyayı kaplayan tehlikeleri, doğanın fırtınalarını ve hayatın felaketlerini karşılayabilmek için gerekli olan bu yüksek organının kaydettiği sürekli gelişmeyle ayırdedilebilir. Bence tüm tarihi boyunca insanlığın başına gelen en büyük belalardan biri, beden ile ruhun birbirinden ayrılması ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak da cinselliğin günahla özdeşleştirilmesidir. Bu fikirler ormanlardaki tüm yabanıl hayvanlardan çok daha yıkıcı olmuştur; beynin kendini uyarlama ve sürekli evrilme yetisi olmasaydı, insanlık onların altında ezilip kalabilirdi. Beyni olmayan bir hayvan bu fikirlerle tanıştığında iki seçenek arasında kalır: Ya -soyun tükenmesiyle sonuçlanacak şekilde- cinselliğin tümüyle dışlanması, ya da suçların en büyüğü addedilen bir eylemi sürekli yinelemenin getireceği müthiş suçluluk duygusu ve mutsuzluğa karşın devamlı cinsel ilişki. Her iki seçeneğin sonu da ölümdür.

Oysa tüm pratik amaçlar için sahip olduğu tek araç olan insan beyni tıpkı ormanlardaki arslan ve kaplanları altettiği gibi bu fikrin üstesinden gelecek uyarlama ve gelişme yetisine sahipti. Bu tehlikeli, yabanıl hayvanlarla güreşmemiş, onların zeka ve kurnazlıkla, köşeye sıkıştığı anda da ağaçlara tırmanmasını bilerek altetmişti. Bu yıkıcı fikirlerle yüzyüze gelip onlara açıkça karşı koyarak değil, tuzaktan korunmanın ve sakınmanın yollarını araştırırken aynı kaçış, atlatma ve ortadan kaybolma taktiklerini kullanmıştır. Mazoşizm ya da acıdan zevk duyma böylelikle insanları kendilerini baskı altına alan suçluluk duygusundan kurtaracak bir koruyucu aygıt halini almıştır. Gerçekte şöyle demeye gelmektedir: "Evet; sevişirken günah işliyorum ama dayanılmaz acıyı yaşayarak günahlarımın kefaretini de ödüyorum; hatta bu acıdan zevk dahi alıyorum."

Freud kadın psikolojisi üzerine kuramlarını geliştirirken ve mazoşizmin kadın doğasının köşetaşlarından biri olduğunu söylerken vahim bir hata yapıyordu. Çünkü mazoşist olan, yalnızca kadın değildir. Bu özelliği erkek de paylaşır ve her ikisi de bedenle ruhun ayrılmasına yolaçan düşüncenin kurbanıdırlar. Ancak beden ile cinselliğin kötülükleri erkeklerden çok kadınlara yakıştırıldığından, kadınlardaki suçluluk duygusunun erkeklerinkinden çok daha güçlü ve derin olması doğaldır. Günahlarından arınabilmesi için daha fazla acı ve ıstırap çekmesi gereklidir. Eski Ahit "Acı ve üzüntü içinde çocuk doğuracaksın," sözleriyle kadınlara böylesi bir ıstırabı esinlemekteydi. Freud mazoşizmin nedenlerini tarihte ve toplumun gelişimi yerine kadınların biyolojik ve psikolojik doğasında arama yanılgısına düşmüştür.

Bazı Arap düşünürleri beden ile ruh arasına yapay bir uçurum yerleştiren kavrayışa karşı çıkarak her ikisini uzlaştırmaya uğraşmışlardır. Bunlardan biri, İ.S. 1027'de ölen Şeyh Ebu Ali El Hasan İbn-i Ali İbn-i Sina'dır. İbn-i Sina insanı bütünsel bir varlık olarak kavrayışında ve beden ile duyumsal algılarının önemini vurgulayışındaki bilimsel yaklaşımda Batılı filozof ve düşünürlerin ilerisindeydi. Dünyada beden ile ruh arasındaki ayrılığın üstesinden gelerek cinsellikle aşk arasındaki özgün ve yakın bağı yeniden kurmak gerektiğini vurgulayan ilk bilim ve bilgi adamlarından biridir. İbn-i Sina'ya göre insan bütünsel bir varlıktır ve parçalara bölünemez.

Ünlü kitabı *El Kanun fi Tıb*'ta İbn-i Sina tin ya da ruhun tıpkı cinsellik gibi iki kuvvetten, bir bilinç kuvveti ve bir itim kuvvetinden oluştu-

ğunu söyler. Bilinç kuvveti de yine tıpkı cinsellik gibi iki kuvvetten oluşur; yüzeyde görülen bilinç kuvveti ve derinliklerde gömülü, gizli bilinç kuvveti. Yüzeyde görülen bilinç kuvveti duyumsaldır, yani duyumlarla ilintilidir. (36)

İbn-i Sina kendi çağı için dikkate değer ve Batı biliminden fersah fersah ileri bir netlikle tini (psyche) bedene bağlayan köprüleri ve ilkinin bilinç ve bilinçaltı olmak üzere bölündüğü gerçeğini kavramıştır. Bu nedenle, şimdiye dek Batı biliminin bir buluşu olarak sunulan insan tininin bölünmesini ilk kavramsallaştıran, Freud değildir.

İbn-i Sina'nın en önemli katkılarından bir başkası da aşk üzerine kaleme aldığı denemedir. (37) Bu denemede belki de ilk kez kadın ile erkek arasındaki aşka olumlu bir rol yüklemektedir. İbn-i Sina burada da (o zamanlar betimlediği şekliyle) hayvansal tinin faaliyeti ile insandaki dışavurumcu (bilinçli, konuşmaya ilişkin) tin arasında ve doğal, fiziksel ya da bedensel aşk (cinsellik) ile manevi aşk arasında köprü kurmaktadır. Alt benliğe (bedene) bir rol yükler ve bu rolü yüksek, rasyonel, dışavurumucu benlik (burada konuşma anlamında dışavurumcu) ile yanyana oynadığını savunur. İnsan güzelliğine olan sevgi, ya da bir başka deyişle cinsel aşk, insanı Tanrı'ya daha çok yaklaştıran bir araç olarak görülmektedir. Böylelikle İbn-i Sina bu denemesinde benlik yada tin ve bileşenleri konusundaki temel düşüncesini biçimlendirir ve ona felsefi düşüncesinin bütünselliği içinde hakettiği yeri verir. Beden ile benlik (ruh, tin ya da akıl) arasında uyum kurulmasının düşünen ilk bilgi ve bilim adamı olarak öncellerini geçmiştir. Dolayısıyla, beden ile benliği sürekli ve kesintisiz bir mücadele içinde kilitlenmiş olarak gören öncellerinden farklıydı.

Ne ki İbn-i Sina kendinden öncekilerin düştükleri ve kendinden sonrakilerin de düşecekleri hatadan kendini kurtaramadı. Sigmund Freud gibi, erkeğin başka, kadının başka olduğunu düşünüyordu. Kadının idrarının doğuştan gelen meraklılığı nedeniyle erkeğinkinden daha mat olduğunu düşünüyordu. Aşağıdaki pasajı *El Kanun fi Tıb*'dan aktarıyoruz: "Kadının idrarı her durumda erkeğinkinden daha koyu ve beyazımsı, daha mat renklidir. Bunun nedenleri, etkin merakı, hazmındaki güçsüzlük, idrar kanallarının genişliği ve rahim salgılarının idrara karışmasıdır."

İbn-i Sina herşeye karşın istisnai ölçüde parlak bir filozof, düşünür ve bilimadamıydı. Batı dünyası onun hakkını vermemiştir, çok daha yeteneksiz insanlar çok daha fazla tanınırlar. Bunun nedenini kavramak güç

değildir. Tarafsız bir dünyada yaşamıyoruz; uygarlığımız tıpkı erkeklerin kadınlar karşısındaki binlerce yıllık önyargıları gibi, koyu derili Doğululardansa beyaz derili Batılıların akıl ve katkılarına daha açıktır. Bu önyargı bazı 'bilimcilerin' Batılı beyninin daha zeki, yaratıcı olduğu yolundaki yakıştırmalarına dayalı doğal üstünlük iddiasıyla değil, bir zamanlar sömürgeleştirilmiş halkların kültürel mirasını silmek, onların geçmişi, bugünü ve geleceği arasındaki sürekliliği kırmak ve böylelikle eski sömürge imparatorluklarını daha çağdaş bir yorumla ayakta tutmayı düşleyen emperyalist ve gerici güçlerin işini kolaylaştırmak yolunda bilinçli bir çaba olarak açıklanmalıdır.

İbn-i Sina'nın erkeklerin idrarı lehine önyargısı Freud'un tüm kadın psikolojisi tahlilini, bu zavallı yaratıkların göbeklerinin altındaki erkeklik uzantısına sahip olma ayrıcalığından yoksun oluşları temeline yerleştirecek kertede ileri götürdüğü penis eğiliminden daha vahim ya da daha gülünç değildir. Freud kadınların kadın olduğuna inanmaz; onlar penisden yoksun erkeklerdir, hadım edilmiş erkekler oldukları gerçeğini bir türlü kabullenmezler ve herşeye karşın birgün bir erkek cinsel organı edinme umuduyla sürdürürler yaşamlarını. (39)

Notlar

1. P. H. Newby, *A Selection from the Arabian Nigths*, çev.: Sir Richard Burton, Giriş, ss. vii-xvii, (Pocket Books, N.t., 1954).
2. Franz G. Alexander ve Sheldon T. Selesnick, *The History of Psychiatry*, s. 68.
3. Arapça *fitne*, kadının baştan çıkartıcılığı anlamına gelir. Çekicilik ve şeytansılık niteliklerini birleştirir.
4. Ebu Abdullah Muhammed İsmail El Buhari, *Kitab-ül Cami-ül Sahib*, (1868), s. 419.
5. Ebu Hamid El Gazali, *İhya-yı Ulum-üd-Din*, Dar-ül Şaab Basımevi, (Kahire, 1970), S. 689.
6. a.g.y. s. 693.
7. a.g.y. s. 695.
8. a.g.y. s. 696.

9. a.g.y. s. 700.

10. a.g.y. s. 683.

11. a.g.y. s. 697.

12. Muhammed ibn-i Saad, *El Tabakat-ül Kübra*, c. 8, Dar-ül Tahrir, (Kahire, 1970), s. 697.

13. a.g.y.

14. Ebu Hamid El Gazali, *İhya-yı Ulüm-üd-Din*, s. 697.

15. a.g.y. s. 746.

16. Kur'an, *Nisa Suresi*, 129. ayet.

17. a.g.y.

18. El Zamahkari, c. 1, s. 143 ve El Kurtubi, c. 5, ss. 407-8.

19. Kur'an, *Nisa Suresi*, 3. ve 129, ayetler.

20. El Kurtubi, c. 5, ss. 20-2; El Celadin, c.1, s. 27; El Hassas, *Ahkam-ül Kur'an.*

21. İhya-yı ulüm-üd-Din, s. 699.

22. a.g.y. s. 706.

23. Şeyh Muhammed Mehdi Şems-üd-din, *El İslam ve Tanzim-ül Veladiye*, El İttihad-ül Alem-i Litanzim-ül Veladiye, El Mekteb-ül İklim-i Lişark-ül Evsad ve Şimal Afrikiye 1974, c.2, s. 84.

24. Kur'an, *Sebe Suresi*, 37. ayet.

25. *Ebu Hamid El Gazali*, Dar ül Şaab Basımevi (Kahire 1970), 3. Bölüm s.202

26. Kur'an , *Nur Suresi*, 33. ayet

27. Gazali, *İhya-yı Ulüm-üd-Din*, s. 706.

28. Tevfik Kenan, *Kavanin Gayr Maktuba Tatahakam fi Mekanat El Mara'a El Filistiniye (Mecellet-ül Tevrat, vel Müctema)*, EL Tekaddüm Yayınevi, Kudüs, sayı 2, 1974, s. 39.

29. Annecannem Kahire'de yaşadı (1898-1948). Tüm yaşamını evişleri ve kocasıyla çocuklarına bakarak geçirdi. Orta, daha doğrusu orta

üstü sınıf mensubuydu. Öte yandan babaannem aşağı yukarı aynı yıllarda köyümüz Kafr Tahla'da yaşadı, hayatı boyunca peçe takmak nedir bilmedi ve hergün tarlaya çalışmaya ya da pazara alışverişe gitti, tıpkı diğer yoksul kadınlar gibi.

30. Tevfik Kenan, *Kavanin Gayr Maktuba...* s. 40.

31. *Destur* sözcüğünü, özellikle vaazlarda kötü ruhlar ve şeytanlardan sözedildiğinde erkek ve kadın köylülerin ağzından sıkça duymuşumdur. Oradakilerden biri, 'Allahım, kötü ruhları uzaklaştır,' anlamına gelen *destur* ünlemiyle bağırırdı. Aynı sözcüğü erkekler, geçtikleri yerden kadınların çekilmesini sağlamak üzere kullanırlar. Sözcük aynı zamanda düzen, temel yasa, anayasa anlamlarına da gelmektedir. (Türkçe *düstur* karşılığı, ç.n.)

32. Tevfik Kenan, *El Yanabi-i El Maskuna Ve Şayatin El Ma'a (fi filistine) Mecelet-ül Tevrat vel Müctema*, El Tekaddüm Yayınevi, (Kudüs), sayı, 2, Temmuz 1974, s. 38.

33. İbn-ül Mukaffa'a, *El Adab-ül Sagir vel Adab-ül Kebir*, Mektabat-ül Beyan, (Beyrut, 1960), s. 127.

34. Sadık ül Azim, *Fil Hab vel Hab-ül Uzri*, Menşurat Nizar-ül Kabbani, (Beyrut, 1968), s. 69.

35. İbn-i Hazın, *Tok el Hamama*, s. 11.

36. Şeyh Ebu Ali El Hasan İbn-i ali İbn-i Sina, *El Kanun fi Tıb*, c. 1, s, 71.

37. Gustav von Grebenaum, *Studies in Arabic Literature*, s. 83. İbn-i Sina'nın aşk üzerine denemesi Arapça'ya Dr. İhsan Abbas tarafından çevrilmiştir. A. J. Denomy, *An inquiry into the origins of courtly love in Medieval studies*, (1945), c. 6.

38. İbn-i Sina, *El Kanun fi Tıb*, s. 146, (Tabit-ül hâlâbi), Müeseset-ül hâlâbi ve Şureka, Kahire.

39. Sigmund Freud, *Some Psychological Consequences of the Anatomical Distinction Between Sexes*, Selected Papers, c. 5, (Hogart Press, 1959).

17. Arap Yazınında Kadın Kahraman

Arap yazar ve ozanların gerek eski çağlarda, gerekse günümüz yazınında çizdiği kadın imgesi Batılı betimlemelerden, ayrıntılar dışında fazla farklı değildir. Mevut farklar zaman ve mekan ayrılığından ve kimi yazarların diğerlerinden daha ileri görüşlü olmasından kaynaklanır. Çeşitlilikler yüzeyseldir ve ister sanayi toplumu bağlamında olsun ister tarıma dayalı bir ortamda, ister feodal olsun ister kapitalist, ister geri olsun ister ileri, ister Doğulu olsun, ister Batılı, ister Hıristiyan olsun ister Müslüman, hiçbir şekilde ataerkil sistem tarafından erkeğe tabi kılınmış olan kadın imgesini etkilemezler.

Sanat ve yazının içeriği, esas olarak yapıta içkin mücadeleye bağlıdır. Bu mücadele başarıyla da sonuçlanabilir, başarısızlıkla da; ama ister mizahi olsun ister hüzünlü , ister trajik olsun ister komik, daima anlatılmayı, betimlenmeyi ve kaydedilmeyi haketmiş bir dram ya da trajedidir. Yaşamda insana aynı anda hem kahkaha hem de gözyaşı esinleyen olay ve durumlarla sıkça karşılaşırız.

Bu mücadelenin en önemlilerinden biri, doğal ve akılcı çocuklarına ad verme ve soy çizgilerinin belirleme hakkından yoksun bırakıldığından bu yana kadın ile erkek arasında süregidendir. Çocuğun soy çizgisinin babaya göre izlenmesi ve babanın adım taşıması olgusunun binlerce yıldır süregelen bir uygulama olması onu daha doğal ve akılcı kılmamaktadır. Bir adaletsizlik salt kurumsallaştığı ve üzerinden çok zaman geçtiği için adalete dönüşemez. Kadın ile erkek arasındaki mücadele ataerkil sistemin kuruluşuyla başlamış ve çağlar boyunca sürerek günümüze dek uzanmıştır. İnsan türünün erkeği bir gün gelip de kadının galebe çalıp yitirdiği hakları geri alacağı korkusunu bir türlü altedemez. Korkusu onun bedenini ve aklını sarıp sarmaladığı zincirlerde de kanıtlamaktadır; kesin ve kutsanmış yasalar, "benliği" ve psikolojisi üzerine bilimsel kuramlar, kimi ahlak dizgeleri, hatta aşk, soyluluk ya da koruma gibi biçimlere bürünen ama gerçek tözü kıskançlık, mülkiyet duygusu, başatlık ve sahiplenmeden oluşan duygular biçimini alan zincirler... Bu, neredeyse saplantılı korkunun kanıtı, erkeğin kadının özgürlüğünü sınırlandırma ve yaşamının her yönünü denetim altında tutma çabasını, kimi zaman ne yaptığının tümüyle farkında, kimi zaman da bu dürtülerinin niteliğini kavrayamadan, bir an bile ara vermeksizin sürdürür. Sanki tetikte olma duru-

munu bir an elden bıraksa, bir anlık bir gaflete düşse, tepetaklak edilecek, ve kadın artık ondan aşağı değil, üstün sonsuz ölçüde güçlü bir varlık olacaktır.

Son beş-altı bin yıldır erkek tüm yetenek ve imgelemini kadını çevreleyecek ve hareket yetisini yokedecek çeşitli bağları keşfetmede kullandı. Yine de, bu köklü kadın korkusunu ve onu dikkatle izleme gereğini dağıtmayı başaramadı. Bundan, zorunlu olarak, bu aşırı ihtiyatın son derece temelli ve haklı gerekçelere dayanmış olması ve temel doğal etkenlerce güdülenmesi gerektiği sonucunu çıkartıyoruz. Bu nedenlerden ilki, erkeğin doğaya karşı çıkarak doğal olmayan bir durumu dayatmasıdır. Çünkü kadın, kadın olarak yaratıldığı milyonlarca yıl öncesinden beri çocuk doğurmakta ve doğurduğu çocukları, doğal bir durumun doğal sonucu olarak kendine bağlamaktatır. Erkek çocuk taşımanın ve doğurmanın gizlerini yakın zaman önce keşfetmiştir. Uzun süre hemen mutlak bir bilisizlik içinde gömülü kalmıştır ve kişi bilmediğinden korkar. Bu nedenle kadından, onun gizemli çocuk taşıma ve çocuk doğurma yetisinden korkmuştur. Ve milyonlarca yıldır taşıdığı bu korkudan sıyrılması mümkün olmamıştır. Birkaç yüzyıllık ışık, yeryüzünde insan yaşamının bağladığı çağlardan bu yana biriken akıldışı korkuların kara bulutlarını dağıtmaya yeterli olamamıştır.

İnsanın ilk atalarının ormanlardaki yüksek ağaçlar arasında merakla gezindiği günlerden bu yana geçen milyonlarca yıla kıyasla bu denli kısa bir zaman süresinin onun belleğinden hayatın yaratıcısı, tüm zamanların kadim tanrıçası ana-kadın imgesini silmesi olanaklı değildir.

Adem ile Havva söylencesi erkeğin kadından korkusunun öyküsüdür. Bu korku olmasaydı, hiç kimsenin Havva'ya kötülük, günah ve şeytanlık yakıştırması mümkün olmayacaktı. Çünkü dişi şeytan, gerçekte erkeğin içsel korkusunun bedenlenişinden başka birşey değildir. Gücü, büyüsü ve baştan çıkartıcı güzelliğiyle Adem'i tuzağa sürükleyebilen, onu bir darbede yüce cennetten sıkıntılarla dolu yeryüzüne düşürebilen ve yıkım, düşüş ve ölümüne neden olabilen kadın, dehşet dolu, korkunç bir yaratık olmalıdır; ve günümüzde kimse insanlığın şafağında onun gerçekten de ürkünç bir varlık olmadığına yemin edemez.

Psikoloji insan tininde korku ile nefret arasındaki sıkı bağlantıyı vurgular. Korku gerçekten de nefreti besler, nefret de korkunun besinidir. Bunlar birlikte yürürler ve birinin sürekliliği, diğerinin sürekliliğine bağlıdır.

Freud erkeğin kadından nefret ettiğini ve onu bir tehlike kaynağı olarak gördüğünü kabul etmişti. *Bekaret Tabusu* başlıklı denemesinde insanın iç nefretini dış dünyaya, yani tiksindiği ya da tanışık olmadığı birşeye yansıtma alışkanlığı olduğunu ileri sürer. (1) Erkek kadını aynı zamanda bir yıkım kaynağı olarak da görmektedir; kadınla ilk cinsel ilişkisi bir tehlike aylasıyla çevrilidir. Böylelikle Freud, o uygar, çağdaş bilimadamı, kadına yönelik duygularında özde Afrika'nın bir bucağında, bir kadının bir erkeğin bacağına bastığı an erkeğin cinsel iktidarını yitireceğini ya da aybaşı halinde bir kadına dokunan erkeğin o an düşüp öleceğine inanan kabile erkeğinden farklı değildir.

Kadın korkusu bilimsel düşünce üzerinde iz bırakabiliyorsa, sanatları, özellikle de yazını köklü biçimde etkilemektedir. Freud'un kadın karşısında hissettiği panik, yalnız Bernard Shaw'un dişi cinse olan duygusal tiksintisine denktir. Yazın alanında kadın nefreti bir tek Shaw'da görülmez; onunla aynı duyguyu coşkuyla paylaşan pek çokları vardır. Arap yazarlar arasında Tevfik el Hakim ve Abbas Mahmud el Akkad gibi iki örnek verebilirim. Freud'un kadınların edilginliği konusunda fikirleri Tolstoy'un yapıtlarında da yansır. Buna karşılık Çehov, *Aşkım* adlı öyküsünde kadınların incelik ve zaaflarına övgüler düzmektedir; tıpkı Arap ve Mısır yaşamının çeşitli yönleri üzerindeki zengin düşüncelerinde bu 'dişi nitelikler' e vurgun Abbas Mahmud el Akkad gibi.

"Doğa onları erkeklerin en güçlü ve etkinince ele geçirilen bir ödül olarak yarattığından, kadınlar cinsel edilginlik ve boyuneğmeye sığınırlar. Bir kadın erkeklerden en değerlisinin kendisine ulaşmasını bekler, ve ardından tepki işaretleri vermeye başlar; ancak bu, iki çelişik, ancak eşit kuvvetten oluşmuş ikircilikli bir tepkidir. Bir yanıyla kendi seçim özgürlüğünden, öbür yanıyla da kendisine dayatılan ve söz hakkının bulunmadığı bir durum mantığından oluşur. Bunun yetkin bir örneği, horozlar arasında ki dövüşün sonucunu sabırla bekleyen ya da, gerçek bir karşı durma isteği göstermeksizin erkeğin iradesine boyun eğen tavukların davranışıdır." (2)

Kadında edilginliğin erdemlerini onun temel doğasının bir dışavurumu olarak göklere çıkarmak, kaçınılmaz olarak gösterebileceği her türlü olumlu özellik ya da güce saldırmayı getirir; çünkü bunlar onun içsel özelliklerine ve kadın kadın yapan niteliklerine aykırı addedilir. Olumlu ve güçlü bir kadın, zorunlu olarak anormal bir kişi, doğası itibariyle sap-

kındır ve yergi ve nefreti ya da en azından bir ölçü eleştiri ve alayı hak eder.

Erkeğin güçlü ve olumlu kadınlara nefreti öylesine büyüktür ki, kendi benliğini en derinlerinde çağlar boyu biriktirdiği tüm kadim korkuları ona yansıtır. Böylelikle kadında güç ve kişilik kötülüğün, ikiyüzlülüğün, kurnazlığın, karanlık emellerin, her an zarar vermeye hazır olmanın, şeytansı çekiciliğin ve baştan çıkartıcılığın, büyü ve şeytansılığın kesin kanıtları sayılmıştır.

Eğer Abbas Mahmud el Akkad'ın söylediği gibi kadınlar edilginse, erkeğin iradesini bekliyor ve ona aynı ölçüde seçme özgürlüğü ve mutlak boyuneğmeyle karşılık veriyorsa, nasıl oluyor da, bir başka Mısırlı yazar, Zeki Mübarek, onda erkeği yoldan çıkartan ve üzerinde gururla yükseldiği kaideden uçurumun dibine fırlatan dişi şeytanı görmekte, ya da Arap düşünürü İbn-i Mukaffa'a onu erkeğin aklını, servetini, konumunu ve görkemini mahvedecek güçte addetmektedir? Doğal ve doğuştan edilginliği nasıl göz açıp kapayıncaya dek, Yusuf'u baştan çıkartmaya çalışan Firavun'un karısı gibi güçlü, etkin ve olumlu bir tutuma dönüşebilmektedir? Güzel kadın kendisini ona sunduğunda, Yusuf Tanrı'ya şöyle seslenmişti: "Sığınağım ve koruyucum, benim için en güzel yeri ayırmış olan Rabbim!" Tanrı'nın Kadir-i Mutlak olduğuna delil getirmemiş, kendisinin O'nun en sadık hizmetkarlarından biri olduğunu açıklamamış olsaydı, kuşkusuz onun büyüsüne kapılacak ve kötülüğe saplanarak günah işleyecekti. (3)

Kadının doğuştan edilgin olduğuna karar verdiği an erkek kendini köşeye sıkıştırmıştı. O andan itibaren kadın açısından olumlu olmaya yönelen her işaret karanlık emellerin, zarar verme arzusunun ya da kurnazlık, ikiyüzlülük ve ihanetin belirtisi sayılacaktı. Bu nedenle Arap yazını kendilerine yaklaşan erkeği ölüm tehlikesine sürükleyen son derece kurnaz kadınlarla doludur. Komplo, ihanet ve dişice baştan çıkartma sanatlarının ustaları olarak betimlenirler. El Akkad kendi mantığının kurbanı olmaktadır. Bir yandan kadının edilgin bir varlık olduğunu vurgularken, birkaç satır ötede zarara uğratma yolunda özel yetileri olduğunu ve dişi kişiliğine özgü en kötü ihanet biçimlerine doğal bir eğilim duyduğunu ilan etmektedir. "Dişi ihaneti, doğru olarak kadına özgü bir ihanet biçiminde tanımlanabilir. Çünkü kadın doğasının, tüm toplumlarda görülen bir özelliğiyle ilintilidir. Ne yasalar ne de adetin dayattığı bir şeydir; kadı-

nın istekleri ve iradesinden bağımsız olarak, daima kadına içkin biçimde vardır." (4)

El Akkad mantığını o denli ileri götürmektedir ki, kadınları *isteyerek* hain ya da kurnaz olma yetisinden dahi yoksun bırakmayı arzulamakta ve Havva'yı kötülük yapmadaki olumlu rolünden soyutlayarak suçlandığı tüm kötülüklerin kendi seçimi ya da isteği sonucunda değil, Adem'in iradesinin ya da Tanrı'nm istek ve tasarımlarının bir sonucu olarak gerçekleştirdiğini savunan atası düşünür ve filozofların söylediklerini tekrarlanmaktadır.

Arap yazınında kadınlara olan derin ve köklü düşmanlık ve nefretleriyle ünlü pek çok yazar vardır. Bunlar arasında El Ma'ari, El Akkad ve El Hakem sayılabilir. El Akkad 'baş kadın düşmanı' sayılmaktaydı ve kadın cinsine olan nefreti, yazılarının pek çoğunda yansımasını bulmaktaydı. El Akkad bu bakımdan ustası Schopenhauer'in sergilediği soğukkanlı düşmanlığı geride bırakmıştı. El Akkad kadını yaşamının her evresinde aşırı büyümüş bir çocuk olarak betimlemiş, özelliklerinin düşüncesizlik, zihnen olgunlaşmamışlık, başkalarının taklid ederek onlara bağımlı olmak, değişkenlik ve kapris, sık sık yalan ve ikiyüzlülüğe başvurmak gibi pek çoğunun çocuklukla ilgili olduğunu savunmuştur. Bu özelliklerin geçen binlerce yılın izlerini silemediği ya da inceltemediği doğal bir yabanıllık ve ilkelliğin kalıntıları olduğuna inanmaktaydı. (5)

Ancak El Akkad, hemen aynı solukta taban tabana zıt fikirleri de savunur. Kaleminden bu erginleşememiş yaratığın, bu olgunlaşamamış çocuğun, bu edilgin tavuğun, aniden her kuvvetten daha güçlü bir kuvvete dönüştüğünü de okuruz. *Sarah* romanındaki kadın tipi bu anlayışla betimlenmiştir. "O, evrendeki ve insandaki tüm canlılığın kendini ifade ettiği kuvvettir." (6) Yazara göre bu kuvvet öylesine güçlü, ezici ve adaletsizdir ki, tiranik bir devletten hiç farklı değildir. Şiirlerinden birinde de duyguyu şöyle ifade eder:

Sevgilim, ne haince adaletsizsin
Ve acım ne denli büyük
İmparatorluğun ne denli güçlü
Ama açıklamak için dudaklarından tek sözcük dahi çıkmıyor
İnsanoğlunun karşılaşabileceği en büyük zulüm
Kendi eliyle başına geçirdiğidir

Beni derinlerimden yaralıyorsun
Yine de hançeri tutan eli öpüyorum.
İnsanoğlunun taşıyabileceği en kötü acı
Varlığından zevk ve mutluluk duyduğu acıdır. (7)

Bu nefretin nasıl olup da bir aşk tutkusuna, zulümden, haksızlıktan ve acıdan zevk alan sağlıksız bir duyguya, aşağılanmayı kabullenen mazoşist bir aşka dönüşebildiğini ve yerlerde sürünerek aşığı cezalandıran, hatta yüreğine hançer saplayan eli öpecek kadar kendini aşağılayabildiğini gösteren bir örnektir.

Ancak mazoşist Akkad, hemen ardından bir dönüşüm geçirerek kadınlara karşı son derece saldırgan, şiddetli bir sadist haline gelir. Erkek kadını hoyratça yönetmelidir. Onu acımasızca gütmeli ve *fitne*'sine ve güzelliğine karşı kendini güvenceye almalıdır. Onca, bir kadının güzelliği gerçek bir güzellik değildir; kendine özgü bir bütünlükten yoksundur ve özgür değildir; çünkü varlığı bir erkeğin beğenisine bağlıdır. Özgür olan yalnıza erkektir; çünkü tam anlamıyla bağımsızdır. Bir bütün olarak varlığı başka hiçbir şeye bağımlı değildir; bu nedenle de gerçek güzellik, erkeğin güzelliğidir. Bir kadının güzelliği gerçekte 'bir çirkinliktir'. (8)

Akkad'ın kadına yönelik düşmanlığı ve sadizmi öylesine ileri boyutlardadır ki, yalnızca kendine kadınlara acı çektirme ve ihanet etme hakkını tanımakla kalmaz, tüm erkeklerden aynı şeyi yapmalarını ister. Şiirleri kadınlara yönelik sapık duygu ve emellerini şu dizelerle yansıtmaktadır: "Eğer Yaradan'ın dahi muradı olmayan kadınları arzuluyorsan, suç sendedir," ve, "Ona ihanet et! Ona asla sadık ve doğru olma. Ancak bu şekilde ondaki en önemli ve özsel olan niteliğe karşı gerçekten içtenlikli davranmış olursun." (9)

Akkad bir erkeğin ancak ihanet yoluyla bir kadının yüreğine ulaşıp onun sevgisini kazanabileceğini söylemektedir. Çünkü ona göre kadın, yalnızca kendisine ihanet edene sadık kalır ve yalnızca kendisinden nefret edip terkedeni sevebilir. Evet dediği her an, kasdı hayır'dır. Kadın kaygandır, kurnazdır, yalancıdır; onun kumaşı ihanet ve zarar verme isteğiyle dokunmuştur.

Kur'an kadınlardan sözederken şöyle der: "Hilebazlıkları gerçekten büyüktür." Akkad devamlı, başkalarına zarar vermenin, komplolar kurma-

nın ve ihanetin kadın doğasının unsurları olduğunu ve erkeğin yüreği ister sevgi ister nefret dolu olsun, onun erkeğe karşı silahlarını oluşturduğunu söyler. "Onu suçlamak ve cezalandırmak yersiz; çünkü hiçbir şey onu yolundan çeviremez. İhanet tutkusu onun doğasına içkindir. Bu onun koruyucu zırhı, yapısının kaplaması ve ona yaşarlık veren zihinsel cimnastiğidir. İhanet onun dostuna da düşmanına da aynı şekilde kullandığı silahdır." (10)

Sadizm ve mazoşizm bir madalyonun iki yüzü gibidirler; bu nedenle Akkad'ın yazı ve şiirlerinde her ikisini de bulmak şaşırtıcı değildir. Ancak, kadınlara karşı tutumunun saldırgan ve sadistçe yönlerini abartmaya, olasılıkla gizli bir aşağılık kompleksinden doğan bir telafi mekanizması ve şişirilmiş, kof bir erkekliğin dış görüntüsünü koruyabilme eğilimi nedeniyle yatkın gözükmektedir. Onda bu özellikler zalimce bir hükmetme, kadınları yönetme yolunda korkunç, ama iktidarsız bir isteğe dönüşmektedir. Bu amaçla Kur'an'dan bol bol yararlanmakta ve görüşlerini, hayatını akıl, iradesi gücü ve görüş keskinliğiyle denetleyemediği için kadının sorumluluğunu erkeğe devreden ayetlere dayandırmaktadır. (11)

Okuduğum gerek Batılı, gerekse Arap dünyasından erkek yazarlar arasında, yazdıkları dil, yaşadıkları bölge ne olursa olsun hiçbiri, insan hakları, insancıl değerler ve adalet yönünde kalemlerini ne denli şiddetle kullanmış ve tiranlığın, zulmün her çeşidine karşı ne denli şiddetle savaşmış olursa olsunlar, hiçbiri kadim geçmişten devraldığımız bu binlerce yıllık kadın imgesinden kenidini kurtarabilmiş değildi. Zirvedeki yazınsal yetenekleri ve feodal ve burjuva Rus toplumunun kötülüklerini reddedişiyle Tolstoy dahi, konu kadınlara geldiğinde, söyleyecek, "Kadın Şeytan'ın aracıdır. Pekçok durumunda aptaldır. Ancak Şeytan buyruğuna girdiğinde ona büyük bir zeka bağışlar," (13) dan daha iyi birşey bulamamaktadır.

Arap yazını da çok-yüzlü dişi şeytan imgelerine bulanmıştır.

"Kimi zaman yüzüne baktığında, gözlerini kendiliğinden bir doğanın olanca yakınlığı, şaşırmışlığı ve saflığıyla masumca açan oyunbaz bir çocuğun yanında bulursun kendini; orada ne hesap-kitap vardır, ne de ihanet. Ancak, bir süre sonra, belki de aynı gün bir kez daha baktığında yaşamını öbür kadın ve erkeklere karşı komplolar hazırlamakla tüketmiş yaşlı ve kurnaz bir yaratıkla karşı karşıya kalıverirsin. Güler ve sana ihtiras dolu bir yüz sunar. Sonra -belki birkaç saniye sonra- bir kez daha güler, bu

kez de keskin alaycılığa, espriye belenmiş bir yüz, filozoflara yakışır bir us ve yalnızca uzun ve mücadeleli bir hayat sürmüş olanlara özgü bir kıvraklıkla yüzyüze bulursun kendini." (14)

Bu 'düşüncelerinde' Akkad bir kez daha kadınların düşünebilen bir beyinden yoksun yaratıklar olduğu ve bu nedenle erkeklerin onları dört duvar arasına kapatarak bu akılsız ve iman ve ahlak yoksunu yaratıkları "imanın ne olduğunu hiçbir zaman öğrenememiş bu puta tapıcıları" (15) denetim altında tutmaları gerektiği yolundaki kanısıyla çelişir.

Akkad ve Arap dünyasındaki diğer çağdaş edebiyatçılar atalarının yüzlerce yıl önceki konumlarından fazla uzaklaşamamışlardır; çizilen kadın imgeleri, 'klasik' *Binbir Gece Masalları*'ndaki köle kadın kahramanların egzotik kıvrımlarından pek de farklı değildir. Kadın sahneye bir kez daha kaprisli bir vamp, oyunbaz ve güzel köle, binlerce hileye yetili kurnaz dişi-şeytan, her türlü ihanet ve komplo sanatında ustalaşmış patlayıcı bir tehlike, tutkusuyla esir edici, baştan çıkartıcı metres olarak çıkmaktadır. Cinsellik ve aşk konularında Şeytan ve kötü ruhlar kadar olumlu ve dinamiktir. Oynamak zorunda bırakıldığı rolün tüm yönlerinde -İster kraliçe olsun, ister pazardan alınmış bir esire- köle olarak kalmaktadır. Sevgilisi korkudan titrerken cesaretle savaşan bir kral kızı olabilir; ancak yine de onu efendisi bilecek, ve tıpkı Meryem El Zanarya'nın kendini Nurüd-din'in hizmetine adayışı gibi, ona hizmet edecektir. Bu öykülerin çoğunda alınıp satılır; böylelikle köleye özgü davranışlar onun ortam ve donanımının doğal bir kısmı haline gelirler. (16)

Binbir Gece Masalları aşıklarına kavuşmak için büyü ve sihire başvuran yüzlerce çekici dişi yaratıkla dolup taşmaktadır. Kadınlar isteklerinin önünü kesmemeleri için kocalarına büyü yaparlar. Bu kitapta büyünün gizlerinin, komplo sanatının inceliklerine belenmiş ve olmak istedikleri yere, yani aşıklarının kolları arasına varmak için herşeyi göze almış bu baştan çıkartıcı yaratıkların tekelinde olduğunu kaydetmek ilginç olacaktır. Kadınlar kocalarını uyutup bir başka erkeğin yatağına süzülmek üzere uyku ilaçları, uyuşturucular ve anestezik maddeler kullanırlar. Böylelikle kitap, kendi içsel mantığı ve dolayısıyla kendine özgü ritüeller sistemiyle geçmişten devralınan imgeyi koruyacak ve güçlendirecek bir kadın imgesi betimlemektedir. Bu olgu tüm *Binbir Gece Masalları* boyunca, birinci cildin başındaki Kara Adalar'ın yöneticisi Sultan Mahmud'un masalından dördüncü ciltteki Kamer El Zaman ve metresinin öy-

küsüne dek bitmez tükenmez geceler boyu devam eder. *Binbir Gece Masalları*'nda ihanet, kurnazlık ve komploculuk şaşmaz bir biçimde kadınlara, aşka ve cinselliğe bağlanmaktadır.

Yine bu öykülerde anılan Şahavi ve benzeri kadınlar gerçekte siyasete ve savaşa gözünü kırpmadan atılan, kılıcını kuşanıp zırhına bürünerek savaş alanında cepheye koşan güçlü ve olumlu Arap kadın kişiliğini yansıtmaktadır. Uhud muharebesinde Muhammed'in pekçok izleyicisini öldüren Hind Bint-i Rabia örneğin, böyle bir kadındı. Bu nedenledir ki *Binbir Gece Masalları*'nda savaşan kadın müslüman olarak değil, kötü, ihtiyar cadı ya da büyücü olarak betimlenmişti.

Bazı Arap kadınları savaş, siyaset ve *fitne* alanında başarı kazanırken, başka bazıları da özellikle yazın ve bilim alanındaki yatkınlıkları, yaratıcılıkları ve anlayışlarıyla ünlendiler. Bu alanda yıldızı çok parlayan özgür ve köle kadınlar olmuştur. El Reşid'in felsefi sorulara ya da hayatın çıkarttığı sorunlara cevap verebilecek kadar kültürlü ya da bitmemiş bir dize ya da kıt'ayı zarifçe ve uyumla tamamlayacak, ya da beğeneceği şiirleri yazabilecek kadar şiirden anlayan kadınlarla evlenmeye düşkünlüğü buradan kaynaklanmaktadır. *Binbir Gece Masalları*'nda bu olaylar edebi yazılardan kaynaklanan haber başlıkları olarak geçmektedir.

Binbir Gece Masalları'nda kadın, bir cin ya da ruh biçimine büründüğünde en iyi ve güçlü halini alır. Erkekler onun güzelliğine ve büyüsüne kapılır, onun gözüne girebilmek için büyük acılara, hatta işkencelere katlanırlar.

Kadın ruh ya da cin bu masallarda önemli bir rol oynar; bu da kadınların kudret ve kuvvetlerinin Arap haklarının akıl ve duygulanımlarında kök salmış olduğunu ve cinlerin, şeytanların büyünün *fitne*'nin ve cinselliğin doğaüstü kudretiyle bağlantılarının sürdüğünü göstermektedir. Oysa çağdaş Arap yazınında kadın bu cinlerin hem biçimini hem de tözünü devralmamış; biçimi bir yana bırakarak, tözü almıştır yalnızca. Bu nedenle, dış görünüş bakımından herhangi bir insana benzer; ama içsel olarak aldatma, ihanet, komploculuk ve çevresindekileri baştan çıkartarak tuzağa düşürmeye yatkın doğasıyla, cin olarak kalmıştır. Bu nedenle insanlar dünyasından çok cinler ve ruhlar dünyasına aittir. Zeki Mübarek kadınların erkekleri mahvetme konusunda Şeytan'dan ve onun tüm iblislerinden daha kudretli olduğunu söylerken kadının temel özelliği saydığı bir şeyi vurgulamaktaydı. Akkad da aynı görüşü ifadelendirir ancak kadının

yıkım, ihanet ve baştan çıkarma yetisini onun doğuştan gelen güçsüzlüğüne bağlar. Havva yasak meyvayı doğası yasak olan herşeyi yapma yolunda bir eğilim taşıdığı için yemiş ve Adem'i de aynı şeyi yapmak üzere baştan çıkarmıştı. Bu temel zaaf sonucunda da kendini başkalarını baştan ve yoldan çıkartma eylemine vermişti. El Akkad için yasak ağaç, "başkaldırmaktan aldığı zevki besleyen ve bastırılması gereken bir arzuyu kendini geri çekme zevkine yolaçan bir kaprisi, kuşkuculuk ve herşeyden kuşku duyma eğilimini, güçsüz ve yerleşik bir saplantılılığı, cahilce bir merakı ve kabaran tutkular, teşhirclik ve baştançıkarmaya karşı koyma yeteneksizliğini, kısacası bir kadının içinde yatan herşeyi simgelemekte ve kapsamaktadır." (17)

Tevfik el Hakim'e 'kadın düşmanı' ünvanı verilmiştir. Bu alanda, ayrıntılarda farklılık göstermekle birlikte El Akkad'ınkine çok benzer düşünceler üretmiştir. *El Rabıt-ül Mukaddes* (Kutsal Bağ) adlı öyküsünde hayatına başkaldıran bir kadını anlatır. Ne ki öyküde bu başkaldırı entelektüel bir arayış ya da hayatında değerli birşeyler yapabilme arzusundan değil, koşulların kendisi için yarattığı duygusal boşluğu doldurabilme isteğinden kaynaklanmaktadır. Öyküde, gerçekte yazarı temsil eden aydın tipi kadının yeterli dinsel inanç ve motiflerden yoksun olduğunu ve görevin onda bu bilinci uyandırmak ve temelde neyin yanlış olduğunu göstermek olduğunu vazetmektedir. Hakim kadım aşağı içgüdülerden ve fiziksel arzulardan başka bir şeye sadakat ya da bağlılığı olmayan ve tıpkı Akkad'm dinsel, zihinsel ya da toplumsal değerleri hiç dikkate almayan Sara'sı gibi davranan bir yaratık olarak betimler.

Gerek El Akkad, gerekse El Hakim'in yüreklerinin derinliklerinde, ahlaki ve toplumsal değerlerle sınırlandırılması zor, istisnai kuvvetler ve cinsel hayatiyetle donatılmış bu dişi yaratık karşısında bilinçli ya da bilinçsiz bir korku, hatta bir dehşet taşıdıklarını duyumsamamak elde değildir. El Hakim'e göre kadın zevk ve sefahata hakkı olduğunu düşünür ve bu gerçeği "meşru haklardan doğmuş bir özgüven ve cüretle dile getirir." (18)

Arap yazını namus kavramını bu kitabın ilk bölümünde tartışılan bekarctle ilişkili olarak ele alır. Gerçekte bu kavram, geçmişteki en eski, ilkel ve anlamsız biçimlerinden bu yana pek fazla ilerleme kaydedememiştir. *Du'a el Karavan* adlı romanında Taha Hüseyin namusa bu klasik kavrayışla yaklaşır. Hanadi adlı küçük kız, dayısı tarafından bir koyun gi-

bi boğazlanırken yazarın kızını koruyamayacak, hatta öldürme işlemine katılacak kertede zayıf olarak betimlediği annesi de ona yardakçılık eder. Dayı serbest bırakılır ve bir katil olarak görülmek bir yana, ailesinin şerefini koruyan değerli bir insan olarak el üstünde tutulur. (Sıkça tekrarlanan bir Arap atasözü "utanç ancak kanla yıkanır," demektedir.) Hanadi'nin namusunu kirleten genç mühendis de cezasız kalır ve romanın sonunda kurbanın kardeşi Amna'nın aşkıyla ödüllendirilir. Başlangıçta öykü Amna'nın kardeşinin feci ölümünden sorumlu olan genç erkekten öç alma isteği çevresinde dönenmektedir. Kendi sözcükleriyle, "Aramızdaki çatışma kaçınılmaz. Hanadi'nin canı bedelsiz olarak mı alındı, yoksa yeryüzünde dökülen kanın hesabını sorabilecek biri var mı, er geç anlaşılacak." (19)

Anma kızkardeşinin hayatına son veren bıçağı tutan dayısından öç almayı bir an olsun, düşünmemiştir. Yazar romanında kadınların "gizlenmesi gereken bir bilmece, korunması gereken bir *hurma*, dokunulmaması gereken bir *ard*" (20) olduğunu söyler.

Taha Hüseyin romanında kadını bir kez bekaretini yitirdiğinde güçsüz, kendisine zarar verenlerden öç almaya kalkıştığında kudretsiz, aşık olduğu anda da sıfıra indirgenmiş olarak görür. (21) Silahsız, güçsüz, kuvvetsiz, iradesiz, hatta kendini geçindirmekten aciz, erkeğin yörüngesinde döner, durur. Daima kurbandır; yıkılır, yokedilir. Hem erkek, hem de başka birçok şey tarafından: aşk, nefret, öç ve hayatının maddi, psikolojik, duygusal ve ahlaki tüm yönlerini kapsayan mutlak bir boyuneğme... Taha Hüseyin kadına zaman zaman yakınlık gösterse de tutumu daima klasik Arap tutumudur: üstün ve güçlü erkeğin, bulunduğu tepeden güçsüz ve aşağılık dişiye acımayla bakışı. Anına ile mühendis arasındaki cinsel mücadeleyi, elindeki tüm silah ve güçle daha baştan yenik düşmüş ve boyun eğmiş kadına karşı savaşan erkeği, erkek ve kadın kahramanlar arasındaki sado-mazoşistik ilişkinin tüm tonlarıyla boyalı mücadeleyi betimler.

Çağdaş Mısırlı yazarlar arasında belki de en tanınmışı olan Necib Mahfuz'un yazın yapıtlarında kadın, yoksul olsun, zengin olsun, cahil olsun, kültürlü olsun, hep kadındır. Namusu delinmemiş bir kızlık zarı ile iffetli bir cinsel hayattan ileri gitmediğinden temelde hepsi aynıdır. Çoğu durumda namusunu yitirmesi ve düşüşü yoksullukla açıklanır. Bu belki ileri bir adımdır, çünkü Necib Mahfuz'dan önce erkek yazarlar kadın kahramanlarının düşüşünü daha aşağı içgüdülerine, (cinsel arzu anlamındaki)

tutkularına, kadınca zaaflarına ya da akıl veya beyinden yoksun oluşlarına bağlamaktaydı. Buna karşın Necib Mahfuz için kadınların günahları iktisadi nedenlerden (yoksulluk) kaynaklanır. Yine de namus kavrayışı aynıdır ve dış cinsel organların alanıyla sınırlı kalır.

Toplumsal adalet konusundaki görüşleri bakımından ilerici olmakla birlikte Necib Mahfuz, kadına ilişkin tutum ve kavrayışları açısından öncellerinden pek farklı değildir. Ona babasına veya kocasına destek olmak ve aile bütçesine katkıda bulunmak anlamında eğitim ve çalışma hakkını tanır, ancak burada ahlak (ataerkil anlamdaki ahlak), din ve kadın ile erkeğin aşk ya da cinsel ilişkiyle birleşmesi durumunda yalnızca kadını düşkün ve namussuz addeden toplumun çifte standardının sınırlarını çiğnememesi koşulunu getirir. Mahfuz bazen coşar ve karakterlerinden birinin ağzından sosyalist bir toplum kurulması çağrısında bulunur; daha insancıl ve refah içinde bir hayat düşler: "Düşlediklerini dinin buyruklarını çiğnemeden gerçekleştirme umudu, yüreğine bir mutluluk verdi." (22)

Necib Mahfuz'un çözümsüz çelişkilere düşmesi, kaçınılmazdır. Kadının toplum içinde çalışıp kazanmasına izin verirken onu bireysel özgürlüklerden yoksun bırakır. Onun aşık olmasına gözyumar, ama gerçekten aşık olursa düşmüş bir kadın olarak damgalar. Evliliği bir kadınla bir erkek arasında tek meşru ve kabul edilebilir ilişki sayarken, evlilikten sözeden kadını tutuculuk, ihtiyatlılık ve sevme yetisinden yoksunlukla suçlar. Sevgilisinin kendisiyle evlenme isteğinden sözeden kahramanlarından biri, "Benimle evlenmeyi istiyor, beni sevmeyi değil," der. "İhtiyatının ve soğukluğunun nedeni bu." (23) Kimi zaman kadını beyni ve dinsel inançları olmayan bir hayvan olarak betimlerken, kimi zaman onda bu dünyanın tüm varlıklarındaki gizli güçlerin kaynağını görür. "Ardında bir kadın bulunmayan hiçbir erkek hareket üretemez. Kadının hayatlarımızda oynadığı rol, yıldızlarla gezegenler arasındaki çekim kuvvetine benzemektedir." (24)

Aşk ile evliliğin birbirinden ayrılması uzak geçmişten devraldığımız *hab el uzri* ya da romantik aşkı ululayan ve cinselliği de içeren evliliği günahkarca addeden kavrayışın sonuçlarından biridir. Bu, kadınların iki kategoriye ayrılmasını getirmiştir; baştan çıkartıcı ve cinsel tutkularla belirlenen dişi, ve saf, erdemli ve cinsellik tutkularından uzak bakire ana.

Arap yazını bu iki karşıt ve çelişik kadın kategorisinin sayısız örneğiyle örülmüştür. Ana büyük ve soylu aşkı simgelerken, dişi aşağılan-

mış bir aşkı simgeler. Arap erkeklerinin annelerine karşı besledikleri kutsal sevgi, şarkı, şiir, roman ve kültürde açıkça ortaya çıkar.

Çoğu kadın kahramanların hayattaki umudu, varoluşlarını evlilik yoluyla meşrulaştırmaktır. Kadının dünyası erkekleri düşünmek ve bir koca düşlemekle sınırlıdır. Evlendikten sonra da kadın yalnızca kocasını elde tutma sanatıyla ilgilenir. Anne kızını bu sanatı yetkinleştirecek şekilde eğitir ve ona şöyle der: "Ona hergün yeni bir kadın olmalısın; meydan okuyucu, baştan çıkartıcı ve dayanılmaz." (25)

Çalışan bir kadınla, güçlü bir kişiliği olan, kendine güvenli bir kadınla evlenen erkeğe zayıf ve karısının dümensuyunda gözüyle bakılır. (26) Kendisine karısına çalışma izni vermemesi konusunda sürekli telkinde bulunan anasına karşı gelmiş olarak betimlenir. Necip Mahfuz bu kocayı yakasını karısına kaptırmış bir yitik olarak sunar.

Necip Mahfuz Rabab'ı kocasına karşı gerçek bir aşk beslemeyen, ama bir başka erkeğe tutkun bir kadın olarak betimler. Aşığıyla kocasını aldatır ve yazar da onun bu eylemini bağışlamaz; bir kürtaj sırasında öldürerek cezalandırır.

Erkek için dişi kadın, her ikisi de cinsellikle ilintili olan tehlike ve kadim korkuyu temsil eder. Bu nedenle de onun anası kadar saf olmasını diler; bir başka deyişle dişi değil, bir melek kadar güçsüz ve edilgin olmalıdır. Aynı zamanda, içinde dişiye karşı yakıcı bir tutku beslemektedir. Baştan çıkartıcılığı ve çekiciliği onu tutsak alır; ancak bu niteliklerden korkmaktadır da, çünkü karşılaştığı an, direnci yıkılacaktır.

Çağdaş Arap yazarların çoğu, cesur ve özgür kadınlara karşı açık bir nefret sergilerler. Abdül Hamid Guda el Seher'in kitaplarından birinde kahraman, sevgilisi Kevser'i mayoyla görünce tiksinti duyar: "Kanı tepesine fırladı ve sabırsızlık ve tiksinti duygusu kapladı yüreğini. Gözüne birden öylesine boş ve itici görünmüştü ki..." (27)

Çoğu öykü ve romanlar erkeklerle özgürce birarada bulunan ve danseden eğitimli kadınlarla karşılaştıklarında tiksinti duyan tutucu erkek tiplerini işlerler. Yine de, aynı zamanda, yüzü peçeli, ya da yoksulluk nedeniyle batağa sürüklenebilecek ailelerden gelme kadınlar karşısında da benzeri bir tiksinti duyarlar. Ancak eğitim görmüş özgür kadın, özgür olduğu için gözlerinde bütün bütün aşağılanır. Bu çelişik güçlerin elinde savunmasını tümüyle yitirir ve çelişkiler içinde kalır :"Çevresindeki herşe-

yin çöktüğünü hissediyordu; kaybolmuş biri körlemesine yollara vurdu kendini. Derinlerde bir yerde, garip, yabansı bir dünyayla kuşatıldığını duyumsuyordu." (28)

Arap erkekleri giderek artan sayıda kadının evleri dışında bir iş arayıp bulmasından ve toplum yaşamına etkince katılmaya başlamasından giderek daha fazla tedirgin olmaktadır. Bu ev tutsaklığından uzaklaşma hareketi Arap ülkelerinde özellikle sosyalist düşüncelerin yaygınlaşmasıyla birlikte itim kazandı. Arap yazını da yaygınlık kazanan bu eğilimi ve bundan kaynaklanan çelişki ve sorunları yansıtmaya başlamıştır. Erkekler kadınların meslek ve iş sahibi olmasını ve para kazanmak için çalışmak istemelerini desteklemektedir: ancak bu onlar için ailenin mali sorumluluklarına omuz vermekle sınırlıdır; ve esas işlevi kocasına ve çocuklarına bakmak olan kadın için ikincil önemde bir işlev olarak kalmalıdır. Romanlardaki ideal kadın, hâlâ hırs ve gerginlikten uzak, güzel, suskun, meleksi, boyunçgici dişidir. Yetkin kadın her zaman olduğu gibi saf, tatlı ve iddiasız olandır. Cesur ve hırslı, açıkgöz, gözüpek, güçlü kadın, hâlâ çirkin, itici kaba ve bayağı addedilir. Bir başka deyişle fahişeyi, düşmüş ve aşağılanan dişiyi simgeler.

Kadınların birbirinden ayrı iki kategoriye bölünmesi, Necib Mahfuz'un yapıtlarında, özellikle de ünlü *Thoulathia*'sında (üçleme) son derece açıktır. Bu romanda saf ve erdemli Amina ile zıt kutbu, fahişe Hanya Ümmü Yasin karşı karşıyadır. Diğer karakterler güzel, utangaç, çekingen Ayşe ile karşıtı çirkin, gözüpek, pişkin Hatice'dir. Romanda iki tip aşk betimlenir; kutsallık ve saflığın egemen olduğu romantik aşk, *hab uzri* ile, fahişelerin ve aşağılık sürtüklerin yaşamlarında görülen yasak ve günahkar cinsellik ve duyumsallık tutkuları.

Arap yazarlar ataerkil sistemin kurumsallaştırdığı kadın kategorilerini kullanmaktadırlar. Çünkü bu sistemde kadınlar ya kutsal, saf analar ve soğuk, iffetli, saygıdeğer eşler, ya da sıcak, kıpırtılı, baştan çıkartıcı, ancak aşağılanan fahişe ya da metres kategorilerine denk düşerler.

Necib Mahfuz kadınlara yönelik cinsel saldırganlığı bir ulus ya da halka saldırının simgesi olarak kullanır. Yasin'in karısının karaderili hizmetçisinin ırzına geçtiği, babanın komşu Ümmü Meryem'i kendisiyle yatmaya zorladığı gece, İngiliz birlikleri Kahire'de onların yaşadığı mahallelere girer. Ancak bu simgeciliğe karşın kadınların namus ve bütünselliği, Mahfuz için bireysel düzeyde erkeklerinkinden tümüyle farklı birşeydir.

Kadınların namusu, hayatlarının başka yönleriyle değil, erkeklerle girdikleri cinsel ilişkinin tipine göre korur ya da yitirilir.

Yine de fahişenin Arap yazınında saf ve erdemli kadından çok daha önemli bir rol oynaması çelişkili (ironic) bir durumdur. Sanki saflık ve erdem gerçek hayatta ya da sanatçının imgeleminin yarattığı öykülerde ilgi uyandıracak kadar çekici değildir. Fahişe gerçek kadını, peçesiz ve maskesiz kadını simgeler. Gerçek kadındır, çünkü yüzünden aldatıcı maskeyi fırlatıp atmıştır ve aşık olduğu yanılsamasını uyandırmak, ya da erdemli ve adanmış görünmek zorunda değildir.

Çağdaş Arap yazını bu türden fahişe figürleriyle doludur. Bu durum özellikle fahişe karakterlerini, iyicil ve sosyalist fikirlerle yüklü üstbenin buharlarıyla bir 'insanlık pusuna' büründüren Necip Mahfuz'da böyledir. Ona göre bu kadınların başına gelenlerden, koşullar sorumludur. Ancak onları kavrayışı, toplumsal koşullarının yüzeysel bir tahlilinden, kadınların yaşamakla yükümlü kılındıkları trajedinin derin ve düzeyli bir kavrayışına, onları acımasız bir adaletsizliğin kurbanı haline getiren gerçek etkenlerin derinlemesine bir kavrayışına doğru ilerleyemez.

Arap yazar ve yazın adamları geçmişte olsun, günümüzde olsun, kadınların yaşamındaki cinsel ve ahlaksal trajedi alanına nüfuz etmeyi başaramamışlar, bu nedenle de bu konuda gerçekten değerli birşeyler ifade edememişlerdir.

Notlar

1. Sigmund Freud, *The Taboo of Virginity* (1918), Standard Edition, c. 2, (Hogarth Press, 1957).
2. Abbas Mahmut El Akkad, *El Mara'a Fi Kur'an*, (Dar-ül Hilal, Kahire), s. 35.
3. *Tafsir-ül Taberi*, (El Matbaa El Maymania bi Mis), c. 12, ss. 98-103.
4. Abbas Mahmut El Akkad, *Woman in the Koran*, (Dar-ül Hilal, Kahire), ss. 17-18.
5. Abbas Mahmut El Akkad, *El İnsan-ül Thani*, ss. 7-8.
6. Abbas Mahmut El Akkad, *Sarah*, Silsilit İkra, no. 106, s. 129.

7. Abbas Mahmut El Akkad, *Divan-ül Akkad*, s. 302.

8. Abbas Mahmut El Akkad, *Hatib-ül Sagara*, ss. 42-50, *Mütalaat fi Kutub vel Haya*, s. 67.

9. Abbas Mahmut El Akkad, *Aasir Magreb*, s. 57.

10.agy. s. 84.

11. Abbas Mahmut El Akkad, *El Mar'a Fi Kur'an-ı Kerim*, ss. 22-23.

12. Abbas Mahmut El Akkad, Sa'at, ss. 20-21.

13. Tolstoy, *Memoirs*, 3 Ağustos 1898, Abbas El Akkad'ın *Hatib-ül Sagara*'sından aktarma, s. 88.

14. Abbas Mahmut El Akkad, *Sarah*, s. 115.

15. agy. s. 84.

16. Süheyr El Kalamavi, *Binbir Gece Masalları*, (Dar-ül Maarif, Mısır, 1976), s. 303.

17. Abbas Mahmut El Akkad, *Hatib-ül Sagara*, s. 15.

18. Tevfik El Hakim, *El Rabat-ül Mukaddes*.

19. Taha Hüseyin, *Dua El Karavan*, (Dar-ül Maarif Basımevi, Kahire), s. 135.

20. *Ard* sözcüğünün Arapça özel bir anlamı vardır. Bir erkeğin, ailesinin kadınlarında gizlenen namusunu ifadelendirmede kullanılır. Onun görevi (kocası dışında) bütün erkeklerin bu kadınlarla ilişkiye girmesini engellemektir. Bu, özellikle bekaretin korunmasına ilişkin bir görevdir. (Türkçe ar anlamdaşı olmalı, ç.n.)

21. Taha Hüseyin, *Dua El Karavan*, s. 151.

22. Necib Mahfuz, *Bidayet ve Nihayet*, s. 302.

23. agy. s 298.

24. Necib Mahfuz, *El Serab*, (Mekebüt Mısır), s. 310.

25. El Mazni, *İbrahim El Thani*, s 52.

26. Necib Mahfuz, *El Serab*, s. 249.

27. Abdül Hamid Guda El Seher, *Kafilat-ül Zaman*, (Mektebüt Mısır, Kahire), s. 325.

28. Abdül Hamid Guda El Seher, *El Nikab*, (Mektebüt Mısır), s. 284.

IV. BÖLÜM

KABUK ÇATLARKEN

18. Kadın Kurtuluşunun Arap Öncüleri

Arap dünyasının doğu kanadı, tarihin bilinen en eski uygarlıklarının, yani Mısır, Babil ve Mezopotamya uygarlıklarının beşiğidir. Bu uygarlıklar ve özellikle de Eski Mısır, ilerleme akımlarının Batı Avrupa'ya taşıdığı ve insan buluşlarının meşalesini devralarak daha da ötelere taşıyan Batılı erkek ve kadınların sanat ve bilimleri ilerletmesinin esin ve bilgi kaynağını oluşturan kültürel mirasın kökeninde yatmaktaydı. Araplar da İslam imparatorluğunun kurulmasıyla birlikte Batı'da İspanya, Doğu'da Endonezya'ya dek taşınan devasa ve dinamik değişimlerin başlatıcıları ve araçları oldular. Yine de, tarihe ve insan uygarlığının gelişimine tüm bu derin ve önemli katkılara karşın Arap ülkeleri ve halklar bugün geri ya da gelişmekte olan ülkeler arasında sayılmakta ve dünya nüfusunun büyük bölümüyle birlikte "Üçüncü Dünya" başlığı altında toplanmaktadır.

Birbirini izleyen dalgalar halinde Mısır Irmak vadisine ve Arap ülkelerine akan emperyalizm güçleri, onların maddi ve kültürel zenginliklerini yağmalayabilmiş, pekçok tarihsel gerçeği gizleyebilmiş ve birçok büyük Arap düşünür ve bilginin insanlığın ilerleme davasına yaptıkları katkıyı, bilim ve sanatın önemli alanlarında attıkları temelleri çarpıtıp, yalanlayabilmiştir. Böylelikle İbn-i Sina ve İbn-i Haldun gibi insanların katkıları yalnızca Batı'da değil, Doğu'da da meçhul kalabilmiştir.

Günümüzde Arap ülkeleri halen yeni-sömürgeciliğin süregiden mücadele alanıdır; bu mücadele iktisadi, siyasal, toplumsal, kültürel bütün alanlarda dur-durak bilmeksizin süregitmekte ve tüm silahlar kullanılmaktadır. Bu ülkelerin doğal kaynakları ve zenginlikleri tüm varlıklarını emen emperyalizmin ve çokuluslu şirketlerin av alanı durumundadır. Büyük çoğunluk hâlâ sefalet, hastalık ve cehaletten kırılmaktadır, yaşamları pek az değişikliğe uğramıştır. Ülkelerinin kendilerine ait olan, hergün üzerinde yürüdükleri toprakların zenginliklerini, günbegün Amerika ve Avrupa'da iktisadi gücü elinde tutan küçücük azınlığın ve onlarla işbirliği yapmaya devam eden bir avuç Arap yöneticinin ellerinde yığılmak üzere emilip çekilmektedir.

Kadınıyla erkeğiyle Arap halkları kendilerini insanca ve barışçı bir varoluştan yoksun bırakan güçlere karşı durmayı sürdürmektedir. Zaman zaman gerici yöneticileri devirmek veya İran, Türkiye, Fransa, İngiltere

ya da Amerika'lı yabancı istilacıları kovmak üzere ayaklanmaktadırlar.

Mısır yıllar boyunca stratejik konumu, nüfusu ve sömürgecilik ve emperyalizme karşı uzun süreli direnişi dolayısıyla Arap dünyasının yüreği olmayı sürdürmüştür. Sıkca Arap ülkelerinin siyasal mücadelelerinde öncü bir devrimci rol üstlenmiş ve birincil önemde bir kültürel merkez işlevi görmüştür.

Mısır ve Arap dünyası, özellikle 19. yüzyıl boyunca pekçok karanlık onyıl yaşamıştır. Halkın koşulları, gözle görülür biçimde gerilemiştir. Ülke yöneticileri, İngiliz ve Fransız emperyalıstleriyle sıkı işbirliği içinde hayatın iktisadi, siyasal veya kültürel tüm alanlarında ağır boyunduruklar dayatmışlardır. Hem ataerkil hem de otokratik sınıf sisteminin çifte yükünü taşıyan kadının payına düşen ise, her zaman olduğu gibi, daha da ağırdır.

Ancak, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında halkın yabancı ve yerel boyunduruğa karşı direnişi, gerileme dönemlerine karşın, yükselmekteydi. Buna felsefe, siyasal düşünce ve bilgi alanlarında canlı bir uyanış ve aydınlanma eşlik ediyordu. Cemalüddin El Afgani bu uyanışın dikkate değer öncü ve önderlerinden biriydi. Bir grup öğrencisiyle birlikte pekçok önemli konuda ilerci fikirlerin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadı. Öğrencilerinden biri, Ahmed Fariz El Sidyak, 1855'de *Üstüste Atılmış Bacaklar* başlıklı bir kitap yayınladı. Bu, kadınların özgürlüğünü destekleyen ilk kitaplardan biri addedilir. Bir başka öncü düşünür, kadınların eğitilmesi ve yüzyüze kaldıkları pekçok adaletsizlikten kurtarılmaları gereğini vurgulayan Rifa'a Rafi'i El Tahtavi'ydi. İki kitabı, *Kızlar ve Erkekler için Eğitim Rehberi* (basım:1872) ve *Paris Üzerine Özel Çerçeve* (basımı: 1902) kadınların davası açısından köşetaşları addedilir.

Bu öncüler emperyalizme karşı bir Arap halk hareketi vaz etmişler ve Arap halkını bağımsızlık ve özgürlüklerine dayatılan sınırlamalara karşı mücadeleye çağırmışlardır. Yurtseverce ve aydınlanmış fikirleri onlara kadınların kurtuluşu davasının gericiliğe, yabancı sömürgeciliğe ve içerideki gerici güçlere karşı mücadelede asli cephelerden birini oluşturduğunu kavratmıştı.

Bu entelektüel ve kültürel uyanışın tanınmış önderleri arasında, her ikisi de Mısır ve Arap ülkelerindeki ilerici akımlara son derece önemli katkılarda bulunan Abdullah Nedim ve El Şeyh Muahmmed Abdu sayılabilir. Şeyh Muhammed Abdu kadınların ikincil konumlarının eleştiren ve erkeklere doğal hak olarak tanınmış birkaç kadınla birden evlenip onları

koşulsuz boşayabilme uygulamasına şiddetle karşı çıkan pek çok yazı kaleme almıştır. Aynı zamanda cariyelik ve kadın köleliğine karşı savaş açmış ve kadın-erkek eşitliği ilkesinin İslami değerlerin özü olduğunu savunmuştur.

Şeyh Muhammed Abdu, bu düşünceleri nedeniyle zamanın dinsel otoritelere ve düşünürlerinin şiddetli saldırılarına uğratmıştı. Ancak ne geriledi, ne de düşüncelerini savunmaktan vazgeçti. Ona Göre Arap haklarının güçsüz ve edilgin durumda oluşunun en önemli nedenlerinden biri, gerek hayata, gerekse dine aykırı olarak bilgiden ve bilgi kaynaklarından uzak tutulan kadınların geri durumuydu. Bu, kadınları aşılmaz duvarlarla çepeçevre sararak gerçekleştirilmekteydi. İslam Hayır Kurumu'nda yaptığı konuşmalardan birinde şöyle diyordu: "Kızlarımızın okutulmasını istiyoruz. Çünkü Allah (C.C.) der ki, 'Onlar, kendilerinden beklediğimiz hayırlı işlere layıktır.' Aynı fikri tekrarlayan ve kadınlarla erkeklerin hayata ve dine karşı aynı görevlerle yükümlü olduğunu açıkça ortaya koyan pek-çok kutsal ayet vardır. Kızlarımızı cehalete yemetmek ve aptalca amaçlara bağlamak, gerçekten bağışlanmaz bir suçtur." (1)

Kadınların kurtuluşu üzerine en önemli kitaplardan biri, *Tahrir el Mara*'a (Kadınların Kurtuluşu) adını taşır. 1900 yılında basılmıştır ve yazarı Kasım Emin'dir. Bunun 1911 yılında basımı yapılan *El Mara'a el Cedide* (Yeni Kadın) adlı ikinci kitabı izledi. Kasım Emin, ailesini koruyabilmesi ve çocuklarını daha iyi yetiştirebilmesi için kadınların eğitilmesi gerektiğini vurguluyordu. Kesin olarak İslami öğretilere dayanmasına ve onlarla hiçbir şekilde çelişmemesine karşın, El Ahzar Üniversitesi'ndeki dinsel otoritelerin ve düşünürlerin şiddetli suçlamalarına hedef oldu. Bunlar sömürge güçlerinin desteğinde Mısır halkının barbarca sömüren Hidiv İsmail'in yönetimi payandalayan önemli sütunlardır. Kasım Emin, Hidiv'in de öfkesini üzerine çekti ve zamının siyasetçilerinin saldırılarına uğradı; bunlardan ulusal önder Mustafa Kemal, 1901'de *El Liva* gazetesine Kasım Emin'in kadınların kurtuluşu konusundaki fikirlerine karşı çıkan bir makale yazdı. Gerçekte, tüm ikircikli yurtsever renklerine karşın *El Liva*, genellikle bağnaz, gerici önder ve düşünürlerin borazanlığını yapmaktaydı. Aynı dönemlerde Abdülhamid Hayri *Kasım Emin'e Karşı Dayanaklı Tezler* adlı kitabında kadınların kurtuluşuna kararlılıkla karşı çıkıyordu. Benzer şekilde, bir başka yazar, Ahmet El Bulaki *Kadınların Kurtuluşunun Taktiklerini Gösteren Hoş Rehber* başlıklı bir risale kaleme aldı.

Ancak Ahmed Lütfü El Seyid ve onunla birlikte davranan grup, kuşaklarının ilerici fikirlerini *El Ceride* gazetesinde dile getiriyorlardı. Burada kadınlar lehine kampanyayı şiddetle desteklemekteydi; bu çabasından Veliüddin Yakan, Saad Zankil (Birinci Dünya Savaşı sonrasında Mısır'ın ulusal önderi oldu), Muhammed Hüseyin Heykel, Taha Hüseyin, Selame Musa, (2) Mustafa Fehmi, Faruk Antun, Ahmed el Zayat ve Mustafa El Menfaluti de ona katılıyordu. Raşit Ali Rida'nın çıkarttığı *El Manar* (Fener) ve *El Mukataf* ile *El Hilal* sütunlarının kadınların kurtuluşu üzerine yazılara açtılar.

Arap kadınları da, kadınların kurtuluşu mücadelesine başından katıldılar. Bu öncüler arasında Arapça, Türkçe ve Farsça edebi yaptılar ve şiirler yazan Ayşe El Teymuriye bulunmaktadır. Onu şiir ve belagat alanında ün kazanan Zeynep Fefaz izler. Üçüncü olarak, *Bahisat El Bedia*'sıyla ünlenen Melek Hefni Nesif (1886-1918) sayılmalıdır. Güçlü kalemini kadın hakları savunusuna adamıştır. Kasım Emin'in çağdaşıdır; ancak yazıları bir reformist olarak nitelediği *Rifa El Tahtavi*'nin geliştirilmesi addedilir; Kasım Emin'se onları kadınların kurtuluşuna bir çağrı olarak görmektedir. (3) Melek Hefni Nasif o denli yetenekli bir yazardı ki, Lütfü El Seyid onun yapıtlarını, aynı dönemde yaşayan pekçok erkek yazardan daha iyi yazan kadınlara bir örnek olarak göstermekteydi. (4) Kız çocukların eğitim hakkı konusunda ısrarlı bir mücadele vermiştir.

Kadın yazarlar arasında bir başka dikkate değer öncü, May Ziyada'ydı. Zamanında başat olan katı ve gerici bağnazlığa karşın, 1915 ve 1916 yıllarında Kahire'de bir edebiyat salonu kurmayı başardı. Salı günleri düzenlediği edebiyat toplantılarına çok sayıda Arap ve Mısırlı düşünür, edebiyatçı ve yazar katılırdı. Yalnızca yirmi yaşında olmasına karşın olgun ve parlak fikirleri sayesinde Mısır'ın yaşlı başlı, saygıdeğer kuşağırdan düşünür ve yazarlar salonu çevresinde toplanmıştı.

May Ziyada Mısır'da yaşıyordu, ama annesi Filistin kökenli, babası da Lübnanlı'ydı. Genç yaşına ve aile durumuna karşın kişiliğini Mısır'ın edebi çevrelerine kabul ettirmeyi bilmişti; toplumun aynı kesitinden gelen pekçok Mısırlı kadının yüzünün peçeyle örtüldüğü bir dönemde erkeklerle özgürce birarada bulunmuş ve konuşmuş, onlarla ilişkilerini sürdürebilmişti.

Yaşamı kadınların yalnızca içinde ceninin barınacağı bir kavanoz, ya da erkeklerin zevki için yaratılmış bedenler olarak görüldüğü bir erkek

toplumunda yaşayan zeki, duyarlı, yetenekli bir kadını çevreleyen acımasızlık, yalnızlık ve zorlu sorunların bir yansıması olan gerçek bir trajediyle son buldu. Yukarıda adı geçen Mısırlı yazar Abbas Mahmud El Akkad'a olan aşkı nedeniyle yoğun bir duygusal bunalım yaşadı. İlişkileri büyük ölçüde Akkad'ın kadınlar karşısında geri, çapraşık ve tutarsız tutumları nedeniyle tam bir başarısızlık biçimini aldı ve May'in üzerinde ağır bir şok etkisi yaptı. Nihayet koptuklarında, çevresinde dolanan pekçok erkeğe karşın dehşetli bir yalnızlığa düştü. Onu arzulanıp kullanılacak bir beden olarak değil, bir insan, bir beyin ve yürek olarak algılayacak bir erkeğe ihtiyacı vardı. Ancak böyle birini hiçbir zaman bulamadı.

Kimse onun trajedisini, üzüntüsünü ve yalnızlığa çekilişinin nedenlerini anlayamadı. Ailesi ve yakınları, delilikle suçlayıp Lübnan'daki Asfuriye Akıl Hastanesine kapatılmasına çabaladılar. Hastane kapısının eşiğinden geçerken çevresine bakındı ve sessizce, "Benim için bundan daha saygın bir hapishane bulamadılar mı?" diye sordu. (5) Hastane yetkililerine kendisini bırakmaları için yalvardı ve tekrar tekrar açlık grevlerine girişti. Bu durum, tanınmış hekimlerden oluşan bir heyet kendisini muayene edene dek, birkaç ay sürdü. Fransız doktor Martin'in kaleme alındığı raporda hiçbir fiziksel ya da ruhsal rahatsızlığı olmadığı belirtiliyordu. Ancak hastane yetkilileri sağlığını düzeltmek için biraz daha bakıma gereksinimi olduğu bahanesiyle onu taburcu etmeyi reddettiler. (6)

May Ziyada'nın yaşamı daha gençliğinin baharında yapayalnız, terkedilmiş ve anlaşılmamış bir şekilde, Kahire'de küçük bir dairede son buldu. Geride yazılar, şiirler, resimler ve edebiyat, sanat ve kadınların kutuluşu üzerine Mısır ve Lübnan'da yaptığı konuşmaları bırakarak öldü. İstisnai bir yetenek ve iyi bir sanatçı olarak, dehasının bedelini yalnızlık, delilik suçlamaları ve erken bir ölümle ödedi.

May Ziyada'nın yazgısı tüm acımasızlığı ve hüznüyle, toplumun kadınlara yönelik tutum ve davranışlarını değiştirmeye çabalayan her öncü kadınının yazgısından farklı değildir. Ortaçağda delilik, günahkarlık ya da büyücülükle suçlanarak işkencelere uğratılan ve yakılan zeki, hatta dahi kadınlar (büyücüler) in yazgısından farklı değildir. Çarpıcı nitelikleri için elde ettikleri tek ödül, dehşetli bir yalnızlık ya da anormallik, isteri veya delilik suçlamaları olan pekçok zeki ve yetenekli kadının yazgısından da farklı değildir.

Mısır gibi tarım toplumlarında kadınların büyük çoğunluğu binler-

ce yıl boyunca erkeklerle yanyana tarlalarda çalışmıştır. Bu nedenle ülke ekonomisi ve üretimi köylü erkek ve kadınların alınterine bağımlıdır. Kırsal kesim kadınları hergün güneş doğmadan evlerinden çıkıp tarlaya gitmeseler, kadınların kurtuluşuna karşı çıkan erkeklerin sabah kahvaltılarını etmeleri mümkün olmazdı. Yine de, Arap toplumlarımda kadınların çalışmasına ya da eğitimine karşı çıkan çok sayıda erkek vardır. Bunlar, kadınlar evden çıkıp böylesi faaliyetlere girişirse dişiliklerini -ve olasılıkla iffet ve namuslarını da- yitireceğini savunurlar.

Ataerkil, sınıflı bir toplumda kadınların çalışması sorunuyla karşı karşıya kaldığımızda bu tezler daima ileri sürülür. Böylesi toplumlar bunların ev dışında çalışmasına, ancak daha da ağır bir biçimde sömürülmelerini sağlamak üzere izin verilmektedir; çünkü çoğu durumlarda emeği aile çabasının ücretsiz bir kısmını oluşturmaktadır. Baba, koca ya da erkek kardeşlerinin bir eklentisi olarak, onların denetimi altında çalışan kırsal kesim kadınlarınının durumu budur. Bir başka örnek de, savaşlarda, sanayileşmenin ilk evrelerinde emek darlığını aşmak için ya da kapitalist veya Devlet'in aynı işi daha düşük ücrete yaptırmak istediği zamanlarda olduğu gibi, fabrikalarda kadın emeği kullanılmaktadır. Özellikle gelişme yolundaki ülkelerde çocuk emeği de aile çabasının bir parçası olarak tarlalarda, hasatta ya da zararlılara karşı mücadele gibi belirli bazı işlerin yapılmasında ya da kentlerde ailelerin gelirine bir katkı olmak üzere küçük atölyelerde veya ticarette kullanılır. Her durumda gerek kadın gerekse çocuk, hem işte hem de evde, erkeklerin mutlak otoritesi altındadır.

Arap kadınları fabrikalara ilk kez Birinci Dünya Savaşı sırasında, erkek işgücü arzındaki ani düşüş üzerine adım attılar. Dünyanın bütün diğer ülkelerinde olduğu gibi Arap ülkeleri de fabrikaların kapanmaması ve çarkların istenen hızda dönebilmesi için kadın işgücünü istihdam etmek zorunda kaldılar. Kadın işgücüne gereksinimi arttıran bir etken de ithal malların azalması ve yerlerini yerel olarak üretilmiş mallara bırakmalarıydı. Bu pekçok ülkede sanayinin genişlemesine ve emek talebinde artışa neden oldu.

Bu istihdam olanakları doğal olarak öncelikle kadın ve kızlar arasında yoksul ve muhtaç olanları çekecekti. Çünkü insanların günlük ekmeklerini kazanmak için sürekli bir mücadele vermek zorunda oldukları toplumun yoksul sınıflarında gelenekler ve toplumsal adetlere duyarlılık, bir lüks sayılır. Bu nedenle toplumun engelleri ve eski değerler yiyecek

gereksinimi karşısında yerle bir olurlar. İşçi ya da yoksul köylü sınıfından olan bir erkek öncelikle karısının yüzünü örtecek peçeyi değil karnını doyuracağı ekmeği almayı seçecektir. Yoksulluk onu, karısını, kızın, ya da kızkardeşini pekçok erkeğin yaşadığı bir eve hizmetçiliğe ya da saatler boyunca erkeklerle yanyana çalışacağı bir fabrikada işçiliğe göndemek zorunda bırakacaktır. Böyle bir durumda cinslerin özgürce birarada bulunmasını engelleyen gelenek ve ahlaki kuralları üzerinde uzun uzadıya düşünmez.

Peçe takmak ya da eve kapanmanın ne anlama geldiğini orta ve üst sınıf kadmarı daha iyi bilirler. Çünkü bu ailelerin kadınları çalışmak üzere dışarı göndermeye ekonomik bakımdan gereksinimleri yoktur.

Arap ülkelerinde yoksul sınıflar toplumun büyük çoğunluğunu oluştururlar. Feodal ve kapitalist sınıflar ve onların çıkarlarının temsil eden devlet aç ve yoksunların durumlarından yararlanarak onlara en düşük ücretlerle en zorlu ve aşağılık işleri sunmaktadır. Doğal olarak kadın ve çocuklar en kötü pazarlık ve çalışma koşullarına sahiptirler; onlara sunulan iş ve ücretler merdivenin en alt basamaklarında, uçurumun en insafsız derinliklerinde yeralanlardır. Koca, işinden döndükten sonra evinde dinlenebilirken çalışan kadının dinlenmeye vakti yoktur. Eve döndüğünde bu kez kocasının ve çocuklarının gereksinimleri için çabalamak zorundadır. Bu nedenle işyerinin faaliyetleri ve evdeki görevleri arasında sıkışıp kalmıştır, üstelik sürekli, gebe kalması durumunda işten atılma tehdidiyle karşı karşıyadır, çocuğunun yükünü tek başına omuzlaması beklenilir kendisinden; ve kocası evini ve kendisini ihmal ettiğini hissederse onu bir anda kapının önüne koyabilecektir.

Mısır'da ücretli işte çalışan kadınlara ilişkin ilk sayım, 1914'de yapıldı. O zamanlar sayıları 20.000 kadardı ve toplam çalışanların % 5'ini oluşturuyorlardı. O günlerde yoksul ailelerden çok sayıda kız ve kadın fabrika ve çırçır makinelerinde iş aramaktaydı. İşgünü 14 saati geçiyordu ve gündelik 3 kuruş dolaylarındaydı; ancak bu zaman zaman 18 milime dek düşüyordu. Ne ki, bu birkaç kuruş dahi, bir çok aileyi tehdit eden açlıktan daha iyiydi. Kadınların koruyucu sağlık ya da güvenlik standartlarını dayatan hiçbir yasa yoktu; çalıştıkları sektörler daima erkeklerinkinden daha kötü durumdaydı. Kadınların değeri toplumsal olarak erkeklerden daha düşük addedilirdi. Dahası, aşağılanmaya alışık olduklarından, daha iyi koşullar için mücadeleyi de akıllarından geçirmiyorlardı. İnsanlıkdışı

çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, yorgunluk ve yetersiz beslenme nedeniyle bir kadın fabrikadaki tempoya dört-beş yıldan fazla dayanamıyor, bu sürenin sonunda hiçbir işi yaramaz hale geliyordu. İşletme sahibi yıpranmış bir parçayı atar gibi onu kapının dışına koyar ve bir somun ekmek ya da bir tabak mercimek için fabrikanın kapısında sabırsızlıkla bekleşen sıradaki genç kadınlardan birini alırdı işe.

Evde olsun, işte olsun, bedence ve ruhça tükenmiş bu yoksul, mutsuz kadınlar, 20. yüzyıl Mısır'ında ilk başkaldıran, grev yapan, fabrika işgal eden, gösteri için sokaklara dökülen ve insanlık haklarına saygı gösterilmesini, çalışma saatlerinin kısaltılmasını ve yasayla belirlenmesini, gebelik ve doğum için analık izni verilmesini talebeden kadınlar oldu. O yıllarda, analık izni, ne olursa olsun, tanınmıyordu; bu nedenle doğum yapan işçi kadın, işini yitirmemek için ertesi sabah fabrikaya yollanırdı. Kimi zaman evli olduğunu bile gizlerdi, çünkü bu dahi, patronunun onu işten atması için yeterli nedendi. İş arayan kadınlar evli olduklarını söylemezdi, çünkü genç, bekar kızlar yeğlenmekteydi iş piyasasında, Eğer kadın gebe kalırsa, sanki bir suç işlemiş, ya da gayrımeşru bir çocuk taşıyormuş gibi, belirtileri gizlemek için elinden geleni ardına koymazdı. Çoğu durumda ilkel, kırsal çocuk düşürme yollarından birini dener, örneğin rahime *mouloukhia* denen bitkinin sapını sokardı. Bu da genellikle kanama ya da iltihaplanma sonucu ölümle sonuçlanan bir işlemdi.

Aynı dönemlerde üst sınıf kadınları ilk kadın örgütlerini kurmaya başladılar. Bu çabalar 1923 yılında meyvasını verdi. Ancak konumları nedeniyle yoksul sınıflardan yalıtılmış durumdaydılar ve çalışan kadınların koşulları ve karşılaştıkları insafsız sömürüye değin hiçbir şey bilmiyorlardı. Çalışan kadınların örgütlendiği gösterilerden biri, yeni Kadınlar Federasyonu'nun binasının önünde bitti, ancak yönetici aristokrat kadınlar bu yoksul kadınların acılarına en ufak bir ilgi göstermediler ve çabalarını peçenin kaldırılması talebi üzerinde yoğunlaştırdılar; bunun da ne fabrikalarda ne de tarlalarda peçeyi hiç bilmeyen emekçi kadınların ilgisini çekmesi beklenemezdi.

Sanayileşmiş yörelerde ve kırsal kesimdeki emekçi kadınlar 1919'daki ulusal devrime coşkuyla ve etkin bir biçimde katıldılar. Erkeklerle yanyana kırsal yollara çıkarak İngiliz birliklerinin hareket yetisini yoketmek üzere telefon tellerini kestiler, demiryolu raylarını yerinden söktüler. İçlerinden bazıları, ayaklanmaları başlatan ya da katılanların tu-

tulduğu hapishane ve kamplara düzenlenen baskınlara katıldı, İngiliz birlikleri ateş açtığında kadınlar arasında ölen ve yaralananlar oldu.

1919 Ulusal Devrimi'nin kadın şehitleri bu emekçi kadın kitleleri arasından çıktı. Bunlardan bazılarının adları bilinir, örneğin 14 Mart 1919'da İngilizlerce öldürülen Şefika Muhammed, Kafr El Zaghari Cemaliye'den Hamide Halil, Seyide Hasan, Fahime Riyad, Ayşe Ömer gibi. Ancak yüzlerce yoksul kadın geride adlarını dahi bırakmadan ölüp gittiler.

1919 Ulusal ayaklanmasında sanayi işçileri ve köylüler de çarpıcı ve güçlü bir rol oynadılar; ancak tarih ve tarihçiler ışığı üst sınıflardan gelme önderler üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Benzer şekilde, bedeline bakmaksızın ulusal mücadeleye koşup yaşamlarını yitiren yoksul kadın kitlelerine ilişkin olarak birşey söylenmemekte, oysa soylu kadın öndelerin daha önemsiz katkıları hararetle alkışlanıp ön plana çıkartılmaktadır.

Mısırlı kadın ve erkeklerin yoksul sınıflardan gelenleri, 1919 devriminden fazla birşey kazanmadılar. Onun alevlerine yakıt oldular, büyük yangında yanıp tükendiler. Özverilerinin meyvası, devrimci mücadelelerinin yararları, tıpkı tüm krediler gibi, üst sınıflara maloldu.

İngilizlere karşı siyasal mücadelede olanlar, kadınların kurtuluşu hareketi içinde de tekrarlandı. Hareket geniş emekçi kadın yığınlarını temsil etmiyordu ve önderleri, tıpkı siyasal önderlik gibi İngilizler, Saray ve ülkedeki gerici güçlerle uzlaşma zemini arayışı içine girdi. Böylelikle kadın hareketi saray ve gerici partilerin elinde bir araç haline geldi. Ülkenin ulusal ve siyasal yaşamına etkin olarak katılmadan uzak durarak faaliyetlerini hayır işleriyle sınırlandırdı. (8)

Daha önce de kısaca sözettiğim gibi, 1923'de Hoda Şaravi Kadınlar Federasyonu'nu kurdu. Örgüt 1924'de kızların evleme yaşını 16'ya yükseltmeyi başardıysa da evlilik, boşanma vb. ya ilişkin yasaları değiştirmeyi ya da Hoda Şaravi ve Cesa Nabaravi'nin ısrarlı çabalarına karşın kadınlar için oy hakkı kazanmayı başaramadı. Federasyonun kuruluşundan günümüze 53 yıl geçmiş olmasına karşın kadınların etkin desteğini sağlayamadığı için hiçbir kazanımı gerçekleştiremedi. Mısır'da evlilik yasaları halen erkeğin istediği an karısının boşamasına ya da birkaç kadınla evlenmesine olanak vermektedir. Ancak kimi Arap ülkeleri Mısır'ın ilerisine geçerek Arap kadınlarının değişen koşullarına uygun yasalar benimsemişlerdi. Oya gelince, Mısırlı kadınlar bu haklarını Nasır rejiminin

1956 Anayasası'yla birlikte kazandılar. Bu, İngiliz, Fransız ve İsrail işgaline karşı kazanılan zafer, yabancı sermayenin millileştirilmesi ve alt sınıflar için bir dizi toplumsal kazanıma bağlı gelişmelerden biriydi.

Mısır, kadınların emperyalizm ve iç baskılara karşı mücadeleye etkin olarak katıldığı tek ülke değildir. Tüm Arap dünyasında kadınlar ulusal kurtuluş ve toplumsal adalet mücadelesine erkeklerle omuz omuza katıldılar. 1914'de Suriyeli kadınlar ülkenin yönetim ve yaşamını Türk modeline uygun şekilde değiştirme girişimlerine karşı kurulan gizli derneklere katıldılar. 1919'da Şam'da Fransız işgaline karşı ilk kadınlar gösterisi düzenlendi ve birliklerin ateşiyle karşılandı. Suriyeli kadınlar 1925'deki devrimci halk ayaklanmasına katıldılar. Filistinli kadınlar da Arap topraklarındaki İsrail işgaline karşı halk direnişine erkeklerle omuz omuza katıldılar.

Irak'da kadınlar emperyalizme ve Kraliyet ailesinin gerici entrikalarına karşı mücadelede etkin bir rol oynadılar ve ülkelerinin ulusal ve toplumsal dönüşümünü hızlandırmak için etkin biçimde çalıştılar. Günümüzde Iraklı kadınlar, erkeklerle eşit siyasal haklara sahiptir ve çeşit hükümetlerde daima bir kadın bakan bulundurmaktadır.

Ürdün gibi başka ülkelerde demokratik özgürlüklere ket vurulmasına ve siyasal faaliyetlere getirilen tüm kısıtlamalara karşın değişik dönemlerde kadınlar ekonomik, siyasal ya da toplumsal faaliyet cephelerinde mücadele yürüttüler. Binlerce Ürdünlü kadın, pekçok kez gerek Kral Hüseyin rejiminin demir parmaklıklar arasına koyduğu siyasal suçluların gerekse polisin çevrelediği Filistinli gerillaların mücadelesine yiğitçe katıldı.

Sudanlı kadınların da gerisinde güzel bir gelenek vardır: İngilizlere karşı yürütülen Sudan ulusal kurtuluş hareketinde önemli bir yerleri olmuştur ve gerek kentsel, gerekse kırsal kesim kadınları arasında kök salabilmiş ve Sudan ile Sudan'lı kadınların geleceğini etkileyen hayati konularda aydın ve ileri konumunu sürdüren güçlü bir federasyon oluşturabilmişlerdir. Pekçok Sudanlı kadın halklarının davası ve kent ve köylerdeki kışkardeşlerinin özgürlüğü için canını vermekten kaçınmamıştır. Fatma İbrahim, pekçok insanın anımsayacağı bir isimdir.

Lübnanlı kadınlar 1943'de Beyrut sokaklarında ve diğer kentlerde ülkelerinin siyasal önderlerinin Fransız yetkililerince tutuklanmasını protesto eden dev gösteriler düzenlediler. Cezayirli kadınlar hayatın her ala-

nında Fransız işgaline karşı devrimin saflarına katıldılar. Milyonlarca şehidin ülkesi, yalnızca Nazi işgali altındaki ülkelerin ve bir zamanlar Güney Vietnam'ın tanıdığı en vahşice, insafsız ve gelişkin işkencelerin acı ve aşağılaması altında dahi, yüzlerce kadın şehit ve kadın kahraman tanıdı. Cemile Abu Heraid ve Cemile Abu Azza bunlardan yalnızca iki tanesiydi.

Filistinli kadınlar Cezayir'deki kızkardeşleriyle aynı geleneklere ve mücadeleci ruha sahiptir. Son 30 yıldır bir yurt ve topraktan yoksun bırakılmış, daha toprakları ellerinden alınmadan İngilizlerin elinde görülmemiş baskı ve haksızlıklara uğrayan bir halkın ödemek zorunda kaldığı bedeller ve sefaleti, özveriyi bilen, dirençli kadın ve erkek kuşakları çıkartmıştır ortaya. Binlerce Filistinli kadın geceleri İsrail işgalindeki topraklara girerek Arap Filistinli kavramını ayakta tutmak adına düzenlenen silahlı saldırılara katılmıştır. Askeri ve idari yetkelere karşı örtülü direniş hareketleri düzenlemişler, Kudüs, Nablus, Rafah, El Halil ve Bissan kentlerinde sivil başkaldırı bayrağını yükseltmek mümkün oldukça, yüzlerle, binlerle gösterilere katılmışladır.

Hergün çok sayıda kadın ve genç kız, silahlı kuvvetler ve tıbbi ve sosyal yardım alanlarında Filistin Kurtuluş Örgütü'ne katılmak için gönüllü olmaktadır. Herşeyi yitirdiklerine göre, korkacak birşeyleri yoktur. Uzun gaziler listesini yazmaya kalkışsak, tüm bu bölümü kaplar; ancak aralarında Leyla Halid, Fatima Bernavi, Emine Dehbur, Şadiye Ebu Gazala ve gözüpek öyküleri gelecekteki genç kız ve kadın kuşaklarınca coşkuyla dinlenecek olan daha nicelerini anmak gerekir.

Arap dünyasının her köşesinde kadınlar başkaldırmış, mücadele etmiş ve direnmişledi: erkeklerle aynı hakları kazandıkları ve baskı ve sömürüden arınmış bir toplumu kurmak için onlarla omuz omuza mücadele ettikleri Demokratik Yemen Cumhuriyeti ve Somali'de olduğu kadar adalet, özgürlük ve barış için anlayış, güç ve özveriyle mücadele ettikleri Kuveyt, Libya, Tunus ve Fas'ta da. Bazı Arap ülkelerinde kadınlar toplumda ve ailede yeni haklar kazanmışlardır. Çokkarılılığı yasaklayan ve boşanma konusunda erkeklerle kadınlara eşit haklar tanıyan yasalar çıkartılmıştır.

Arap ülkelerinin çoğunda kadınlar oy hakkına sahiptir. Ancak tüm bu yeni olanaklara karşın, pek azı bunlardan yararlanabilecek ve siyasal hayata katılabilecek, ya da seçimlerde aday olabilecek konumdadır. Mı-

sır'da sandık başına giden kadınların oranı, genel seçimlerde kullanılan oyun % 0.53'ünü geçmemektedir!

Kadınlara oy ya da siyasal hayata etkin olarak katılma hakkının verilmesinin kendi başına toplumun en alt basamaklarında yeralan kadınların durumlarında temelli bir değişiklik yaratmaya yetmediği zamanla görülmektedir. İster sandık başına gitsinler, ister gitmesinler, ister parlamentoya girmeyi başarsınlar, ister başaramasınlar, toplumun yoksul sınıflarından kadınların durumu bazı ufak tefek değişiklikler dışında, etkilenmemektedir. Sömürü ve baskılara açık, kocasının kölesi ve ait olduğu sınıfın tutsağı olarak kalır. Yeni yasaların yararlarını devşirebilecek güçlü bir kadın örgütü ve toplumsal değişime doğru sürükleyici bir hareket dahi olsa, kadınların kaydedebileceği ilerleme sınırlı kalır.

Hiçbir ülkede kadınlar salt siyasal haklara sahip oldukları için erkeklerde eşit haklara sahip olmamışlardır. Radyo, televizyon ve mitinglerdeki tüm gürültü patırtı, çalınan davullar, savrulan sancaklar ve kadınların demokratik hakları ve özgürlüğü üzerine atılan tüm o parlak nutuklar, feodal, kapitalist ve paternalist sistemler varlığını sürdürdükçe, kadın oylarının, tıpkı işçi ve köylü oylarının kendi çıkarlarına aykırı olarak kullanılmasında olduğu gibi, sık sık kadınların gerçek çıkarlarına aykırı olarak kullanılacağını gizleyememektedir.

1952 Mısır Devrimi, Millet Meclisi'ndeki koltukların % 50'sini işçi ve köylülere vermiştir. Ancak kadınlara tek koltuk dahi ayrılmamıştır. Gerçekte işçi ve köylü temsilcilerinin parlamentonun oy gücünün yarısını elinde tutmaklarına karşın, emekçi kitlelerin hiçbir gerçek temsilcisi seçilmemiştir. Genellikle seçilenler hakları olmayan koltukları işçi ve köylüler adına gaspeden üst sınıf temsilcileridir. Bu oyunu sürdürebilmek için binlerce kaçamak geliştirilmiştir. İşçi ve köylü tanımı öylesine esnek ve belirsizdir ki yüksek gelir gruplarından gelenleri işçi ve köylü kisvesi altında öne çıkartabilmiştir.

Eğer Millet Meclisi'nde kadınlara da bir kontenjan ayrılmış olsaydı, sonuç olasılıkla aynı olurdu. Statükoyu destekleyen üst sınıf kadınları seçilir, belki bazı erkekler kadın kılığına girip kadın kontenjanına dahil olabilirlerdi!

Böylesi önlemler ancak güçlü militan bir örgüt, ilerici ve gerçekten demokratik partiler ve toplumsal değişim hareketlerinin güç kazandığı toplumlarda meyvasını verebilir. Bu anlamda kadınların yasal ve siyasal

hakları ancak devrimci halk hareketinin desteğini sağlayabildiği durumda bir değer ifade edebilecektir.

Mısır'da 1962'den bu yana bir kadın kabine üyesi ve altı kadın parlamento üyesi bulunmasına karşın, Mısırlı kadınların büyük çoğunluğu hâlâ yoksul, cahil ve hastalıklıdır ve günlerini ve gecelerinin bir kısmını fabrikalarda, bürolarda, evlerinde çabalayarak geçirmektedirler. İnsanlık dışı, acımasız, yıpratıcı bir hayat yaşamakta, baba, koca, erkek kardeş ya da ailenin başka erkek üyelerinin otokratik egemenliği altında inlemektedirler. Yüksek öğrenim görmüş, çoğu orta sınıf kökenli küçük kadın azınlığı dahi eski geleneklerin tutsağı, ailelerindeki erkeklerin keyfine tabidir; üstelik fazladan tam ya da yarım günlük yeni bir yükle yüklenmiştir.

Devlet yönetimi ya da idari erk kapitalizm ve ataerkil aile sistemine dayalı sınıflı toplum çerçevesinde kadınların eline geçse de erkek ve kadınlar yine sömürü sisteminin kurbanları olmaya devam edeceklerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Nixon ya da Ford'un yerini bir kadın başkan dahi alsa toplum yapısı aynı kaldığı sürece kapitalizm sömürüsünü, yayılmacı emellerini ve saldırgan politikasını dayatmayı sürdürecek ve ataerkil değerler kadınların yaşamında başat olmaya devam edecektir. Golda Meir İsrail Başkanı olduğunda kadınların ve erkeklerin durumunda herhangi bir değişiklik olmadığı gibi, İsrail'in saldırgan, Emperyalist siyonizm politikası sürdü gitti. Bandranaike'nin Sri Lanka'da başbakan olması ya da İndra Gandhi'nin Hindistan'da görevini sürdürmesi ataerkil sistemi ortadan kaldırmamış ya da kadınları toplumdaki ve evdeki sömürünün pençelerinden kurtaramamıştır.

Gerek Arap ülkelerinde, gerekse Batı ya da Uzak Doğu'da kadınların gerçek ve tam kurtuluşu insanlığın sınıflı toplum ve sömürüden kurtulmasıyla ve ataerkil sistemin değerleri, yapıları ya da kalıntılarıyla birlikte insanların hayat ve belleklerinden silinmesiyle mümkün olabilecektir. Bir başka deyişle kadınlar ancak sınıfların ortadan kaldırıldığı ve ataerkilliğin sistem ve kavramlarının tümüyle tasfiye edildiği sosyalist bir sistem altında gerçek kurtuluşa ulaşabilirler.

Bu temel dönüşümler dünyanın Arap alemi ve hatta sosyalist yolu seçmiş ülkeler dahil olmak üzere hiçbir ülkesinde kadınların durumunda olagelen köklü değişikliklere rağmen gerçekleşememiştir; buralarda ataerkilliğin mirası son kavgalarını yürütmektedir.

Ancak kadınların kurtuluşu artık gündemdedir ve dünyanın her ya-

nında bu hareket görülmemiş bir itim kazanmıştır. 1952 Mısır Devrimi'nin attığı en önemli adımlardan biri, toprak mülkiyetine bir tavan sınırı getirilmesi, feodal toprak mülkiyetinin önemli ölçüde sınırlandırılması ve bankaların, sigorta şirketlerinin ve holdinglerin millileştirilmesi idi. 21 Mayıs 1962'de ilan edilen Ulusal Akit yalnızca kadınlar için değil, toplumun tümü için büyük anlam taşıyan son derece önemli bir tasarrufu içermekteydi: "Kadının hareket özgürüğünü sınırlayan diğer zincir ve kısıtlamaları ortadan kaldırarak onun yeni hayatın kurulmasına dinamizm ve etkinlikle katılması acilen gereklidir."

Son dönem boyunca, Devrim'in başlangıcından bu yana artan sayıda kız ve kadın okullara ve üniversitelere akın etmekte ve üretim, yönetim ve hizmet sektörlerine giderek artan bir kadın işgücü akışı gözlemlenmektedir. Yine de Mısırlı kadınların zincirlerinin büyük bölümü kaldırılmış değildir.

Aynı durum sosyalist sloganların yükseltildiği ve sosyalist politikaların uygulandığı, ulusal akit ve yasaların, kadınların toplum hayatına katılmalarına ket vuran ve kazançlı ve verimli bir işte çalışma olanaklarını sınırlayan tüm engellerin kaldırılması gereğinin altının çizildiği diğer Arap ülkelerinde de yaygındır. Bu Sudan, Irak, Cezayir, Somali, Güney Yemen ve Suriye'de böyledir. Tutarlı bir sosyalist politika tüm bu ülkelerin hükümetlerinin gerçek bir toplumsal adaleti sağlayacak ekonomik düzenlemelerin yanısıra, kadın ile erkek arasındaki ilişkileri yönlendiren, hayatın tüm alanlarında erkeğin kadın üzerindeki egemenliğini ilga eden ve kadınların evişleri ve çocukların bakımından kurtaran bir dizi yeni yasa ve düzenlemeyi benimsemesini gerektirecekti.

Oysa Arap ülkelerinden hiçbiri bu adımı atmamıştır. Bazıları erkeğin boşanma hakkı ya da birkaç kadınla birden evlenme özgürlüğü üzerine kimi sınırlamalar getirmiştir. Ancak evliliğe, boşanmaya, velayete, mirasa, çocukların bakımına ilişkin yasalar hemen bütün Arap ülkelerinde erkeğe başat bir konum tanımayı sürdürmektedir.

Arap kadınları bazı yönetici ve düşünürlerin daha aydınlıkçı konumlarının bir sonucu, yeni iktisadi ve toplumsal gereksinimlerin bir yansıması olarak kadınların yükselen bilinç düzeyi sayesinde aile içinde ve toplumda eğitim standartlarının yükselmesi, iş hayatına giderek artan ölçülerde katılım vb. yeni haklar kazanmışlardır. Ancak bu değişimler çoğunluğu -zorlu, yıpratıcı ev dışı işlerini kocaları ve çok sayıda çocukla

ilişkin yüklerle bağdaşurmayı sürdüren milyonlarca ve milyonlarca yoksul, cefakar, bilisiz kadın- etkilememiştir. Milyonlar ve milyonlar, evlilik ve boşanma yasalarına boyun eğmeyi sürdürmektedir. Aile içinde ve dışında, yalnızca kadınları suçlu gören, cezalandıran ve insanlıkdışı evlilik ilişkilerinin, cinsel anarşisinin ve erkeklerin kaprisinin bedelini yalnızca kız ve kadınlara ödeten çağdışı geleneklerin, çifte ahlak standartlarının demir halkalarına bağlı olmayı sürdürmektedir. Milyonlarca kadın boşanma tehdidi, bekaret, iffet, şeref ve sünnete ilişkin trajediler, evlilik içinde ya da dışında gebe kalma ve doğurma korkusu, yasadışı kürtajın sorun ve rizikoları ve hatta erkeğin genellikle paylaşmaktan kaçındığı doğum kontrolu kaygıları başlarının üzerine bir Demokles kılıcı gibi asılı dururken, erkeklerin birden çok karı ya da metres tutma açlığına boyun eğmeyi sürdürmektedir.

Kuşkusuz Arap kadınlarının sorunları mensup oldukları sınıfa göre değişmektedir. Kadın toplumsal merdivenin alt basamaklarına indikçe bunlar daha da yoğunlaşır. Bir kadın evlediği andan itibaren kendini "örfi hukuk" denen sistemin gölgesinde bulur. Ve hiç duraksamasız söyleyebiliriz ki, en azından Mısır'da bu yasa gerek 1952 Devrimi öncesinde, gerek sonrasında ülkenin yönetici çevrelerinin siyasal liderliğiyle bağlantılı hiçkimse ya da grubun ilgisini çekmemiştir. Şimdiye dek yalnızca Sosyal Yardım Bakanlığı'ndaki hükümet görevlilerinin ya da sınırlı sayıda üst sınıf kadın örgüt ya da grubunun ilgi alanını oluşturmuştur. Dahası halk meclisine (Millet Meclisi ya da Parlamento) üye olabilen bazı kadın önderler bu yasalara ilişkin tartışma ve faaliyetlerden titizlikle uzak durmuşlardır. Böylelikle ya darkafalılık ya da dikkatlerini 'kadın sorunları'nın dar çerçevesine hapsetme suçlamalarında ya da toplumun pekçok kesiminde kök salmış bağnaz, dinci ve gerici güçlerle karşı karşıya gelmekten kaçınmak istemişlerdir. Politikacılar, hatta sosyalist eğilimli olduklarını öne sürenler dahi, kadınların kurtuluşu ya da örfi hukuğa ilişkin konularda gerekli ciddiyet ya da anlayışı gösterememişlerdir. Kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilerle ilintili sorunların 'yüksek politika' ya da 'toplumun yüce çıkarları'yla ilişkisi olmadığını düşünmektedirler. Yine de seçim mitinglerine, sosyalist sendikalara ya da halk meclisindeki en sıradan tartışmalara coşkuyla katılmakta ve diplomat yaşamında onca yaygın olan davet ve partilerde hevesle boy göstermektedirler.

Oysa bir ülkenin 'yüksek politikası' ve toplumun yüce çıkarları',bu kadın ve erkeklerin onca heves duydukları toplantı salonlarıyla, koridor-

larla ve salonlarla ilintili değildir, ve buralarda çözümlenemez. Bunlar, örneğin köylülerin sabah evlerinde çıkarken kansız işemelerini sağlayabilme kapasitemize bağlıdır; çünkü bilharzia'nın ülkede milli gelerin % 50'sine denk bir iktisadi kayba neden olduğu hesaplanmıştır. Her işçiye, karşısında yorulmadan durmalarını sağlayacak peynir ve foul'den (yüksek protein içeren bir çeşit fasulye) oluşan bir kahvaltı yedirebilme kapasitemize bağlıdır. Kocanın köylü karısını tarlaya gitmeden döverek sakatlamamasına, memurelerin ayakları altında ezilmeden ya da fiziksel sarkıntılığa uğramadan kitle ulaşım araçlarına binebilmelerine, yorgun ya da hasta karının kocasıyla sevişmeyi reddedebilmesine, bir erkeğin çocuklarına yeterince sevgi ve şefkat göstermesine, bir başka karı ya da metresin kollarına sığınmamasına bağlıdır.

Gündelik hayatın yemek, işemek, sevişmek, her sabah tramvay ya da otobüsle işe gitmek gibi küçük ve sıradan olayları bir toplumu ve bir Devleti oluşturan şeyledir. Politikanın, 'yüksek politika'nın, 'yüce çıkarlar'ın, önemli kavgaların ve insanlığın ilerlemesi ve uygarlık sloganlarının unsurları, malzemesidir. 'Politika' yapan ve fakat bu konuları gözardı edenler, daha politika sözcüğünün ne anlama geldiğini bilmiyorlar, demektir. Çünkü köylüler her tuvalete gidişlerinde acı çekiyor ve kan kaybediyorlarsa etkince çalışıp üretemezler. Bir kadın ya da erkek işçi cinsel bakımdan tatmin olmadıkça etkin üretim yapamaz. Cinsel ve dugusal baskılar altındaki bir kadın yapıcı olamaz ve toplumsal yaşama katılamaz. Bir başka deyişle, genelde insanlar cinsellik konusunda özgürce ve sağlıklı bir tarzda düşünmedikçe onu derinlemesine deneyip anlayışla yaşamadıkça çalışamaz, yaratamaz ve üretemezler. İnsanlar düşündükçe duyumsadıkça ve uyguladıkça bunları yapış tarzlarının daima iktisadi etkileri vardır. Bu nedenle insanların cinsel ve duygusal yaşamlarını iktisadi yaşamlarından ayırmak mümkün değildir. Her türlü ayırma girişimi yapay kalmaya ve eksik, boş çarpıtılmış fikirlere yönelmeye mahkûmdur. İnsanlık tarihi bazı sosyalistlerin inanır gözüktüğü gibi yalnızca iktisadi faaliyetten ya da Freud'cuların savunduğu gibi yalnızca cinsel içgüdü ve cinsel ilişkilerden oluşmamıştır; her ikisinin eşit bir karışımından ve karşılıklı ilişkisinden oluşur; bu ilişkide her ikisi de aynı düzey ve eşit öneme sahiptir.

Kadın özgürlüğü davasına ya da evlilik ve boşanma örfi yasalarına ilgi duymak, bu nedenle, sosyalist bir politikacının prestijini azaltmayacak ya da onu daha az önemli kılmayacaktır. Aksine, gerçek sosyalistlerin

yargılanabileceği temel kriterlerden biri, kadınlara ve onların kurtuluş davalarına karşı tutumudur. Bir kimse ne denli sosyalist ve ne denli insansa, kadınların durumuna duyduğu ilgi o denli artmalıdır.

Yasal değişiklikler gerçek kurtuluşu sağlamaya yeterli değildir. Gerekli kültürel siyasal ve örgütsel çabalar gösterilerek erkeklerle kadınların yaşamını yöneten kurumlarda, ve özellikle de ataerkil sistemin ilgası ve sürdürdüğü gelenek ve değerlerin ilgası yönünde köklü değişiklikler gerçekleştirilmedikçe, her yasa, birkaç ölü sözcükten ibaret kalabilir.

Notlar

1. Abbas El Akkad, *Muhammed Abdu* (Tabet El Terbiyeye vel Talim, Mısır), s. 299.
2. Salama Musa, *Mukaddimet-ül Süpermen*, (Süpermen'e Giriş), (Tabat Salama Musa, Kahire), s. 29.
3. Mecdi Nasef, *Aathar Bahithat-ül Bedia* (Tabat El Muessese el Mısriya), s. 35.
4. İbrahim Abdu, *Tatavur El Nahda El Nisa'iye* (El Adab, Kahire, 1945), s. 52.
5. Tahir El Tanahi, *El Sa'at El Akhira* (Son Anlar), ss. 111-2.
6. *a. y.*
7. Abdül Rahman El Rafi'i, *Fi Aakab El Savra El Mısriya*, c. I, (Mektebat-ül Nahda El Mısriya, Kahire, 1959), s. 211, Doria Şefik, 1955, s. 119.
8. Muhammed Enis, El Sayid Receb Haraz, *El Tatavvur El Siyasi Lil'muctema El Masri el Hadis*, Kahire, ss. 190-1.

19. Kadınlar ve Çalışma

Toplum binlerce yıl boyunca kadını evinin dört duvarı arasına kapatmış ve onu yiyecek, giysi ve başını sokabileceği bir çatı dışında hiçbir karşılık almaksızın ailesine, kocasına ve çocuklarına hizmetle yükümlendirmiştir. Çağlar boyunca kadın işçiler, köylüler, hizmetkarlar ve köleler bu kurala istisna oluşturmuşlardır. Evinin sınırları içinde yaşamak zorunda bırakılan kadın, örneğin hastanede tedavi olmasını gerektirecek ağır bir hastalık gibi zorunlu bir neden olmadıkça dışarı çıkamamaktaydı. Bu durumlarda da yüzünü kalm bir peçeyle örter ve ailesinden bir erkeğin eşliğinde dışarı çıkabilirdi. Kimi zaman bir kadın ölüm döşeğinde yatarken dahi kocası erkek doktor tarafından tedavi edilmesine izin vermezdi.

Toplumun bazı sınıflarında çok moda olan cinsiyetler arasındaki bu katı ayırım, amaçları üst sınıftan kapatılmış kadınlara hizmet ve bakım vermek olan bazı kadın meslek ve işlerinin gelişmesine yolaçtı. Bu mesleklerin önde gelenlerinden biri, evinin dışında çalışmak kendi kadınlarını besleyebilen ve giydirebilen aileler için utanç verici ve onursuzca bir eylem sayıldığından, mensupları hemen tümüyle alt sınıf kadınlarından devşirilen hemşirelikti.

Arap yöneticileri üst sınıf kadınlarına hizmet verebilecek kadroları yetiştirmek üzere ebe ve hemşire okulları açtılar. Örneğin Mısır yöneticisi Muhammed Ali, 19. yüzyıl ortalarında üst sınıf ailelerinin hemşire ve ebelik hizmetlerine gereksinim duyduğunu kavramıştı. Bu amaçla birkaç kez Sudanlı kızları satın alıp tıp ve cerrahi konularında eğitmek üzere Clot Bey adlı bir Fransız'a emanet etti. (1) Ebu Zabal'deki tıp okuluna bağlı ebelik okulunun ilk öğrencileri olan harem ağalarından sonra bunlar buraların ilk öğrencileri oldular. O günlerde bir kadının sokakta görünmesi, ahlaka karşı bir saldırı addedilmekteydi. Bu nedenle ebe ve hemşilerik okulundaki kadın öğrencilere insan anatomisinin bazı unsurları öğretildiğinde Mısırlı erkeklerin öfkelenmeleri şaşırtıcı değildir.

Mısır'ın ilk ebelik okulu 1842'de kuruldu. Bunu, 31 yıl sonra, 1873'de ilk kız ilkokulu El Seyufiye izledi. Öğrencileri başlangıçta yönetici sınıfların saraylarında hizmet görecek olan genç beyaz köle kızlardı. İzleyen dönemde soyluların evlerinde evişleri görecek ya da ordunun askeri giyim ihtiyacını gidermek üzere eğitilen yoksul kızlarla yetimlere dönük birkaç okul dışında hiçbir kız okulu açılmadı.

Başlangıçta yetkililer kendilerini tümüyle görevlerine adayabilmeleri için bu okulun öğretmenlerine ve kızlarına evlenmeyi kesinlikle yasaklamışlardı. Herbirinden yazılı bir belge alınıyor ve bu zavallı kızlar birgün ellerine geçecek olan azıcık gelirin kaygısıyla bu koşulu kabullenmek durumunda bırakılıyorlardı. Zamanla cinsel ilişki ya evlilik çerçevesi içinde ya da aşağılık ve değersiz yaratıklar olarak görülen fahişeler için mümkün olduğundan çeşitli nevroz ve akıl hastalıklarından şikayetçi bir grup yalnız ve sefil evde kalmış kızlar ordusunu oluşturdular.

Saygıdeğer aileler için kızlarını bu okullardan birine göndermek ayıp sayıldığından, daha varlıklı ailelerin kızları, evlerinde evlenecekleri günü beklerlerdi. Bu süre içinde kocayı bir kez yakaldıktan sonra elden kaçırmamak için dişil baştan çıkarma sanatı kendilerine tüm ayrıntılarıyla öğretilirdi. Erkek en saçma nedenlerden ya da hiç nedensiz karısını boşayabildiğinden, ve aynı zamanda birkaç kadınla birden evlenebilip olanaklarıyla orantılı ölçüde cariye edinebildiğinden, bu, çok gerekliydi. (3)

Kızlar için resmi orta öğrenim, 1900 yılında, Saniye okulunda bir kız öğretmen bölümü kurulmasıyla, 20. yüzyılın şafağında başlayabildi. Oysa erkekler için orta öğrenim bundan tam 75 yıl önce, 1825'de başlatılmıştı. Mısır Üniversitesi kızlara kapılarını 1959'da açtı ve toplam dört kız öğrenci kabul etti.

Kızların eğitimin her düzeyine kabul edilmesi, özellikle 1952 Devrimi'nden sonra hız kazandı. Ancak tüm kadın emekçiler arasında teknik ve uzman kadın emekçilerin oranı 1969'da yalnızca % 18.9'du. Bu, Mısırlı kadınların büyük çoğunluğunun (% 81.1) hâlâ tarım, ev hizmetleri ya da küçük tezgahtarlık vb. işlerde istihdam edildiğini göstermektedir.

Hizmet sektöründe istihdam edilen kadınların çoğunluğu, hizmetçi olarak ev işleri yapmaktaydılar. Kadın hizmetçilerin geçmişte ve günümüzde karşı karşıya bulundukları anlatılmaz iktisadi toplumsal ve cinsel sömürüyü herkes bilmektedir. Etkin işgücündeki ücretli ya da maaşlı (yani köylü kadınlar ve ev kadınları dışındaki) kadınlar, toplam kadın işgücünün (yani çalışma yetisine sahip yaş gruplarına dahil olan kadınların) yalnızca % 6'sını, Mısır'daki toplam etkin işgücününse yalnızca, % 6.5'unu oluşturmaktaydı. Bu oran 1976'da % 9'a çıktı.

Mısır'daki emekçi kadınların büyük çoğunluğu herhangi bir ücret almaksızın erkekleri ve aileleri için çalışan köylüler ya da özünde ücretsiz ev hizmetçileri olan ev kadınlarıdır. Bu tüm Arap ülkelerindeki kadınların

büyük çoğunluğu için geçerlidir. Suriye'de etkin kadın işgücünün tüm kadın nüfusu içindeki yeri, yalnızca % 16.1'dir. Çalışan kadınların % 88'i tarımsal faaliyetlerde bulunmakta, diğerleri ise devlet memuriyeti ve kurumları, sosyal hizmetler, sanayi ve ticarette, özellikle de tezgahtarlık işlerinde istihdam edilmektedir. (5)

Arap ülkelerinde köylü kadınlar kadın işgücünün büyük çoğunluğunu oluşturur. İşleri karşılığında ücret almadıklarından işgücünün değişik yönlerine ilişkin istatistiklerde genellikle varlıkları gözardı edilir. Örneğin Mısır işgücü istatistiklerinde çalışan kadınlar toplam etkin işgücünün % 9'u olarak hesaplanır. Oysa eğer bir ücret ya da maaş karşılığı çalışan kadınlara köylü kadınlar da eklenecek olursa, çalışan kadınların sayısı toplam etkin işgücünün hemen yarısına tırmanacak ve dünyadaki en yüksek oranlardaki biri olacaktır.

Ev dışında ücretli bir işte çalışmak bazı Mısırlı kadınların, özellikle de eğitimli olanların kurtuluşunda önemli bir rol oynamıştır. Ekonomik bakımdan bağımsızlıklarına kavuşmuş ya da özgürleşmiş ve içlerinden pek çoğu kadınlara ilişkin evlilik yasalarının katılığına ve adaletsizliğine karşın toplumdan ve aileden yeni haklar kopartmayı başarmıştır. Bazıları bu evlilik yasalarının kurbanı olmamak için evlenmemeyi yeğlemiş, bazılarıysa evlendikten sonra, özgürlük ve bağımsızlıklarının koca, aile ya da toplum tarafından tehdit edildiğini görünce boşanmışlardır.

Mısır'da günümüzde yasalar eğitim ve iş konularında cinsiyet ayrımı gütmemektedir. Oysa uygulamada ayrımcılık sık rastlanan bir olgudur. Bu ayrımcılığa bir örnek, yargıçların atanmasında görülendir. Mısır'da hukuk sistemini yöneten erkekler kadınların doğaları gereği mahkeme sorumluluklarını omuzlayamayacak yapıda olduğu iddiasıyla yargıç olmalarını engellemiştir. Bu varsayım, İslam'ın iki kadının tanıklığını bir erkeğinkine denk saydığı gerçeği üzerine dayandırılmıştır. Dolayısıyla, tanıklık birşeyin olup olmadığı konusunda görüş bildirmek olduğuna ve kadınlara daha bu konuda güvenilemeyeceğine göre, iki tarafın anlaşmazlık içinde bulunduğu bir konuda karar verme yetisinin erkeğinkiyle eşit olduğu nasıl ileri sürülebilir, demektedir bu görüş.

Mısırlı kadınlar 1962'den bu yana bakanlık yapabilmelerine karşın, günümüze dek yargıç olamamışlardır. Erkekler hâlâ kadınların hukuk kurumunun kutsal ruhbanlığına girmeye uygun olup olmadığını tartışmaktadır. Bu sorunla ilgili anımsadığım son makale, 12 Ocak 1976 tarihli *El*

Ahbar gazetesinde yeralmaktaydı ve yazar İslam'ın yargıçlık mesleğini kadınlara yasakladığını savunmaktaydı: "İslam'da bir kişinin yargıç olmasının on koşula bağlandığını tartışmak, gereksizdir. Bu on koşul olmaksızın "yargıçlığın" özü de yok sayılır ve bu yüksek işleve atanma hakkı, hatta olasılığı dahi yoktur. Bu on koşul işlami inanç, akıl, *erkeklik*, özgürlük, olgunluk, adalet, bilgi ve normal işitme, görme ve konuşma yetisine sahip, eksiksiz bir birey olmaktır." (6)

Buna ek olarak kadınlar valilik, belediye başkanlığı ya da muhtarlık gibi yönetsel karakterli işlerden de dıştalanmıştır. (7)

Bu durum, çağdaş Arap toplumunda başat olmayı sürdüren temel çelişkileri açıkça sergilemektedir. Çünkü bir kadının bakan olmasına, binlerce erkek ve kadın memur çalıştırmasına, büyük anlam ve önem taşıyan kararlar almasına izin verilmekte, oysa trafik suçları ya da bireyler arasında sınırlı tartışma ve kavgalarla ilgilenen küçük ve önemsiz bir mahkemeye yargıç olması ya da birkaç yüz ya da bin nüfuslu bir köye muhtar olması engellenmektedir.

Kadınların yargıç ya da muhtar olma hak ve gereğine karşı çıkanlar tutarsız davranmakta ve toplumla aynı çelişkileri yaşamaktadırlar. Hiçbiri bir kadının bakan atanmasını eleştirmemekte ya da buna karşı çıkmamaktadır. Bu, acaba bakanlık görevinin İslam'ın yargıçtan beklediği kriterleri, yeni aklı, erkekliği, adaleti, bilgiyi ve normal konuşma yetisini gerektirdiğini düşünmediklerinden midir? Yoksa bakan atamak Devlet Başkanı'nın görevi olduğundan ve bu insanlara göre Devlet Başkanı'nın kararları İslam'ın kutsal buyruklarından daha önemli sayıldığından mıdır?

Mısırlı işçi kadın 1959 yılına kadar analık izninden yararlanamamaktaydı; ancak bu yıl kabul edilen iş yasaları kadın işçilerin ücretin % 70'iyle 50 günlük analık izni dahil kimi haklarını belirlemiştir. Aynı yasa kadınlara, sağlıklarına zararlı ya da özel durumları için uygunsuz sayılan kimi işleri yasaklamaktaydı. Çoğu durumlarda bu düzenlemeler kadın işçilere zarar vermiştir; çünkü pekçok patron, kadın işçileri işe almamak veya onlara daha düşük ücretler veya nitelikleri altındaki işleri dayatmak için bu durumdan yararlanmaktadır. Bu durum, özellikle özel sektörde çalışan kadınlar için geçerlidir.

Hükümet yönetiminde ya da kamu sektörünün diğer kesimlerinde çalışan kadınlar erkeklerle eşit maaş alırlar. Ancak aynı terfi fırsatlarına ya da sorumlu mevkilere atanma şansına veya daha yüksek görevler için

eğitim olanağına sahip değillerdir.

Emeklilik sistemlerine ilişkin yasa ve yönetmeliklerde ise, günümüzde ancak kısmi olarak düzeltilmiş belirgin bir ayırımcılık mevcuttu. Önceleri bir kadın kendi ücret ya da emekli maaşıyla ölen kocasınınkini birlikte alamamaktaydı. Ancak 1971'den itibaren ikisini birlikte alabilmekte ve ayda 25 pound'u geçmemek kaydıyla kocasının emeklilik hakkından yararlanabilmektedir. (8)

Mısır ve Arap toplumları hâlâ kadınların hayattaki işlevleri evde hizmet görüp çocuk yetiştirmek olan ana ve eşler rolünü üstlenmek üzere yaratıldığına inanır. Kadınların ev dışında iş aramalarına toplumun ya da ailenin iktisadi gereksinimleri nedeniyle izin verilmektedir. Bir kadının hergün evden çıkarak büroya, okula, hastaneye ya da fâbrikaya gitmesi, ancak eve döndüğünde yapabileceği en önemi işler sayılan kocası ve çocuklarına ilişkin sorumlulukları üstlemesi koşuluyla hoşgörülür. Mısır, Cezayir, Suriye, Sudan, Güney Yemen, Somali, Irak gibi kimi Arap ülkeleri farklı ölçülerde sosyalist olarak niteledikeri politikalar izlemekle birlikte, bu ülkelerin hiçbirinde çalışan kadınların sorunlarını çözemlemek, ve en önemlisi, yemek pişirme, temizlik yapma, ev hizmetleri ve çocuk yetiştirme yüklerini hafifletecek kolaylıklar düşünülmemiştir. Bu gibi kurum ve hizmetlerin sağlanması bu ülkelerin yöneticilerine önemli gözükmemiştir. Öte yandan, bu Arap ülkelerindeki çalışan kadınlar da Devlet ve yönetci sınıflar üzerinde baskı yapacak ve gereksinimlerine daha hızlı ve kökten bir yanıt almayı sağlayabilecek kertede ve gereksinimlerine daha hızlı ve kökten bir yanıt almayı sağlayabilecek kertede güçlü ve örgütlü bir güç olamamışlardı. Kadın örgütleri ya hâlâ hayır faaliyetleriyle uğraşan üst sınıf kadınları yönetiminde, ya da kendilerine özgü bağımsız bir varlıkları veya inisiyatifleri olmayan, ve genelde kadınların, özelde ise çalışan kadınların gerçek sorunlarına ancak marjinal bir ilgi duyan edilgin bürokratik aygıtlar olarak işleyen sosyalist siyasal parti ya da federasyonların yan kuruluşlarıdır.

Kuşkusuz kadınları ev dışında çalışmaları baba ve kocaları karşısında daha büyük ölçüde bir özgürlük ve bağımsızlık sağlamıştır onlara. Bunda İslam'ın kadınlara, erkeklerin vesayeti olmaksızın kendi mülk ve paralarını denetleme hakkını tanımış olmasının da payı vardı. (9) Yine de, farklı toplumsal tabaka ya da cinsiyetlerden insanlar arasında eşitsiz ilişkilerle yönetilen bir sınıflı toplumun, ya da erkeğin yasa, adetler ve şeriat

uyarınca kadın üzerinde bedenen ve aklen egemen olduğu ataerkil ailenin toplumsal koşulları bağlamında iş ve meslek, yeni bir sömürü biçimi olabilir.

Eğer bir kadının bedeni ve aklı köleleştirilmişse, parasını nasıl özgürce tasarruf edebilir? Kocasının kendisini her an boşayabileceği korkusuyla yaşayan bir kadının, onun kazancını nasıl harcayacağı konusundaki müdahalelerine karşı çıkması beklenebilir mi? Yasa kadını kocasına dönmeye zorlarken, hatta onu polis eşliğinde eve geri gönderirken, kendi yaşamını dilediğince kullanamayan kadın, nasıl kendi parasını dilediğince kullanabilecektir ki?

Bu nedenledir ki, ev dışındaki meslek ve işler genelde Arap kadının özgürlüğe yöneltememiş ve çoğu durumlarda yeni kaygı, sorun ve sorumluluklar yüklenmiştir omuzlarına.

Çalışma, herkese ait olduğu sınıf ya da cinsiyet üzerine değil, yeti ve yetenekleri üzerine temellenen eşit olanaklar sağlayan adil bir topluma bağlı olup bu çerçeve içinde yürütülmedikçe, erkek için olsun, kadın için olsun bedeni ve aklı özgürleştirici gerçek bir insan deneyimi haline gelemez.

Arap ülkelerinde giderek artan sayıda kadının eğitim görmesine ve istihdam edilmesine karşın, büyük çoğunluğu hâlâ okuma-yazma dahi bilmemektedir. Eğitim sistemi bugüne değin toplumu erkek ve kadınların beyinlerini tutsak alan çağdışı inanç ve adetlerden kurtarma konusunda hemen hiçbir rol oynamamıştır. Eğitim görmüş insanlar dahi, ana ve babalarından devraldıkları ve Arap yönetici, politikacı ve düşünürlerince durmaksızın yenilenen geri kavram, boşinan ve düşün egemenliği altındadır. Böylelikle halkın yanıltılması ve sömürüsü sürdürülmektedir.

Arap ükelerindeki rejimlerin çoğu, sosyalist ya da ilerici olmaktan bir hayli uzak, dünyanın emperyalist ve gerici güçleriyle açık ya da örtülü bir işbirliği içindedir. Amaçlarına ulaşabilmek için, yanıltıcı ve yüzeysel kavram ve düşünceleri yayan güçlü kültürel ve iletişimsel sistemler geliştirmişlerdir. Eğitim programının içeriği katı, yaratıcılıktan uzak ve hızla değişen bir toplumda yetişen çocuk ve yeni yetmelerin gereksinimlerine karşılık veremez durumdadır. Burada da hedef, değişim etkenleri olmaktan uzak duracak tutucu, kafası karışık ve uysal yurttaşlar yetiştirmektir. Eğitim toplumun yaşamından çok uzakta, genç beyinleri sayısız ilintisiz ayrıtıyla doldurmakla uğraşmaktadır. Farklı bilgi dalları birbirinden ayrı

bölmeler halinde öğretilmekte ve farklı olgular arasındaki bağlantıları göstermek için hemen hiç çaba harcanmamaktadır. Dünyayı, toplumu ya da tarihi bütünsel olarak kavratacak her türlü girişimden uzak durulmakta, yaşamda karşılaşılan sorunların gerisindeki gerçek nedenleri göstermek için en küçük bir uğraş verilmemektedir. Bağımsız düşünce, geniş görüşlülük, hoşgörü ve girişkenlik engellenmektedir. Amaç, yönetsel sistemde bürokratlar, başkalarının aldığı kararların sadık uygulayıcıları, yetkeye, yöneticilere ve önderlere boyun eğen yurttaşlar olmaya uygun edilgin, ortalama bir yurttaşlar ordusu yetiştirmektir. Bu örgütlü çabada kadınlara biçilen rol, evde olsun, işte olsun erkeklerin yönetim önünde boyun eğmeye hazır, bağımlı hizmetkarlar rolüdür.

İş ve çalışma hayatı konusunda Arap kadınlarının önündeki en ciddi engellerden biri, evlilik ve yurttaşlık haklarına ilişkin olan yasalardır.' Bu yasalar hâlâ kocaya karısını bir işe girmekten, alakoyma mutlak hakkını tanımaktadır. Arap toplumları burada da, kadınların sömürüsünü başka biçimler altında devam ettirecek çelişkili tutumlar benimsemişlerdir. Özellikle yoksul sınıflardan kadınların fabrika, büro ve tarlalarda iş araması teşvik edilir, hatta zorlanırken, bu amaçla izinlerine başvurmak zorunda bırakıldıkları kocalarının insafına terkedilmişlerdir. Kocayı bu alanda kısıtlayan hiçbir kural yoktur, ve ne denli keyfi olursa olsun, karar tümüyle kendisine aittir. Kriterleri daima yetkesi, çıkarları ve gereksinimlerini kavrayışı doğrultusunda olacaktır. Böylelikle kadınlar çifte sömürü altına itilmektedirler. Bir yandan Devlet ve patronları, öte yandan da kocaları tarafından sömürülmektedirler. Fabrika, büro ve tarlalardaki çabalarına Devlet gerçekten gereksinim duymaktadır. Bu nedenle birkaç Arap ülkesinde kocaya karısını çalışmaktan alakoyma hakkının tanınması konusunda kimi duraksamalar olmuştur. Çünkü erkekler bu haklarını uygulamaya kalkışırlarsa, ülke ekonomisi bundan olumsuz yönde etkilenecektir. Kadın emeği, özellikle tarımsal faaliyetler, Devlet yönetimi, sınai üretimin kimi özgül alanları ve bazı mesleklerde hayati önem taşımaktadır. Bunun sonucu, hükümetler ikircikli bir konum almak durumunda kalmışlardır.

Mısır, Suriye ve Irak gibi kimi ülkelerdeki çalışma yasaları kadınların ev dışında istihdam edilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak evlilik yasaları ve örfi hukuk kocaya karısını çalışmaktan, evden ayrılmaktan ya da yolculuk etmekten alakoyma hakkını tanırlar. Böylesi Arap hükümetlerinin tutumları, çalışma hakkını her toplumda kadın ve erkeklerin temel

haklarından biri olarak kabul eden İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'yle açık bir çelişki içindedir. Öte yandan, ister yeryüzünde insanların, isterse gökyüzünde Tanrı'nın yetkesiyle dayatılmış olsun, insan faliyetlerini yöneten kural ve yasalar da çelişki halindedir. Bu kural ve yasalar çalışmayı yalnızca tüm insanların yararlanması gereken bir hak olarak algılamakla kalmazlar, ayrıca tüm insanlara, toplumun yararı adına çalışma gerekliliğini dayatırlar ve çalışmayı ödüllendirilmesi ve desteklenmesi gereken erdem ve insan niteliklerinden biri olarak betimlerler. Arap hükümetlerinin konumu burada da çelişkilidir: uluslararası örgüt ve konfrenaslardaki temsilcileri kadınların özgürlüğüne ve haklarına kavuştuğunu bildirirken, Arap Birliği bünyesinde Arap kadının konumuyla ilgili özel bir komitenin varlığını açıklamak, bir hayli güçlüğe yolaçmaktadır. Bu komite, kararlarından birinde, "kocası evlilik aktinde aksine bir hükmü öngörmediği takdirde kadınlara çalışma hakkının verilmesi gerektiğini" öne sürmüştü. "Yine de", deniyordu kararda, "bu değişimi gerektiren yeni bir durum ortaya çıktığında, kadın mahkemeye başvurarak çalışma izini alabilir."

Bu hükmün sınırlarına rağmen, evlilik yasaları ve örfi hukuk bu karar uyarınca değiştirilmemiştir ve koca halen karısının çalışması konusunda mutlak yetke sahibi, sayılmaktadır. Bu durum, sosyalist eğilimli olduklarını ilan edenler dahil olmak üzere çoğu Arap ülkesi için geçerlidir. Örneğin Suriye Kadınlar Federasyonu kadınlara çalışma hakkını ve boşanmış kadınların, iş aramaları durumunda çocuklarının velayetini yitirmemelerini talep etmektedir. (10)

Mısır'da örfi hukuk kocaya istediği takdirde karısını çalışmaktan alakoyma hakkını tanımaktadır. Henüz kesinleşmeyen yeni yasa tasarısı da (11) bu alanda, yürürlükte olan yasadan pek farklı değildir ve kocanın karısı üzerinde yetkesini özde bir değişikliğe uğratmamaktadır. Yasa taslağının maddelerinden biri kadınların çalışmasına ilişkindir ve karının çalışma hakkını nikah akdine işletmedikçe, kocanın karısını çalışmaktan menetme hakkını vurgulamaktadır. Bu durum da, kadının bu hakkını kullanmasındaki ısrarı aile çıkarlarını zedeleyecek yeni bir durum yaratıyorsa, koca karısını çalışmaktan alakoyabilecektir.

Tüm bunlar, tüm uluslararası sözleşmelerde, düzenlemelerde, komitelerde ve Arap Birliği dahil olmak üzer örgütlerde temel bir hak sayılmasına karşın, Arap ülkelerinin evli kadının çalışmasına ilişkin son derece duraksamalı bir tutum izlemeyi sürdürdüğünü göstermektedir.

Kocaların bu ayrıcalıklarından yararlanarak, ailenin ve çocukların yüksek çıkarları adına karılarını bu haklarından nasıl yoksun bırakukları, bilinen bir gerçektir. Gerçekteyse, kocaların çoğu, böyle yapmakla yalnızca kendi dar çıkarları adına hareket etmekte ve toplumun, kadınların hatta çocukların çıkarlarını hiçe saymaktadırlar. Kendi çıkarlarının nerede yattığını iyice kollayarak, ya kadınlarının çalışmasının önüne geçecek ya da, fazladan bir gelirin yararlarına olduğunu düşünüyorlarsa, onların iş aramalarını destekleyecek, hatta bu yolda baskı uygulayacaklardır.

Pek çok kocanın kadınların çalışmasına karşı çıkmasının temelinde yatan neden bağımsız bir gelirin kadının kişiliğinin ve saygınlığının bilincine varmasına ve böylelikle önceden karşı karşıya kaldığı aşağılanmalara, dayağa, hakarete ve kötü muameleye karşı durmasına, kocasının başka kadınlarla gönül eğlendirmesine, bir başka kadınla evlenmesine ya da bir metres tutmasına itiraz etmesine, ya da evde, özsaygısını ve insanlık onurunu savunma gücünü tüketen boş ve amaçsız bir hayat sürmeyi reddetmesine yolaçacağı korkusudur.

Arap gazetelerinde, salt kadınlarını sömürebilmek ve boyunduruk altında tutabilmek amacıyla onların hayatını karartmakta duraksamayan kocalara ilişkin haberlere sıkça rastlanır. Erkeklerin karılarına karşı umursamazlığını, günlük *El Ahbar* gazetesinden aldığımız şu haberlerle örnekleyelim: "Kocadan karısına çağrı: Derhal işini terket." Mahkeme kararı: "Kocasının izni olmaksızın çalışan bir kadın, toplum dışı sayılmalıdır." (12)

Karı ile kocanın evlilik sözleşmesine kadının ev dışında çalışma hakkını tanıyan bir madde eklemelerine izin veren maddeye gelince, böylesi bir düzenlemenin, ancak topluma ve aileye karşı durup, iktisadi, moral ve psikolojik bağımsızlıklarını kazanacak kertede mücadele etmiş çok az sayıdaki istisnai kadına ilişkin olduğu, kolaylıkla tahmin edilecektir. Bu, lise hatta yüksek okul mezunu da olsa, uzun yıllar çalışmış da olsa, genellikle yaşı çok genç olan evlenme eşiğindeki bir kız için çok zor bir koşuldur. Gelenekler ve aile ve toplum baskıları, evlilik aktine böyle bir koşul ekleme konusundaki ısrarlarının önünü kesecek kertede ağırdır. Bu yasa, evlilik yasasında bir koşul olarak bulunması durumunda kadına boşanma hakkını tanıyan koşula çok benzemektedir. Bu erkeğin dilediği zaman karısını boşayabilme yolundaki sınırsız özgürlüğünü kısıtlamadığı gibi, kadının yalnızca boşanma konusunda erkeğin eşiti kılmaktaydı. Ama

aşırı gelenekçi bir toplumda böylesi bir koşul üzerinde ayak direyecek gözüpek genç kız ya da kadınlar neredeydi? Dahası, erkeklik tahtından inerek, genç karısına evlenmeden önce boşanma ya da herhangi bir koşul dayatma hakkını tanımakla ailesinin ve dostlarının alaylarını göze alabilecek kahraman erkekler neredeydi? Bu, daima üstün bir konumda bulunan bir kadın ya da kızla evlenerek hemen hemen ezeli bir düzeni bozmakla eşanlamlıydı. İstenilen, hevesle aranan, hatta peşinden koşulan, erkek olduğuna göre, koşulları dayatmak kızın değil, kendisinin ayrıcalığı olmalıydı. Her durumda, herşeyi kendi adına babası kararlaştırdığına göre kızın ne koca seçimi ne de evliliği konusunda söylenecek pek bir sözü olamazdı.

Arap erkeklerinin çoğu için, ev dışında çalışan bir eş düşünmek dahi, bir erkek olarak konum ve prestijini sarsmak anlamına gelir. Bir erkeğin, erkekliği hâlâ geniş ölçüde karısını yönetebilme, onun gereksinimlerini karşılayabilme ve büro, sokak ve kitle taşıma araçlarında başka erkeklerle biraraya gelmesini önleme yetisiyle ölçülmektedir. Bu özellikle, gerçek bir "Erkek" se böyledir. Kültürlü Arap erkekleri genelde bu kompleksleriyle başedebilmişlerse de, diğer erkeklerin çoğu, hâlâ bu görüşlerin tutsağıdır. Bir Arap erkeği ekonomik nedenlerden dolayı karısının ev dışında çalışmasına izin verebilir; ama derinliklerinde, ailesini gecindirebilme konusundaki yetersizliğinin ezikliğini daima duyumsayacaktır. Hatta çalışan kadının kendisi dahi, onun bu tepkilerini paylaşarak kendisini çalışmak zorunda bıraktığı için ona karşı nefret besleyebilir. Öte yandan çalışmayan bir kadın da, erkeğinin kendi gereksinimlerini karşılayabilecek durumda olmasından gurur duyabilir. Tüm bu çarpıtılmış düşünce ve duygulanımlar, kadının ev dışındaki çalışmasının, sınıflı toplum ve ataerkil sistem içinde etkimeyi sürdürdükçe kadının gerçek kurtuluşuna yolaçmadığı gerçeğiyle açıklanmaktadır.

Notlar

1. Ahmed İzzed Abdül Kerim, *El Talim fi Ahd Muhammed Ali*, Mektabat El Nahda el Mısriya, 1938, s. 297
2. İbrahim Abdu, Doria Şefik, *Tatavur El Nahda El Nisaiye min Ahd Muhammed Ali İla Ahd Faruk*, Kahire, El Adab, 1945, s. 41
3. Zeyneb Ferid, *Tatavur Talım El Bint Fi Mısır fil Asr El Hadis*, Risa-

let Magisteir Geir Menşura, Koliyet El Terbiye, Kasım, 1961.

4. *El Mara'a El Mısriya fi Ayşrina Aman* (1952-1972), Merkez-ül Abat vel Diraset El Sukaniye, El Gize El Merkezi Lilta'abiya El Ama vel İhsa'a, s. 51-72.

5. El İttihad El Aam El Nissa'i, Legnat El Dirassat El Merkeziye, *El Mara'a El Arabiya Fil Kotr-el Suri*, s. 49.

6. *El Ahbar*, günlük gazete, 12 Ocak 1976, *Gavla fi Tarik-ül Tashih* başlığıyla, Ahmed Fethi El Kadi.

7. Nassar, *Hukuk-ül Mara'a fil Teşri el İslami Vel Devli El Mukaran*, Dar-ül Neşr vel Sahafa İskenderiye, 1957, s. 47.

8. *Kanun-ül Maişet-ül Mısri*, s. 62, 1977.

9. Ahmed Hayrad, *Merkez-ül Mara'a fil İslam*, Dar-ül Maarif, Kahire, 1975, s. 6.

10. El İttihad-ül Aam El Nisayi, E*l Mara'a ül Arabiya fil Kutr-ül Suri*, El Matbaa vel Ceride el Resmiye, 1974, s. 28.

11. *El Ahram*, Kahire, günlük gazete, 29 Şubat 1976.

12. *Ahbar-ül Yevm*, Kahire, 26 Temmuz 1975, s. 10

20. Evlilik ve Boşanma

Arap ülkelerinde evlilik ve boşanma yasaları esas olarak Kur'an'dan, Muhammed Peygamber'in sözleri ya da *hadis*'lerden ve İslam düşünürleri ve bilgelerinin bu iki kaynaktaki düşüncelere getirdikleri yorum ve açıklamalardan kaynaklanan İslami hukuka dayanır.

Kur'an'ın ayetleri ve hadisleri belirli bir döneme ilişkin olmayıp, uzun yılları kapsayan bir süreye yayılır. Her bir ayet ya da hadis, özel bir durum ya da olay, ve belirli bir zaman ve mekanla ilintili olduğundan, genellikle çelişkili talimatlar ya da en azından, her zaman belirli bir düşünce tutarlılığı göstermeyen bir düşünce hattı yansıtırlar. Kadınlara ve onların sorunlarına ilişkin konularda bu durum, özellikle göze çarpmaktadır.

İslam yasası hırsızın eli kesilerek cezalandırılmasını öngürür. Ancak Mısır ve Arap ülkeleri yasama sistemlerine bu yaptırımı dahil etmemişlerdir. Bu oldukça katı ceza yerine başka yasalar öngörmüşlerdir. Arap ülkelerinin tarihini inceleyecek olursak, Devlet'in siyasal erkinin İslam'ın hüküm ve yasalarına aykırı yasalar çıkarmada hiç de duraksamadığını görürüz. Hiçbir dinsel kurum, bu yasalara karşı çıkmaya cesaret edememiştir. Aksine, dinsel yetke ve kurumlar Devlet ve siyasal önderlikle sık sık işbirliğine girip, eski dinsel metinleri yöneticilerin istek ve gereksinimleri doğrultusunda yeniden yorumlamaya çabalamakla, dinsel öğretiyi politikanın taleplerine tabi kılmışlardır. İslami kurumlar, tıpkı Hıristiyan Kilise'nin Avrupa'yı etkisi altına alan değişim ve modernleşme rüzgarları karşısında yaptığı gibi, dinsel yetkelerin fikir ve açıklamalarını, çağdaş topluma uyarlayabilmek amacıyla değiştirip geliştirmişlerdir.

Siyasal önderler, dinsel yasaları toplum bir evreden diğerine, feodaliteden kapitalizme ve ardından da sosyalizme doğru evrilirken sürekli yeniden biçimlenen iktisadi yapılara uyarlayabilmek amacıyla hızla değiştirmek görevini üstlenmişlerdir. Ne ki, iktisadi gereksinimlere ilişkin dinsel yasalar sözkonusu olduğunda o denli hızlı ve kararlı davranmasını bilen aynı siyasal önderler ve Devlet aygıtı, kadının konumu sorunu sözkonusu olduğundaysa tutumunu tersine çevirerek aynı ölçüde yavaş, uyuşuk ve olumsuz hale gelmiştir. Evlilik ve kadınların yaşamına ilişkin dinsel yasalardaki değişimler ağırdan alınmaktadır. Bu taban tabana zıt tutumların açıklaması, ortadadır. Siyasal iktidar ve Devlet, tarih boyunca yönetici sınıfın çıkarlarını yansıtagelmiştir. Başat olan güçler yalnızca sı-

nıf yapısının değil, erkeğin kral sayıldığı ataerkil sistemin de temsilcileridir. Dahası, olagelen iktisadi ve toplumsal değişimlerin pek çoğu, geniş ve gerçek bir demokratik halk hareketinin eşliğinde gerçekleşmediğinden, toplumu derinden etkilememiş ve sömürünün temeline darbe indirememiştir.

Bu nedenle, Amerika ve Avrupa'da kadınların çoğunun evlendikten sonra kendi soyadlarını yitirip kocalarının adlarını almalarına şaşırmamak gerekiyor. İçlerinden pek çoğu, mali kaynakları üzerinde denetim ve bunları özgürce tasarruf hakkından da yoksundur. Arap kadınları bu iki alanda Amerikalı ve Avrupalı kızkardeşlerinden daha iyi bir durumdadır; çünkü Arap kadını, evlendikten sonra da kendi adını korur ve parasını, kocasından herhangi bir izin gerekmeksizin özgürce tasarruf edebilir. Bunlar Arap toplumunda İslam'dan önce başat olan anaerkil sistemin son küçük kalıntılarıdır ve Allah'ın Peygamberi Muhammed'in diğer peygamber ve dinsel önderlere kıyasla daha geniş düşünceli olduğunu kanıtlar. Ne ki, Arap kadınlarının evlendikten sonra adlarını (tabii babalarının adını) korumalarına ve kendi mülk, gelir ve paralarını yönetme yasal hakkına sahip olmalarına karşın, yasalar onları kıskıvrak bağlamakta ve adetler kocaya kadının yazgısı, dolayısıyla da parası üzerinde denetim hakkını sağlamaktadır. Dolayısıyla da bu hak kalıntıları pratik anlamlarını yitirererek kuramsal varsayımlar alanından somut gerçeklik alanına inememektedir.

Güney Yemen, Somali ve Tunus gibi kimi İslam ülkelerinde Devlet ve siyasal önderler evlilik, boşanma, kürtaj vb. ilişkin yasal düzenlemelerde İslam hukukundan tümüyle koparak çokeşliliği yasaklayan, erkeğin boşanma hakkını sınırlandıran, kürtajı yasallaştıran ve kadına mirasta erkekle eşit pay tanıyan yeni yasaları kabul etmişlerdir. Somali Devleti daha da ileri giderek, üretimi düşürmemek için Devlet memurlarının Ramazan'da oruç tutmamasına izin vermiştir.

Dinsel düşünür ve önderlerin savundukları görüşler, çıkarlarını statükoya ve gerici güçlere ya da kent ve köylerde yaşayan yoksul ve ezilen halka bağlamalarına göre değişiklik göstermektedir. Aralarından çoğu, görüşlerini iktidardakilerin siyasal düşünce ve idcolojisine göre de değiştirebilmektedir.

Şeyh Muhammed Abdu, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı Arap dünyasında çokeşliliğe karşı çıkarak, İslam'ın ilk evrelerinde akılcı bir yanı

bulunmasına ve gereksinimlerine yanıt vermesine karşın, modern çağda İslam ulusuna zararlı olduğunu söyleyen ilk Müslüman dinsel öncülerden biridir. Şeyh Ahmed İbrahim de şunları söylemekteydi:

> Evlilik ve boşanmayı düzenleyen daha kapsamlı bir örfi hukuk oluşturmak üzere harekete geçmeli ve değişik düşünce okullarının ve hukuk sistemlerinin görüşlerini, son dönemlerde olagelen bilimsel uyanış ve temel değişimlerin ışığı altında yeniden gözden geçirmeliyiz. Yasalarımızı iki dinsel köşetaşı üzerine kurmalıyız. İlk köşetaşı özgün yalınlığı ve arılığı içinde İslam hukuku, ikincisiyle halkın bilimsel düşüncenin gelişmemizin değişik aşamalarında ve değişik yerlerde kanıtladığı yaşam ve gerçekleridir. (1)

İslam dinler arasında en hoşgörülü ve en az katı, pekçok bakımdan en akılcı, kolay uyarlanabilir ve değişime açık olanı olarak tanınır. *İctihad* denilen, özgün (kopya ya da tekrara değil) yoruma açık oluşu bunun bir kanıtıdır. Farklı İslami düşünce okullarına bağlı disel önderler *ictihad*'ı her zaman bir gereklilik olarak değerlendirmişlerdir. En katı ve bağnaz İslam mezhebinin kurucusu olan İmam Ahmed İbn-i Hanbel dahi *ictihad* ya da özgün yorumun mutlak bir gereklilik olduğunu ve özgün anlayış ve yorum yetisine sahip bağımsız düşünürlerin varlığının her dönemde vazgeçilmez koşul olduğunu belirtmekteydi. İbn-i Tumaima özgün yorum kapısının daima açık bırakılmasının ve insanların düşüncelerinin özgür bırakılıp şu ya da bu okul ya da mezhebe mutlak bağımlılık beklenmemesinin önemine işaret etmiştir. *İctihad* özgürlüğü ve müctehidlerin sahip olması gereken bağımsızlığı yorumlarken şöyle söylüyordu: "Bu, zaman bakımından bir farklılıktır, hakikat bakımından değil. Eğer önder zamanımızda yaşasaydı bizim söylediklerimizi söylerdi."

Çokeşlilik sorununu İslam'da ele alındığı şekliyle inceleyecek olursak, dinsel düşünürlerin görüşlerinin birbirinden çok farklı olduğunu görürüz. İçlerinden bazıları İslam'ın çokeşliliğe izin vermediğini ileri sürerler ve görüşlerini Nisa Suresi'ndeki şu ayete dayandırırlar: "Yetim kızlar hakkında adaleti sağlayamamaktan korkarsanız uygun gördüğünüz diğer kadınlardan iki, üç veya dörder olmak üzere nikah ediniz. Bunlar arasında adaleti sağlayamayacak olursanız o zaman bir kadınla yahut da malik olduğunuz cariye ile iktifa ediniz. Bu halde adaletten sapmamağa daha yakın olursunuz." (2)

Bu dinsel düşünürler grubu İslam'ın bir erkeği, karılarına eşit davranmadıkça ve aralarında en küçük ayırım dahi güttüğü sürece birden fazla kadınla evlenmekten alakoymakla gerçekte çokeşliliği yasakladığı görüşündedir. Üstelik Kur'an, bir erkeğin ne denli gayret gösterirse göstersin, eşleri arasıda tam adaleti sağlayamayacağını belirtmektedir. Mantığa göre birden fazla kadınla evlenmenin kendisi, bir tercih göstergesidir; yeni eşin, eski eşe yeğlendiğinin bir kanıtıdır. Bu tercihin kendisi, erkek bizzat Peygamber dahi olsa, eşitlik ve adaleti olanaksız kılmaktadır. Gerçekte Peygamber dahi karılarına mutlak eşit davranmayı başaramamıştır. Koşullardan biri, kadınlardan her birinin eşit birliktelik, aşk ve zevk fırsatı elde edebilmesi için geceleri aralarında eşit olarak pay etmekti. Ama Muhammed de insandı ve gecelerini bu denli katı bir adaletle paylıştırmayı o dahi başaramıyordu. Ayşe'yi diğer karılarına yeğler ve onu daha çok severdi. Ayşe öykülerinden birinde bu durumu şöyle anlatır:

> "Zama'a'nın kızı Suda (Muhammed'in karılarından biriydi), yaşlanmıştı. Allah'ın peygamberi (S.A.S.)onu pek sık ziyaret etmiyordu. Bana olan düşkünlüğünü duymuştu ve geclerinden çoğunu benimle geçirdiğini biliyordu. Kendisini terkedeceğinden ve gözünden düşeceğinden korkuyordu. Ona 'Ey Allah'ın Peygamberi', dedi, 'bana ayırdığın gününü Ayşe'yle geçirebilirsin; vaadin sana helal olsun,' Ve Allah'ın Peygamberi (S.A.S.) onun bu önersini kabul etti." (3)

Dahası, *Tabakat-ül Kübra*'da Peygamber'in karılarından Hafsa'nın bir gün dışarı çıktığı anlatılır. Allah'ın Peygamberi kadın kölelerinden birini Hafsa'nın evine çağırtmıştı. Hafsa eve dönüp kapıdan girdiğinde Peygamber'in kadınla birlikte olduğunu gördü. "Ey Allah'ın Peygamberi, dedi, benim evimde, benim günümde ve benim yatağımda mı?" Ve Allah'ın Peygamberi yanıtladı, "Sesini çıkarma, Allah'a andolsun ki ona bir daha dokunmayacağım. Ama olan biten hakkında kimseye birşey söyleme." (4)

Başka dinsel düşünürler İslam'da boşanmanın kocanın mutlak hakkı olmadığı, günümüzde olageldiği üzere tek başına karar almadan, bir kadıya danışması gerektiği görüşündedirler.

Mısır'da yürürlükte olan evlilik ve boşanmaya ilişkin örfi yasalar, haklı olarak tüm Arap ülkelerindeki en geri ve kadınlara ilişkin en adaletsiz ve keyfi yasalar sayılabilir. Bu yasalar 1929'da çıkartılmıştır; dolayı-

sıyla Mısırlı kadınların yazgılarının, neredeyse yarım yüzyıllık yasalarla yönetildiği ve bunların erkeklere kadınlar üzerindeki utanmasız ve kabul edilmez baskı ve sömürülerini sürdürmelerine olanak sağladığı söylenebilir.

Mısır Kadınlar Federasyonu, diğer kadın grupları ve aydın erkeklerle birlikte örfi hukuku, ya da en azından bazı maddelerini değiştirmek yolunda inatçı çabalarım sürdürmektedir ama bu girişimlerden bu güne değin bir sonuç alınabilmiş değildir.

Pekçok kişi örfi hukuku değiştirmenin önündeki en büyük engelin İslami hükümler ve şeriat olduğu düşüncesindedir. Oysa aynı hükümler ve şeriat başka İslam ülkelerinde gerekli değişikliklerin yapılmasını hatta tümüyle yeni yasaların çıkartılmasını engellememiştir. Dahası, İslam, Mısır'da 1952 sonrasında gerçekleştirilen diğer hukuki değişiklikleri engellememiştir. Bu yasalara örnek olarak toprak mülkiyetine getirilen tavan uygulaması, ceza yasasına eklenen zina ve hırsızlığa ilişkin yeni hükümler gösterilebilir. Bu son iki alanda yeni hükümler hiç de İslami çizgide değildir; çünkü İslam hırsızların elleri kesilerek, zina işleyenlerin ise öldürülene dek taşlanak cezalandırılmasını öngörmektedir.

Mısır'da yürürlükte olan evlilik ve boşanma yasaları bir erkeğin keyfi olarak karısını boşama ve birden fazla kadınla evlenme hakkını tanımaktadır. Bir karısı ve on çocuğu olan bir erkek, bunları, birgün yolda yürürken aklını çelen, ve kendisiyle evlenmeye razı olan bir kadın uğruna, bir anda kapının önüne koyabilir. Böylesi olaylar hayal ürünü değil, hergün olagelen ve kadın ve çocukları yoksulluk içinde bırakan olaylardandır.

Son zamanlarda yürürlüktcki örfi hukukun kimi hükümlerini değiştirmeyi hedefleyen yeni bir yasa taslağı hazırlandı. Haberi veren gazete taslağın uzun yıllar boyunca dinsel yetkeler arasında tartışılıp, nihai adım olarak ülkedeki en yüksek dinsel merci olan İslami İncelemeler Enstitüsü'nün görüşüne sunulduğu anlatılmaktaydı. Yeni taslakta öngörülen değişiklikler, 29 Şubat 1976 tarihli *El Ahram* gazetesinde yayınlanmıştı. Önceki yasayı bilen herkes, yeni taslakta özde hiçbir değişikliğin öngörülmediğini, boşanma özgürlüğü erkek açısından aynen korunarak, cinsel kapris ve fantezilerini dizginsiz bırakma haklarına dokululmadığını görecekti. İlişkili maddeler, akli yetileri yerinde olması, akli dengesinin yerinde olması, ayık olması, ani bir darbe, sürpriz ya da öfkenin etkisi al-

tında bulunmaması koşuluyla boşanma hakkını erkeğe tanımaktadır. Ancak tüm koşulları denetleyecek olan, yine kocanın kendisidir. Bir başka deyişle, akli dengesinin yerinde olup olmadığına, ayık olup olmadığına, öfkeli olup olmadığına, ani bir sürprizin etkisi altında öfkeli olup olmadığına karar verecek olan, yine kendisidir. Böylelikle kendi yargıcı, daha doğrusu hem savcısı hem de yargıcı olmaktadır. Yeni taslağın maddelerinden birinde erkeğin karısına arka arkaya üç kez 'Boşsun, boşsun, boşsun'demesiyle boşanmanın gerçekleşeceği belirtilmektedir. Bu, bir kocanın tıpkı önceleri karısına "Üç talak boşsun," deyip de bir kez boşanmış sayıldığı gibi, bir tek boşanma sayılmaktadır. Bir kocanın üç kez boşanmaya hakkı vardır. Ne ki, bu boşanmalardan birinden sonra eski karısı bir başkasıyla evlenirse, ondan boşandığında önceki boşanmaları geçersiz sayılır ve eski kocasına dönmesi durumunda adamın boşanma hakkı yeniden üçe çıkar!

Yeni taslakta kadına bazı ufak tefek, hatta gülünesi haklar tanınmıştır. Bunlardan bir tanesi kocasının öbür karısı ya da karılarıyla aynı çatı altında yaşamayı reddetme hakkıdır. İkincisi, kocası ikinci bir kadınla evlenmeye kalkıştığında boşanma hakkıdır. Oysa çoğu kocalarının tarlası ya da evinde ücretsiz emekçi olarak çalışan yoksul köylüler ya da kent yoksulları olan Mısırlı kadınların durumunu incelediğimizde, yazgısının ya kendini çok güç koşullar altında bir başına sokakta bulmak, ya da yeniden evlendirilme şansı hemen hiç olmadığından sürekli yük olarak karşılanacağı baba ocağına dönmek olduğunu bile bile boşanma talebedebilecek babayiğit kadına kolay kolay rastlayamayacağımızı görürüz. Yalnız başına yaşamaya karar veren kadın ekonomik ve ahlaksal saldırıların boy hedefi haline gelecektir. Kadın için boşanmayı utanç kaynağı olarak görüp ev içinde ve tarlada emeklerinin boğaztokluğuna sömürülmesine ses çıkarmayan bir toplumun üyelerince yalıtlanacaktır.

Yeni yasa taslağında kadınlara tanınan bir başka "hak" da, yanında kendisine haram kılınmış bir erkek (yani babası ya da erkek kardeşi) bulunması koşuluyla, kocasının izni olmaksızın hacca gidebilme hakkıdır. Ancak, kocası istediği an, onun istediği yere onunla birlikte gitmeye yükümlüdür. *Beyt el Ta'*a sistemine gelince, kadını polis eşliğinde kocasının evine dönmeye zorlayan mahkeme kararları yürürlükten kaldırılmıştır.

Tüm bu küçük değişikliklerin *Beyt el Ta*'a'daki kadınlara yönelik geri ve eski tutumları hiçbir şekilde etkilemediği ve Mısır'daki evli kadın-

ların yazgısı olan adaletsizliklerin hâlâ sürdüğü söylenebilir. Dahası, sorumlu dinsel yetkeler ne söylerse söylesin, değişiklikler, islam'ın "Kadın ile erkek karşılıklı anlayış ve dayanışma içinde birlikte yaşasınlar; eğer ayrılacaklarsa da, aynı şekilde ayrılsınlar," tarzındaki insancıl hükmüyle çarpıcı bir çelişme içindedir.

Mısır'da boşanma ve çokeşlilik sorunları yalnızca kadınların değil, erkeklerin ve çocukların da sorunudur. Boşanmanın ardından yiyecek içecek siz, ya da başını sokabileceği bir çatıdan yoksun kalan çocuklara, hayatta kalabilmek için fuhuşa sürüklenen boşanmış kadınlara, ya da yeni bir metresin kolları veya yeni bir karının yatağı uğruna babaları tarafından sokağa atılan genç kızlara ilişkin öyküler sıkça çalınır kulağımıza. Kimi zaman boşanma, bir kadın için yaşamın acılarından hiçbir zaman kendi elleriyle ulaşamayacağı, ancak kocasının bir armağan olarak sunduğu bir kaçış, bir kurtuluş anlamını taşır. Durum ne olursa olsun, kararı veren daima yalnızca kocadır. Ağzından çıkacak tek sözcük, boşanma anlamına gelir; ancak bazı durumlarda da yetkesini kanıtlamak, efendinin kendisi olduğunu göstermek ya da karısını bir köle olarak tutabilmek için, onu boşamayı inatla reddedebilir. Hangi adımı atarsa atsın, acımasız ve adaletsiz yasalar, onun arkasındadır. Evden kaçan karısını mahkeme kararıyla geri getirtebilir ve kadıncağız çoğu kez, geri döndüğünde evde başka bir kadının varlığına katlanmak durumunda kalacaktır.

Ama en zor olan, kendisini yaşatabilecek bir işi, bir geliri olmayan ve kocasından kopartabildiği nafakaya bağımlı olan boşanmış kadının durumudur. Çoğu durumlarda, kadın herhangi bir nafaka da alamaz; çünkü erkeğin elinde kanuna karşı hilenin binbir yolu vardır. Çünkü yasanın kendisi erkeklere karşı son derece hoşgörülü ve esnektir, yükümlülüklerinden kaçınma yollarını açık bırakmış, hatta denebilir ki desteklemektedir.

Bu bağlamda okuduğum en ilginç öykülerden biri, sansasyona pek düşkün olan *El Ahbar* gazetesinde yeralmaktaydı. 21 Eylül 1975 tarihli gazetede yer alan haberin başlığı şöyleydi: "Kocasının rızası olmadan hacca giden kadına harçlık yok."

Nafaka adı verilen sahtekarlığın ayrıntılarına girmek gereksizdir. Yalnızca bunun geçici ve düşük bir tahsisat olduğunu ve en küçük bir bahaneyle kesildiğini ve böylelikle boşanan kadının gelirsiz ve kendisine bakacak kimsesiz kaldığını belirtmek, yetecektir.

Kuşkusuz ücretli bir iş, kadın açısından bir güvencedir ve hayati gereksinimlerini karşılamasını sağlar. Ama kocasız ve işsiz bir kadın, genellikle sokakların insafına terkedilmiş demektir; ekmeğini açgözlü ve acımasız bir toplumun pençelerinden kendi başına çıkarmak durumundadır. Hırsız olmaya karar verirse çalma sanatını, bedeniyle para kazanmaya karar verirse erkekleri tavlama sanatını öğrenmesi gereklidir. Her iki durumda da hapis tehlikesiyle karşı karşıyadır. Böylesi kadınlar için, Kahire'nin hemen dışında, El Kanatir'de bir kadın cezaevi vardır. Çiçekli bahçelerin, yeşil tarlaların ortasında, sıra sıra demirli pencereleriyle çirkin, ürkütücü sarı bir taş binadır bu.

Bir keresinde adımlarım beni El Kanatir'e yöneltti. Bir cezaevi görmek, hatta gerekirse orada birkaç gün geçirmek istiyordum. Orada toplumdışına itilmiş çok sayıda kadın, acılar içinde kıvranan pekçok sokak kızı, sınıflı ve ataerkil toplumun bir sürü adsız kurbanını tanıdım. Kör gelenekler ya da maddi olanaksızlıklar yüzünden eğitim ve çalışma fırsatından yoksun bırakılmış kadınlardı bunlar. Ölüm ya da çoğunlukla da boşanma sonucu kocasız kalmış kadınlar. Fahişeyi cezalandırmakla birlikte, odasına tırmanan erkeğe ilişmeyen yasaların, adaletten yoksun bıraktığı kadıncıklar.

Bu kadınlar ne denli mutsuz olursa olsun, evime dönerken onların bir bakıma öbürlerinden daha şanslı olduğunu düşünüyordum. En azından başlarını sokabilecekleri bir çatı, kokuşmuş dahi olsa önlerine koyulan bir tas yemek, üzerlerine giyebilecekleri kaba saba bir aba, üstlerine örtebilecekleri bir çul ve hücrelerinde dertleşebilecekleri birkaç can vardı. Tüm gelir kaynaklarını yitirmiş binlerce başka kadın, son derece aşağılayıcı bir yaşam sürdürmek durumundadır. Gün gelir, boşanmış bir kadın nafakasını artık alamaz olur. Genellikle başını sokacak bir çatıdan dahi yoksundur, bir akrabasının evinden diğerine, bir tas yemek, yorgun gövdesini üzerine serebileceği bir döşek dilenmek zorunda kalır. Pekçok durumda da sabahın erken saatlerinde işe koyulup gece geç saatlere dek çalışacağı ve dayak, hakaret ve cinsel tacizlere açık bir hayat sürdüreceği ev hizmetkarlığı yapacaktır.

Boşanmanın ardından, koşullarının zorluğuna karşın çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi genellikle anneye düşer. Böylelikle ikincil konumu, toplumun dayattığı analık sorumlulukları, çevresindekiler tarafından eleştirilme korkusu -çünkü insanlar çocuklarını ihmal eden bir kadına kar-

şı, aynı durumdaki bir erkeğe olduğundan çok daha acımasız davranırlar- bir insan ve ana olarak çocuklarına duyduğu sevgi, yeniden evlenme olasılığının uzaklığı (boşanmış bir kadınla evlenmek, kokmuş bir yemeği yemeye benzer) kadının kişisel ve toplumsal özgürlüğünü çevreleyen sınırlamalar, babanın çocukları karşısındaki sorumsuzluğu (ki bu da kocasından ayrılmış bir kadını çocuklarına büsbütün bağlı kılar), tüm bu etkenler birleşerek boşanmış bir kadını çocuklarına karşı çok daha sorumlu, çok daha bağlı, ve kendini tümüyle onların yetiştirilmesine adamaya çok daha hazır kılar. Öte yandan cinsel başıboşluk, zevk, evlilik ya da aşk ilişkilerine girişme özgürülüğünü hiçbir zaman yitirmeyen erkek, çocuklarını unutabilme, ya da en azından onlarla fazla ilgilenmeme lüksüne sahiptir. Karısından ayrıldıkdan sonra kendini tümüyle çocuklarına adayan babalardan sözedildiğini pek duymayız. Dahası erkeklerin çoğu, karılarını bir başka kadınla evlenebilmek için boşarlar. Bu nedenle, kendini tümüyle yeni karısından beklediği zevklere verebilmek için çocuklarından kurtulmaya bakacaktır. Eğer bu mümkün olmazsa, çocuklar üvey annenin elinde acı çekerler, ve babalarını da genellikle karşılarında bulurlar.

Tüm bu gerçeklere karşın, yeni örfi yasa taslağı erkekler için yedi, kızlar için dokuz yaşından sonra çocukların sorumluluğunu annenin elinden almaktadır. Dokuz yaşını bitirmiş bir kız çocuğu, istese de istemese de babasıyla yaşamak zorundadır. Erkek çocuk ise, yedi yaşına geldiğinde annesiyle babası arasında bir seçim yapabilecektir. Bu yasanın neresi bir kız çocuğunun refahını ve geleceğini düşünmektedir? Annesiyle birlikte yaşamak isteyen bir kız çocuğunu babası ve üvey annesiyle birlikte oturmaya zorlayan bir yasanın adaletinden, insancıllığından, sağduyusundan sözetmek mümkün müdür?

Babanın çıkarma analık neden çiğnenmektedir? Sorumlu otoriteler, yoldan çıkan ve fahişe olan gen kızların büyük çoğunluğunun yeniden evlenip ya da metres tutup tüm sevgi ve ilgisini bu yeni kadına yönelten babaların ihmal edilmiş kızları olduğu gerçeğini nasıl gözardı edebilmektedir? Bu kızların çoğu, boşanma nedeniyle parçalanmış ailelerin ya da birkaç karılı babaların kurbanı olmuşlardır.

Arap ülkelerindeki evlilik ve boşanma yasalarının en garip ve yadırgatıcı önlemlerinden biri, dilimizde *Beyt-ül Ta*'a ya da 'İtaat Evi' olarak bilinen olguya ve kimi zaman kadınlar için kullanılan *El Neşuz* ('Deli', 'uyumsuz', ya da toplumdışı) tanımıyla ilintili olandır. *Naşiz*, Arap dilinde

sıkça geçen bir sözcüktür ve alkolik de olsa, serserinin teki de olsa, kadın satıcısı da olsa, hırsız da olsa, uyuşturucu taciri de olsa, kocanın sözünü dinlemeyen kadınlar için kullanılır.

Koca nedenli ya da nedensiz karısını dövüp, ebeveynlerinin evine kaçmasına neden olursa, istediği takdirde *Beyt-ül Ta*'a olarak bilinen yasa uyarınca, karısını polis zoruyla evine geri getirtebilir. Eğer kadın buna uymayıp eve dönmeyi reddederse, yasa önünde *Naşiz* olacaktır.

Pekçok İslam Arap ülkesi bu aşağılayıcı *Beyt-ül Ta*'a kurumunu ilga etmiş ve evlilik ve boşanmaya ilişkin yasalarını önemli ölçüde değiştirmişlerdir. Oysa pekçok bakımdan Arap topraklarında öncülük işlevi yürütmüş ve bir zamanlar dünya uygarlığına beşiklik etmiş olan Mısır, *Beyt-ül Ta*'a kurumunu hâlâ korumaktadır.

Beyt-ül Ta'a'nın İslam üzerine temellendiğini ileri sürenler ya cahil ya da artniyetlidir. Müslümanların Peygamberi pekçok kez bir kadının istemediği bir adamla yaşamaya zorlanmaması gerektiğini söylemiş ve kadınların evleneceği erkeği özgürce seçme olanağına sahip olmasını savunmuştur.

İslam'a göre kadın zorla ya da hileyle aktettiği evlilik sözleşmesini bozma hakkına sahiptir. Babasının evliliğe zorladığı Huzam El Ensariye kızı Hansa'nın evliliğini bizzat Peygamber bozmuştur. (5)

Arap toplumlarında evlilik ve boşanmayı düzenleyen yasalar gerçekte kadının kendisine dilediği gibi davranan, sömürebilen, dövebilen, boşama yoluyla satabilen, ya da üzerine bir ikinci, üçüncü, dördüncü karı alabilen erkeğin elinde bir mülk parçasına indirgendiği feodalite ve ataerkil sistemin hukuksal kalıntılarıdır. Karının haklarına gelince, bunlar kocasının diğer karılarıyla eşit muamele görmeyle sınırlıdır. Bir erkeğin yaşlı karısına genç karısıyla, kullanılmış karısına yeni karısıyla aynı davranış, ilgi ve sevgiyi gösterip gösteremeyeceği de, hele davranışının tek yargıcının yine kendisi olduğu gözönünde bulundurulursa, ayrı bir sorundur.

Yargıca bir kadını kocasından boşama yetkisi veren maddelere geldiğimizde yasanın ne denli katı olabileceğini kavrarız birden. Bu maddeler, bu yetkiyi sınırlı sayıda koşul ya da durumda olanaklı kılar. (6) Koca üç yılı aşkın bir süreyle hapse düşmüşse, yargıç kocaya verilen hükmün gerçekten üç yıldan fazla olduğu, infaz halinde olduğu, adamın cezaevine

girişinden bu yana bir yılı aşkın sürenin geçtiği ve cezanın kesin olduğu (tüm evrelerin tamamlandığı) konusunda emin olmadan boşanma hakkını tanımaz. Bir kadın kocasının kendisini geçindirememesi, deli olduğunun kanıtlanması, cüzamlı olması ya da kendisini zarar verecek ölçüde dövmesi (bu zarar vermeyen dayağın meşru sayıldığı anlamına gelir) durumlarında da boşanma talebinde bulunabilir; ne ki tüm bu durumlarda yargıcın boşanma nedeninin *fiilen* mevcut olduğuna ikna olması gerekmektedir. Ne ki, bu duruma kanıtları mevcut dahi olsa, yasa katı kısıtlamalar getirmektedir. Örneğin, kadın, evlenmeden önce kocasından boşanmak istemesine neden olan hastalık ya da durumdan haberdar ise, ya da bu durum başına gelir gelmez boşanmak için başvurmamışsa, boşanamayacaktır.

Erkeğin boşanma hakkının kısıtlanması yolunda kimi girişimlerin yapıldığı Arap ülkelerinde dahi, konu, kadının durumunda olduğu üzere tümüyle yargıcın eline bırakılmamış; boşanma hakkı üzerindeki kısıtlamalar, hiçbir zaman kadına dayatılanlar kadar sert olmamıştır. Öte yandan, yargıcın kim olduğunu da asla aklımızdan çıkarmamamız gerekir. O da feodal ya da kapitalist sınıflı bir toplumda yaşayan ve ataerkil sistemin tüm kavram ve yapılarından etkilenen bir erkek değil midir? Hukuk ve polis sistemleri egemen sınıf adına toplumu yöneten onu çıkarlarına hizmet edip onun tek-yanlı adalet görüşünü kurumsallaştıran Devlet aygıtının bir parçası değil midir?

Toplumun sınıflı yapısı ve ataerkil sistemin başatlığı sürdüğü sürece Arap kadının Arap erkeğiyle aynı evlilik ve boşanma haklarından yararlanması mümkün olmayacaktır. Evlilik ve boşanma, fuhuş ve gayrımeşru çocuk kurumları sınıflı ve ataerkil toplumun varlığı ve sürekliliği için birer gerekliliktir. Boşanma bir erkeğin artık istemediği karısından en düşük bedelle (nafaka, harçlık ya da mihrin geri ödenmesi) kurtulabilmesi için keşfedilmiştir. Boşanma sistemleri kocanın, kadının evlilik süresi içinde gebe kalması koşuluyla, boşanma sonrasında doğabilecek çocuklarına sahip çıkması olanağını da sağlamaktadır. Dahası, bir başka erkeğe ait bir çocuğun kendi adını alıp öbür çocuklarının mirasından pay almamasını sağlamak için, boşanmadan sonraki *İddet* adı verilen üç aylık sürede boşandığı karısını üzerinde gözetim ve denetim hakkı bulunmaktadır.

Ataerkil ailenin, sınıflı toplumun ve köleliğin ortaya çıkışından bu yana varolan bütün toplumsal sistemlerde, boşanma hakkı gerçekte yal-

nızca erkeğin ayrıcalığı olagelmiştir. Sınıflı toplum kadını değişik mihr, nafaka vd. sistemleri altında alınıp satılabilir bir meta haline getirmiştir. Kapitalist sistemin köylüleri ağır feodalite zincirlerinden kurtarmasının nedeni bu sistemin insancıllığı değil, yeni kapitalist sınıfın, yeni üretici güçlerin mantar gibi biten yeni fabrikalarda çalışacak "özgür köylüler" in zincirlerini koparmış özgür işgücüne olan gereksinimdir. Böylelikle işgücünün kendisi de, pazarda alınıp satılabilen bir meta haline gelmiştir. Kapitalistin de, böylelikle tıpkı kocaların karılarını en düşük fiyata satın alabilmesi gibi işgücünü olabilecek en düşük fiyata satın alabilmesi ve işgücü talebi azaldığında da, tıpkı bir kocanın artık gereksinmediği karısını kolayca başından savabildiği gibi, pazara geri göndermesi mümkün olmuştur.

Bir Arap erkeği boşanmadan sonraki ilk üç ay içinde, *(İddet)* karısını istemese de geri alabilecektir;çünkü bu süre içinde karısı hâlâ mülkü sayılır. Bu aylar boyunca kadın belirsiz bir geçiş sürecindedir. Erkeğin hem karısıdır, hem de değildir. *İddet* sona erene dek bir başkasıyla evlenemez; kendisini her an geri çağırabilecek eski kocasının emrine hazır, beklemek durumundadır. Ancak *İddet* sona erdikten sonradır ki, yeniden evlenmeyi düşünebilir.

Kapitalist sistem işçi ile kadının durumlarının birbirine çok benzediği başka uzun erimli değişiklikleri de getirmiştir gündeme. Daha önce de belirttiğimiz gibi serfi özgürleştirerek bir ücret karşılığında istihdam edilebilecek özgür emekçiye dönüştürmüş böylelikle işgücü alanında esnek bir arz ve talep durumu yaratmıştır. Benzer şekilde kapitalizm kadını da ev köleliğinden kurtarmıştır; ancak buradaki motifleri de insancıl olmaktan çok, fabrikalarda kadın işgücüne olan gereksinime bağlıdır. Kapitalist sistemin ileri sanayi ülkelerinde kadına erkekle aynı boşanma özgürlüğünü tanımış olması, bu süreci mantıksal sonucuna dek taşıyarak, kadın işgücünü üzerindeki tüm kısıtlamalardan kurtarmak ve pazarda, patronun taleplerini her an karşılamaya hazır, yüzer bir işgücü haline getirmek isteğiyle açıklanır. Bu, kadını erkeğin boyunduruğu karşısında daha özgür bir hale getirmeyi gerektirmekteydi. Böylelikle, Sivil Medeni Evlilik Yasaları adı altında yeni evlilik ve boşanma yasaları çıkartıldı. Çağdaş kapitalist toplum, doymak bilmez üretim ve kar hırsıyla artık çıkarlarıyla bağdaşmayan feodal sistem kalıntılarını ve dinsel uygulamaları kökünden söküp attı. Din Devlet'ten ayrılırken evlilik ile din arasındaki bağlar da koparıldı; ancak bunlar insanlığın ilerlemesi ya da kadınlara yönelik daha insan-

cıl bir tutum adına değil, iktisadi sömürü çarklarının daha hızlı ve düzenli işleyebilmesi adına gerçekleştirildi. Kapitalizm özellikle de dehşetli büyük bir üretim güçler yığınını ve maddi olanakları serbest bırakarak kuşkusuz o güne dek görülmemiş, devasa bir ilerlemeye ebelik etti. Ancak erkek ve kadınların 'ruhu' ve insanlığı alanlarında, acımasız bir canavar olduğun birden fazla kez kanıtladı.

Bu değişiklikler boşanma oranlarının neden yarı-feodal toplumlara kıyasla gelişmiş kapitalist ülkelerde, daha yüksek olduğunu, boşanmaların neden kırsal alanlara kıyasla kentlerde daha sık olduğunu ve bu oranların, kocalarının eline bakan ev kadınları ya da erkekleri için boğaz tokluğuna çalışan köylü kadınlara kıyasla ücret karşılığı çalışan kadınlar arasında daha hızlı yükseldiğini açıklayabilecektir.

Mısır'da boşanma oranlarını konu alan bir araştırma (7), bunların büyük ve orta boy sanayi kuruşlarının, büyük şirketlerin ve hükümet kurumlarının en yoğun olduğu, ve çalışan kadın yüzdesinin en yüksek olduğu ülkenin en büyük iki kenti Kahire ve İskenderiye'de % 2.9'u bulduğunu göstermektedir. Ancak bu oranlar Kafr El Şeyh'de % 1.2'ye, Sohag'da % 1.3', Menufiye'de % 1.4'e Dakalya'da % 1.9'a vb. düşer (Bunlar Kuzey ve Güney Mısır'ın değişik kesimleridir).

Tüm Arap ülkelerinde, bazı ufak tefek farklılıklarla aynı tabloya rastlamak mümkündür. Örneğin Suriye'de, boşanma oranları ücretli çalışan kadınlar arasında, ev kadınları arasında olduğundan daha yüksektir. (8) Bu oran ilk kategori için % 2.2'yi bulurken, ikinci kategori için % 0.6'ya düşmektedir. Benzer şekilde, evlenme oranları, çalışan kadınlar arasında, çalışmayan kadınlar arasında olduğundan daha düşüktür. Çalışan kadınlar arasında evli kadınların oranı yalnızca % 46.7 iken, ev kadınları arasında bu oran, % 78.2'ye yükselmektedir.

Bu eğilimleri anlamak zor değildir. Kendini besleyebilen bir kadın, ekonomik bakımdan kocalarına bağımlı olan ve aç kalma tehlikeli yüzünden boşanmaktan korkan evli kadınların yazgısı olan aşağılanma ve baskılara boyun eğmek zorunda değildir.

Açlık sorununu bir yana bırakıp sözü cinselliğe getirecek olursak, evliliğin bir Arap kadının cinselliği uygulayabileceği tek ilişki biçimi olduğunu görürüz. Arap toplumları evlilik öncesi ilişkileri kesinlikle yasaklar. Bu, günah sayılan kendini tatmin için dahi geçerlidir. Bekar ya da dul veya boşanmış bir kadın, evlenmediği takdirde cinsel ilişkiye giremeye-

cektir. Böylesi kadınlar, bir koca bulamazlarsa yaşamları boyunca bakire, yaşlı kız ya da dul olarak kalmaya mahkûm olacaktır. Kimi zaman bir kadın bir erkeklerle özgür bir ilişkiye girmek uğruna kendi adının kirlenmesini göze alabilir; ancak bu durumda, kendisini fahişeden farksız gören toplumun alay ve aşağılamalarıyla karşı karşıya kalacaktır.

Yine de, son yıllarda Arap ülkelerinde artan sayıda, kadın, ücretliler, meslek kadınları, vb. gerek ahlaksal, gerekse zihinsel bakımdan giderek bağımsız bir çizgiyi benimsemekte ve ataerkil evlilik ve boşanma kurumlarını reddederek kendi yaşam tarzlarını seçmeye yönelmekte, toplumu da özgür kişiliklerine ve çalışmalarına saygıya zorlamaktadırlar.

Ne ki Arap kadınlarının büyük çoğunluğu hâlâ, evliliği temel bedensel gereksinimlerinin karşılanmasının tek yolu olarak görmekte, ve açlık, evsizlik, ve çevredekilerin acımasız tacizleri olarak değerlendirdikleri 'boşanma' sözcüğü karşısında hâlâ dehşetle irkilmektedir. Dolayısıyla, kocalarının tüm davranışlarını, ne denli kötü olursa olsun, başkaldırmaksızın, hatta yakınmasız sineye çekmektedirler. Bir kadın, Mısır köylerinde sık sık olageldiği üzre, kocasının ikinci, üçüncü, dördüncü karısına hizmet etmek zorunda bırakılabilir. Dahası işleri daha da ileri boyutlara varıp, bir kadın kocasını mutlu etmek, kendisine yönelik acımasızlığını hafifletmek, veya o güne dek ona yalnızca kız çocuk doğurmak bahtsızlığına uğramışsa, kocasını bir erkek çocuk sahibi yapabilmek için ona yeni bir kadın arayışına çıkabilir. Çünkü bir erkek çocuk doğuramayan bir Mısırlı kadın kadar mutsuz ve bahtsız başka bir yaratık yoktur. Başına gelebilecek en hafif ceza, kocasının elinin olanca ağırlığıyla suratına aşkedeceği şamardır; ancak en küçük bir nedenle "üç talak boşsun" felaketli tümcesiyle de karşılaşabilir.

Kimi zaman bir kadın, kocasıyla yaşamaktansa açlığı, umutsuzluğu ve ev barksızlığı yeğleyebilir. Ama bu durumda tüm boşanma kapılarının sıkıca kapandığını görecektir. Çünkü yasa katıdır, hem de çok katı; ve onu uygulayacak yargıç yasadan da katıdır. Ancak en katısı, özellikle Arap kırsal kesiminde, aile olacaktır. Bu kesimde aile ana, baba ve çocuklardan oluşmaz, kentlerde ve sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi çekirdek aile değildir. Büyükanne ve büyükbabalardan, ana ve babalardan, amca ve dayılardan, erkek ve kız kardeşlerden ve çocuklardan oluşan, geniş ailedir. Geniş aile Arap kırsal toplumunda hâlâ yaygın olan modeldir ve kadınların evlilik ve boşanma sorunlarına ilişkin tüm konularda karar merci-

idir. Ve karar daima ailenin çıkarları yönünde alınır, kadının çıkarları gözetilerek değil. Zengin bir adamla evlendirilmek üzere, yoksul kocasından boşanmaya zorlanabilir. Ya da boşanmasına asla izin verilmeyebilir; özellikle ailesi kendine ve çocuklarına bakamayacak kertede yoksulsa, evden kaçsa da, dayak, hakaret ve her türden aşağılamalar eşliğinde kocasının evine geri gönderilebilir. Dolayısıyla, maddi kazanç ya da kayıplardan ve geleneğin yasalarından başka herşeye karşı duyarsız olan gerçek bir klanın acımasız baskı ve cezalarıyla karşı karşıyadır.

Bu suçlar dinsel, ahlaksal ve insancıl değerlerin kalın perdesi altında ve İslam yasaları, kadının görevleri, kocaya boyuneğme ve saygı gösterme gerekliliği, ailenin bütünlüğü, çocukların geleceği ve kadınların duymaya o denli alışık olduğu bir yığın eprimiş söylev eşliğinde hergün yeniden işlenmektedir.

Öte yandan, Arap erkeği, karısına değil de kendisine ait olmasına karşın ailesinin ve çocuklarının birliğini, bütünlüğünü düşünmekle yükümlü kılınmamıştır. Yasa olsun, dinsel kurallar olsun, adetler olsun, erkeklerin kadınlarına ve çocuklarına alabildiğince sorumsuz davranmasına göz yumarlar. Gerek yasalar, gerekse dinsel kurallar, bir erkeğin aynı anda dört karıya birden sahip olmasına izin verir. Ne ki erkek, en liberal yasanın dahi açıklarından yararlanarak dörtten fazla kadınla da evlenebilmektedir. Bunu, daha önce de irdelediğimiz, *İddet* adı verilen kurum aracılığıyla yapabilmektedir; *İddet*'e göre bir erkek karısını üç ay süreyle boşayabilmekte ve sonra da onu eve geri çağırabilmektedir. Bu süre içindeyse başka kadınlarla evlenebilir. Dolayısıyla bir erkeğin nikahlı dört, *İddet*'in dolmasını bekleyen de dört karısı olabilir. Bu oyun sonsuza dek sürebilir ve İslam-öncesi dönemin *Muta'a nikahı* olarak bilinen zevk evliliğine benzerlik gösterir. Dolayısıyla *İddet* sayesinde bir erkek istediği kadar kadınla evlenip bunları canı çektikçe değiştirebilir. Bu uygulama, özellikle kölelik ve cariyelik kurumlarının lağvedilmesinden sonra Somali'li zenginler arasında son derece yaygınlaşmıştı. Yeni rejimde 1969'dan bu yana bu durumu yasalar ve yeniden eğitim yoluyla değiştirmek için çaba sarfedilmektedir, ancak, özellikle çağdaşlaşma süreçlerinin geç geliştiği toplumlarda adetleri yoketmek oldukça güçtür.

İslam dinsel yasasının Müslüman erkeklere mübah gördüğü nihakla nikahsızlık arası bazı başka geçici evlilik biçimleri vardır. Bunlardan biri önceden belirlenen bir süre için evililik demek olan *Mihr Şartı*'dır. Bu

süre genellikle kısadır ve koşulları *Muta'a ya da Muvakkat Nikah* koşullarına benzemektedir. Bir başka biçim de erkeğin karısından gizli olarak bir başka kadınla evlendiği *El Hutbe-ül Siriye*'dir. Kadınlardan birini ya da ikisini birden kızdırmamak için girişilen bu karmaşık düzenlemeler sonunda iki karının birbiriyle karşılaşması ya da farklı kadınlardan çocukların okul sıralarında babalarının aynı olduğunu keşfetmeleri gibi garip sonuçlara yolaçmaktadır sık sık.

Mısır'da bir de, tarafların yazılı bir sözleşmeyle birbirine bağlanmadığı *Nikah-ül Örfi* olarak bilinen bir evlilik biçimi yürürlüktedir. Bu nikah, kocayı, varsa karısının emeklilik geliri üzerinde hak sahibi kılmaktadır. Çünkü bir kadın evlendiğinde, hükümetten aldığı dul yetim ya da emeklilik maaşı kesilmektedir, ve yazılı bir evlilik akti, inkar edilmeyecek bir kanıttır. Bu nedenle, örneğin benim dost ve komşularımdan pek çoğu, bu akitsiz evlilik yoluna başvurmuştur. Bu durumdaki kadın genellikle, sürekli güvensizlik ve hükümet korkusu, toplum korkusu ve koca korkusu içinde yaşayan gizli bir ikinci eş olacaktır. Yazgısı üzerinde hiçbir denetimi yoktur, yalnız ve korumasızdır.

Erkeklerle kadınlara boşanmada eşit haklar tanıyan yasanın yayınlanmasından on yıl sonra Tunus'da devşirilen istatistikler, boşanma vakalarının sayısının arttığını göstermektedir. (9) Buna ek olarak, çalışan kadınlar arasında boşanma yüzdesi, ev kadınlarına göre daha yüksektir. Birçok Arap yorumcu ve yazarı, son yıllarda Batı toplumlarının çöküşüne yolaçan ve şimdilerde de Arap toplumlarının istikrarını tehdit eden aile ve evlilik bağlarının çözülüşü olarak değerlendirdikleri bu eğilime karşı sürekli uyarılar kaleme almaktadırlar. Onlara göre, modern sınai ilişkiler, kadın üzerindeki eski erkek egemenliğini, kadın ile erkek arasındaki eşitliğe dönüştürmektedir. Bu da, erkekler artık kendilerini kadınlardan üstün olarak görmedikleri, dolayısıyla da onları koruma ve barınak sağlama yükümlülüklerini üstlenmeye yanaşmadıkları için, kadın ile erkek arasında önceden varolan sağlam evlilik bağlarının gevşemesine, hatta kopmasına yolaçmaktadır. (10)

Bazı Arap aydınları ve düşünürleri boşanma vakalarındaki artışın, giderek daha çok Arap kadınının iktisadi bağımsızlığa kavuşarak iki ayakları üzerinde durabilecek konuma gelip, erkeklerin boyunduğundan kaçınmasıyla açıklamaktadır. (11) Olasılıkla doğru olan açıklama da budur. Çünkü, kendi hayatını kazanabilen bir kadın neden ataerkil otokrasininin

normlarına göre yönetilen mutsuz bir evliliğin aşağılanmalarına boyun eğsin ki?

Pekçok Arap erkeği bu toplumsal değişimlere karşı durarak giderek artan sayıda kadını ticari işletmeler, sanayi, devlet daireleri ve çeşitli sektörlerde iş aramaya zorlayan ikitisadi gelişme ve gereksinimlere muhalefet etmektedir. Ancak kadınları ev dışına çeken güçler o denli güçlüdür ki, artık önlerinde hiçbir şey duramaz ve kadınları yaşam içindeki yeni konumlarından vazgeçmeye zorlayamaz.

Geniş ataerkil ailenin, günümüzde eskiden üstlendiği pekçok işlevi çağdaş devletin çeşitli kurum ve kuruluşlarına terkettiği çok açıktır. Arap toplumları artık ataerkil kabilelerden oluşmuyor ve önceleri baba ya da kocanın tekelindeki iktidarın büyük kısmı, günümüzde devletin eline geçti. Bu eğilimin süreceğini ve ailenin işlevlerinin ve onlarla birlikte erkek aile reisinin yetkesinin de sürekli azalacağını kestirmek, güç değildir.

Arap erkeği ailenin korunmasından ve güvenliğinden sorumluydu. Ancak günümüzde bu işlev devletin güvenlik ve polis güçlerince devralınmıştır ve ailenin güvenliğini sağlamak ve onu her türlü saldırganlığa karış korumak görevi bunlar tarafından yürütülmektedir.

Erkekle devlet aygıtı arasındaki mücadele alanlarından bir tanesi günümüzde Güney ya da Yukarı Mısır'da hâlâ yaygın olan, kan davalarıdır. Bir aileden bir erkek öldürüldüğünde, adetin yazılı olmayan yasaları, katilin, ya da, bu mümkün değilse, ailesinden bir başka erkeğin, maktulün ailesinden biri tarafından öldürülmesini buyurur. Ne ki bu tür öç ya da kan davası eylemleri, kadınlar için geçerli değildir, bu onların insan sayılmadığının, değersiz nesneler addedildiğinin kanıtlarından biridir. Kadın bir kan davası nedeni olabilir, ancak hiçbir zaman öcü alınması gereken "kan" sayılmaz.

Yukarı Mısır'lı bir erkek, ailesinin öcünün alınmasında polis ya da devletin güvenlik güçlerinden birinin kendisinin yerini almasını hâlâ utanç konusu saymaktadır. Onuru, öcü kendisinin almasını gerektirmektedir, devletin devreye girmesi, güçsüzlüğün kabullenilmesi anlamına gelecektir.

Erkeğin yetkesiyle devletinki arasındaki mücadele alanlarında bir başkası da kadının istihdamı ya da ücretli çalışmasıdır. Ataerkil aile burada da yitirmeye hükümlü olduğu bir mücadeleyi sürdürmekte ve üretim,

yasama, eğitim, ceza, aile planlaması vb. alanlarındaki ayrıcalıklarını bir bir yitirmektedir. (12)

Arap toplumlarında dinin aile yapısının korunmasında önemli bir rol oynadığı, bir gerçektir. Yine de, din, devlet ve kurumlarının işlevlerinin pek çoğunun, dolayısıyla da bir zamanlar aile içinde erkeğin sahip olduğu yetkeyi devralmasının önüne geçememiştir.

Batılı sanayileşmiş toplumlarda din devletten ayrılmış ve kilise'nin erki, Hristiyanlık ve feodal sisteme ilişkin pekçok kutsal değeri yerle bir eden kapitalist ve teknolojik saldırı karşısında gerilemek durumunda kalmıştır.

Oysa Müslüman Arap ülkelerin pek çoğunda din, devletten ayrılmamıştır. Bu, Arap düşünürlerden çoğunun bir kurum olarak aile ve zaman içinde geçirdiği değişimler karşısında nesnel, eleştirel bir tutum almasını engelleyen etkenlerden biridir. Din alanında özgür düşünce, Arap ülkelerinin çoğunda hâlâ yasaklı ve tehlikeli bir faaliyettir, tıpkı, özellikle de sınıf mücadeleleriyle ilişkin olduğu ölçüde siyaset ve hükümet sistemleri alanında özgür düşünme girişimlerinin tehlikelerle dolu olduğu gibi. Bu, cinsellik ve ilişkin sorunlar için de geçerlidir.

Üç konuya, bu "kutsal teslis" e (13) ihtiyatla yaklaşmak, ya da tercihan hiç yaklaşmamak gereklidir: Bunlar din, cinsellik ve sınıf mücadelesidir. Arap aydınları ve düşünürleri yazılarında bu konulara değinmeye, ya da derinlemesine incelemeye çekinirler. Dolayısıyla Arap ya da İslami toplumsal reform hareketlerinin çoğu, toplumsal sorunların özüne inmeyen yüzeysel değişimlerin peşinde koşmakla yetinmektedirler.

Bu silahı pekçok insan, özellikle de, ister uluslararası şirketlerin yönetim odalarında otursunlar, ister Batılı ya da kimi Arap başkentlerinden Arap halklarının yazgılarını yönlendiriyor olsunlar, bu halkların zenginliklerini yağmalayanlar tarafından sıkça kullanılmaktadır.

Yine de, Arap düşünür ve aydınları, Arap kadın ve erkeklerin yüzyüze bulunduğu adaletsizlik ve baskılar konusunda giderek daha cesaretli ve açıksözlü davranmaktadır. Arap kadınları da toplumlarıyla ve yaşamlarını gölgelendiren sorunlarla daha cüretle yüzyüze gelmektedir.

Özgürlüğünün bir bedeli vardır; özgür bir kadın, toplumun muhalefeti ve saldırganlığıyla karşılaştığında huzurundan, rahatından, sağlığından bir bedel ödemek durumunda kalır. Ama, boyun eğmeyi seçtiğinde de

ödediği bedel, ağırdır. Bu kez, sağlığından, mutluluğundan, kişiliğinden ve geleceğinden bir şeyler yitirecektir. Dolayısıyla, her durumda bir bedel ödemek zorunda kalacaksa, bu bedeli neden kölelik yerine özgürlüğü adına ödemesin?

Kabullenmeden kaynaklanan bir güvenlik ve huzur eşliğinde de olsa, kölelik için ödenen bedelin, toplumun tehdit ve saldırganlığını içerse dahi, özgürlük adına ödenen bedelden çok daha ağır olduğunu düşünüyorum. Çünkü bir kadının kişiliğini, insanlığını ve içsel ve gerçek kişiliğini kazanması, erkek egemen toplumun bütün güvencelerinden daha değerlidir.

Notlar

1. *Mecellet Külliyet-ül Hukuk lil Mababit el Kanuniye vel İktisadiye*, Birinci Yıl, sayı 1, Kahire, 1945.
2. Kur'an, Nisa Suresi, ayet 3.
3. Muhammed ibn-i Saad, *El Tabakat-ül Kübra*, Dar-ül Tahrir, Kahire, 1970, s. 36.
4. *agy*, s. 134-5.
5. *Bkz. Sahih-ül Buhari*, c. 7, s. 18 ve *El İsabe*, c.8, s. 65 ve *Abdullah Afifi, El Mara'a-tül Arabiya fi Cahiliyatiya ve İslamiye*, c. 2, s. 60
6. Bkz. *Ahkam-ül Ahval El Şakşiya fil Şeria-tül İslamiye*, Abdül Vahap Hallaf, Matbaat Dar-ül Kutub-ül Mısriye (İkinci Basım), 1938, s. 165
7. *El Mara'a-ül Mısriye fi Ayşrin Aman* (1952-1972), Merkez fi Abat vel Diraset el Sukaniye, El Cihaz-ül Merkezi Lilta'abiye El Aama vel İhsa'a.
8. El Mekteb-ül Merkezi lil İhsa'a (Şam), *El Mara'a El Amilya biloghat el Erkam*, Silsilet-ül Diraset 20, ss. 11-29.
9. El Şeyh Abdülhamid El Sayeh, *El İslam vel Tanzim-ül Usra*, IPPF, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölge Bürosu, 1971, c. I, s. 175.
10. 8.9.1971 tarihli Ürdün gazetesi *El Düstur*'dan alıntı: El Şeyh Abdülhamid El Sayeh, *El İslam ve Tanzim-ül.Usra*. IPPF Orta Doğu

ve Kuzey Afrika Bölge Komitesi, 1971, c. I. ss. 175-6.

11. *agy.*, s. 218, Seyid Muhammed Zaffar.

12. Bkz. Salah Kansuah, *İhtimalat Zeval Müessesesat El Usra fil Muctema'a vel Devla*, (Aile ve Akrabalık Üzerine Bir Çalışma), Kuveyt Üniversitesi, Kasım 1976.

13. Bkz. Bû Ali Yasın, *El Talut-ül Muharrem*, Dar-ül Talia, Beyrut, 1973.

Sonsöz

Bu kitapta:

1. İslam, Arap ya da Doğu kültürlerinin kadını meta ya da köleye dönüştermekle bir istisna oluşturmadıklarını; Batı kültürü ve Hıristiyanlığın da kadınları aynı yazgıya hükümlü kıldığını, gerçekte Hıristiyan Kilise ve onun öğretilerini destekleyenlerin uyguladığı baskıların daha da ürkünç olduğunu;

2. Kadınlara yönelik baskıların özde dinsel ideolojilere ya da Doğu ve Batı toplumunda doğmuş olmasına değil, köleliğin başat duruma geçmesiyle birlikte hükmetmeye başlayan sınıflı ve ataerkil sisteme bağlandığını;

3. Kadınların, pekçok kişinin inanmak istediği gibi erkeklerden daha aşağı varlıklar olmadığını, aksine, tarihin kadınların akıl güçlerini erkeklerden önce harekete geçirdiklerini ve bilgi arayışına erkeklerden önce giriştiklerini gösterdiğini; ilk bilgi tanrıçasının Havva olduğunu, sonradan Firavunlar çağında İsis'in onu izlediğini;

4. Dünyadaki bütün büyük dinlerin, kadının erkeğe bağımlılığı konusunda benzer ilkeleri savunduğunu; Tanrı'larına erkek özellikleri yakıştırmada da birbirine benzediklerini, İslam ve Hıristiyanlığın, insanlığın ilerleme ve evriminde önemli aşamalar oluşturtuğunu, ama kadınların durumu sözkonusu olduğunda zaten ağır olan zincirlerine yenilerini eklediklerini;

5. Arap kadınlarının kurtuluşun, ancak kendi mücadelelerinin eseri olabileceğini, bunun için de etkin bir siyasal güç haline gelmeleri gerektiğini, bununsa siyasal bilinci yüksek ve iyi örgütlü kadın hareketlerini ve

bu hareketlerin mücadele hedef ve yöntemlerini ve kadınların uğruna savaşacakları hakları iyice tanımlanmasını gerekli kıldığını;

6. Tarihin, devrimci değişimlerin, kurtuluş savaşlarının ve sosyalist sistemlerin kuruluşuna ilişkin radikal dönüşümlerin kadınların kurtuluşu sürecini hızlandırdığını kanıtladığını; Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın kadınlara daha fazla özgürlük getirdiğini ve aynı sürecin, Filistin halkı içinde gerçekleşmekte olduğunu; Avrupa, Asya ve Latin Amerika'daki sosyalist devrimlerin kadınları baskılara tutsak kılan binlerce yıllık zincirlerin kırılmasında etken olduğunu; bu ilişkinin kadınların kurtuluşunu halkların emperyalizm, kapitalizm ve sömürüden kurtuluş davasına bağlayan temel ilişkilerin yüreğinde yattığını;

7. Arap kadınlarının erkek egemenliğine dayalı ataerkil sisteme karşı durmada dünya kadınlarına öncülük etttiğini; ondört yüzyıl önce kadınlara ve erkeklere seslenen ayetlerin tek yanlı olarak yorumlanmasına karşı çıktıklarını; bu karşı çıkışlarını, ünlü "Biz İslam'a imanımızı beyan ettik ve sizin yaptığınızı yaptık. Şu halde nasıl oluyor da Kur'an'da erkeklere seslenirken bizler ihmal ediliyoruz!" cümlesiyle ifadelendirildiklerini, ve o andan itibaren Allah'ın, yalnızca erkeklere seslenen söylemini değiştirerek Kur'an'da "El Muslimina ve Muslimat, vel Muminina vel Muminat" ifadesini (Erkek ve kadın müslümanlar, erkek ve kadın müminler) kullanmaya başladığını;

8. Arap ve İslam geleneği ve kültüründe araştırılması ve vurgulanması gereken bazı olumlu noktaların olduğunu; olumsuz noktaların da duraksamasız sergilenmesi ve eleştirilmesi gerektiğini; kadınların Peygamber devrinde, günümüz Arap toplumlarının pek çoğunda yoksun oldukları hakları kazandığını;

9. Geçmişte ve günümüz Arap yazınındaki kadın imgesinin, Arap kadının gerçekliğini tam olarak yansıtmadığını, bunun Arap erkeğinin gözüyle Arap kadınından ibaret olduğunu, dolayısıyla da eksikli, çarpıtılmış ve açık bir anlayış ve bilinçten yoksun olduğunu; savundum.

" Arap Ülkeleri Batı'nın köleleri olarak buraya hammaddelerini petrollerini işgüçlerini (erkek ve kadın) ve sermayelerini ihraç ediyorlar...

Gelişme yolundaki girişimler çok yönlü bir kurtuluşu gerektiriyor: Kültür ve ekonomiyi bağımlılık siyasetinden, kadınları erkeklerin baskısından, Arap Ülkelerini Batı 'nın ve uluslararası kapitalizmin boyunduruğundan kurtarılması...

...Kadın bir erkeğin kendini yönetmesini normal kabul ettiği andan itibaren bu gerçeği içselleştirir ve kendi kendine baskı uygulamaya başlar. Bundan mutlu olduğu dahi söylenebilir. Kendine uyguladığı bu baskı kadının kurtuluşu önündeki engellerin en kötüsüdür. Bu durumda kadın mazoisttir...

Kurtuluşa yönelttiği ilk adımında kadın kendine uyguladığı baskılardan kurtulmalıdır. Kendine yeni bir imge oluşturup kendi değer ve öneminin bilincine varmalıdır... Arap kadını bir Arap feminist hareketi bünyesinde kendini kurtaracak kendi haklarını dayatmasını ve ilerleme faaliyetlerine katılmasını sağlayacak siyasal gücü oluşturacaktır.

Gerçek anlamıyla ilerleme siyasal, iktisadi, toplumsal, kültürel ve psikolojik bir devrim anlamına gelir. " Devrim " den kadın ve erkek kitlelerinin yürüttüğü eylemi anlıyorum; birkaç iktidar sahibi erkekten oluşan azınlığın hareketini değil"